

vechi poeme de mircea ivănescu

1.

este acum mopete pe patul de suferință – și prietenul
și poetul i drăgănoiu a venit la spital
să îl vadă – și l-a văzut chiar – și-i surîde egal
lui mopete, care trece mohorât pe alee, și, uite, nu-l
observă pe poetul și prietenul i drăgănoiu –
(care și este însoțit de eseistul c f
pavlovici, de asemenea un mare prieten de
departe al lui mopete). mopete se plimbă pe alee. marele c f
pavlovici îl privește pe mopete de fapt dintr-o parte
și râde. – dar nu prea spune nimic.
poetul și prietenul i drăgănoiu, pe de altă parte,
îl fixează imperturbabil pe mopete. un mic
surîs îi mai flutură și lui pe buze.
marele c f pavlovici în vremea asta se amuză.

2.

paradoxul care este? este că atunci
cînd poetul și prietenul i drăgănoiu se-așază
pe marginea patului lui mopete – mopete-l fixează
cu ochii apoși, și nu cine știe ce adînci

(păienjeniți de boală adică) și-i spune –
ce faci poete i drăgănoiu, și prieten?
și descumpănirea acestuia din urmă – ca în chopin –
închipuie arabescuri în tempo rubato – (cum e

de la sine înțeleș), încît marele c f
pavlovici – mare prieten și eseist este fe-
ricit, căci el râde oricînd îl vede pe

mopete. estimp muzica dantelată
a descumpănirii lui i drăgănoiu încă o dată
mai unduie și se stinge – se face o tăcere mată.

3.

căci poetul și prietenul i drăgănoiu a fost însoțit

de marele c f pavlovici – prieten și eseist
(atent privitor al lumii cu trist
alunecuș spre după-amieze cu iz turcit)

în vizita la mopete, acum țintuit
pe patul de suferință pe care-l duce în spinare
prin parcul presărat cu frunze acum deloc rare,
și l-au urmărit cu privirile cum, ca-ntr-un mit

orfic mopete trecea grav, cu priviri scoborâte,
spre cine știe ce vene de simțămînt din acea
întunecată a sufletului mină – abea

mai târziu, cînd s-au gîndit să-l strige, cu hirsute
gesturi s-a apropiat de ei ipochimenul cu pete
pe față, și le-a cerut bani – era gîndul rău al lui mopete.

4.
în schimb, mopete, plimbîndu-se mohorît
pe aleile parcului presărat cu statui de aer
învălătucindu-se într-un înnăbușitor caer
de fum de frunze uscate – mopete, deci, a coborît

în melancolice înseilări de negări
ale tuturor însemnătăților sale. e o asceză,
poate, legănîndu-se uscată de mări de anamneză,
și mopete urmărind-o cu mai multe întristări

deodată năpădindu-l inflorescent.
dar iată că bunii prieteni, poetul
și prietenul i drăgănoiu, și, cu surîs insistent,

marele c f pavlovici l-au și ajuns din spate,
și îl înconjoară cu surîsuri dodelinate-n sonet – nu-l
mai lasă pradă singurătății lui intricate.

omagiu poetului i drăgănoiu

1.
cenușie după amiază. mopete către prietenul său poetul i
drăgănoiu se-ndreaptă – care este pe patul de suferință. mopete

se gîndește că, suferind, i drăgănoiu simte o sete metafizică. și consideră că, așezați pe marginea patului

de suferință, ei vor sorbi o butură întăritoare – nu otravă. (estimp, poetul i drăgănoiu-l așteaptă cu mare încredere pe mopete, și acea înțeleaptă licoare – sufletească – pe care, desigur, cu mare

prevedere, mopete o va aduce sub mantia sa, gogoliană. – sau, poate, doar ideal. însă, oricum, poetul și prietenul i drăgănoiu cu diafană

prezență de spirit va sorbi îmbărbătare – cum de demult înțelepții heleni din spectacolul prea lumesc – primindu-l chiar doar pe mopete, privindu-i surîsul său bătrînesc.

2.

buunul prieten al lui mopete, i drăgănoiu, acum, stă pe marginea patului, însingurat, gîndindu-se că, în vremea aceasta, mopete, din fumul acestei pre-timpurii primăveri, se va apropia. un minunat

soare sufletesc își pleacă subțiate însă mult aurii claruri în prietenul și poetul i drăgănoiu. (mopete, între timp, își străbate bine cunoscutele, și concretele sale suferințe de amiază – cînd demonii fumurii

ai amiezii, purtători de acedie și de păcate se-abat, cum bine se știe, peste cei prea lumești. numai că soarele sufletesc va izbîndi, cu îngerești

trîmbițe, să risipească-orice neguri). plecate figuri de gînduri, privesc, jur-împrejur – și evlavios, cum mopete se-ndreaptă spre i drăgănoiu, victorios.

3.

prietenul și poetul i drăgănoiu închină în această după-amiază, cu cer alburii, un gînd turnat în tiparele unor versuri de bronz, auriu, către mopete. (mopete îmbină

în locurile sufletești pe care acum le străbate

în drum spre i drăgănoiu, gânduri curate
cu necesarele expieri. – penitența este, oricum,
explicația complicației lumești). este pe drum,

mopete, spre bunul său prieten, poetul
i drăgănoiu. și, ca în basmele bătrânești,
oricât ar căuta ei s-arunce secretul

descîntec, în care, din colb sau din cioturi, cresc urieșești
locuri de nestrăbătut, și de spaimă, mopete va izbîndi, cu pisoiful
unui gînd pur în brațe, s-ajungă la prietenul său poetul i drăgănoiu

4.

ce faci, poete i drăgănoiu, și prieten?
îl întreabă mopete, așezîndu-se, delicat,
pe marginea patului de suferință. un arcat
timp sufletesc se face între ei și ce în-

cearcă mopete să spună, prietenul și poetul
i drăgănoiu arde cu flacără pură. și e o bună
căldură de jur împrejur. (mopete, încetul
cu încetul, vede cum se adună

mari străvezimi de liniște în surîsul
prietenului și poetului i drăgănoiu). acuma,
pe bolta din jurul lor se înscrie lent runa

unei mulțumiri sufletești. nu se aude nici pîs. ul-
timele raze ale unui amurg luminos
dauresc întîlnirea prietenilor, frumos.

5.

prietenul lui mopete baby loo
bekatzenbach-liniuță-bobowski, este și el
pe patul de suferință, asemenea cu
poetul – și prietenul – i drăgănoiu. de fel

nu se lasă însă tulburat, ci clamează,
cu glasul pătrunzător al conștiinței curate,
puterea spiritului – lucidă, și trează –
împotriva materiei. clipele trec, în carate

de suferință răsplătitoare, pentru ei doi.
poetul – și prietenul – i drăgănoiu, care-a aflat
despre această coincidență, se simte îmbărbătat

de curajul micului prieten al lui mopete. mopete
trage o încheiere înțeleaptă: între noi
trei, spune el, se stabilesc paralelisme complete.

NOTĂ. Aceste poeme inedite ale lui Mircea Ivănescu ne-au fost încredințate de doamna Ioana Vlasiu, căreia îi mulțumim și pe această cale. Cel de-al doilea poem este semnat olograf M Ivănescu și datat de mâna poetului: 8 martie 1970. Ele i-au fost citite la telefon marelui poet și traducător, iar acesta și-a dat acordul pentru publicarea lor, afirmând că, aproape sigur, sunt inedite. Îi mulțumim încă o dată și îi dorim sănătate. (V.R.)

NICOLAE PRELIPCEANU

ARTA DE UNICĂ FOLOSINȚĂ

Ceea ce pretindea partidul unic de la creatorul de artă era mesajul direct, mobilizator întru scopurile politice. Ca să mă rezum la literatură, a fost nevoie de una a colectivizării și de una a industrializării, cele două marote ale regimului trecut. Și dacă arunci o privire în lada de gunoi a literaturii române a anilor 1950-1970, aceste produse sunt acolo, din belșug, de la *Păuna Mică* de Mihail Sadoveanu, *Mitrea Cocor* a aceluiași, sau *Bărăgan* de V. Em. Galan, la *Cetatea de foc* de, cred, Mihail Davidoglu. Au apărut atunci oameni dispuși să-și predea partidului micile lor abilități literare, pentru a obține mari avantaje și a-și face un nume. Dar ce zic eu micile abilități, că s-au predat și mari talente! S-au repezit să muște din această momeală, fără să se gândească vreo clipă că partidul unic însuși îi va abandona atunci când realitățile vor mai evolua. Ceea ce s-a și întâmplat.

Dar nu despre literatura proletcultistă, de „comandă socială”, intenționez eu să aduc vorba în aceste rânduri, ci dimpotrivă, despre literatura de după, din anii libertății. Dacă te uiți la anumite produse literare, mai ales la piese de teatru ori scenarii de film de azi, vei constata omniprezența comenzii sociale, desigur într-o altă formă și nederivând de la partid, ci chiar de la „mase”. Partidul vorbea și el în numele „maselor”, dar nu le reprezenta, în timp ce un anumit public este creditat cu rolul de „mase”. Totul a început cu presa și televiziunea. *Evenimentul zilei*, la apariție, a fost un ziar declarat pe gustul publicului, de fapt pe gustul celui mai puțin instruit și mai puțin pretențios public, cel care se mulțumea cu violul comis asupra unei bătrâne de 89 de ani de către un tânăr de 25, sau cu găina care naște pui vii. Fapte, de natură patologică primul, dacă o fi fost adevărat, prostie curată cel de-al doilea. În paralel, a izbucnit televiziunea Pro TV, care a lansat moda stupidității pe placul proștilor și al neinstruiților. Să plătească, ajunge, spuneau părinții aceste două instituții ale media românești, între timp multiplicată și acaparând piața. Nu mă număr printre cei care pretind mediei, neapărat, un rol educativ, nu unul declarat în orice caz, dar sunt sigur că dacă nu li s-ar fi dat drogul acesta ieftin, al bârfei cretine, telespectatorii și cititorii de ziare n-ar fi avut

încotro și ar fi transpirat să vadă numai seriale englezești încheiate la toți nasturii și ar fi încercat să citească și articole politice serioase.

Ei, dar nici despre media nu e vorba în propoziție. Ea e supusă, în fond, legilor pieței și numai cine n-o înțelege poate spera să se întâmple ceea ce am sugerat eu mai sus, adică să nu se producă ceea ce se cere. Din păcate, și acum vin la oful acestui articol, ideea a fost preluată din volé de anumiți dramaturgi, dar și de romancieri, și dă-i cu sexul lui și cu sexul ei în gura amândurora, doar-doar le-o plăcea cumpărătorilor. Numai că piața asta e mică și speranțele de a o lărgi sunt slăbuțe. Așa că eforturile scriitorilor chitiți pe sex s-au cam perimat și s-a trecut la faza a doua, la un fel de neorealism, raportabil la cel italian al anilor de după război, nu numai în film, unde e evident, cel puțin pentru mine, ci și în proză, teatru, ba chiar, să citești și să nu crezi, în poezie. Iar piața, câtă e, se pamează de fiecare asemenea apariție de poet, prozator, dramaturg pentru a-l uita repede-repede, pentru că apare altul și altul și altul. Nu mai e nevoie să dai foc Bibliotecii de la Alexandria ca să-ți faci loc, pur și simplu cărțile sunt uitate după un model de amnezie colectivă, foarte igienică dintr-un punct de vedere, în favoarea altora și a altora, ca-ntr-o ardere continuă a tuturor bibliotecilor. Chiar scriitorii serioși, care nu răspund noii comenzi sociale, sunt supuși acestui sistem și, dacă își petrec mai mult de un an sau doi scriind o carte, riscă să fie uitați cu desăvârșire între timp. Mă gândesc la prozatori, care trebuie să stea mai mult cu posteriorul pe scaun.

Dar nici arta, în general, nu mai răspunde exigențelor de altădată, ea însăși are grijă să fie destul de perisabilă ca să facă loc altui produs și apoi altuia și altuia. Ca și cum a produce o carte de belestristică, o piesă de teatru, un tablou etc. este echivalent cu a produce un pantof sau o căciulă. Un efect al democrației și al tratării egale a tuturor culturilor și subculturilor. Dacă literatura, arta în general, era un – ca să ne exprimăm în limbaj birocratic – „bun de folosință îndelungată”, ea e pe cale să devină, la pachet cu celelalte bunuri de consum, unul de scurtă, până la unică, folosință.

Toate aceste schimbări nu sunt întâmplătoare. Reperul principal al lumii s-a schimbat. Dacă altădată el era unul provenit din epoca aristocratică și religioasă, în care stima cea mai mare se acorda spiritualului, idealului, acum reperul vine de aici, de lângă noi, lumea s-a lepădat de aristocrați și de principiile lor și, în mare parte și de religie, iar banul și marfa stăpânesc societatea până la obsesie și halucinație. În funcție de ban se alcătuieste ordinea în lumea de azi: cine are mai mulți bani stă mai în față în stima publicului, cine are mai puțini, marș la către coadă. Și atunci, artistul se uită în dreapta, se uită în stânga și se orientează. Un verb care se folosea mult și în regimul trecut. Orientează-te, le spuneau bătrânii hârșiți în rele tinerilor. Și aceștia se orientau. Se mai

orientează încă, firește după o altă busolă, care arată un alt punct cardinal, dacă nu cumva o fi același, supraviețuirea cu orice preț, inclusiv călcarea în picioare a principiilor și a idealurilor. Dacă în vremurile dinainte chiar de comunism, banul dicta până la un anumit nivel, de unde în sus, să zicem, nu mai avea influență, acum nivelul său de influență a crescut așa cum se spune că vor crește mările și oceanele când se vor topi ghețarii. Se va fi topit banchiza de bani înaintea ghețarilor și noi nu știm?

Iar dacă arta proletcultistă era una de consum, în ciuda faptului că partidul lupta din răspuțeri împotriva societății consumiste dar asta numai când era vorba de marfă, nici arta de azi nu e departe de acest rol, dacă nu cumva și l-o fi asumat cu voluptate și convingerea că e pe drumul cel bun. Artă de văzut, consumat și uitat, cam așa s-ar putea defini în puține cuvinte acest tip de artă. Mai produce vreun artist pentru, să nu spun eternitate că e prea mult, dar pentru mai târziu? Grea întrebare, greu de dat un răspuns. Sigur că aceia care nu vor să se vadă tot timpul în primplanurile zilei pot fi suspectați că lucrează pentru viitorime. Dar există vreo posteritate? Mai există așa ceva?

Cazul lui Adrian Marino, un om singur, care și-a închinat viața unei opere azi necitite, deși temeinice și fundamentale, e exemplar pentru lumea în care trăim și trăiam încă din regimul comunist. Să fie acesta, în care ne aflăm liberi și democrați, o prelungire perfidă a aceluia? Nu mă refer aici la persoanele care fac politică și care și-au început cariera, prea adesea, cu semnul contrar, în totalitarism. Nu, mă refer la metoda artistică a comenzii sociale. Când venea de la partid era mai jenant să o urmezi, deși se găseau atâtea gata să se conformeze. Dar când vine de la popor (acest cuvânt se rostește cu toată gura și încă plină) atunci e, vorba epocii noastre, OK. Mai că-mi vine să spun, după ce observasem că aceia care au reușit în regimul trecut reușesc și în cel prezent, că aceia care reușesc acum ar fi reușit și în celălalt. Pentru că vectorul se păstrează, este urmat cu strictețe și supunere, nu o singură dată. Parafrazând o vorbă veche franțuzească, conformează-te, conformează-te, îți va rămâne întotdeauna ceva!

ancheta VR

PROIECTELE SCRITORILOR (I)

Vă invităm să descrieți un proiect sau mai multe din activitatea dumneavoastră (extra)literară, insistând pe cel mai important, ca intenție, motivație, scop, formulă de desfășurare. Nu lăsați deoparte, pe cât posibil, detalii semnificative legate de ambianță, mentalități, hachițele participanților/autorităților, impactul public, reverberația în cetate-țară-lumea largă.

Ce a fost mai dificil de învins/convins în această întreprindere: birocrăție, sponsori, beneficiari?

Este societatea noastră postcomunistă aptă/coaptă pentru astfel de inițiative? (Marian DRĂGHICI & Ion ZUBAȘCU)

ADRIAN ALUI GHEORGHE

Foamea de cultură a românului e mare, numai că setea de vodcă (*plus variante*) o depășește

Dincolo de masa de scris e, vrem nu vrem, România. E țara noastră...! Noi sîntem proiectul Ei prioritar, Ea este proiectul nostru extraliterar, cu Ea și pentru Ea ne luptăm zi de zi. Să existăm. Să rezistăm. Să nu ne expulzeze moral. Dacă Ea a luptat pentru „neatîrnare” în istorie, noi luptăm ca să atîrnăm de Ea în „post-istorie”. Și atîrnăm. Sau mai mult ne bălăngănim atîrnînd de Ea. Ca scriitor român lupt, dincolo de masa de scris, dincolo de „frontul intimității creatoare”, să supraviețuiesc. Cultural, moral și fizic. E, cred, cea mai pasionantă activitate a fiecărui român pedepsit (*sortit*) de astre, de predestinare, să facă artă, cultură în România. Între „românul majoritar”, vorba lui Caragiale, și românul creator nu pare să existe punți. Românul majoritar nu pare să aibă nevoie de cultură. Cărțile nu circulă, nu se citesc. Statul, care îl reprezintă pe „românul majoritar”, este primul care îl disprețuiește pe creator. „Ce vrei bă,

artistule, bani ca să creezi? Și-am cerut eu asta? Cine are nevoie de produsul tău artistic?”, zice România tăind, haț!, din bugetul din ce în ce mai becisnic, de la an la an, al culturii. „De ce nu te-ai făcut mangalagiu, chelner, oțelar, agricultor sau fotbalist?”, mai zice Statul Român artistului român, împingându-l brutal la colț. Colțul de rai? Dacă nu s-ar mai scrie nici o carte în România, vreme de câteva decenii, Ea, România, nu ar observa.

Eu, personal, dincolo de masa de scris, dincolo de cărțile publicate „ca în România”, în sistem editorial improvizat, am inițiat seria nouă a unor colocvii naționale de poezie și critică la Neamț. Le-am dus vreo șapte, opt ediții, pînă prin 2000, apoi am renunțat datorită penibilului cerșetoriei la ușile care ascundeau și ascund banii publici, care includ și „procentul pentru cultură”. Am inițiat în anul 1993 *Concursul național de poezie*, debut în volum, „Aurel Dumitrașcu”, l-am dus zece ediții, apoi am renunțat, „România locală” nu mai era dispusă să bage bani în cărți de debut. Și prin concursul acesta au debutat în volum, între alții, Mihai Ignat, Vasile Baghiu, Florin Oancea, Ana-Maria Zlăvog, Elena Vlădăreanu, Sorin Gherguț, Constantin Virgil Bănescu (*Dumnezeu să-l ierte!*), Cristian Galeriu, Dan Coman, Mihai Curtean și alții. Am scos o revistă de cultură numită „Antiteze”, care avea drumul ei, a sucombat după vreo zece ani de apariții sincopate sub lehamitea de a cere bani care veneau ca bacșișul dat la înghesuială, fie de la minister, fie de la vreo autoritate locală. Am inițiat, în 1997, o tabără națională de artă plastică, la Durău, sub Ceahlău, care purta numele lui Nicolae Tonitza, cel care pictase mănăstirea de acolo în perioada interbelică, dar s-au terminat banii de culori după vreo cinci, șase ediții. Am editat cărțile unor prieteni, sau măcar con-județeni plecați „dincolo” prea devreme, de la Aurel Dumitrașcu, la Eduard Covali, de la Maria Anegroaie la Mihai David-Ghindăoani. Am făcut-o, în multe momente, cu bani „din casă”, pătruns fiind de gândul că orice pagină lăsată de un autor „evadat în veșnicie” e irepetabilă, e testamentară. Apoi m-am apucat să fiu parte într-un proiect al unui festival internațional de percuție la Piatra Neamț, în virtutea unei amicitii cu maestrul Grigore Pop, tatăl moral al Formației „System”. Din internațional, festivalul s-a dat peste cap și s-a făcut național iar după două ediții s-a făcut atît de local că a dispărut. Percuționistii și-au strîns instrumentele, binecuvîntata liniște s-a întins în mințile contabililor pentru care banii *se pierd pe cultură*, nu înseamnă niciodată investiție. Iar AFCN-ul, care s-ar mai numi alintat și „administrația fondului cultural național”, o marotă a unei clientele cumetriale-gășcare, ne-a dat, la majoritatea proiectelor depuse, o binecuvîntare cu flit. Ce cultură să facem? Cîntec, joc și voie bună...! M-am uitat în oglindă și m-am întrebat: de ce atîta agitație pentru lucruri care par să încurce societatea noastră, în loc să și le dorească? De ce să-i dai insomnii vreunui ștab, care nu știe cum să-ți refuze proiectele?

E românul nostru analfabet? Posibil. E meschin? De ce nu...! E prost? Poate fi o variantă de lucru. De asta nu strică să facem un apel cald la clasici, iar în perioadele de criză (*morală, economică*) Caragiale e (*mereu*) ca untul pe felie. Știm cu toții că trăindu-și pînă la capăt « mîndria de a fi român », Caragiale s-a retras, în ultimii ani ai vieții, în Germania. De aici l-a vizitat pe Octavian Goga care, vrînd să-i învețe pe ardelenii din Ardeal că sînt români, a ajuns “chiriaș” al închisorilor ungurești din Budapesta. Și acolo, pe pămînt străin, Caragiale i-a vorbit poetului care își consuma apostolatul: « Și-am spus de-aftă ori, nu te mai bate cu proștii, că te răpun... Ce crezi tu, pe urma cui am suferit eu în viață? Pe urma deșteptilor? Prostia, suverana prostie, e totdeauna mai tare. (...) Nimic mai greu decît să cîrmuiești proștii. Ei au un instinct de împotrivire organică. Să vezi... ! Mai acum vreo treizeci de ani eram revizor școlar la Piatra Neamț. Trenuri nu găseai prin Moldova, mergeam la inspecții călare. Stăteam în gazdă la un popă. Avea popa o iapă murgă...! Zic, să mi-o dai părinte, dimineața...! Popa zîmbea. Prea bucuros, domnule Iancu. Și-am plecat. Cît m-a zolit iapa ceea, mă...! Oricum dam din căpăstru, ieșea rău... N-o puteam cîrmui nicidecum... M-am întors la vreo două ceasuri, tot apă: – Părinte, cît face iapa sta? – Face zece galbeni! – Ei, pune d-ta cincii, să pui și eu cincii, s-o tăiem, că-n asta-i om... – Ba să n-o tăiem, domnule Iancu, mai bine să-i învățăm năravul... Știi ce? Cînd o încaleci și ajungi la o răspîntie, dacă vrei să apuce la stînga, tu tragi de frîu la dreapta... Da’ să tragi cumplit, auzi...! Să vezi c-o ia la stînga... Așa am făcut... Ei vezi, la prost trebuie meșteșug, nu glumă...Ascultă-mă! ... Toată viața n-am putut să sufăr prostia... Săracu’ de mine, măi băiete, cînd văd cîte un prost mă doare. Zău, am dureri fizice. Mă ia cu rece aici în creștet...”.

Dar să ne întoarcem acasă. Foamea de cultură a românului e mare, numai că setea de vodcă (*plus variante*) o depășește. De asta, am să o iau tot pe culoarul Caragiale spre ceea ce înseamnă apetența noastră, românească, de a ne integra „duhului”, văzduhului și civilizației europene. Ceea ce voi spune face parte din proiectul meu extraliterar, care e promovarea imaginii României în „propria-i oglindire”. Că întrebarea dvs. era în legătură cu mentalitățile și ambientul în care ne ratăm (*desfășurăm*) proiectele extraliterare. Ascultați, numai!

Viața e plină de povești frumoase. Cum le leagă și le dezleagă viața, mai rar. Un tip din Olanda s-a însurat cu o româncă de pe Valea Muntelui, ceea ce în traducerea locurilor prin care îmi port eternitatea personală ar fi poalele Ceahlăului. El fusese nu-ș-ce laborant pe la nu-ș-ce laborator care făcea experimente științifice pe bază de energie atomică. Dar a lăsat dracului atomu’, și-a luat românceuța găsită într-un băruleț olandez și s-au mutat în ținutul nostru, trăind dintr-o mică rentă pe care o avea de pe urma unei mătuși (*Dumnezeu s-o ierte!*). Vreo juma’ de an olandezul a admirat frumusețile naturii noastre. S-a obișnuit cu ele. Cînd l-am cunoscut, întîmplător, mi-a zis

că ar vrea să scrie o cârtică care să circule în Vest și care să se numească simplu: *România pe înțelesul tuturor*. Tipul, ca olandezu', s-a apucat de treabă. O casă ca-n povești. Centrală, apă curentă, garduri drepte, căldură, drum pietruit etc. Cînș' pe ore muncea pe zi. Peste drum era o cîrciumioară. Sprijiniți de gard, sau în cot, pe colțul mesei, muntenii noștri se minunau. Îi înjurau pe cei care au. De unde? Nu erau deranjați de faptul că era olandez, că noi nu sîntem, Doamne, ferește!, xenofobi, ci că muncea toată ziua...! La el fumul ieșea drept pe coș în timp ce la ei mergea ca udul bouului, el era neted pe față și zilnic ras, în timp ce ei aveau fețele înnegrite de tutun prost, de băutură din petrol, gîștele lui erau albe la pene și li se vedea grăsimea printre fulgi, în timp ce gîștele lor erau murdare și slabe etc. De asta își petreceau încrunțați cele trei sute și ceva de sărbători din calendarul anual al românului, în care e interzis să muncești dar e permis să bei, să toci timpul, să înjuri, să-ți mai înjunghii vreun consătean. Dar situația nu putea merge la nesfîrșit așa. Într-o zi cîțiva munteni mai inimoși au intrat în ograda olandezului și s-au apucat de stricat: centrală, apă curentă, garduri. Au dat drumul la micul heleșteu în care se jucau niște nesimțiți de peștișori colorați. I-au rupt florile. I-au tăiat copăceii. S-au chinuit o grămadă de timp pînă au reușit să smulgă trandafirii japonezi, aveau și spini, aveau și rădăcinile bine înfipite în pămîntul românesc. Mama lor! Cică olandezul s-ar fi dus imediat la poliție, dar polițistului tocmai îi născuse nevasta un băiat și trebuia să-și facă obișnuitul canon, așa cum se procedează prin tradiția strămoșilor, adică să bea șapte zile pînă la comă. Olandezul și-a luat, normal, cîmpii. Acum trăiește la Rotterdam, alături de româncuța noastră care s-a adaptat și care muncește la un laborator care se ocupă cu experimentele atomice. Manuscrisul broșurii de popularizare a frumuseților țării noastre, *România pe înțelesul tuturor*, a mai fluturat pagină cu pagină prin curtea părăsită a casei de pe Valea Muntelui, o vreme, după care vîntul l-a luat și l-a dus pe Bistrița. Ca pe Apa Sîmbetei.

Spunem, din inerție, că școala este cea care îl ia pe om de mîină, îl poartă o vreme prin universul cunoașterii și al educației după care îl împinge în societate, pregătit (*oarecum*) pentru viață, pentru muncă. Și oamenii aceștia, școliți în "școala românească", dau seama despre tot ce se întîmplă, bun sau rău, de la cultură la politică, de la păpică la relația cu Europa. Ei, aici e drama. Școala românească s-a "tabloidizat". Chiar așa! Cultura, ca și educația, nu se normează, totul se vede (*reflectă*) în comportamentul străzii. Dar ce te faci cînd educația a fost "șuşanelizată", cînd relația student-profesor se rezumă la plata taxelor către "serelele universitar" care tipărește diplome?! De asta zic că (cică) în România, în acest moment, ar fi pe băncile (*ipotetice ale*) facultăților cam un milion de studenți, un record în istoria țărișoarei noastre. M-am scărpinat în cap, ca și dumneavoastră acum, trecînd la calcule dintre cele mai ciudate. Cu profesorime, cu funcționărimă, cu băgători de seamă, cu

patroni de facultăți, numărul celor care se dau bine pe lângă intelect e destul de mare. E, într-adevăr, românul dornic de autoperfecționare? Sau această năvală la facultăți e din cauză că nu are (*românul*) altceva mai bun de făcut? Numărul “sereleurilor” care produc studenți și mai ales diplome de absolvire e copleșitor. Toți cetățenii care priveau altă dată la o facultate ca la Everest, își satisfac orgoliul ascuns și-și cumpără diplome una după alta. Indivizi pe care nu i-ai fi primit altă dată nici paznici la facultate, azi îi vezi negociindu-și diplomele în disprețul valorilor adevărate. Nu știu ce primar dintr-un județ moldav, care nu poate face dovada faptului că a terminat liceul, are deja două diplome de absolvent de facultate și acum își încheie masteratul! Asta mai mergea bine în România: învățămîntul universitar! Trebuia trîntit, mama lui de învățămînt! Să stea el în calea banilor și a funcțiilor noastre? Profesorii universitari exigenți, de pe vremuri, au fost copleșiți de numărul mare de profesori ciubucari de azi, care pe seama mediocrităților și a analfabeților care vor să aibă diplome, își fac și ei o situație. Un amic “universitar” trebuia să trîntească un parlamentar care venise pe post de “cizmă” la examene. Șeful “sereleului” a venit la el și i-a spus, ținîndu-l de un nasture: “Băiatu’, vrei să mai mănînci o pîine albă? Sau vrei să treci pe post negru...? Cum să-l pici pe dom’ parlamentar? Vrei să tragem obloanele?”. Și l-a trecut! Cei care respectă cartea și cred că învățătura e o povară care ține o viață, se uită surprinși la cît de ușor “se poate face” o facultate numai înscriindu-te. Și li se face greață. Și lasă dracului această Românie cucerită pas cu pas, ireversibil, de mediocri și potlogari.

Cum va evolua societatea noastră, acum cînd se tot chinuie să iasă din mentalul comunist? Am să răspund cu o frază inspirată a lui Mircea Vulcănescu: “Dacă printr-o calamitate poporul român ar dispărea și ar veni alt popor în acest spațiu, s-ar transforma tot în poporul român”.

Piatra Neamț, 15 mai 2010

LIVIU ANTONESEI

**Să scoți o revistă cu bani mulți, apoi fără, acum,
cu bani puțini...**

Ehehei, dragii bunicului! La început numai eu am fost greu de convins! Dl. Viorel Cataramă cumpărase revista săptămînală de cultură *Timpul* pe la sfîrșitul lui 1991, a transformat-o în săptămînal

social-politic și a constatat că aceasta îi consumă o mulțime de bani fără să aibă vreunul din efectele scontate! Așa că a decis să o retransforme în revistă de cultură, însă cu apariție lunară. Printr-un „emisar”, salariat al său și prieten al meu, m-a întrebat dacă nu vreau să preiau eu revista. Nu-mi venea ușor, că eram redactor șef-adjunct la *Convorbiri literare*, însă după o întâlnire cu dl. Dan Constatinescu, persoană cheie atunci în firmele d-lui Cataramă, inclusiv la *Viitorul Românesc*, cu profil editorial, sub egida căreia apărea și revista, am acceptat. Oferta era mai mult decât generoasă – deplină autonomie editorială, 25 de redactori salariați – pentru o revistă lunară de cultură! – plata unor drepturi consistente de autor colaboratorilor, un onorariu lunar pentru mine care depășea salariul de la Universitate și cel de la *Convorbiri Literare* luate laolaltă! Primul număr a apărut în august 1993. A fost bine. A fost bine pînă la începutul lui 1999, cînd dl. Cataramă, care cam intrase în vrie cu afacerile, nu a mai putut susține revista. Sigur, între timp, mai redusesem echipa, la solicitarea finanțatorului, dar salariile și drepturilor de autor au rămas mai departe la același nivel înalt pînă la despărțirea amiabilă de finanțator. Care a mai fost odată generos, cedîndu-ne gratuit revista.

Și a început să nu mai fie ușor! Cum avusesem o finanțare privată continuă și satisfăcătoare în vremea celor „șapte ani grași”, nu ne pricepeam la sursele de finanțare, la proiecte etc., așa că un an am scos revista pe banii noștri, adică ai mei și ai lui Gabriel Cucuteanu, diectorul executiv, ca să spun așa. Cînd voiam să renunțăm, am reușit să obținem o finanțare tipar-hîrtie din partea *Fundației Soros*. Ne-am mai deșteptat puțin și am înființat *Fundația de cultură Timpul*, prin mijlocirea căreia am „aplicat” pentru finanțări, ba la Consiliul Județean, ba la *AFCN*, ba la Primărie, ba în mai multe locuri în același timp, cu mai mult sau mai puțin succes, și astfel revista apare fără întrerupere sau întâzieri. De cîtiva ani, subvenția de la Primărie – pentru tipar-hîrtie – măcar e permanentă, așa că ne descurcăm, dacă punem la socoteală și ceea ce obținem din mediul privat, chiar și în aceste vremuri de criză. Drepturi de autor am mai reușit să oferim uneori, dar aleatoriu, de salarii însă n-a mai fost vorba vreodată! Între timp, am rămas fără sediul inițial și „am locuit” pe hol la Casa Cărții, apoi, în două camere de hotel, pe urmă, în vechea Casă Conachi, pînă cînd a fost pierdută într-un proces de revendicare de Primărie, iar de anul trecut sîntem găzduiți de Universitate, în noua clădire achiziționată de la *Romtelecom*. Dacă ar fi să fac lista tuturor celor care ne-au ajutat în acest interval și a celor care au colaborat și colaborează la revistă fără să aștepte vreo plată, cred că aș ocupa și spațiul celorlalți invitați.

Dar omul, se pare, n-are liniște dacă nu-și mai face singur probleme! La puțină vreme după înființarea *Fundației*, a apărut și editura, care a scos totuși cîteva zeci de titluri, am lansat *Serile Timpul*, cu frecvență săptămînală – recitaluri de muzică și poezie, spectacole de teatru, lansări de cărți etc. –, iar

Festivalul de teatru EuroArt a ajuns în acest an la a cincea ediție. Fiind an de criză, desigur că l-am dezvoltat, am învățat anul trecut de la dl. Nicolae Rațiu, cu prilejul festivalului de film românesc de la Londra, că o criză nu trebuie suportată, ci sfidată! Așa că, pe lângă cele opt spectacole de comedie obișnuite, dintre care trei premiere, am mai adăugat lansări de cărți legate de dramaturgie și arta spectacolului, debateri, expoziții de caricatură, plus spectacolul stradal oferit de voluntarii noștri pe picioroange. Și, pentru că anul trecut a fost mare aglomerație, am închiriat o sală cu o sută cincizeci de locuri în plus. Nu va fi suficient, dar nici sală mai mare nu mai există!

Dacă țin seama de toate cele scrise pe scurt mai sus, aș spune că societatea românească începe să fie pregătită pentru asemenea evenimente, procese, situații, mai întâi, pentru că artiștii înșiși, ieșiți de sub pulpana opresiv-ocrotitoare a statului, au început să fie, mai întâi, ei pregătiți. Iată, ne-am pregătit și juridic, devreme ce am câștigat vreo zece procese cu dl. Cassian Maria Spiridon, care-și imaginase că i-a vândut d-lui Cataramă niște dulapuri, nu titlul revistei. Cum nu știi cum evoluează lucrurile, l-am înregistrat la *OSIM* și ne amuzăm, doar ne amuzăm cu gândul dacă n-ar trebui să-i interzicem prin tribunal d-lui CMS să ne utilizeze numele la editura dumisale! Sau să-i cerem d-lui Isărescu un ban, ceva, pentru că a pus frontispiciul revistei pe bancnota de 500 de lei!

LINDA MARIA BAROS

Cum s-a aruncat pisica mea de la etajul doi...

Un critic literar se întreba lunile trecute, referindu-se la poezii generației 2000: „de ce nu se mai liniștește și Linda odată? Să fie un semn rău?!...” În orice caz, nenumărați sunt cei care m-au întrebat de-a lungul ultimilor patru-cinci ani ce anume mă mână în luptă.

Nu mă liniștesc, pentru că promovarea poeziei nu se face niciodată de la sine. (Aici, unii poeți târșiți într-ale marketing-ului literar vor mormăi: „Eh, promovarea poeziei... Ce să spun?! Iar alții vor rânji: ei știu cu mingea pe plajă!“)

Dar să vedem de ce s-a aruncat pisoiul meu pe fereastră...

Peste câteva zile, sunt invitată la festivalul *Mucho Más Mayo* din Cartagena, în sudul Spaniei. În luna asta nu m-aș fi deplasat nici dacă eram invitată pe Marte! (Fiindcă urmează să-mi depun, în scurt timp, teza de

doctorat.) Totuși, sunt nevoită să mă duc: trebuie să fac lobby! Situația în care mă aflu s-a construit treptat, imprevizibil, în ultimul an, și a devenit absolut incontestabilă. Totul a început pe la sfârșitul lui 2008, când am tradus *l'Anthologie de la poésie roumaine contemporaine* (*Antologia poeziei române contemporane* – 20 de autori de astăzi), apărută în Franța și prezentată la Târgul de carte de la Paris. Pe lângă telefoanele firești cu felicitări și înjurături, am primit și câteva mail-uri cu un conținut asemănător. Mă voi opri la prima categorie. Un editor din Spania m-a căutat la telefon: dorea să vină la Paris ca să vorbim despre o carte și, în acest scop, mi-a cerut un rendez-vous. Ne-am întâlnit peste câteva săptămâni într-o cafenea de lângă Saint-Germain-des-Prés. Citise *l'Anthologie* și mi-a spus că ar dori să publice un volum similar. Prin urmare, m-a rugat să-i întocmesc o antologie care să includă doisprezece poeți români din ultimii 60 de ani; o singură condiție: 6 poeți și 6 poete. Într-o lună, am pus la punct antologia; obținusem, în numele editurii, și drepturile de autor pentru textele poezilor români. (N-am respectat eu întocmai cerințele editorului, însă antologia a fost acceptată fără rezerve; din păcate, cu toate eforturile depuse, nu am reușit să obțin copyright-ul pentru Naum, Mazilescu, Mariana Marin, așa încât n-a fost posibil să-i includ în carte... Am constatat cu tristețe că unii poeți care au plecat dintre noi sunt omorâți încă o dată de deținătorii drepturilor de autor!)

Eh, și aici începe aventura... Deși sunt o simplă antologatoare care și-a făcut treaba, traducătorul spaniol îmi trimite poeziile să le verific... Editura îmi expediază diferite formulare de completat... Apoi, editorul îmi scrie că este criză... Publicarea se amână, ajungem în 2010. Criza continuă, este adevărat. Primesc, în sfârșit, în primăvară, un mesaj: ar fi necesară o prezentare: „Poezia română de azi: 12 + 1[. Răspund: nu. Eu nu fac parte din antologie. (Doar nu era cazul să mă introduc în propria-mi antologie, nu?!) Scriu totuși o prezentare intitulată „ZOOM-Rumanía!], în care vorbesc despre cei doisprezece poeți antologați. Și, iată, mă duc la un festival, ca să recit poeziile lor, alături de traducătorul spaniol, pe acorduri muzicale iberice, și să susțin astfel cartea.

Așadar, este necesar să fac lobby? Este.

Tot *l'Anthologie* a dus, în primăvara anului trecut, la o întâlnire cu un poet (și traducător) care locuiește într-o țară din nordul Africii. Știam, de-acum, rețeta: o cafenea de lângă Centrul Pompidou, 20 de autori contemporani (biobibliografie, foto, versuri), adică prima antologie de poezie română în limba arabă, prezentare. Dar, timpul trece și vine criza.

În sfârșit, *l'Anthologie de la poésie roumaine contemporaine* este responsabilă și pentru un alt rendez-vous – mult mai norocos. De data aceasta, un editor parizian. Discutăm, îi recomand trei autori dintre cei antologați, el alege doar doi (eliminându-l pe cel mai tânăr). Apoi, le recitesc poemele, stabilesc textele antologabile și încep să le traduc. În acest moment,

mă ocup de ultima corectură. Fiindcă ambele antologii (aproximativ 120-130 de pagini fiecare) – care cuprind poezii de Angela Marinescu și Ioan Es. Pop – urmează să apară. Vor fi probabil prezente la *Piața de poezie (Marché de la poésie)*, în luna iunie, la Paris.

Ar mai trebui să adaug că, pornind de la aceeași antologie, am pregătit încă trei volume în limba franceză – un optzecist, un nouăzecist și un douămiist (nu, nu voi spune cine sunt!) – pentru niște editori din Franța. I-am ochit eu, le voi da să citească manuscrisele peste vară... Iar pentru 2012, voi păstra, cred, aceeași formulă « generaționistă ». Și, în plus, am deja în lucru, tot pentru piața franceză de carte, o antologie cu 20-25 de poe' tineri – *La Nouvelle Poésie roumaine (Noua poezie română)*.

Ce ar mai trebui să fac?

Mă ocup de câțiva ani, în România, de Festivalul *Primavara Poeților/Le Printemps des Poètes* (pe care l-am inițiat în 2005; anul acesta am avut o ediție de criză... mută!). Începând cu luna iulie însă, îmi propun să lansez un nou proiect organizatoric de același tip. Timp de nouă zile, voi avea ocazia să anim diferite întâlniri/dezbateri cu titlul *Métal ductile, métal tranchant (Metal ductil, metal tăios)*, în cadrul Festivalului Internațional *Les Voix de la Méditerranée* (de la Lodève, din Franța). Vor fi invitați peste 60 de poeți, evident, din țările cu ieșire la Marea Mediterană. Probabil că voi întâlni și acolo traducători, editori, organizatori de festivaluri. Ca raportor al câtorva festivaluri internaționale, le-am recomandat organizatorilor, de-a lungul timpului, nu numai poeți din alte țări, ci, bineînțeles, și poeți români (dintre care vreo 10 au și fost invitați la diverse manifestări). Le voi propune în continuare, fără îndoială, să-i citească pe autorii români, dar știu foarte bine că, atât timp cât poezia de la noi este puțin cunoscută în lume, șansele de reușită sunt mici...

Acum doi ani, am înregistrat totuși un mare succes în acest domeniu. Organizatorul unui festival francez la care am participat mi-a solicitat ulterior să-i recomand niște poeți. I-am propus nume din vreo cinci țări. Oferea și patru burse, frumos rotunjite, de câte o lună sau două. În 2009, i-a invitat pe cei propuși de mine, însă, din păcate, nici un român. Cu bursele a fost simplu: poezii de la noi nu știau limba franceză și nu puteau să facă față întâlnirilor cu cititorii. Avea dreptate. Simplu și în legătură cu festivalul: dorea să organizeze, în 2011, un festival numai cu poeți din România. Ce l-a convins?... Citise între timp dosarele de poezie pe care le tradusesem în franceză, apoi paginile bibliotecii virtuale *ZOOM* (125 autori pe care i-am tradus și publicat în diferite cărți sau reviste) și, desigur, *l'Antologie de la poésie roumaine contemporaine!* A fost, cum spuneam, simplu.

Am amintit de reviste. În România, dintr-un elan tineresc, am editat acum câțiva ani revista literară *VERSUS/m*. Pe unii dulăi rătăciți prin pădurile literaturii carpatine i-o fi deranjat atunci. Dar revista urmează să reapară într-o

formulă nouă, cu un număr dedicat poeziei olandeze scrise după 1950 și poezilor tineri de la noi. În Franța, mă ocup atât de rubrica de poezie, cât și de site-ul revistei *Seine et Danube* (a Asociației Traducătorilor de Literatură Română cu sediul la Paris). Revista, lansată anul acesta, își propune în mod deschis să promoveze literatura noastră în spațiul francofon. Am acum, o dată mai mult, ocazia să-i prezint publicului francez pe scriitorii români de astăzi, dincolo de programul literar ZOOM – ROUMANIE! (pe care l-am inițiat în 2006) și dincolo de conferințele, congresele sau colocviile universitare la care particip (unde am vorbit despre Tzara, Voronca, Istrati, Gherasim Luca, Nichita etc., dar și, de curând, la Universitatea de litere din Strasburg, despre Mircea Bârsilă, de exemplu...). Revista *Seine et Danube* oferă cititorilor, în varianta ei virtuală, poezie, proză, teatru, eseuri, note critice și, la rubrica de actualitate, literatură română tradusă și publicată în volum. Vă invit deja să citiți numărul al doilea!

Ar mai trebui să spun doar că, acum vreo lună, le-am transmis pe mail unor scriitori de la noi invitația de a-mi vizita site-ul – www.lindamariabaros.fr –, de a arunca o privire atât asupra poeziei mele, cât și asupra proiectelor de care mă ocup.

Am primit multe felicitări. Iar trei dintre ei mi-au răspuns așa: 1) un poet de-o carte (pe care-l publicasem în traducere) mi-a scris scurt „pas!“ 2) un alt poet a trecut peste invitația mea, cerându-mi hotărât să mă uit pe site-ul lui; 3) un poet din tânăra generație mi-a spus că autorii pe care-i public în Franța mă înjură prin România.

Asta înseamnă că ar trebui să mă liniștesc?!

L-am întrebat pe pisoiful meu, Mimir, ce părere are. Însă nu mi-a răspuns. S-a aruncat, pur și simplu, pe fereastră de la etajul doi. Acum, are o lăbuță bandajată; și-a fracturat un os metacarpian. Iar eu îmi fac bagajele pentru Spania.

Paris, 15 mai 2010

NICOLAE COANDE

Fapte ale vieții românești

Am un proiect în joc, de copii și de oameni mari, la Casa de Cultură „Traian Demetrescu” a municipiului zis Craiova. Se cheamă, nițel iluzionist, *Scriitori la TRADEM*. Acuma, după o vreme, știm cu

toții cine a fost Traian Demetrescu, dincolo și dincoace de patriotisme locale. Un poet minor, dintr-un oraș sudic, care la moarte, în 1896, îi lăsa lui Caragiale „o duioasă amintire, ca om cu inima bună”; după care, dureros, verdictul: „talent mic și feminin”. Asta e, nu vom ști niciodată – însă, cum pot orașele mici să crească mai mari decât poezii pe care i-au locuit cândva? Poate ne-ar ajuta o relectură din „bătrânul” Macedonski, un al poet al Sudului, care ar merita o pomenire mai dreaptă la Craiova, ca și Sîrbu sau Pandrea: „Orașul mic te fură-ncet / Cu ale lui tăcute strade, / Cu oameni proști, dar cumsecade, / Ce nici nu știu că sunt poet”. Sună destul de actual, nu-i așa?

Știu când a început proiectul, în mintea mea, cu cine, dar nu știu când se va termina (și cu cine). Sper să dureze cât mai mult, într-un oraș vestit pentru frivolitățile sale și pentru „netrebnicia” devenită instituție de stat. Totuși, nu vreau să îngroș prea mult o anumită nemulțumire a mea – slavă Domnului, în Craiova se poate face – și chiar se întâmplă – câte ceva bun, măcar din când în *gând*. Uite, de pildă, Festivalul Internațional Shakespeare condus de olteanul nostru de la Corabia, Emil Boroghină. Nu cred să existe un brand – *ete-te!* – mai tare pe piața culturală de la noi decât *Boroghină*. La o adică, am putea construi, după efectul Coandă, și *motorul în trei timpuri și câteva moduri Boroghină*. Cu el ajungi acasă, certamente.

Au venit la Craiova să joace Hamlet-și numai-Hamlet companii formidabile din întreaga lume: nemții de la Schaubühne Berlin, cu trei tone de pământ după ei, ne-au uimit, dar nici oamenii lui Oskaras Korsunovas de la OKT Vilnius, jucând, pe scenă, la cabina actorilor, nu au fost mai prejos. Păcat ca nu ați văzut spectacolul Monikăi Pecikiewicz, cu o Ofelie torturată de toți bărbații adunați în barul numit Elsinore. Dar *Hamlet*-ul efeb-sprințar al coreenilor din Miriang City? Vikingii lui Nekrosius? Piotr Kondrat în flăcări la Cetate? Andone dansând cu femeia lui prinsă în laț, pe scribeți de soartă? Robert Wilson, înalt ca un portavion pe verticală, texan din Waco, ultimul copil iubit al lui Breton, tăcând cinci minute în fața publicului stupefiat de la Craiova, pentru ca apoi să se dezlănțuie pe o scenă care nu-l mai încăpea?

Mai veniți și voi prin Craiova, zău așa...

Cu toate, aduse de această energie românească numită Boroghină, un om care doarme trei ore pe noapte de un an încoace – ca totul să fie bine. Am devenit digresiv (*Hamlet* conceput în românește ar fi fost... folcloric), așa că mă opresc. Poate altădată.

La *Tradem*, cum îi zicem noi Casei de Cultură, aveam de gând să fac proiectul ăsta încă de acum un an-doi, dar am tot amânat. Mi se părea că nu

merită efortul. Fără tăgadă, noi suntem admirabili în dezorganizare... Așa cum am întârziat proiectul *Întâlnirile SpectActor*, de la Teatrul Național din Craiova, până când a devenit ironic Mircea Cornișteanu, directorul. Or, eu nu accept să-mi fie pusă la îndoială capacitatea de *leadership* printr-o ironie, oricât de fină. Las' că am pe cap revista *SpectActor*, chiar dacă are apariție trimestrială și pare ușor de făcut. Vorba lui Cistelecan, amicală, acum ceva timp: *ce faci tu acolo, la teatru? nu cred că îți bați capul...*

Până la urmă, am dat drumul proiectului (cu sentimentul, omenesc, prea omenesc, „la ce mi-a trebuit mie...”), la care am cuplat „Duminicile de poezie în teatru”. Primii invitați au fost oameni de teatru, Ion Caramitru și Radu Beligan. Priză la public, discursuri de mari actori. Succese, nene...

Pentru *Duminici...*, primul invitat a fost Ana Blandiana, cu remarcabilă nadă la public tânăr și adult, o Doamnă pentru toate anotimpurile, la sala „Ion D. Sîrbu”, unde poezia vibrează pe muzica celui mai delicat, fin, comprehensibil muzician din Craiova, domnul Ion Butnaru. Tot acolo, sub reflectoare de teatru, unde actorii Gina Călinoiu și Angel Rababoc se simt în poezie ca peștii de apă dulce în apă dulce, a fost lansată o monografie Blandiana scrisă de Codruța Bușu.

Al doilea poet va fi, pare-se, Mircea Dinescu, cel care ne mai amână până când îi apare cartea, „Femeile din secolul trecut”. Același secol, alt poet...

Primul meu invitat *trademian* a fost Gheorghe Grigurcu. La *Tradem* nu e ca la teatru, publicul e mai puțin, dar mai pe „sprânceană”. Domnul Grigurcu a fost modestia în persoană. A citit calm, franciscan, eseul *Intelectualii și democrația* și a răspuns la întrebările scriitorilor și publicului din sală. S-a lansat cartea de convorbiri cu Dora Pavel, ***O provocare adresată destinului***. A fost bucuros să vină la noi și am fost onorați să-l avem printre noi. Gheorghe Grigurcu este, așa cum l-am prezentat în ziarele locale, unui public larg, un incomod debater în chestiuni care țin de sănătatea morală a literaturii române, reprezentativ urmaș al lui E. Lovinescu, așa cum dorește să fie socotit, nedispus a pactiza cu adepții liniei compromisului instituționalizat și tranzacționalismului rentabil. Asta se întâmpla pe 26 martie, într-o vineri.

Pe 13 aprilie, marțea, a venit Mircea Bârsilă, cu ***Monede cu portretul meu***, volumul premiat la *Viața Românească*. Mircea e timid, dar a vorbit cu patos despre „prieteni mei, poeții”, s-a simțit bine flancat de amicii din Craiova, cam aceiași care au venit și la Grigurcu (la maestru au venit și Flori Bălănescu, Xenia Karo, Lorena Stuparu, Constantin M. Popa): Mihai Fircă, Ion Maria, Ioana Dinulescu, Ioan Lascu, Horia Dulvac, Ionel Bușe, Doina Pologea, Tudor Negoescu, Nucu Marinescu, Ionel Ciupureanu. A urmat recitalul actriței Mirela Cioabă, splendid. Poezia lui – așa cum e substanța ei, din clasa unor dionisii ale spiritului – sună bine în gura Mirelei.

Pe 27 mai vine aici Radu Aldulescu, am vorbit cu el, era la Paris, pentru prima oară în viață, părea bucuros că se află acolo. Vocea lui aproape cânta în telefon, delicat, atent să nu „consum” prea mult cu apelul.

În iunie, însă, calendarul nu e stabilit cu precizie. Vor veni, probabil, Nichita Danilov, să lanseze *Ambasadorul invizibil*, și Ioan Groșan, cu *Un om din Est*, romanul pe care l-a lansat recent la „Salon du Livre”. Tot la Paris. Așadar, trebuie să treci mai întâi prin Paris, ca să poți veni la Craiova... Pe Groșan îl vom prezenta la Biblioteca Franceză, căci prietenii săi, Marius Ghica și Doina, soția acestuia, țin să-l aibă acolo. Am să-l conving pe Alexandru Stuparu, directorul Casei „Tradem”, să accepte acest compromis prietenesc (el dă banii, organizează și face afișul). E un om bun și a înțeles imediat ce scriitori vin la Craiova să ne caute – și cu asta am spus tot. Nu a trebuit să mă căciulesc și nici să explic inutil unor „foruri”.

Din toamnă vom relua întâlnirile și alți cinci scriitori vor veni aici să le vorbească oltenilor care vor să asculte oameni vii, profesioniști ai scrisului și ai dialogului, neîndatorați modelor și zgomotelor mediatice contemporane.

DUMITRU AUGUSTIN DOMAN

De la meseria de a muri la meseria de a nu muri

Totdeauna mi s-a părut că tot ce mă distrage de la citit și scris nu este important. Hm! Nu numai că nu este important, dar este dăunător, inutil și chinuitor. Ceea ce nu înseamnă că nu am mai mereu proiecte, mai curând “proiecte” de Dănilă Prepeleac. Iarna, pe ger și zăpadă, primăvara, când – vorba poetului – privighetoarea cântă și liliacul e-nflorit, dar mai ales vara, ca acum, ies cu paharul în mână în curte, apoi în grădină, printre tinerii nuci, vișini, pruni, cireși, meri, plantați de mine, și-mi fac planuri. Planuri de doi bani, departe-departe de cele ale unui Balzac care, la o petrecere prilejuită de logodna sa cu Doamna Hanska, plănuia să-i toace averea acesteia pe cumpărarea pădurilor din Ucraina și transformarea lor în traverse de revoluționară cale ferată care să ajungă până la Paris, unde s-a întors cu caleașca trasă de cai și unde s-a stins peste câteva luni, plâns la cimitir de prietenul său Victor Hugo.

În grădina aceasta luminată am gândit cândva că aş putea face un iaz de pește unde să-mi satisfac în voie viciul de aruncător de viermișori și râme cu cârligul undiței, dar să și umplu piața mea de la 200 de metri de casă cu pești vii în zilele de dezlegare la pește din postul Paștelui. Plan din cuțite și pahară a rămas!

Apoi, în trei ani de șomaj, mi-am zis că mă voi pricopsi din legumicultură. Toată primăvara și toată vara plantam legume. Îmi împărțeam timpul, cu un ceas biologic: o oră de citit, o oră de navigat pe net, o oră în grădină. Mă alegeam toamna cu un butoi de varză murată, cu câteva zeci de sticle de bulion, cu castraveți murați, un sac de ceapă în cămară, o funie de usturoi, hrean, mărar, pătrunjel. Satisfacția era că toată vara produceam vreo zece kilograme de castraveți zilnic pe care le dăruiam prietenilor care mă vizitau. Ba, făceam fericit și pe Tilică, motanul birmanez care la răsăritul soarelui ronțăia un castravete de pe vrej, luând gustul probabil din grăunțele cu care-l hrăneam.

Tot în grădina din Curtea de Argeș, timp de tot trei ani, am crescut iepuri, tot amânând trecerea la producție industrială și să fac contract cu vreun italian, cum mă informasem. Zilnic le coseam lucernă, o lăsam să se zvânte puțin, apoi îi hrăneam discutând cu ei, de una, de alta. Mai curând eu vorbeam, dar ei erau niște ascultători minunați, mult mai buni – orișicât – decât participanții la lecturile publice organizate de USR. Când primeam vizite de scriitori și pictori de la Pitești și București, chemam un vecin mai tare de înger, îl cinsteam cu o sticlă de țuică și-i spuneam să taie cinci-șase urecheați, să le ia pieile, să dea măruntaiele la câini și să mi-i lase în bucătăria de vară, eu plecând la o vodcă la piață, că nu puteam suporta nicicum să-i văd chinându-se. Am avut și 40 într-o vară. Umpleam tăvi la cuptor, făceam și un drob și la masa de pe gazon ne ospătam.

Ei, dar afacerea vieții mele a fost cea de crescător de porci. Abia publicasem volumul *Meseria de a muri* că am și devenit șomer și m-am gândit imediat la o *meserie de a nu muri*. Am adus constructori, nouă meșteri mari, fără vreun Manole, mi-am construit niște cocini spațioase, apoi padocuri în fața lor, dar din insuficiență de bani m-am asociat cu un deputat PUNR. Am cumpărat șase scroafe dolofane de la o crescătorie, le-am montat (hm! asta sună al dracului de tehnic, parcă am montat niște pinioane la un motor), apoi ne-am pus pe așteptat, visând cu ochii deschiși cum Valea Argeșului, Valea Topologului, Vâlsanului și alte văi vor fi pline de porci marca Doman. Aveam o Dacie galbenă muștar cu care căram mălai fierbinte de la o fabrică de alcool în care puneam concentrate de orz, grâu, lucernă, porumb. Peste câteva luni aveam vreo 30 de porci. Pe una

din scroafe am moșit-o singur la două noaptea. Dar cei doi asociați – scriitor și deputat – nu se înțelegeau deloc. Asociatul de la USSR era ciufut, pretențios, excesiv de meticulos. Asociatul de la Parlament era împrăștiat, imprevizibil și în general imposibil. Sâmbăta și duminica porneam totuși împreună prin târguri să studiem piața. Între timp a sosit o iarnă dură și i-am propus asociatului să vindem purceii en gros unui amator de chilipiruri. Dar pragmaticul deputat nici nu vroia s-audă, el socotind cu voce tare câte zeci de milioane vom câștiga la primăvară. A urmat o săptămână cu ger între minus 20 și minus 28 de grade. În fiecare dimineață găseam trei-patru purcei morți, în pofida măsurilor pe care le luam în fiecare seară. Am pus pirostriile în mijlocul grădinii și într-un ceaun mare de 50 de litri fierbeam non stop purcei întregi pentru hrana câinilor. După ce am terminat cu purceii la ceaun, scroafele începuseră să slăbească și dl. deputat a cedat. Am împărțit scroafele, câte trei de fiecare, le-am sacrificat și am umplut afumătoarea de cârnați, șunci, jamboane, oase... Un an și mai bine am mâncat carne afumată cu varză, cu fasole, cu varză. Așa s-a încheiat marele meu proiect extraliterar.

Acum fac zilnic naveta Curtea de Argeș – Pitești pentru un salariu net de 788 de lei, salariu care mi se va diminua după cum a avut amabilitatea să mă anunțe dl. Traian Băsescu la televizor. Dar m-am cam lungit. Îmi umplu paharul și ies în grădină să văd ce-aș mai putea face în cei 3000 de metri pătrați. Să cresc canguri? Cui să-i vând? Păi, pentru reușita financiară, la australieni, desigur. Poate potârniche și fazani (o voce din cap îmi zice: “Fazan ești tu!”). Să investesc un leu în struți? Dar de ce nu în cimpanzei? La unele televiziuni sunt rentabili.

MARIAN ILEA

Două proiecte culturale la “pușcărie”

Păi și dacă-s scriitor cu patalama trebuie să mănânc. Păi am încercat să nu mă gândesc la mâncare... da vorba aia a lui taică-meu: „ochiul vede și burta cere”. Și tocmai pentru că m-am apucat de mult să gândesc și cu burta m-am apucat de televiziune. Adică unii s-or fi angajat la așa ceva da eu nu mă angajez așa că mi-am făcut una. Adică o televiziune. Și am rezolvat problema cu burta. Aia ce-și trage învățămintele din vorba de

duh a lui taică-meu. M-am apucat să și angajez pe alții: cameramani, regizor de emisie, electricieni, realizatori de emisiuni. Păi m-am învățat să construiesc și o grilă de programe. Păi m-am apucat de corespondențe cu CNA-ul.

Asta-i o instituție care te sancționează că așa dorește ea. Și tu te supui. Eu nu m-am supus... da televiziunea am supus-o CNA-ului. Păi m-am apucat și de realizat reportaje. Că să uitau episcopii locului la ele și-mi spuneau: ”Domnule privim minunatele reportaje și așa trebuie făcută o televiziune. Ca în lumea civilizată”.

Da astea toate n-au nici o legătură cu primul proiect cultural de “la pușcărie”.

În luna mai a anului de grație 2007, pe la orele nouă a dimineții, mergând la televiziune chiar pe caldarâmul din fața sediului de pe bulevardul București, nr. 25 din Baia Mare s-a născut brusc primul proiect. Pășeam printre bălțile din asfalt și brusc a apărut ideea. Până am ajuns la secretariat (că am secretară) ideea s-a copt și roadele se puteau culege.

Am scris cinci rânduri către Agenția Națională a Penitenciarelor din frumoasa noastră capitală, că acolo are sediul, și am solicitat o aprobare să fac un film în Penitenciarul de Maximă Siguranță din Baia Mare.

Eu să dau camere de filmat, cameramani, scenariul și să asigur regia filmului... ei să dea spațiul penitenciarului și deținuții ca actori. La orele 12 ale acelei zile am primit răspuns. Se aprobaseră 30 de zile de filmare exact cum am cerut. Și atunci a început munca. De fapt a doua zi. Am ajuns la pușcărie de dimineață cu duba televiziunii. Aveam sculele, șoferul și cameramanul. În buzunar era aprobarea de la ANP. La pușcărie am intrat pentru prima dată în viață. Ala de la poartă m-a controlat de parcă era homosexual și mi-a luat telefonul mobil. În custodie. Că așa-i la pușcăria asta din Baia Mare. În sectorul administrativ am stat la o cafea cu directorul așezământului, un ofițer de loc de prin Gherla pe numele lui Bătinaș. Și după două ceasuri de discuții în care am aflat că se practică la pușcărie procesul de reinserție social, prin cultură m-am apucat să-mi aleg actorii. I-am spus directorului să-i aducă în zona de plimbare (un soi de teren de handbal) înconjurată de sârmă ghimpată pe toți deținuții de la secția bărbați. Păi erau vreo 500 așa că nu-i puteam scoate decât pe rând. “Nu am atâția gardieni ca să vă asigur paza”, mi-a spus Bătinaș. “Scoate-i domnule pe toți pe răspunderea mea. Adică n-am nevoie de pază”, i-am spus eu. “Bine, da să aveți grijă că sunt printre ei și periculoși”, mi-a spus Bătinaș. Păi, ajuns în mijlocul lor, m-am apucat să urlu despre importanța filmului pe care-l voi face cu ei. Am strigat: “Toți șmenarii mâna sus”. Și vreo 40 de inși fluturau degetele de la mâini în aer. “Bine, am bani prin buzunare. Dacă îmi dispar o să știu cine i-a luat”. Brusc le-am devenit simpatic și am putut începe selecția. Am ales șase deținuți. Un

criminal și restul cu fapte mărunte: de la scandaluri până la furturi și trafic de droguri.

Scenariu nu aveam. Film n-am mai regizat niciodată. Eu scriu proză. Sunt prozator. Am luat o povestire din cartea: “Medio Monte” și am scris scenariu pe bucăți. Zi de zi câte un fragment. M-am mutat la pușcărie 30 de zile. Păi și filmări de noapte am avut. Păi și la secția de femei am filmat.

Noaptea mă rugau deținuții să stăm cât mai mult. Era unul Silo care mi-a spus : “Mai prindem și noi cerul nopții că eu nu l-am văzut de șase ani”. La pușcărie la ora nouă seara se dă stingerea. Și gata, nu mai vezi nimic.

Nu era voie să introduci în spațiul penitenciarului pizza din pricină că puteai ascunde tot soiul de obiecte nepermise la pușcărie, în blatul ăla. Am adus pizza din oraș ca material de butaforie. Se terminau filmările și mâncam împreună “butaforia”. După treizeci de zile s-au terminat filmările. În următoarele două săptămâni am montat filmul la televiziune. Se auzise în pușcărie că e un film porno. Că le-am dezbracat pe deținute la baie și am filmat cu ele sub dușuri.

Ușor jenat, Bătinaș a dorit să vadă filmul cu o zi înainte de premieră. I l-am arătat. Totul a fost în regulă.

Presa locală a prezentat zi de zi felul în care se realizează la pușcărie filmul: “Libertatea începe în șapte aprilie ”.

Bătinaș a construit în toată această perioadă un cinematograful în toată regula. La premieră deținuții stăteau în stânga și oficialitățile în dreapta. Succesul a fost pe măsura efortului. Adică s-a aplaudat în draci. S-au dat diplome și s-a servit sampanie.

Filmul ăsta a apărut pe ecranele televizoarelor fiind preluat de câteva televiziuni din Transilvania. Cum era și firesc m-am decis să nu mai merg la pușcărie. Chiar deloc. Îmi făcusem prea mulți prieteni acolo. Îmi amintesc de Silo cum îmi zicea : “Nu beți dimineața cafea cu directorul, vă facem noi așa ca la pușcărie”.

Așa și făceam. Un traficant de droguri mi-a oferit în dar propria lui tabacheră. Era ăla mai drag obiect pe care-l avea. Păi mi-am spus că merită în societatea asta post-comunistă să te apuci de proiecte culturale. Te alegi cu câte o tabacheră dar și cu multe suflete chinuite de nereușitele vieții, care îți oferă prietenia lor. M-am ales cu câteva astfel de prietenii.

În urmă cu un an de zile. Am montat la pușcăria din Baia Mare o piesă de teatru. Am scris textul după opera lui Daniil Harms *Caietul Albastru*. Am botezat trupa de teatru “Medio Monte Circus”. Ne-am apucat de treabă. Citindu-l pe Harms, deținuții actori au făcut febră. Până la 40 de grade. Încet au prins să-l înțeleagă pe scriitor.

Premiera a avut loc la Casa de Cultură a Sindicatelor din Baia Mare. Mari emoții-mare succes.

Trupa de teatru s-a calificat în finală și a jucat piesa în luna noiembrie, pe scena Tearului Nottara din București.

Succesul a fost nesperat. Cronicile specialiștilor pline de elogii. Și uite așa proiectul cultural a reușit.

Deținuții actorii au fost premiați de către președintele Consiliului Județean Maramureș.

Deacuma am aflat ce înseamnă reinsertia socială a deținuților în formula culturală.

Tocmai în aceste săptămâni trupa “Medio Monte Circus” de la pușcărie lucrează la montarea piesei de teatru “Ceasul lui Bronnikov”. Ați priceput cine a scris piesa asta de teatru? Marian Ilea. Actorii-deținuți doresc să-mi facă o surpriză.

În orice soi de societate și în asta post-comunistă merită după cum se vede să te apuci de orice. Numai să ai la tine de fiecare dată: Proiectul. E o simplă foaia de hârtie cu câteva rânduri scrise pe ea. Apoi începe greul...

ANCA MIZUMSCHI

De ce nu pot eu să scriu despre proiectele mele sociale

La începutul anului trecut, am decis în mod deliberat să ies din viața mea corporatistă și să mă întorc între cărți și oamenii care le scriu, așa că m-am angajat director de marketing și de vânzări la o editură al cărui nume nici măcar nu contează, pentru că în orice editură m-aș fi dus ar fi fost probabil la fel. În acest mod, debutul crizei economice naționale m-a prins între blocajul pieței de carte din România, devenind profesional prizonieră între costurile de producție din tipografii, nedifuzarea de carte în librării și nereîntoarcerea banilor de la marii distribuitori de carte, care deveniseră în mod constant rău platinici, astfel încât, atunci când în vara anului 2009 o prietenă mi-a propus să mă implic într-un program social, aveam și timpul și disponibilitatea necesară. În principal, era vorba de o revistă care urma să fie difuzată în școli, în mod gratuit și care urma să trăiască din publicitate, mie propunându-mi-se să fiu redactor șef. Era o revistă deosebită, un *glossy* pentru școli. M-am înhămat cu mult entuziasm la vremea respectivă la munca aceasta, care nu a fost deloc ușoară, aducându-mi prie-

tenele care urmau să scrie gratuit, *pentru mine*, creând rubrici, certându-mă cu mai mulți oameni care făceau layouturi pentru că nimic nu mă mulțumea și, timp de trei luni, în timp ce marile librării se goleau și discuțiile despre producția de carte din România deveneau o sursă de anxietate permanentă, eram din ce în ce mai înverșunată în lansarea revistei „noastre”. Uitându-mă acum la editorialul numărului zero, număr în totalitate sponsorizat de mine și de două prietene cu bani din buzunar, privesc cu duioșie la o încercare experimentală, în care nu mă voi mai implica probabil vreodată în viața mea cu aceeași intensitate afectivă și cu aceeași forță.

EDITORIAL – *De ce Familia și Școala?*

Cred că marea majoritate a cititorilor la care va ajunge revista noastră se vor întreba în primele secunde – De ce o nouă revistă? De ce o nouă revistă într-un peisaj în care la fiecare colț de stradă și în fiecare chioșc de presă zac teancuri-teancuri marea majoritate a publicațiilor? De ce o nouă revistă într-o țară în care criza e departe de a se sfârși? Se vor întreba mai ales – ce va aduce nou sau în plus această revistă?

Într-un anume sens nu ne-am ales noi momentul, ci inițiativa a apărut firesc în viața noastră. Familia și școala se naște acum ca revistă pentru că perioadele de criză scot la iveală calitățile celor capabili să fie constructivi și sunt dispuși să se mobilizeze pentru a face ceva. Nu mă refer la criza economică, ci la criza majoră a celor două instituții care formează un om: familia și școala. Revista noastră dorește să se constituie în portavocea unor astfel de oameni și să le facă publice atitudinea și opiniile.

Am ales un titlu atât de simplu și firesc și pentru că dorim să ne constituim într-un forum, o sală de clasă, un apartament al unei familii, un amfiteatru sau chiar un parc, orice loc în care părinții, profesorii și elevii de diferite vârste s-ar putea întâlni virtual în spațiul revistei și chiar real într-o serie de conferințe. Pledăm pentru un tip de comunicare simplă, umană, aptă să ofere cât mai multe soluții autentice.

Rubricile noastre vor găzdui nu numai personalități care au meritul de a se constitui în modele pentru noi toți, ci mai ales acei profesori, părinți și elevi care au ceva valoros de spus și nu au unde să o facă. De aceea, vă invităm să ne scrieți și să ne propuneți chiar dumneavoastră ce ar trebui să cuprindă dezbaterile din forumul Familia și Școala.

Dacă ești elev de orice vârstă și ai ceva de spus, ai o realizare deosebită sau pur și simplu dorești să pui întrebări și să primești răspunsuri avizate, dacă sunteți profesor sau educator și doriți să aflați cum a rezolvat un alt cadru didactic o problemă care vă preocupă, sau dacă sunteți un părinte care dorește să-i pună întrebări unui profesor, unui psiholog sau unui alt

părinte, scrieți-ne și vă vom pune la dispoziție paginile revistei, gândite pentru oameni reali cu probleme reale.

De ce vă oferim această revistă? Pentru că suntem convinși că, atâta vreme cât familia și tradițiile românești de familie vor continua să supraviețuiască extrem de confuz într-o tranziție care nu se mai sfârșește, iar școala românească va fi măcinată până în temelii de nesfârșite reforme și destabilizări, e o utopie să ne imaginăm că societatea românească, formată din noi toți, are cum să fie mai bună. Este important să conștientizăm că mentalitatea celor care ar trebui să găsească soluții în viitor se formează acum și aici, iar această formare este o responsabilitate comună.

Vă invităm, atât cât putem face noi ca revistă, să împărțim în mod asumat această responsabilitate și să găsim soluții, plecând de la ea. Știm că niciun caracter uman nu se formează peste noapte și am ales un drum lung și greu, dar noi credem că merită și vă invităm să ne fiți alături de noi ca părinte, ca elev și ca educator. Nu ne vom substitui altor instituții și nu credem că vom avea soluții universale, dar dacă noi, cei din echipa Familia și Școala, putem să vă garantăm ceva, aceste lucruri sunt transparența, sinceritatea și dorința de a construi.

Ce s-a întâmplat atunci? Mai nimic... în afara faptului că am primit foarte multe felicitări de la Inspectoratul școlar al unui sector, de la foarte mulți profesori, de la câteva fundații și de la foarte mulți psihologi. Teancuri, teancuri din frumoasa noastră revistă glossy se află pe la cele trei asociate acasă, pentru că nu am reușit să distribuim nici măcar 150 de exemplare din tirajul inițial de 1000 de exemplare. Ne-am lovit de nepăsare, de obstrucționism, de totală neînțelegere și chiar de agresivitate. Șoferul nostru distribuia gratuit revista în școlile din București și secretarele nu o primeau pentru că nu le spusese nimeni că ar putea să o facă...

Ce se întâmplă acum? Toată munca pentru revistă a fost probabil inutilă, deși este o publicație profesională gândită „la cheie”, de niște profesioniști adevărați, care au creat sigla, o colecție proiectată pe mai multe numere, rubrici pentru elevi, profesori și părinți, cu interactivitate și o structură extrem de modernă.

Eu m-am întors în corporații, după ce editura la care lucram a dat oficial faliment și nu cred că mai pot să scriu despre proiectele mele sociale pentru că m-am resemnat să trăiesc în România. Aș vrea să sper și cred că mai am încă niște cărți de scris. De poezie.

RADU ULMEANU

VALOAREA ÎN SINE A ACTULUI CULTURAL CONTEAZĂ PEA PUȚIN

Pentru un scriitor (dar nu numai!), a avea un proiect în actuala situație politico-economică e pur donquijotism, și, ca atare, din start lipsit de șanse. Am avut și eu unul, conceput și pus pe roate înainte de izbucnirea răvășitoarei crize pe care-o trăim, proiectul *Acolada*. De la bun început, nu am mizat decât pe resurse proprii, cu toate că am beneficiat, până de curând, de un destul de modest sprijin financiar din partea UR, care, cu puținele mijloace la dispoziție, a manifestat o bunăvoință pentru care nu pot să nu-i fiu recunoscător instituției noastre. De asemenea, autoritățile locale, când s-a putut, au pus umărul, contribuind cu sume modeste la susținerea apariției revistei sau la organizarea unei manifestații ca aceea de anul trecut, **Zilele revistei Acolada**, la al treilea ei an de existență. A fost mult sau puțin? A fost ceva, în orice caz. Spre deosebire de momentul de față, în care orice ajutor din afară se manifestă sub forma unui zâmbet politicos.

Pe plan local, cel mai dificil obstacol este, desigur, mentalitatea potrivit căreia pe primul plan în privința acordării unui sprijin pecuniar se situează fie manifestațiile sportive, fie cele muzicale care pot aduna o cât mai largă participare, lucru aducător de beneficiu electoral, criteriu suprem de evaluare pentru orice om politic, aflat cu mâna pe butoane decizionale sau votant în diverse comitete și comiții, unde se iau asemenea hotărâri. Acolo, valoarea în sine a actului cultural contează prea puțin, iar dacă e vorba de atingerea zonei de elită, scade spre zero. În acest punct intră în funcție capacitatea solicitantului de a se infiltra în fel de fel de medii, de a se băga pe sub pielea unuia sau altuia dintre jucătorii semnificativi, de obicei cu grave prejucții în sfera demnității personale. Pe de altă parte, a câștiga sau păstra bunăvoința unor asemenea „personalități” îți reduce drastic libertatea de mișcare, de atitudine. Doamne ferește să scrii sau să spui ceva care ar leza imaginea lor sau a partidelor politice în care sunt înregimentate, în urma unor asemenea acte de lezmajestate riscând ca nici măcar să nu ți se mai răspundă la telefon.

Societatea noastră post-comunistă e aptă/coaptă pentru astfel de inițiative? Dacă cele spuse mai sus nu sunt destul de relevante în această privință, să mai spun că însuși termenul de „societate post-comunistă” îmi stârnește un zâmbet amar. Cam peste tot în țară, în toate domeniile se

lăfăiesc, dacă nu la pupitrul de comandă, atunci măcar pe-aproape, oameni ai vechiului sistem, securiști sau activiști ai fostului partid comunist. Cultura și literatura în speță nu puteau să facă nici ele excepție. Mai mult, aceste gregare orătării practică cu cel mai mare succes politica ciorii vopsite, împănându-se în culorile a diverse acvile, mai mult sau mai puțin imperiale, în vinele cărora ar curge cine știe ce sânge albastru. Au fost la conducerea URSS până nu demult, se află în continuare la anumite nivele, ca să nu mai vorbim de instituțiile județene unde taie și spânzură, nederanjate de nimeni, aflate, dimpotrivă, la cote înalte ale respectului cvasiunanim, cu toate că se știe, în general, ce hram poartă. Criteriul lor de selecție a inițiativelor demne de a fi sprijinite va fi ca atare...

istorie și adevăr

DUMITRU RADU POPA

LIBER SUB DICTATURĂ : GR. T. POPA¹

“Dacă Isus ar începe astăzi propovăduirea sa, este foarte probabil că, înainte de a fi răstignit, ar fi considerat reacționar și ar încheia repede cariera sa profetică într-o celulă întunecoasă, în numele ideilor progresiste!”

Gr. T. Popa,
conferință ținută în Aula Academiei, 1947

În 1968 tata, Doctorul Grigore Gr. Popa, fiul lui Gr. T. Popa, a primit un telefon de la Securitate. Nu era un lucru neobișnuit. În 8 ani petrecuți în Baia Mare, unde tata s-a îmbolnăvit grav lucrând ca medic de mină, la Cavnic, căci nu i s-a oferit altceva, și 7 ani de Craiova, unde fuseserăm trimiși ca în țara nimănui, căci n-aveam nici cunoștințe, nici familie acolo, perchezițiile securității nu fuseseră lucruri ieșite din comun. Copilăria mea, a surorii și fraților mei a fost marcată de aceste descinderi – mai ales noaptea! – care se terminau cu casa întoarsă pe dos... Unele dintre ele le-am evocat în prozele mele de mai târziu, făcând oarecum... haz de necaz. De data asta, telefonul avea un scop cu totul nebănuit.

– Sînteți fiul savantului decedat Popa, Grigore Tudor, nu-i așa, tovarășe doctor?

– Da, a spus tata, e un lucru cunoscut!

– Nu despre asta este vorba, a precizat amabil interlocutorul. Există un interes major al unui savant de origine română stabilit în SUA de a vedea pe soția decedatului, mama dumneavoastră, Popa-Cernătescu Florica... Înțelegeți?

Pe scurt, George Emil Palade, care plecase în America pe bursa Rockefeller a bunicului meu, Gr. T. Popa, căruia îi fusese și preparator, era acum curtat – într-o perioadă de relativ *dezgheț* – de către autoritățile comuniste de la București. Se zvonea că ar putea să ia Premiul Nobel, obsesia cu bucluc a neamului nostru, nerezolvată pînă în ziua de azi. Bunica (Bica, cum îi spuneam noi, nepoții, după cum Gr. T. fusese Bicu) locuia într-un minuscul apartament de 2 camere-confort 2, *la comun* cu o

familie complet străină, șase stații după cimitirul Bellu, într-un cuvânt, la mahala. Acolo fusese „repartizată”! Acum, pentru venirea lui Palade, se pregătea o *potemkinadă* în toată regula: tata trebuia să o ia pe Bica în apartamentul nostru din Floreasca, pretinzând că locuiește acolo, într-o atmosferă de familie, caldă... Doar nu era Savantul să fie dus la mahala și, în plus, nu dădea o bună impresie despre tratamentul soției mentorului său, ea însăși Conferențiar universitar de histologie. Tata a propus o rezolvare mai pragmatică și de lungă durată: să i se dea bunicii o locuință în centru, cum ar fi meritat. Interlocutorul a agreeat, afabil, promițând că, după plecarea înaltului oaspete, problema o va rezolva... tovarășul Bălănescu. Tata îl cunoștea bine pe Palade, fusese cu trei ani mai mic decât el la Facultatea de Medicină al cărei Decan era atunci bunicul. În fine, toată mascarada a avut loc – cu mâncare și băuturi bune furnizate de *organizatori*. Palade a plecat, iar tovarășul Bălănescu... a dispărut ca și cum nu ar fi existat vreodată.

Ceea ce devenea însă limpede era faptul că memoria lui Gr. T. Popa, cu toate eforturile din țara sa de baștină, nu mai putea fi ținută sub obroc. Marele savant endocrinolog, profesorul englez G. W. Harris, fost colaborator al bunicului la Cambridge, venind în țară ca să-l reîntâlnească și aflând despre prigoana și moartea sa, a publicat în prestigioasa revistă elvețiană *Triangle* (7 octombrie 1964) studiul *Le système nerveux et les glandes endocrines* în care elogia rolul de pionerat al lui Gr. T. Popa în dezvoltarea neuroendocrinologiei, prin descoperirea sistemului port-hipotalamo-hipofizar, iar pe copertă era o poză mare a bunicului.

Vă veți întreba, și pe bună dreptate, de ce un savant de așa renume internațional trebuia să fie completamente șters din memoria țării lui? Cine a fost, de fapt, Gr. T. Popa și ce crime a săvârșit?

Într-un cuvânt, a fost *un om adevărat* aflat la răspîntia istoriei, între două teribile dictaturi, un gânditor profund, cu o genă etică și morală care nu cunoștea compromisul, dimpotrivă, îl denunța unde îl identifica, netezindu-și astfel senin drumul spre martiriu și moarte. Împăcat cu el și cu lumea, nepătat și trăgînd un tragic semnal de alarmă asupra celor două *isme* distrugătoare ale secolului XX: *fascismul* și *comunismul*.

Se născuse la 1 mai 1892, al 11-lea copil într-o familie de răzeși din Șurăneștii Vasluiului (azi comuna Emil Racoviță) și, la numai 15 ani, tradusese *Morphologie Générale de l'organisme* a lui Ernst Haeckel și obținuse, de la vestitul biolog din Jena, prin corespondență, permisiunea de a o publica în România. Avea să facă același lucru, mai târziu, cu *Anatomia* lui Gray. Înscriș la Medicină, obține titlul de Doctor în medicină și chirurgie, apoi se transferă la București cu profesorul Francisc I. Rainer al cărui Șef de Lucrări devenise. Destinul i se schimbă

fundamental în 1925 când, ca un element tânăr strălucit, primește o bursă Rockefeller.

Cercetările sale la Chicago și mai târziu Londra, în domeniile Embriologiei experimentale și Neuroanatomiei au culminat, în 1930, cu descoperirea (împreună cu australianca Una Fielding) a sistemului port-hipofizar (*corpusculii Popa-Fielding*, cum a fost citată istorica descoperire ulterior, în discursurile de recepție a patru premianți Nobel!) – principiul care face creierul să acționeze nu numai ca un organ, dar și ca o glandă. Importante contribuții, mai ales sub oblăduirea celebrului profesor Elliot-Smith, la Londra, a adus Gr. T. Popa și în Antropologie și Anatomie Comparată.

Întors în țară într-o perioadă de mare agitație, fondează în capitala Moldovei revista *Însemnări Ieșene*, împreună cu Sadoveanu ce, pe atunci, îi era prieten apropiat și rudă, G. Topârceanu și sonetistul Mihail Codreanu. În poziție fățișă față de violențele legionarilor, față de lipsa de orice bază științifică a rasismului și, în 1939, revista e suprimată. Se trezește pe *lista neagră* la legionari dar scapă cu viață, iar din 1942 se stabilește la Facultatea de Medicină din București (Decan din 1944); devenise în răstimp și Membru al Academiei Române (în 1936).

La numai 50 de ani, în plină vigoare științifică, dar și profund implicat în educația medicală, în pedagogie și mai cu seamă în încercarea de asanare morală a societății – nu bănuia că mai avea exact 6 ani de trăit. Evenimentele începeau să se precipite. Gr. T. Popa nu putea să rămână *un marginal* în toate acestea. Participă la redactarea faimoasei scrisori a celor 50 de intelectuali adresată Mareșalului Antonescu în care se cere ruperea alianței cu nazii, ieșirea din război, restaurarea pluripartidismului, a presei libere și a tuturor celorlalte instituții democratice.

În 1945, când deja sovieticii își arătau colții, se formase Asociația „Mihai Eminescu” (Vladimir Streinu, Constant Tonegaru, Iordan Chimet, Pavel Chihăia) ca formă de rezistență împotriva persecuțiilor drastice ale sovieticilor. Grupul era sprijinit și de o altă conștiință excepțională, Père Barral, traducător al lui Eminescu în franceză și, pe atunci, secretar al Nunțiului Papal în România (el era greco-catolic). Pe lângă ajutoarele materiale strecurate celor pe lista neagră a comuniștilor, asociația pleda pentru o presă liberă, redacta manifeste răspândite în lumea occidentală prin străduințele preotului francez. Primele transporturi de pachete soseau cam prin 1946. Acțiunea era extrem de secretă, cerea spații sigure de depozitare și încredere totală în cei ce le distribuiau. Gr. T. Popa a oferit fără ezitare Pavilionul Decanatului ca loc de depozitare a pachetelor. Când spațiul nu a mai fost disponibil, profesorul a oferit subsolul locuinței fiului său, fratele mai mic al tatei, viitorul actor Tudorel Popa, iar Marilena

Popa, sora cea mai mică a tatii, făcea pe ascuns distribuția, toți expunându-se la mari riscuri.

Este perioada când Decanul începe să se exprime fățiș împotriva rușilor și a comunismului. Nu întâmplător, povestea tata, întorcându-se seara acasă de la o ședință de consiliu, Gr. T. Popa a fost violent atacat de trei soldați ruși înarmați, la întretăierea Bulevardului Ardealului cu Strada Știrbei Vodă. I-au smuls inelul de pe mână, ceasul, i-au luat portofelul și tocmai se pregăteau să-l dezbrace de palton, când o mașină a apărut în colțul bulevardului, iar soldații s-au făcut nevăzuți. Povestind în zilele următoare colegilor de Consiliu, cu indignare, ce i s-a întâmplat, s-a trezit apostrofat de colegul profesor C. I. Parhon: „*Popa, dragă, nu mai povesti nimănui treaba asta cu atacul rușilor. N-ai fost tu atent! Nu erau ruși, erau români de-ai noștri, îmbrăcați în uniforme sovietice, ca să-i compromită. Rușii ne sînt prieteni, tovarăși!*” Cam tot în acea perioadă, după ce a ținut o conferință în amfiteatrul mare al Facultății despre dezvoltarea științelor medicale la noi și în lume – în asistență erau, pe lângă studenți și cadre didactice, Prof. Dumitru Bagdasar, ministrul sănătății la acea vreme, academicienii Ștefan Nicolau, Ștefan Milcu, Artur Kreindler, toți proaspăt colaboraționiști cu noua putere instaurată – Gr. T. Popa a fost reprimat de Profesor Academician C. I. Parhon, Președintele Asociației de Prietenie Româno-Sovietică (ARLUS) sub motivul că ar fi insistat atât de mult pe progresele medicinei în țările Occidentale „*cînd datoria dumată este să promovezi medicina sovietică, de departe cea mai dezvoltată și bine pusă la punct!*”

Dealtfel, suferințele și sfîrșitul tragic i s-au tras de pe urma unor conferințe ținute în Aula Academiei, în parte tipărite la vremea respectivă, dar aduse integral la lumină doar în anul 2002 când, împreună cu tata și soția mea, Catrinel, am sponsorat apariția volumului ***Reforma Spiritului***, gândit de bunicul meu drept o analiză riguroasă a raportului dintre știință, cultură și ideologie în mijlocul secolului cel mai turmentat din istoria modernă. Partea I, ***Principii de Educație și Învățămînt*** fusese, la timpul ei, cenzurată și amînată de la publicare de unul dintre acei cameleoni ai tuturor vremilor, Acad. Profesor Traian Săvulescu. Desigur, un studiu precum *Educația: problemă de rasă?* care desființa pur și simplu teza *arianismului* și proba lipsa de temei științific a rasismului, a oprimării evreilor, era destul de incomod în anii 1943-44. Interpelat direct de bunicul, viitorul vajnic comunist și pion pro-sovietic avea să-i răspundă: „*Nu pot, măi Popa, să-l public... Gîndește-te: ce o să zică Mareșalul?*”

Se pare, însă, că Gr. T. Popa se sinchisea prea puțin de păreri și umorile Mareșalului, răspundea pesemne unor ierarhii mai înalte și de altă natură: acelea ale spiritului liber, neîngrădit. Cu toate manevrele lui Săvulescu, Partea I și a II a, ***Știința ca bază de primenire a omului*** au fost

rostate în Aula Academiei Române, în versiune necenzurată. Tata, care a fost în sală, mi-a mărturisit că reacția la partea I a fost entuziastă, în Aulă aflându-se destul de puțini pro-germani. Nu la fel a fost cu partea a doua, la 14 ianuarie 1944. În Academie se simțea atmosfera favorabilă Mareșalului Antonescu. Vechii academicieni, chiar dacă împărtășeau ideile expuse, s-au abținut din prudență să aplaude și să comenteze. Și ce ar fi avut de comentat, fără să-și pună pielea la sare, despre frazele clare, neiertătoare ale savantului: *„Astăzi, când anarhia clocotește peste tot, când oamenii construiesc și voiesc să impună sisteme personale, construcții imaginare pline de pericol, când voința grupurilor și indivizilor ține loc de tradiții și când instabilitățile cele mai grave ne bîntuie, spiritul științific singur poate salva omenirea. Relele actualității sînt mai ales rele pornite din acțiuni mînate de sentiment; s-au revărsat furtunos impulsurile și dorințele nestăpînite. Știința însă, și numai ea, poate pune ordine în mersul lucrurilor, deprinzînd pe oameni să se supună legilor și să se dezrobească de tirania sentimentelor necontrolate. Ea singură ne poate crea azi un nou ideal, în care să intre frumusețea ordinei universale și echilibrul de puteri puse în concurență firească.”* Iar către final: *„Strigătul de alarmă este că știința nu poate încă reprima destul iraționalul din om și emotivitatea sa pasională, iar aceasta amenință cu distrugerea chiar bazele spirituale ale științei. În fața insuccesului științei de a procura direct fericirea și progresul linear, s-au produs diferite căi de îndreptare începînd cu utopiile romancierilor (...). Unii au construit o imagine ireală a unui Supraom, cu calități excepționale, care ar începe astfel o epocă nouă în evoluția umanității.”*

Anarhie, putere personală, exclusivism, tirania sentimentelor necontrolate, Superomul ca iluzie – lucruri numite pe șleau sub dictatura nazistă, nu dădeau prea bine! A trecut însă și asta, iar în 1946 fostul sicofant al Mareșalului, același Traian Săvulescu, devenea, nici mai mult nici mai puțin decît promotorul unei Academii pe baze sănătoase, sovietice, o Academie *de partid și de stat* ce nu mai avea nimic comun cu meritul profesional-științific ci doar cu fervoarea îmbrățișării noii ideologii. Nu-i de mirare că el a devenit primul Președinte al Academiei Republicii Populare Române, formată din foști academicieni „colaboraționiști” și ... noii politrucii, adevărate fraude științifice. Reacția bunicului a fost imediată și dură: *“Una din formele cele mai teribile ale eticii noi este tirania dosarului... Oamenii se tem, se suspectează unii pe alții. Când într-o țara puterea a fost luată cu forța, uzurpatorul are în vine frica unei alte uzurpări, sau a unei revolte de răsturnare... Să ne amintim puțin isprăvile dictaturilor de-abia răsturnate și a celor care așteaptă să fie răsturnate: bastoanele de cauciuc și untul de ricină, spionajul în familie prin copii, dispariția de oameni peste noapte, arestări și deportări,*

schingiuri și viața în celule, spionaj intens și omoruri, luare de ostatici, confiscări de bunuri, răpiri din stradă, descinderi nocturne și percheziții, înscenări și eliminări din servicii...”

Cam în același timp, și fără cunoștința sa, Gr. T. Popa fusese propus pentru acordarea Premiului Nobel (avea să-l ia elevul lui, Palade, în 1974), în baza descoperirii sistemului port-hipofizar, în 1930. Tata avea să afle, mult mai târziu, că Decanul facultății de la Iași de atunci, Profesorul Vasile Rășcanu, fost țărănist trecut cu arme și bagaje la comuniști, a furnizat Academiei Nobel date false: Gr. T. Popa era mort, iar în țară nimeni nu auzise de numele lui ca om de știință! Mort, da, avea să fie în curînd! Și dat uitării, într-o conspirație nemernică, hidoasă pentru mai bine de 40 de ani, ca astăzi Universitatea de medicină din Iași, și străzi prin alte orașe, să-i poarte numele!

O, țară tristă, plină de humor, cum zicea Bacovia!

Și aici venim la cea de-a treia parte a *Reformei Spiritului*, anume *Tensiunea nervoasă și Boala secolului*. Iată ce spunea acolo cel căruia nu-i păsa nici de Mareșalul Antonescu nici de recentul auto-instaurat guvern comunist Petru Groza: „*Vremea noastră a fost bîntuită și încă mai este de două simplificări periculoase. Una este **rasismul**, pe care am dezvoltat-o în partea întîi a lucrării. A doua este **marxismul**. Această teorie reduce toate problemele existențiale la problemele economice și explică toată evoluția umană prin **materialismul istoric**. Nimeni nu se gîndește să nege importanța laturii economice a societății și nici rolul ei în declanșarea multor conflicte războinice. Dar, a face din ea singurul motor al societății și al evoluției umane este a exagera peste măsură și a simplifica periculos problemele. E ca și cum am spune că evoluția embrionară este exclusiv opera placentei prin care trece hrana noii ființe și ca și cum am socoti că un arbore frumos sau un pom cu fructe sunt numai opera solului pe care cresc(...). Asemenea simplificare utopică va produce omenirii tot atîta rău cît a produs cealaltă simplificare, a rasismului, care voia să unifice lumea prin tăierea capetelor celor de alt sînge. Unii curăță societatea cu iataganul pe temeiul averii și ceilalți o curătau cu toporul, pe motiv că culoarea ochilor nu-i albastră.*”

De acum nu mai exista cale de întoarcere, savantul își parafa condamnarea la prigoană și moarte prin propozițiile următoare: „*Aceeași simplificare pasională domnește și în relațiile internaționale, ca și în curentele generale de idei care se pun lumii actuale. Și aici se crede în adevărul absolut, pe care l-ar poseda numai o tabără, și care cu violență și ură vrea să reducă totul la concepția sa. **Naziștii** declarau în afară de lege părerile democratice și învățau tineretul lor să le urască și să le extermineze; ei au căutat să epureze ideile și să îndepărteze opoziția. **La fel comuniștii** vînează cu poliția ideile care nu le plac și vor exterminarea*

opoziției, propagând ura și violența contra oricărei alte credințe, în afară de cea proprie. Toată propaganda din zilele noastre este o propagandă a urii și de îndemn la violență.”

Era 14 aprilie 1947, ultima apariție în public a bunicului. Toată Aula Academiei, mi-a povestit tata, era înmărmurită iar, la sfârșit, academicienii, speriați, nu știau cum să plece mai repede, izolându-se de Gr. T. Popa, ca și cum ar fi fost ciumat. Oportunistul Ștefan Nicolau, apropiat colaborator al său și pînă atunci prieten, a găsit totuși vreme să exclame destul de tare, în așa măsură încît să fie sigur că i s-a înregistrat reacția: „*Mais il est fou! Il a perdu son esprit de conservation!*” Nu, probabil că *instinctul* de conservare îl pierduse, dar cum *spiritul veritabil* nu cunoaște compromisuri – el nu pierduse nimic! A urmat imediat demiterea ca decan, radierea din corpul profesoral, excluderea din Academie, înjurăturile în presă, prigoana...

Apartamentul Decanului era în Facultatea de medicină. Cînd securitatea a venit să-l aresteze, sute de studenți au făcut zid viu și au reușit să-i oprească pe intruși. Bunicul a plecat cu tata, îmbrăcați în haine țărănești, ascunzîndu-se cum puteau, la prieteni de nădejde, spre Șurănești de baștină ai Vasluiului. De-acolo, cum li s-a luat urma, și cu Gr. T. într-o stare de sănătate tot mai proastă (suferea de hipertensiune arterială esențială și de scleroză renală), fără posibilitate de îngrijire medicală, au ajuns la Baia Mare, în strada Dealul Florilor numărul 12, la casa bunicilor mei materni, profesorii Iosif și Livia Lewandovsky. După vreo cîteva săptămîni, telefonul a sunat și același Fănică Nicolau l-a implorat să dea o dezmințire în privința comparației dintre fascism și comunism, promițîndu-i marea cu sarea... Bunicul nu a vrut să audă. *Hai, Grigorel*, i-a spus tatii, *trebuie să plecăm de aici!* Ascuns de prieteni, cu situația sănătății total zdruncinată, s-a întors la București, în apartamentul de la Facultate. Curtea interioară era plină de agenți, dar acum nu se mai sinchiseau: elementul nedorit era pe moarte, total părăsit de cei ce i-au fost discipoli și colegi, dar care se pare că învățaseră mai bine despre *instinctul de conservare* decît despre exigențele *spiritului liber*.

Între perioade de somnolență, absență, căci trupul îi era intoxicat, și crîmpeie de luciditate, era vegheat în dormitor de către mama, Dr. Maria-Magdalena Popa-Lewandovsky, studenta lui preferată. Mama îl ținea de mînă și greu își stăpînea lacrimile. În camera cealaltă, fratele meu era botezat de către Père Barral.

- *Du-te, Titi*, i-a spus bunicul mamei, *trebuie să fii acolo cînd copilul primește mirul!*

Mama l-a lăsat și s-a dus în sufrageria în care se oficia botezul.

La vreo zece minute cînd s-a întors, Gr. T. Popa nu mai era în viață.

Asta s-a întâmplat pe 18 iulie 1948. Aveam să mă nasc peste un an și trei luni. Nu mi-am cunoscut niciodată bunicul.

Mă înclin cu umilință și admirație la sfînta lui memorie!

DUMITRU RADU POPA

NOTE

¹ Cu excepția amintirilor comunicate mie expres de către tata (Dr. Grigore Gr. Popa, decedat în 2006), toate citatele din această lucrare sînt extrase din volumul: **Grigore T. Popa. Reforma Spiritului**, Editura Petre Popescu-Gogan și Claudia Voiculescu. București: Editura Viața Medicală Românească, 2002.

un nou manuscris eliadian

LIVIU BORDAȘ

ADOLESCENTUL MIOP ȘI NEPOTUL LUI BRAHMĂ

Am aflat pentru prima dată de existența unei povestiri inedite cu subiect indian – *Cum a murit Ri, copilul sfânt* – din cartea lui Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian Roots*.¹ Din câte știu, este și singurul care o citează. Conform profesorului american, ea s-a păstrat într-un caiet nedatat, *Încercările mele*, printre manuscrisele din arhiva bucureșteană a lui Eliade, preluată de Mircea Handoca la începutul anilor '80. După un timp, în primăvara anului 2007, am citit într-un ziar că două caiete manuscris cuprinzând povestirea au fost vândute de o casă de licitație din București la prețul de pornire de 4.000 lei. Caietele erau datate din 1923.²

Nedumerit, i-am scris lui Mac Linscott Ricketts pentru a afla mai multe despre această misterioasă povestire. Profesorul a avut bunătatea de a-mi trimite copia xerox a manuscrisului pe care o obținuse în anii '80 de la actualul custode al arhivei.

Această xerocopie cuprinde 37 de pagini de text continuu, numerotate însă intermitent (1-20, 31-36, 39-49). În colțul din stânga sus cineva – presupunem că Mircea Handoca – a notat cu cerneală albastră: “2 / Caiete de teză / Încercările mele / Mircea Eliade”. Cifra se referă probabil la cele două caiete auționate în 2007.

Textul pare să fie scris cu cerneală și conține destul de multe ștersături și adăugiri. După toate evidențele, povestirea a fost compusă în mai multe etape: două sau poate chiar trei. Pagina 17 are ca titlu *Cum a murit Ri, copilul sfânt (urmare)*. Paginile 48 și 49 conțin două variante de început ale părții a II-a a povestirii, prima dintre ele anulată de autor. Nu știm dacă a fost continuată și finalizată. Scrisul este curat și citeț la început, pentru a deveni mai neglijent în “urmare” și din nou îngrijit în partea a II-a.

¹ Mac Linscott Ricketts, *Mircea Eliade. The Romanian Roots, 1907-1945*, East European Monographs, Boulder / Columbia University Press, New York, 1988, vol. I, p. 44; vol. II, p. 1226; versiune românească: *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, vol. I. *Copilăria și tinerețea. 1907-1933*, tr. de V. Stănescu și M. Gligor, Criterion Publishing, București, 2004, pp. 43, 75.

² Veronica Marinescu, *Salturi spectaculoase pe piața cărții*, Curierul național, XII, nr. 4884, 4 aprilie 2007, p.

Datând probabil din anii 1922-1923, povestirea *Cum a murit Ri, copilul sfânt* este una dintre primele încercări literare ale lui Mircea Eliade. Ea este mai degrabă o poveste, așa cum arată și subtitlul: un basm oriental în care adolescentul miop fructifică primele sale cunoștințe despre India și, mai ales, despre spiritualismul indian. E posibil ca ea să fi fost chiar subiectul unei teze la limba română. Se pare, oricum, că o citise în clasă, dacă e să judecăm după o însemnare de jurnal din 21 noiembrie 1922, când unul dintre colegi îl strigă în glumă “Ramajani, filosoful sfânt”.³ Între paranteze, Eliade precizează: “acesta era un personaj dintr-un feliu de actualitate!”

Între Enkidu și Mowgli

În comparație cu alte bucăți literare de început, precum *Minunata călătorie a celor cinci cărăbuși în țara furnicilor roșii* sau *Memoriile unui soldat de plumb*⁴, povestea lui Ri e mult mai naivă și mai imperfectă, ceea ce îndreptățește presupunerea unei anteriorități, cel puțin de concepție. Ea este și mai puțin elaborată. Se poate vedea aici, cu ușurință, cum Eliade își lăsa imaginația să zburde pur și simplu la voia întâmplării. Mai ales în prima parte multe fraze sunt rezultatul jocului spontan al peniței pe hârtie. Subiectul plutește în derivă, fără premeditare, fără să anticipeze urmarea sau deznodământul – tehnică proprie și scriitorului matur. Imaginația e lăsată să creeze, pe măsură ce scrie, atât lumea povestirii cât și acțiunea ei.

Dacă valoarea narațiunii e destul de scăzută în ceea ce privește realizarea literară, ea devine capitală când e vorba de subiect și de “erudiția” indologică pe care o pune în pagină. Personajul Ri este un nou adaos la literatura dedicată “copilului sălbatic” (*feral child, Wolfskind*). Modelul său nu este însă nici Enkidu și nici Mowgli, deși copilul Eliade citea cu pasiune atât *Legenda lui Ghilgameș* cât și *Cărțile junglei* ale lui Rudyard Kipling. Acestea din urmă, publicate în 1894 și 1895, au fost folosite pe larg în cluburile de cercetași, în care va intra și Mircea chiar de la introducerea lor în România.⁵ Probabil de acolo vine sugestia junglei indiene și a animalelor prietene. Deși prin descendența sa divină, “copilul sfânt” e mai apropiat de Enkidu decât de Mowgli, inspirația lui provine tot din lumea indiană. Însă nu din cea a Raj-ului britanic, ci din aceea a vechii literaturi brahmanice.

³ *Mon journal d' école*, Biblioteca Academiei Române, București, ms. rom. 5962, f. 75; absentă din selecția publicată în: Mircea Eliade, *Cum am găsit piatra filozofală. Scrieri de tinerețe, 1921-1925*, ed. de M. Handoca, Humanitas, București, 1996, pp. 555-637.

⁴ Biblioteca Academiei Române, București, A 3605a, b; publicate parțial în: Mircea Eliade, *Cum am găsit piatra filozofală*, op. cit., pp. 377-423.

⁵ La șezători cercetășești aude și “povești cu cercetășii curajoși de prin Indii”. Mircea Eliade, *Amintiri din retragere*, I, Ziarul Științelor populare și al călătoriilor, București, XXVI, nr. 31, 1 august 1922, p. 362; *Cum am găsit piatra filozofală*, op. cit., pp. 53-61 (55).

Ri este însuși nepotul lui Brahmă, zeul castei sacerdotale a Indiei ariene. El are toate trăsăturile epice ale unui copilandru năzdrăvan: frumos, înțelept, înzestrat cu puteri supraomenești, cunoscător al limbii fiarelor, solidar cu natura care-i oferă protecție, și, totuși, incapabil să se apere de vicisitudinile propriei sorți. Probabil, pentru că “Domnul nostru Manu, fiul preaslăvitului Brahma” îi scrisese numele în cartea copiilor morți. Dar tocmai acest lucru, anunțat din titlu, nu îl mai aflăm despre Ri: cum și-a găsit moartea.

Primele imagini ale Indiei

Întrucât intriga povestirii este foarte simplă, voi lăsa cititorului plăcerea de a o descoperi singur. Mă voi mărgini să schițez felul în care apare India în această bucată literară aurorală.

Cadrul în care evoluează povestea “copilului sfânt” este o sihăstrie brahmană și jungla înconjurătoare. Pădurea indiană are dimensiuni fabuloase, întinzându-se de la valurile “mării mărilor” până pe culmile “munților de zăpadă”. Puține însă dintre vietățile care populează această junglă presupus himalayană sunt tipic indiene. Printre animale doar panterele, maimuțele și elefanții. Unul dintre reprezentanții acestora din urmă – elefanții albi ce trăiesc numai în scorburile munților de cenușă – se numără chiar printre personajele principale. Eliade dovedește mai multă inventivitate în registrul botanic, unde, pe lângă plante cunoscute, își născocesc propria floră. Avem astfel flori de lothos, portocali, flori de piper, tulpini de vanilie, arbori de arec, dar și frunze albastre de *silisc*, miez de tinere *frigeie* și frunze de *karkoș*. Registrul climateric oferă doar o ploaie musonică.

Mai dezvoltată este imagistica religioasă. Cale de patruzeci și patru de zile, de la mare până în vârful munților, jungla nu adăpostește alte ființe umane decât sihaștrii și spiritele eliberate de trup. Templul aparține unor bătrâni brahmani cu bărbi încâlcite, care îl slăvesc pe zeul Brahmă în lungile lor bolți de stâncă, arzând miresme sfinte și înălțând imnuri din *Ṛg Veda*. Eliade citează chiar și o bucată dintr-un astfel de imn: “Acel ce-a-ntemeiat pământul / Și-a-ntins văzduhul și-a pus vântul / Să poarte nori.” Dar nici *Ṛg Veda* și nici celelalte *Vede* nu conțin imnuri dedicate lui Brahmă, cel puțin nu sub acest nume. Sub aceleași bolți de piatră, anahoreții “slăveau pe *Ramayana*”, unul dintre cele două eposuri eroice ale Indiei antice.

Se întâlnesc însă și imprecizii. Deși Brahmă apare în postura de zeu unic și stăpân suprem (“domnul Brahmă”, “mult înaltul Brahmă”, “Stăpânul Luminatul Brahmă”, “Stăpânitorul”, “preabunului creator și puternic stăpânitor al lumii”), la un moment dat și soarele e prezentat ca “Înaltul Stăpân”. Nu știm dacă se sugerează aici identitatea dintre soare și Brahmă sau este o simplă scăpare.

O altă posibilă incongruență: după ce sunt descriși ca “brahmani”, ni se spune că anahoreții fuseseră arcași în oastea regelui Dujahana. Desigur, au existat încă din vechime și brahmani războinici, dar acesta este mai degrabă un caz decât o regulă. E mult mai probabil că Eliade nu asimilase încă bine ideea castelor și folosea termenul “brahman” ca echivalent pentru preot, călugăr, anahoret, adică pentru orice persoană care se consăcra unei vieți religioase. O confuzie, de altfel, foarte obișnuită.

Deși în calitate de nepot al lui Brahmā i se cuveneau “toate slăvirile”, Ri este tratat cu severitate și chiar cu răutate de către bătrânii sihaștri care îl primiseră în templul lor. Aceștia își acopereau trupurile doar cu o “pelerină” albă, țineau post și practicau o aspră asceză. Singura disciplină penitențială despre care sunteți informați e flagelarea reciprocă cu funii de liană ude. Curiozitatea tânărului Mircea pentru această practică, pe care o va încerca el însuși, nu este așadar întâmplătoare.

Condamnați de Ri pentru bigotismul lor, anahoreții au numai un profil de grup. Singurul care se individualizează pozitiv este preotul cel mare și stăpânul templului, Lumi-Rava. Acesta e un brahman orb, îngropat de un deceniu în chilia sa săpată în stâncă, de unde, în nopțile furtunoase, “silabisea” *Legile lui Manu*, iar în cele cu lună, proceea viitorul. E interesant că, aici ca și în alte părți în cursul povestirii, *Mānava Dharma Śāstra* e socotită nu numai o carte sfântă, ci și una de cult. Bătrânul brahman era considerat de către tovarășii săi drept un “maharș” (*maharși*) – adică un “trimis” al lui Brahmā – și temut pentru puterile-i nevăzute. El ținea ascunse aceste *siddhi* interzise minții oamenilor, folosindu-le numai atunci când prevestea viitorul sau când dicta poeme sacre.

“Se spunea că Manu îl vizita în vis, în celulă, și-i dicta legi și imnuri. Astfel Lumi-Rava scrisese încă o carte întreagă de imnuri cu numele sfinte ale profetului, iar bătrânii lui tovarășii mai știau că avea ascuns undeva în perețele ocniței un manuscris sfânt din *Rig Veda*, care se credea pierdut de multă vreme și pe care Lumi-Rava îl moștenise de la un ascet ales, fiul prințului Yaka Muni. Manuscrisul acesta sfânt avea comori de înțelepciune înscrise între foile pergamentului său și Lumi-Rava le învățase pe toate.” Dacă Yaka Muni este un decalc după Sākya Muni, “numele sfinte ale profetului” e o expresie care se potrivește islamului, nu lui Manu și brahmanismului. Eliade vedește o veritabilă fascinație pentru manuscrise sanscrite, care apar de mai multe ori în povestire. Încă de la începutul ei, portarul templului e înfățișat citind dintr-un manuscris pe care îl păstra cu venerație într-o lădiță de porfir.

Doi sihaștri cu puteri supranaturale locuiesc în afara templului. Lima-Yaki, profetul ținutului și spaima duhurilor rele, e pomenit doar în trecere. Cuviosul Ata-Vani, un pustnic în vârstă de 109 ani, e înfățișat copiind tăcut un imn din *Legile lui Manu*. Pentru nemărginita-i bunătate și pricepere în cărțile sfinte, vestea îi mersese până în “ținutul Panduizilor”. Localizarea

geografică evocă celălalt mare epos sanscrit, *Mahābhārata*. Și Ata-Vani are puterea de a invoca spiritele și de a comunica cu ele. Circula zvonul că numără 1000 de ani și că va trăi până la sfârșitul lumii, “atunci când se va coborî Brahmă pe pământ”. De această dată, un topos creștin se amestecă printre teologumenenele brahmanice.

Primprejurul templului umblau duhurile celor plecați în “cerul lui Indra”. Brahmanii nu se temeau de ele, ci erau, dimpotrivă, bucuroși dacă prin chiliile lor poposea câte un spirit mai de seamă. Eliade nominalizează două categorii de astfel de spirite superioare: “câte un Suparṇa care să-i desfete prin cântecele lor divine” și “câte un Pitri, [patriarhi] îndumnezeiți, care să-i minuneze cu povestirile lor din lună, lăcașul făurit de Brahmă”. În mitologia indiană, Suparṇa este o pasăre supranaturală identificată adesea cu Garuda și câteodată personificată ca un *ṛṣi*, un *āsurā* sau ca unul dintre *deva-gandharva*. *Pitṛ* sunt părinți decedați sau strămoși ai familiei, ai castei ori ai umanității, care în mod tradițional locuiesc în văzduh sau în lună.

În pădure se mai întâlnesc spiritele regelui Yona și al preafrumoasei regine Damarati, foștii suverani ai acelor ținuturi cu șapte sute de ani în urmă. Damarati este numită alternativ și Damayanti – o altă scăpare, care însă dezvăluie originea acestui nume: *Nalopākhyāna*, *Povestea lui Nala*, cunoscută și ca *Nala și Damayanta*, episod din cea de-a treia carte a *Mahābhāratei*.

“Regina fermecată” Damarati își petrece viața cerească în paradisul femeilor miloase, adică în cel de-al doisprezecelea cer, situat în proximitatea lui Brahmă. Un episod din trecutul ei dezvăluie din nou fascinația tânărului Eliade pentru manuscrise misterioase. E vorba de “manuscrisul înțeleptului Guru [lecțiune incertă], care arăta cum s-a făcut lumea după spusele lui Manu și care e puterea maharșilor și asceților”, pe care regina îl salvează cu riscul propriei vieți.

În schimb, spiritul regelui Yona, o “arătare albă și străvezie”, nu poate intra nici după șapte secole în cel de-al patrulea regat al cerului, rezervat capetelor încoronate. Acolo se veselesc regii, acoperiți cu mantii lungi de purpură zeiască, și privesc zâmbitori pământul din paturile lor de nuiete parfumate. Motivul pentru care Yona nu a fost primit în barcă la “judecata de la muntele lui Dharma” e un blestem aruncat asupra strămoșului său, regele Rajamani. Grație naturii sfinte a copilului Ri, el reușește în cele din urmă să se ridice la ceruri.

Alături de manuscrise sacre, un alt motiv revine periodic: puterile supraumane. Ele sunt dobândite de bătrânii sihaștrii Lumi-Rava, Lima-Yaki, Ata-Vani sau de spiritul reginei Damarati. Aceasta din urmă putea opri săgețile prin simplul exercițiu al minții. Și Ri pare să fi fost în posesia unor *siddhi* asemănătoare. La începutul povestirii ni se spune că ar fi putut sfărâma porțile templului cu puterea gândului, dar probabil această abilitate nu conveinea direcției în care urma să se desfășoare acțiunea.

Marea majoritate a numelor indiene sunt construite după tipologia limbii sanscrite. Unele au însă mai degrabă rezonanțe sino-japoneze (Lima-Yaki, Ata-Vani), iar altele amintesc de onomastica biblică (Yona, ținutul Moabil). O altă invenție lexicală cu identitate imprecisă sunt “jakoarelele” care înalță imnuri zeitelor iubirii. Instrumente muzicale sau interprete feminine? Nu știm.

Nu știm nici ce deznodământ ar fi avut povestirea. Cea de-a doua parte începe într-o dimineață de vară, înainte de răsăritul soarelui și de înalta slujbă rânduită pentru acea zi. După ani în care slujise brahmanilor, trăise ascetic și învățase cărțile sfinte, Ri, devenit un tânăr înalt și vânjos, dar trist, se pregătește acum să “se înalțe”. La Domnul sau către cer? se întrebă două stele. *Ignoramus* și poate *ignorabimus*.

Surse și mediatori

Proveniența erudiției indiene a elevului Mircea Eliade nu e greu de identificat. Existau un număr limitat de cărți în limba română cu ajutorul cărora să-și poată face o imagine veridică asupra vechii Indii. Cele care i-au folosit cu precădere au fost *Antologia sanscrită* (1897) a lui George Coșbuc și *Mānava Dharma Śāstra* în traducerea lui Ioan Mihălcescu (1920).

Pe cea dintâi o avea în propria-i bibliotecă, așa cum atestă caietul manuscris *Catalogul bibliotecii mele*, la care lucra în toamna anului 1922.⁶ Deținea probabil retipărirea celei de-a doua ediții, revăzute, a cărții: *Antologie sanscrită. Fragmente din Rig-Veda, Mahābhārata, Ramajana. Poesii lirice și proverbi*, traduse, precedate de o prefață și adnotate de George Coșbuc, Ed. Librăriei Leon Alcalay (“Biblioteca pentru toți” 285), București, 1907, 95 pp.⁷ Imnurile vedice sunt mai degrabă versificări libere după traduceri germane. Tot după versiuni germane – probabil cele ale lui Adolf Holtzman, Adolf Friedrich von Schack, Franz Bopp, Ernst Meier și Hermann Camillo Kellner⁸ – au fost transpuse episoadele din epopeile sanscrite.

⁶ Publicat ca *Addenda* în: Mircea Eliade, *Misterele și inițierea orientală. Scrieri de tinerețe, 1926*, ed. de M. Handoca, Humanitas, București, 1998, 283-307 (284). În *Mon journal d'école*, chiar în prima notă, din 25 septembrie 1922 (scris greșit: octombrie), însemna că a lucrat puțin la *Catalog*; loc. cit., f. 69 (absentă din *Cum am găsit piatra filozofală*, op. cit.).

⁷ O nouă retipărire, cuprinzând 110 pp., datează din 1923.

⁸ *Rama, ein indisches Gedicht nach Walmiki*, Zweite vermehrte Auflage, Deutsch von Adolf Holtzman, Karlsruhe, 1843; Adolf Friedrich von Schack, *Stimmen vom Ganges. Eine Sammlung Indischer Sagen*, Berlin, 1857 (Zweite Auflage, Stuttgart, 1877); *Ardschuna's Reise zu Indra's Himmel, nebst anderen Episoden des Maha-Bharata*, aus der Sanskrita-Sprache im Urversmaasse übersetzt von Franz Bopp, Berlin, 1824 (Zweite durchgesehene Ausgabe, Berlin, 1868); *Nal und Damajanti. Eine indische Dichtung*, aus dem Sanskrit übersetzt und erläutert von Ernst Meier, Stuttgart, 1847; *Nala und Damayanti. Ein altindisches Märchen*, aus dem Mahābhārata Sinngetreue Prosaübersetzung von Hermann Camillo Kellner, Leipzig, 1885. Cf. George Coșbuc, *Antologie sanscrită*, ed. de S.E. Demetrian, Editura pentru literatură, București, 1966, pp. 60, 73, 84, 91, 106, 114.

De aici provin ideile lui Eliade despre *Ṛg Veda*, *Rāmāyana* și *Mahābhārata*. Incantația pe care o pune în gura bătrânilor brahmani este începutul unui vers din *Puterea*, imn “vedic” care însă nu e dedicat lui Brahma. În cartea lui Coșbuc el continuă: “... d-a pururi sfântul – / Voi, neamuri, este Indra”.⁹ Ideea Soarelui ca “Înalt Stăpân” vine din primul imn vedic, care este însă o pură licență poetică a lui Coșbuc: “Preoții bramani, în veac / Înțelepți în gânduri sfinte, / Ei adoră prin cuvinte / Soarele, prin cânturi sfinte / Și prin jertfele ce fac.”¹⁰ Identificarea astrului solar cu Brahmā putea fi și ea sugerată de o notă a poetului: “După cum se vede, în imnul acesta Indra este confundat cu Brama, creatorul lumii. Mitologia indică este tot așa de zăpăcită ca și cea greco-romană, și aceleași attribute sunt date mai multor zei.”¹¹ Regina Damayantī apare în episodul *Nala*, iar Indra și “Panduizii” în episodul *Moartea Panduizilor*, ambele din *Mahābhārata*.

Totuși ortografia lui Eliade este mai aproape de formele corecte ale termenilor sanscriți decât cea a lui Coșbuc, care scrie “bramani”, “Brama”, “*Ramajana*”, “*Damajanti*”. De unde concluzia că elevul de la liceul “Spiru Haret” avea și alte surse la îndemână.

Cea de-a doua carte lipsește din catalogul bibliotecii lui Eliade, însă acest lucru se datorează probabil faptului că ultimele pagini – în care erau clasificate cărțile de teologie și religie, literatura clasică și periodicele – au fost smulse din caiet. E vorba de: *Legea lui Manu sau Instituțiunile civile și religioase ale Indiei*, traducere de I. Mihălcescu, Tip. N. Stroia (“Biblioteca istoriei religiunilor” 2), București, 1920, 424 pp. Ea a fost transpusă în limba română după versiunea franceză a lui Armand Loiseleur Deslongchamps, dar pentru primele 25 de stanțe ale cărții întâi, Mihălcescu s-a ajutat și cu traducerea lui Guillaume Pauthier pe care a găsit-o mai clară.¹²

Lectura cărții a fost înregistrată de Eliade într-un alt manuscris: caietul *Studii și rezumate din marile opere sanscrite*, în care începe să o conspiceze la 28 ianuarie 1923.¹³ Mircea Handoca mi-a transmis, cu multă sollicitudine, copia celor două pagini ale conspectului care s-au păstrat –

⁹ George Coșbuc, *Antologie sanscrită*, op. cit., p. 19.

¹⁰ Ibidem, p. 4.

¹¹ Ibidem, p. 18 n. 2.

¹² *Manava-Dharma-Sastra. Lois de Manou, comprenant Les institutions religieuses et civiles des Indiens*, traduites du sanscrit et accompagnées de notes explicatives par A. Loiseleur Deslongchamps, L’Imprimerie de Crapelet, Paris, 1833 (Mihălcescu a folosit reeditarea din 1909 de la editura Garnier); *Les Livres sacrés de l’Orient*, traduits ou revus et publiés par G. Pauthier, Firmin-Didot frères, Paris, 1841, pp. 333-335 (reeditat în 1843 și 1852).

¹³ Pagina de titlu e reproducă fotografic în: M. Handoca, *Mircea Eliade. O biografie ilustrată*, Dacia, Cluj-Napoca, 2004, p. 54.

singurele, din câte se pare – în arhiva din țară. Ele cuprind ideile primelor 31 de strofe (*śloka*):

“*Legea lui Manu*
Cartea I
Creațiunea”

Maharșii vin la Manu ca să le explice rostul lumii. (1-5)

Haosul. (5) “Ziua brahmană”. Lumea a fost concepută de atotputernicul stăpân cu ajutorul celor cinci stihii și celelalte principii. (6) Făcu întâi, din însuși trupul său, apele în care depuse o sămânță, care se prefăce într-un ou strălucitor din care se născu El însuși, *Brahmā* (6-9) sau “cel care se mișcă” *Narayana* (*Nara* = duhul dumnezeiesc, *naras* = ape, *ayana* = cel dintâi loc unde se mișcă) sau *Puruṣa* (bărbatul dumnezeiesc). După un an de-al lui Brahma, despărți oul în două cu gândul, făcând cerul și pământul și punând la mijloc văzduhul, cele opt regiuni cerești (punctele cardinale) și oceanul ceresc de deasupra norilor, din rezervorul căruia cad ploile. (9-13) Din “sufletul prea înalt” sau *Paramatma* (sufletul lumii) scoase Brahma simțirea (*manas*) și eul (*ahancara* = cunoștință). Dar înaintea simțirii și conștiinței scoase *principiul intelectului*, *Mahat* sau *Buddhi* (= inteligență), cele trei însușiri (*sattva* = bunătate, *ragis* = suferință, *tamas* = întuneric), cele cinci organe ale minții împreună cu cele cinci organe ale creațiunii – psihologia indiană admitea 10 organe externe și unul intern (sufletul) – și atomii (*tanmatras*) celor cinci elemente: eterul, aerul, focul, apa și pământul. Unind cele cinci elemente cu conștiința și amestecându-le între ele, făcu toate ființele, bineînțeles după ce le dădu o “formă văzută” (*sarira*) acestor particule nepătrunse de mintea omenească. (13-17)

Din aceste *șapte* principii s-a făcut *lumea* trecătoare, purcedere din cel netrecător. (17-21)

Rândui nomenclatura, treptele sociale sau ierarhice, precum și serviciul divin al oamenilor și cete de zei și semizei. Din foc scoase *Rig-Veda*, din aer pe *Yagiur-Veda* și din soare pe *Sama-Veda*, cele trei Vede veșnice, create întru îndeplinirea jertfelor. (21-24) Făcu trupul și cosmosul, geografia și astronomia, creă diferitele stări sufletești care deosebesc pe viețuitoare, stabili dreptul și nedreptul, hotărî destinul oamenilor și îndeletnicirea lor pe pământ, făcu din gura, brațul, coapsa și piciorul său pe brahman, militar, negustor și sclav. (21-31)”

Conspectul reprezintă o sinteză între textul *Legilor lui Manu* și unele note explicative din subsol (2, 4, 9-15), preluate de Mihălcescu din ediția lui Deslongchamps. Eliade scrie, și subliniază, “*șapte principii*”, deși în carte se vorbește numai de șase. Probabil i s-a părut logic că și *śarīra* trebuie pus la socoteală.

Aceasta este sursa ideilor sale despre Manu, *maharși*, Suparna și Pitr. Tot aici trebuie căutat modelul manuscrisului acelui înțelept Guru, în care se arăta cum a fost făcută lumea și ce puteri au asceții și “maharșii”. De cei din urmă se ocupă cartea a șasea – *Datoriile anahoreților și ale asceților* – din *Mānava Dharma Sāstra*. Alegerea celor două teme poate fi luată și ca o indicație a principalelor zone în care se situa interesul lui Eliade pentru vechile texte sanscrite.

Proiecții

Deși *Cum a murit Ri, copilul sfânt* nu e decât o povestioară naivă, cu multe imperfecțiuni, ea anunță și unele dintre calitățile sau particularitățile scriitorului matur. În egală măsură, narațiunea oferă elemente ce permit înțelegerea unor viitoare momente biografice. Lăsând la o parte India, de care mă voi ocupa pe larg în altă parte, voi da doar câteva exemple mai interesante.

Opoziția dintre copilul sfânt și frumos și brahmanii bătrâni și rigoriști traduce conflictul dintre elevul Eliade Gheorghe Mircea și profesorii săi din liceu. Conștiința acut trăită a diferențelor de vârstă va duce în anii următori la o veritabilă ideologie a generațiilor.

Fluturii care îi plâng de milă copilului Ri prefigurează o frază, devenită celebră, dintr-o scrisoare din 1943: “Când îmi voi publica jurnalul acestor trei ani, vor plânge și fluturii de tristețe.”¹⁴ Veverițele prietene ale lui Ri au o copie geamănă în micile rozătoare din campusul Universității din Chicago, care, la vârsta de 50 de ani, îi evocă lui Eliade timpul paradisiac când “oamenii trăiau în pace cu fiarele sălbatice, le înțelegeau limba și vorbeau prietenește cu ele”.¹⁵ În cazul muntelui S., opțiunea onomastică dezvăluie preferința timpurie pentru această literă privilegiată în ocultism și ne trimite cu gândul la strada S. din *Secretul doctorului Honigberger*. Se poate specula și asupra imaginii și simbolisticii pădurii, care va juca rolul cheie în romanul *Noaptea de Sânziene*.

¹⁴ Scrisoare către Jenny Acterian din Lisabona, 17 martie 1943; Biblioteca Națională a României, București, ms. 14857; publicată în: Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, ed. de M. Handoca, Humanitas, București, 1999, pp. 14-15 (cuvântul marcat ca ilizibil este “Huxley”).

¹⁵ Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. I. 1941-1969, ed. de M. Handoca, Humanitas, București, 1993, pp. 274-275 (iulie 1957); idem, *L'épreuve du Labyrinthe. Entretiens avec Claude-Henri Rocquet*, Belfond, Paris, 1978; reeditare, Rocher, 2006, p. 126. V. și Norman Girardot, *Imagining Eliade: a fondness for squirrels*, în: N. Girardot, Mac Linscott Ricketts (eds.), *Imagination and meaning. The scholarly and literary worlds of Mircea Eliade*, Seabury Press, New York, 1982, pp. 1-16; idem, *Smiles and whispers. Nostalgic reflections on Mircea Eliade's significance for the study of religion*, în: Bryan Rennie (ed.), *Changing religious worlds. The Meaning and End of Mircea Eliade*, SUNY Press, Albany, 2001, pp. 143-163 (155-156); versiune revăzută, *It does not die. Personal reflections on the end time of Mircea Eliade*, în: Mihaela Gligor, Mac Linscott Ricketts (eds.), *Professor Mircea Eliade. Reminiscences*, Codex, Kolkata, 2008, pp. 71-100 (90-91) - v. și pp. 33, 148.

Apropierile ar putea fi totuși excesive și, până când vom cunoaște toate ineditele adolescentului miop, ele trebuie reținute sub beneficiu de inventar. Se poate spune însă de pe acum, că, în calitate de prim text asupra Indiei, povestirea dobândește, în ciuda tuturor scăderilor ei, o valoare, dacă nu paradigmatică, cel puțin anticipativă pentru viitorul indianist, istoric al religiilor și prozator fantastic.

New Delhi,
noiembrie 2009

Notă asupra ediției

Această ediție a fost posibilă grație profesorului Mac Linscott Ricketts, care mi-a transmis o fotocopie a manuscrisului. Îi mulțumesc din nou aici pentru generozitatea cu care știe să împărtășească cercetătorilor mai tineri comorile adunate de-a lungul unei vieți dedicate operei și biografiei lui Mircea Eliade.

Fotocopia care a stat la baza transcrierii datează din anii '80. Odată cu trecerea timpului ea s-a estompat în mai multe locuri. Din acest motiv unele cuvinte au rezistat tuturor eforturilor de descifrare, iar altele au trebuit mai degrabă ghicite. Mai ales numele de persoane, plante și animale inventate de Eliade sunt greu sau uneori imposibil de descifrat corect. Numărul locurilor în care un cuvânt sau două au trebuit înlocuite cu [...] se ridică la peste 20. Din fericire ele nu afectează aproape deloc inteligibilitatea textului. Lecțiunile incerte au fost marcate cu [?], iar inconsecvențele cu [sic!].

Întrucât această ediție nu este una filologică, am redus la minimum necesar toate artificiile tehnice pe care le-am întrebuințat în transcrierea manuscrisului. Am eliminat parantezele folosite la reconstruirea cuvintelor prescurtate sau pentru indicarea lecțiunilor ipotetice. Am renunțat la titlul de la pagina 17 – *Cum a murit Ri, copilul sfânt (urmare)* –, înlocuindu-l cu asteriscurile introduse de Eliade între episoade. Cuvintele, expresiile sau pasajele anulate în manuscris au fost păstrate în notele de subsol numai în măsura în care aveau relevanță pentru cunoașterea intențiilor autorului sau pentru completarea universului imaginației sale. Ortografia a fost actualizată conform normelor în vigoare, respectând totuși particularitățile de limbă ale autorului.

Am urmărit în acest fel să ofer un text cât mai ușor și plăcut de citit. Ediția filologică așteaptă să fie definitivată prin confruntare cu manuscrisul, atunci când acesta va deveni accesibil cercetătorilor.

MIRCEA ELIADE

CUM A MURIT RI, COPILUL SFÂNT.
Poveste cu minciună și adevăr

I

A fost odată ca niciodată... A fost odată o pădure mare și întinsă.¹⁶ Și pădurea aceasta se ridica dintr-un colț de stâncă udată de valurile mării mărilor până în culmea munților de zăpadă, pe unde nici picior de om nu se zărea cale de patruzeci și patru de zile.

A fost odată ca niciodată... A fost odată o pădure de chiparoși și cedri pitici, care înfloreau primăvara, și-n pădurea aceasta se fugăreau veverițele, se răcoreau elefanții albi ce trăiesc numai în scorburile munților de cenușă și fluturii cu solzi de aur roșu se alintau în frunzișul de mătase, sus în calea soarelui și prin fața vântului.

A fost odată ca niciodată... A fost odată un templu indian în pădurea cu chiparoși și cedri pitici, sus deasupra valurilor și-n josul zăpezilor. Aninat de-o cărăruie pe care oamenii o uitaseră și fiarele codrului o prăfuiiau în nopțile calde de vară (când setea scoate elefantul din peștera sa și îngroapă râma până-n greul pământului, unde șaptezeci și șapte de izvoare curg reci și limpezi ca cristalul numai și numai pentru setea râmelor), templul dormita vara și tremura amarnic iarna, fărâmițându-și bolovanii și acoperindu-se din an în an cu brazde verzi de iarbă. Iar doi chiparoși cojiți de vreme, sădiți de mâna sfântă a lui Lima-Yaki, profetul ținutului și spaima duhurilor rele, străjuiau la poarta de piatră neagră, pe care se suiau panterele¹⁷ și se veseleau maimuțele când primăvara striga prin glasul codrului: Am venit, am venit!

A fost odată ca niciodată...

Ce-a fost odată ca niciodată?¹⁸

A fost un copilandru frumos și înțelept, pe care elefanții îl cinsteau, iar șerpii i se încolăceau pe pulpe susurându-i:

¹⁶ Tăiat: cu arbori străvechi, cu pârâiațe mucegăite și cu trunchiurile putrede de întuneric, bălăi de liane (n. ed)

¹⁷ Tăiat: ca să-și răcorească blana de ucigătoarea (n. ed)

¹⁸ Tăiat: Nimic și totul, totul și nimic. Și totuși a fost ceva. (n. ed)

– Ri, copilule frumos și înțelept, oare de ce trebuie să mori?

Ri răspundea ca un înțelept:

– Fiindcă Domnul nostru Manu, fiul preaslăvitului Brahma, mi-a scris numele în cartea copiilor morți și cartea copiilor morți e adevărată.

Iar șerpii plâneau și-și luau drumul prin tufișuri. Iar veverițele îl întrebau:

– Ce-i Ri? Ce-i Ri?

Ri, copilul sfânt, alergă înainte prin șoptitul pădurii și ajunsese odată la templul bătrânilor brahmani, care ieșise de sub roțile înflăcăratului apus, ce-și mâna carul spre oceanul pierdut sub stânci, departe, departe, la patruzeci și patru de zile, mult departe de tainicul locaș de sihastru. Păsările cântau și-și strâneau aripile, odihnindu-se sub frunzele cedrului. Fluturii, zgribuliți pe coamele ferigilor, visau prin somn și ciripeau cu colțul aripioarelor:

– Ri, li, li... Ri, la, la...

Și aceasta, în limba fluturilor, însemna: fii gata Ri, fii gata Ri.

Și florile de lothos plâneau înrourându-și petalele de crin:

– Fi, fi, li... fi, fi, li...

Fii gata Ri... fii gata Ri...

Și Ri era gata. Când noaptea spuse de pe cupele vântului ce alunecă prin prăpăstii:

– Tăcere!

Ri ajunsese la poarta de piatră neagră a templului brahmanilor, care slăveau pe domnul Brahma în lungile lor bolți de stâncă, unde miresme ard și imnuri din *Rig Veda* se ridică în fiecă clipită spre eternul zeu. Acolo ajunsese Ri și se opri în fața ușii de stâncă neagră să bată:

– Cioc! cioc!

Iar paznicul templului ciuli urechea în chilia îmbrumată.

– Cine-i?

Și liliicii răspunseră din curte:

– Ri! Ri e acolo, Ri, copilul sfânt.

Dar paznicul spuse cătând la lilieci:

– Nu știu cine e Ri, cine e Ri, copilul sfânt.

Și atunci două căprioare vorbiră:

– Afară e Ri, Ri, copilul frumos și sfânt.

Iar paznicul, doritor de a-l vedea pe cel minunat, strânse foile cărții sfinte în lădița de porfir și, acoperindu-se cu pelerina albă a anahoreților, deschise ușa. Dar în fața lui stătea Ri zâmbitor, iar pe coamele zidului liliicii râdeau.

Hohote, hohote.

– Ri! Ri!

Iar porțile templului priveau speriate la copil, cu găvanele prăfuite și rezemate de zidurile acoperite de ciuperci.

Și paznicul îl privi mirat, iar Ri zâmbea, zâmbea mereu.

Astfel intră Ri în templul uitat de oameni, înverzit de mușchi de pădure și cu lungi bolți de piatră unde anahoreții slăveau pe *Ramayana*.

*
* *

Odată, într-o seară, stătea Ri și plângea pe treptele templului.

– Hi, hi, hi, căprioara cu trei pete galbene pe frunte, hi, hi, hi, elefantul cu urechiușele argintii, hi, hi, hi, veverițele cu ochii negrii și umerii albaștri, hi, hi, hi... Prietenul vostru plânge și răscoală praful închisorii. Ri plânge și cheamă pădurea, căci pe Ri l-au închis bătrânii care nu voiesc să-l sărute. Ri plânge căci l-au ucis pisicuțe cu piciorușele ca apa izvorului plin de spume. Ri plânge căci l-au călcat în picioare florile de lothos și frunzele albastre de silisc...

– Hi, hi, hi, căprioara cu trei pete galbene pe frunte, hi, hi, hi, elefantul cu urechiușele argintii, hi, hi, hi, veverițele cu ochii negrii și umerii albaștri, hi, hi, hi... plângea Ri cu pletele de aur și argint risipite pe piatră, cu ochii sângerând de necaz și cu buzele murmurând numele prietenilor... oiță rătăcită pe deasupra prăpastiei. Sunc, sunc, sunc, căluțul șchiop de lângă izvorul celor nouă zâne, căprioara cu trei pete galbene pe frunte,... elefantul..., muntele..., licuricii..., toți, toți prietenii din zile bune, când călca fără bătrânii din templu iarba întinsului codru.

Și cum îi chemă, capetele amicilor singuratici se iveau pe deasupra zidului. Întâi oița rătăcită, apoi căluțul șchiop, la urmă un cârd de fluturi mari care zbură lângă Ri.

– Li, li, ti lo la? Li, di li di?

Aceasta înseamnă pe limba fluturilor:

– De ce plângi Ri? Te-au bătut?

Și Ri răspunse risipindu-și părul pe umerii goi ca floarea rozelor sălbatice:

– M-au bătut bătrânii pentru că am râs când ei s-au lovit unii pe alții cu funii de liană ude. M-au bătut bătrânii pentru că am vrut să beau apă din izvor când mi-era sete. M-au bătut bătrânii fiindcă am adormit în templu în timp ce ei cântau:

Acel ce-a-ntemeiat pământul

Și-a-ntins văzduhul și-a pus vântul

Să poarte nori.

M-au bătut fluturașilor, m-au bătut cu funii de liană ude și mă doare carnea și vreau s-alerg și vreau să joc la soare.

Și fluturii lăcrămau și spuseră:

– Mu, mu, mu!

Adică:

– Doamne, doamne, doamne!

Și fluturii duseră vestea la prietenii ce așteptau în dosul zidului.

– Pe Ri l-au bătut, pe Ri l-au bătut.

Și atunci plânseră prietenii cu toții și spuseră:

– Bietul Ri, sărmanul Ri, bietul Ri!

Iar ursulețul spuse:

– Trebuie să-l scăpăm pe frățiorul nostru din casa asta blestemată.

Și ceilalți răspunseră:

– Da, da, trebuie să-l scăpăm pe Ri.

Și fluturașii ciripiră:

– Ti, ti! La pa la, la, Ri.

Ceea ce însemna, pe limba fluturașilor, tot același lucru.

Iar în timpul când ceata se sfătuia întru liberarea lui, Ri se gândea la fețele bătrânilor. Ce răi erau! Crăpau de ciudă când îl vedeau așa frumos și sprinten, cu pletele argintii în întuneric, aurii în vâlvătaia soarelui, cu trupul ca un portocal tânăr, alergând după treburile lui Lumi-Rava, stăpânul templului, un orb ce stătea de zece ani îngropat în sânul stâncii, silabisind în nopțile furtunaticice *Legile lui Manu* și predicând viitorul oamenilor în nopțile când luna pătrundea prin ocnita de-o palmă cioplită în chilia lui de piatră. Desigur că bătrânii erau geloși pe tinerețea lui!

De ar fi știut Ri asta, he, he, nu mai venea el aici la sihaștri, sfărâmându-le porțile numai cu puterea gândului, când pădurea îl aștepta și micii lui prieteni.

Și încă să-l bată! Da, să-l bată cu funii de liane ude! O, cât l-a durut pe Ri bătaia asta.

Și de când voia să fugă... numai că bătrânii îl păzeau bine. Și ce voiau să facă cu el? După ce l-au bătut? Ri își ștergea lacrimile și își potrivi cămașa ruptă pe pieptul tânăr. Apoi veni lângă zid, căci micii lui prieteni sfătuiau de multă vreme:

– Să le spargem zidul și să-l scoatem afară, spunea ursulețul.

– Ba nu, mai bine să stricăm ușile, sfătuiește elefantul.

– Dar dacă aș sări înăuntru și s-ar sui pe spinarea mea și-ar ajunge pe zid, îngână sfioasă aplecându-și ochii în jos de rușine căprioara?

– Mu, mu, mu (adică: Doamne, doamne, doamne). E si, si fa, fi? (și dacă o să cadă?)

– Ași! ce dacă o să cadă?, întrebă porcușorul sălbatic, clipind din genele unuroase, pe vecinul său, un vițeluș morocănos, pierdut de o vară de către cioban și pe care Ri l-a crescut cu frunze de karkoș și miez de tinere frigeie.

– N-o să poată c-o să mă țin bine, răspunse căprioara îndreptându-și de probă capul și pieptul și înțepenindu-și picioarele.

Prietenii începură iarăși sfatul, când Ri le spuse:

– Vedeți dacă căprioara nu e prea mică.

Ursulețul strigă încolăcindu-se ca o minge:

– Ce înțelept e Ri! Dacă căprioara ar fi fost prea mică și el n-ar fi ajuns la zid? Iar l-ar fi bătut bătrânii.

– Da, da, da! Să vedem căprioara, să vedem căprioara.

Ri îi privea de jos zâmbind. Dar prietenii se adunau să vadă căprioara. Biata se rușina ca para focului când îi văzu pe toți cum o măsurau.

– E prea mică, e prea mică, strigă elefantul potrivitându-și trupul pe coama zidului.

– Auzi că e prea mică, îi spuseră lui Ri fluturii fâlfâindu-și aripile și râsuflând repede de goană.

– Atunci să mă ridicăți cu o funie de liane. Știți cum? Voi mi-azvârliți funia, eu mă leg cu ea și elefantul și ursulețul mă trag sus. Ați înțeles?

Prietenii se uimiră de priceperea lui Ri.

– I-auzi că o să-l ridicăm cu o funie de liane, strigă ursulețul dându-se ca ghemul de-a rostogolul.

– Tare înțelept e, cugetă căprioara, încă tristă că e prea mică ca să-l scape.

– Tocmai asta era să vă spun și eu, le spuse vițelușul morocănos și scărpinându-și botișorul umed.

– Mu, mu, mu. Să ne fi spus tu asta? Hm! Vezi tu laba asta? Când oi repezi-o pe capul acela de prost...

– Ursuleț, fii cuminte, îi strigă Ri dindărătul zidului, amenințându-l cu degetul.

Ursulețul își puse mâna la gură.

– Mare noroc ai avut. Înțeleptul ăsta te-a scăpat de-o palmă...

Dar vițelul îi spuse curajos:

– Nu mi-e frică de ursuleții proști!

Vai! Ce le fu dat să vadă ochilor micilor prieteni ai lui Ri, copilul sfânt. Un ursuleț înfuriat și-un vițeluș căzând de-a rostogolul într-o adâncă prăpastie. Toți înlemniră. Ri se supără și plânse. Ursulețul luă cu laba pământ și-și presără pe cap în semn de durere, apoi se repezi să scoată măgărușul [sic!] din groapă. Dar vițelușul apăruse ștergându-se cu coada pe spinarea ca spuma pământului bătut de ploaie, și-i spuse:

– Ești meșter, prietene, în a azvârli vițeei. Dar numai în asta ești meșter. Într-o zi o să-ți rupi un picior sau o să-ți scoți un ochi într-un [...] îmbufnat și atunci rămâi o bucată vie de carne... Dar, altminteri, ești mare meșter!

Ursulețul îl privea uluit. Căprioara întindea capul ca să-l miroase de căzuse în apă sau nu, iar Ri râdea dindărătul zidului.

– L-ați văzut ce înțelept e vițelușul, l-ați văzut?

Ursulețul plecă capul și surâse. Dar din clipa aceea nu-l mai putea suferi pe vițeluș, nu, nici pentru o întreagă căldare de miere.

În timpul acesta veni șarpele cu o liană lungă ce atârna prin frunzișuri. Elefantul o încolăci pe trompă, ursulețul și-o nstăpâni pe picioare și Ri își legă capătul celălalt de nud.

Rugăciunile începeau în templu. Se făcuse noapte bine. Umbrele prietenilor se acopereau cu cenușa răspândită în apele lunii. Florile de lothos cântau încovrigându-și tulpinile:

– Kai, kai, kai... Lo, lo Ri, lo, lo Ri.

Adică:

– Bravo, bravo, bravo... vine Ri, vine Ri.

Și chiar luna zâmbea spre nemărginitele cuiburi de stele.

Elefantul trase pe Ri până pe zid, ursulețul îl prinse în brațe. Și multă vreme își mângâie copilul sfânt prietenii. Apoi, rupându-și cămașa, se sui pe spinarea elefantului cenușiu și porni în întunecimea codrilor. Prietenii îl urmau cântând, vițelușul gândea mereu și preoții îl strigau agitându-și mantiile pe lespezi:

– Ri, Ri, băiețele. Ri, Ri, băiețele.

Și elefantul pășea întins prin codru. Iar luna zâmbea.

*

* *

– Să dăm lui Ri o portocală coaptă și aurie cum e luna vârcolacilor.

– Da, da, să dăm lui Ri o portocală.

– Să nu-i dați nici o portocală copilului sfânt, rosti înverșunat vițelușul.

Toți ceilalți îl priviră necăjiți. Se făcuse de mult ziuă și colindau pe marginea unei păduri întunecate de castani. Ri, încă dormea pe coama elefantului, cu capul lungit în brațele maimuței Ok Ok și cu picioarele atârându-i pe blana bunului elefant alb.

Prietenii îl întovărășeau. Căprioara și gazela alergau înainte pe cărare sfârtecând florile groase ale arborilor de arec; ursulețul pășea obosit înaintea elefantului, veverițele înotau prin marea de ferigi de deasupra drumului, căluțul tropăia prin ierburi fragede cu ochii la copil, iar fluturii, albinele și restul vietăților înaripate sorbeau aurul dimineții și se odihneau pe urechile elefantului. Numai vițelul rămăsese la urma convoiului, supărat pe foștii lui prieteni și îngrijorat de sănătatea și viața copilului sfânt. Proștiiăștia ar fi în stare să-i dea lui Ri portocale când copilul e înădușit strașnic de drum. De aceea le răspunse aspru:

– Să nu-i dați nici o portocală.

Ursulețul se întoarse și oprindu-se în loc îi vorbi:

– De ce să nu-i dăm nici o portocală?

Vițelușul nici măcar nu întoarse capul la cuvintele prietenului. Acesta își înghiți necazul și merse înainte. Dar la o cotitură nu se mai putu stăpâni și întrebă a doua oară:

– De ce să nu-i dăm lui Ri, copilul sfânt, nici o portocală?

De data asta vițelușul răspunse privind crunt pe [...] ursuleț.

– Pentru că o să vină furtună mare și ploaia o să răcească pe Ri de ar mânca portocală de dimineață.

Atunci toți prietenii râseră. Fluturii băteau din aripi și vorbeau albinelor:

– Hei, hei, hei, si, si, ki,

Adică:

– Hei, hei, hei, ce prost e vițelușul.

Și albinele răspunseră:

– Si, si, fit.

Adică:

– Da, da, prost de tot.

Și se duceau să înțepe pe bietul vițeluș după ureche pentru că vorbise o asemenea prostie.

Dar vițelușul răspunse:

– Când un prost spune o vorbă bună, proștii plâng. Când un deștept spune o vorbă proastă, proștii iarăși plâng. Dar când un deștept spune o vorbă bună, atunci toți proștii râd de bucurie că n-au înțeles-o și că deșteptul va rămâne tot deștept. Eu sunt deșteptul și voi proștii. Puteți să râdeți!

Nici un prieten n-a înțeles cele ce cugetase vițelușul, dar ca să nu-i creadă lumea proști, n-au răs nici unul și au mers înainte tăcuți. Deșteptăciunea vițelușului îi pusese pe gânduri, iar ursulețul era foarte trist. Bietul ursuleț se vedea dintr-o dată foarte mic în fața vițelușului care mânua atât de frumos și atât de adânc cuvintele. La ce-i folosea puterea lui dacă nu putea răspunde, măcar cu trei vorbe la locul lor, vițelușului?

Fluturii începură să râdă văzând pe ursuleț atât de morocănos. Și aduseră pe o frunză de crin un puișor de cinteze și se pregăteau să râdă în voie, când un tunet se auzi în depărtare. Toți rămaseră încremeniți. Căprioara și gazela se opriseră pe cărare și priveau lung cerul. Alte tunete urmară unul după altul și soarele se îngălbeni [...] și intră cu totul în dosul unor nori albaștri-negri răsăriți ca prin minune. Prietenii se strânsă în jurul elefantului. Ri se sculase și întrebă pe Ok de ce-i atât de întuneric.

– Fiindcă vine ploaia, copilul sfânt, răspunse maimuța.

Ri era supărat și îi era frig. Frunzele foșneau, florile de [...] se închideau pe ape, albinele se ascundeau în urechea elefantului care le spune să nu facă zgomot ca s-audă ce spune Ri, iar fluturii se prinseră pe

pântecul căprioarei și tăcură chitic temându-și aripile de puterea picăturilor de apă.

Peste puțin începu ploaia, o ploaie grozavă cum se abate în timpul verii prin munții Indiei. Șuvoaiele acoperă pădurea. Prietenii tremurând încearcă să se adăpostească sub un castan, dar vițelușul îi opri poruncitor. Peste puțin timp castanul fu trăsmit. Se împrăștie ca cenușa vetrelor din marginea drumurilor.

Prietenii mergeau ca zăpăciți prin furtună cu teama în suflet ca să nu se îmbolnăvească Ri. Dar lui Ri stropii reci nu-i atingeau veșmintele și copilul surâdea gingaș de pe spinarea elefantului alb luminând ca o stea de aur bezna pădurilor înfurtunate. Prietenii rămaseră împietriți privind cum trece Ri neatins prin uraganul de apă și atunci vițelușul spuse:

– Ri e copilul sfânt și apa nu lovește ființa copiilor sfinți.

Iar ceilalți strigară cu bucurie:

– Da! Așa e! Copilul Ri e sfânt și apa nu lovește ființa copiilor sfinți.

Ursulețul privea și el mirat ca toți ceilalți și, simțind cum îl pătrunde apa prin blana-i încrețită, se rugă:

– Ri copilule, întinde mâinile și apără-ne de ploaie căci apa e rece și prietenii-s mici.

Și Ri întinse mâinile și așa au mers prietenii înainte fără să-i mai atingă ploaia și mergând se mirau și se bucurau de înțelepciunea lui Ri.

Când furtuna începu să se potolească, micul convoi ajunsese la marginea pădurii, pe muchea unei stânci prăpăstioase de pe coama căreia se zărea toată¹⁹ valea fărâmițată de șuvoaie.

Aci Ri le spuse:

– Opriți-vă și lăsați-mă să mă culc pe stânca aceasta. Elefantul alb mă va apăra de răceală și de vânt, iar voi veți păzi trecătorile ca nu cumva fiare sălbatice să mă mănânce.

– Bine Ri, stăpâne! au răspuns toți laolaltă.

Apoi Ri a adormit lungit pe marginea prăpastiei, iar prietenii au rămas de pază. Gâzele tremurau biete ca petalele răsuri, iar căluțul și gazela priveau triști cerul ca tăciunele. Numai vițelușul rămase același. Își aruncă ochii prin vale și spuse:

– Furtuna asta va sta când Ri va fi adus în închisoare.

– Atunci, niciodată, răspunse ursulețul supărat.

– Ba chiar acum, vorbi înainte vițelușul, băgând în seamă că tunetele și fulgerele au călătorit spre alți codri și norii că s-au desfăcut în lungi fâșii întunecate.

– Te înșeli, răspunse ursulețul tremurând de frică căci văzuse și el schimbarea ce se apropia în înaltul cerului.

¹⁹ Tăiat: India până (n. ed)

– Ba nu mă înșel câtuși de puțin, spuse vițelușul și să vă luați rămas bun de la Ri acum cât mai e între voi, căci nu peste mult veți fi departe de lângă el.

– De unde știi tu asta, rosti ursulețul apropiindu-se?

– O știi cu știința mea, care e întotdeauna mai multă decât puterea ta, îi răspunse vițelușul.

– Și dacă eu nu vreau să cred?

– Atunci să mă asculți pe mine.

– Și dacă eu n-o să te ascult?

– Atunci Ri o să fie prins, închis și o să moară. Știi asta mai bine eu. Vrei alt lucru [...]?

Cuvintele vițelușului uimică pe amarnicul ursuleț. Cum, prințisorul lor, stăpânul lor, copilul sfânt Ri o să le scape din mână și o să moară? Nu, asta nu-i trebuie iertat obraznicului vițeluș. Prin vorbele lui nu mai e prietenul înțeleptului Ri.

Și ursulețul înfuriat se repezi asupra vițelușului ce cugeta pe marginea prăpastiei și-l repezi în fundul văii spumegânde. Apoi se rugă:

– Iartă-mă Ri, dar vițelușul era un trădător.

Și toți ceilalți prieteni se rugau către copilul ce dormea.

– Iartă-l Ri, dar așa e precum spune. Vițelușul e un trădător.

Peste puțin timp, când se pregăteau să deștepte pe Ri, iată că aud vorbe omenești pe cărarea ce ducea în codru. Prietenii împietriră. Erau desigur oamenii din templu, care voiau să prindă pe Ri. Toți se zăpăciseră și numai se plângeau că nu știau cum să potrivească lucrurile.

– Bietul vițeluș. Acum el s-ar fi priceput foarte bine la o asemenea treabă.

Ursulețul o negă. Ce tot vițeluș și vițeluș. Iată, soarele a răpus furtuna și vor deștepta pe Ri, îl vor sui pe elefant și-o vor porni la vale printre stânci. Oamenii nici n-or să bănuie calea fugarilor. Și-apoi elefantul putea fugi foarte bine.

Vorbele oamenilor se auzeau tot mai bine. Ursulețul porunci ștergându-și botișorul de miere.

– La drum.

Și convoiul porni grăbit, printre stânci, spre fericita țară a Moabilului.

*

* *

A fost mare ciudă pe bătrânii singuratici păzitori ai templului când au aflat lipsa copilului. L-au căutat prin livadă făcând palmele pungă în jurul gurii și strigând.

– Ri copilule, Ri copilule, vino la rugăciune căci Înaltul Stăpân se pregătește de ducă.

Apoi au alergat în grădina florilor roșii împrejmuită cu chiparoși pitici și l-au căutat îndulcindu-și glasurile.

– Ri copilule, Ri copilule, vino la templu că te așteaptă bătrânii tăi tovarăși cu poame dulci și apă parfumată.

Dar Ri nu s-a ivit și atunci toți bătrânii au început să-l blesteme adunați în fața templului, fâlfâindu-și lungile lor veșminte albe și fluturându-și bărbile încâlcite.

Unul spunea:

– Copilul acesta a fost întotdeauna un neascultător. N-a vrut niciodată să m-asculte cum trebuie să facă un copil bun.

– Da, Ri era un nebun. Fugea după fluturi și se preaslăvea în fața stejarilor, necinstind pe mult înaltul Brahma.

Și atunci toți, prinzând curaj, începură să-l vorbească de rău.

– Niciodată nu se arăta mulțumit de îngrijirile noastre.

– A fost un nerecunoscător.

– Și-apoi ce obraznic.

– Nici nu învăța *Legile lui Manu*.

– Și era și prost.

– Și nu era nici peste măsură de frumos, așa cum îl credeam.

– Frumusețea îi chipul lui Namunt [?].

– Curat chipul lui. Dar totuși era foarte puțin ispititor.

– Mai mult drăgălaș.

– Dar nici atât.

Atunci tăcură toți deodată. Văzduhul se făcuse apăsător, căldura crescuse o clipă apoi pieri cu totul din codrii ce împrejmuiseră templul. Și din sânul stâncii, din fundul gropniței se auzi glasul maharșului Lumi-Rava, primul preot și stăpânul templului.

– Rău ați făcut... Rău ați făcut!

Sihaștrii se priviră înciudați și uluiți. Se temeau mult de puterile nevăzute ale bătrânului anahoret. Se spunea că Manu îl vizita în vis, în celulă, și-i dicta legi și imnuri. Astfel Lumi-Rava scrisese încă o carte întreagă de imnuri cu numele sfinte ale profetului, iar bătrânii lui tovarăși mai știau că avea ascuns undeva în peretele ocnitei un manuscris sfânt din *Rig Veda*, care se credea pierdut de multă vreme și pe care Lumi-Rava îl moștenise de la un ascet ales, fiul prințului Yaka Muni. Manuscrisul acesta sfânt avea comori de înțelepciune înscrise între foile pergamentului său și Lumi-Rava le învățase pe toate. De aceea maharșul – tovarășii îl credeau cu drept cuvânt un maharș, trimis al Stăpânului Luminatului Brahma – ascundea minunatele puteri interzise minții omenești și de puterile acestea

se folosea în nopțile când prevestea viitorul sau dicta poeme sfinte, toate pline de adevăr.

– Rău ați făcut,... rău ați făcut, cânta întruna bătrânul pe când sihaștrii se îngrămădeau unii într-alții cuprinși de o neasemuită teamă de glasul orbului și îngroziți de neguri.

În noaptea aceea n-au dormit deloc, ci s-au rugat întruna Stăpânitorului²⁰, arzând miresme sfinte pe altarul din [...] și pietre scumpe. Statuia zeului nici nu clipea. Minunea nu se înfăptuia și Brahma respingea rugăciunile supușilor săi. Iar bătrânii deznădăjduți cereau sfatul orbului, dar Lumi-Rava le spunea mereu asta:

– Rău ați făcut,... rău ați făcut... și iar se cufunda în visare.

Peste puțin veni o furtună. La o mare depărtare de templu, Ri și tovarășii săi înaintau cu greu prin șuvoaie [...] dese de apă, stropind și zâmbind în cereasca lumină ce-i învăluia corpul.

Atunci înțeleșeră bătrânii că Ri era un copil sfânt și fuga lui din templul lui Brahma a fost rău pedepsită de Stăpân. Ri era doar copilul lui Brahma și i se cuveneau toate slăvirile.

Și bătrânii, care fuseseră odinioară arcași²¹ în oastea regelui Dujahana, își căutară arcele învechite și săgețile putrede și se pregătiră de ducă pe urmele fugarilor. Căci Lumi-Rava, înțelegându-le din depărtări dorința lor, deschise gura și cuvintele înțelepte și prevestirile au curs ploaie pe capetele pletoase ale sihaștrilor. El le-a spus:

– Ri, Ri e copilul sfânt al lui Brahma. Fiarele pădurii și sălbăticiunile câmpului îl cunosc și îl drăgostesc pentru adâncă lui înțelepciune. Dar ochii voștri au fost întotdeauna orbi și urechile voastre astupate, căci n-ați priceput cuvintele lui și acum prietenii lui, fiarele și sălbăticiunile, l-au luat și-l duc prin pădurile de castani din dreapta templului, acolo unde a fost odată o cetate mare și bogată, cu sute de mii de ostași, peste care împărățea regele Yona și regina Damarati. Luați-vă arcele și tolbele cu săgeți și cine are picioarele zdravene și ochii ageri să plece în căutare cât [de] grea va fi goana. Și numai când se va apropia de oraș, atunci se va potoli potopul, mânia lui Brahma. S-au dus douăzeci de arcași, și-au scos veșmintele de anahoreți, și-au îmbrăcat aspre tunici de munteni, și-au luat hrană pentru trei zile și au pornit la drum prin pădurea de castani din dreapta templului, pe acolo unde împărățea odinioară regele Yona și regina Damarati.

²⁰ Tăiat: Iluminatului (n. ed)

²¹ Tăiat: ostași (n. ed)

*
* *

Au mers bătrânii cale lungă prin pădurea de castani căutând urmele fugarilor. Dar ploaia ștergea urmele și vântul le acoperea cu frunze. Astfel că, convoiul ducea clipe grele pe marginile prăpăstiilor, pe colțurile stâncilor, uzi [...] ca cățelușii scâlțați și triști ca niște pui de lebede trântiți pe nisip. La templu tovarășii se rugau pentru buna isprăvire a urmăririi și potopul se prăvălea întruna.

Nici o urmă. Desigur, Brahma a vrut să-i pedepsească îndeajuns pentru marea lor greșală. Fugarii au luat fosta [...] și au cotrobăit prin întunecimile codrului de castani. Dar iată că, de după un copac trăsmit, se ivește o arătare albă și străvezie, spiritul regelui Yona, stăpânitorul de odinioară. În întunericul furtunii, arătarea lui părea prăfuită cu aur și pulbere de stele. Bătrânii fură mulțumiți. Deja întâlniseră primprejurul templului duhurile celor plecați în cerul lui Indra și nu îi speriau prin tăcuta lor ivire, ci se bucurau ca prin chiliile lor să se abată din timp în timp câte un duh mai de seamă, câte un Suparna care să-i desfete prin cântecele lor divine, sau câte un Pitri, [...] îndumnezeiți, care să-i minuneze cu povestirile lor din lună, lăcașul hărăzit de Brahma.

De aceea îl întrebară:

– O tu cinstite duh al regelui Yona! Mare urgie se abătu asupra-ne din pricina lui Ri, copilul sfânt și nepotul lui Brahma, care a fugit astă noapte din templu și din care pricină Stăpânul a [...] pădurea cu fioroasă pedeapsă. Albă ca florile nufărului de primăvară e fața ta și luminoase ca lumina lunii [...] sunt gândurile tale! O tu Yona, răspunde nouă: văzut-ai oare pe Ri?

Și Yona răspunse cătând la ei cu blândețe:

– Nu, bătrânilor, nu l-am zărit și n-am știut de [...] de dânsul. Dar mergeți încă o bucată de drum pe cărarea asta până ce veți da de o stâncă cu o peșteră săpată de un pustnic.

– Îl știm, e cuviosul Ata-Vani, răspunseră laolaltă bătrânii.

– Pustnicul va chema duhul soției mele, care e pe o treaptă mai înaltă decât mine și cunoaște toate duhurile pădurii acesteia. El vă va spune calea fugarilor și veți găsi pe Ri, copilul sfânt și nepotul lui Brahma.

– Mulțumim ție Yona și fie șterse păcatele tale pământești, spuseră bătrânii și plecară spre locuința lui Ata-Vani. Cine nu cunoștea pe pustnic? Îi mersese vestea până în ținutul Panduizilor de nemărginita lui bunătate și pricepere în cărțile sfinte. Stătea acolo de o sută și nouă ani și nimănui nu-i respinse sfatul. Ba odată, o femeie oloagă visă că Ata-Vani era în viață de o mie de ani și nu va muri decât la sfârșitul lumii, atunci când se va coborî Brahma pe pământ.

Pustnicul copia tăcut un imn din Manu când bătrânii se iviră în ușă.

– Ce voiți voi, buni copii?, îi întrebă Vani.

– Să-l găsim pe Ri, copilul sfânt și nepotul lui Brahma, răspunseră laolaltă bătrânii. Regina Damarati cunoaște toate duhurile pădurii și duhurile ne-ar spune unde să-l găsim pe Ri.

– Apoi să chem pe Damarati [...], le spuse pustnicul și, ducându-se în fundul chiliei, se [...] în dosul unei pieluțe de [...] și acolo [...] și se sfătui cu Damarati. Când veni, îi râdea fața.

– De aceea se supără Brahma, fie el nemuritor!, de aceea [...] cu potopul, din pricina copilului. Îl veți găsi la o alergătură de aci, culcat pe marginea unei prăpăstii în mijlocul micilor lui tovarăși.

– Anii să te lipească vieții și viața să te țină pe pământ, Ata-Vani, îi răspunseră bătrânii și porniră spre prăpastie.

De cum ieșiră afară băgară de seamă că furtuna se potolise și cerul se pierdea în întunecime. Se rugară încă o dată Stăpânului și se grăbiră la drum. Pădure deasă era peste tot locul. Și dacă norii se istoveau în coamele munților, întunecimea tot mai stăruia pe sub castani. În sfârșit, când soarele se ridică de după vârful muntelui S...²² și se pregătea să ia calea înapoi, bătrânii obosiți ajunseră la capătul pădurii, pe marginea prăpastiei unde dormise Ri. Dar nici urmă de fugari pe tot întinsul dealului. Și sihaștrii, dezvățați de alergare, răsufiau repede și priveau triști stâncile. Nu știau pe ce drum să apuce. Și la dreapta și la stânga se coboară două cărări ce duceau, una spre fericita țară a [Moabilului]²³ și alta spre nenorocosul ținut al Palului.

– Eu zic să o luăm spre Moabil spuse unul din ei. Ri desigur că s-a lăcomit să coboare acolo unde știa că n-o să moară de foame.

– Ba cred că nimerit ar fi să coborâm spre Pal, căci fugarii desigur au bănuit că n-o să-i căutăm în sărăcie.

– Să mergem în Moabil, spuneau unii.

– Să mergem în Pal, răspundeau alții.

Desigur că nu s-ar fi înțeles multă vreme bătrânii dacă din pădure nu apărea ființa sfântă a lui Yona, regele ținutului. El avea mare pică pe Ri, copilul sfânt și căută să-l piardă, căci mare păcat apăsa asupra lui. De mult timp, trecuseră șapte sute de ani, nu intrase Yona în regatul cerului al patrulea, acolo unde se veselesc regii după moarte și privesc zâmbitori pământul. Căci, la judecata de la muntele lui Dharma, nu fu primit în barcă, căci apăsa asupra lui un blestem moștenit de la părinți. Odată, un bătrân cerșetor a venit să ceară milostenie la curtea regelui Rajamani, strămoșul lui Yona. Rajamani era tocmai la ospăț, înconjurat de femei și

²² Necompletat în manuscris (n. ed).

²³ Necompletat în manuscris (n. ed).

sclave frumoase în timp ce jakarolele înălțau imnuri zeițelor iubirii, și a gonit pe cerșetor, ba încă a mai pus un slujitor să-i taie capul. Dar sârmanul a fugit și, afară din cetate, a blestemat pe urmașul celui de-al nouălea neam al lui Rajamani să nu treacă în rândul sufletelor fericite până ce un copil sfânt să nu-i rostească numele. Mult timp se rugase Yona de copilul Ri să-i rostească numele, dar ursulețul sfătuisese pe Ri să nu răspundă nimic sufletelor izgonite din cer care rătăceau prin păduri și Ri nu răspunse nimic, cu toate rugămintele.

Și acum gândea Yona că, punând pe bătrâni să-l prindă, îi va putea scoate cu sila cuvântul dezrobitor, după care umbra se va înălța ușurată spre al patrulea cer, al regilor.

– Veniți după mine, le spuse el bătrânilor fugari. Au luat-o spre cărăruia asta colțuroasă ce duce spre fericita țară a Moabilului.

Iar bătrânii, fericiți că sunt pe calea cea bună, alergară pe urmele sufletului lui Yona. Sălciile se răsfirau pe amândouă coastele lăsând între trunchiurile lor o cărăruie cât umbra unei căprioare sălbatică. Ceata bătrânilor umbla cu greu pe acolo unde cu puțin timp înainte trecuse atât de ușor caravana fugarilor. Deja ei ajunseră departe acum.

În josul povârnișului se afla un râu spumos, rece ca și coama șarpelui de peșteri și curat ca lacrima turturelelor. Când treceau bătrânii pe acolo, iată că din vârtejul apei se ivește făptura străvezie a Damaratei, regina fermecată, ce-și petrecea viața cerească în paradisul femeilor miloase și al doisprezecelea cer, aproape de Brahma.

– Unde mergeți buni bătrâni?, îi întrebă ea cu un glas ca cântecul trilosului [?].

– Să prindem pe Ri, copilul sfânt, și să-l aducem la templul preabunului creator și puternic stăpânitor al lumii.

– Dar, ce-a făcut copilul Ri?, întrebă sufletul.

Demult, pe când era încă în viață, trecuse regina Damarati printr-o cumpănă. Odată năvălitorii pătrunseră în cetate și, pe când regele se lupta încă la poarta cea mare, ei aprinseră palatul. Damarati era ascunsă la rugăciune, cu o carte sfântă pe genunchi și cu un manuscris de-al înțeleptului Guru [?] în mână. Când auzi țipetele din palat și înțelese că soțul ei e mort, ascunse cartea și manuscrisul în colțurile tunicii sale și se furișă pe porțile din grădinile cu rodii. Dar barbarii îi prinseră urma și începură să alerge după Damarati. Căci frumusețea ei trecuse de mult hotarele împărăției. De-ar fi fost singură, de mult s-ar fi repezit regina în fundul unei [...] înghețate, dar ducea în brațele ei cartea sfântă și manuscrisul înțeleptului Guru [?], care arăta cum s-a făcut lumea după spusele lui Manu și care e puterea maharșilor și asceților. De aceea Damarati fugea cât o țineau picioarele prin stufiguri stâncoase cu următorii după ea. Din când în când câte o săgeată rămânea înfiptă în

copaci. De ea nu se atingea, slăvit fie Brahma, nici una și Damarati fugea mereu. Dar obosi și începură să-i slăbească picioarele și să-i tremure genunchii. Atunci simți că e aproape de moarte și întinse mâna să caute un loc unde să îngroape cartea sfântă și manuscrisul înțeleptului Guru [?]. Când un elefant alb trecu agale pe lângă regină.

– Elefant de-al domnului Brahma, cetatea este aprinsă, soțul meu e străpuns de sulitele dușmane și năvălitorii îmi sunt pe urme. Duc aici o carte și un manuscris sfinte și barbarii au să mi le ardă, iar pe mine au să mă vândă ca sclavă în târgul din Gaoli [?]. Elefant alb de-al domnului Brahma aibi îndurare și lasă-mă să mă urc pe spinarea ta și să scap de urmăritori.

Iar elefantul răspunse:

– Urcă pe mine, regină Damarati.

Iar dușmanii n-au mai putut să o ajungă și astfel regina a scăpat cartea și manuscrisul.

Între timp Yona se întoarse cu oaste nouă și potolise armia dușmană, apoi stinse marele foc, iar apoi trimise să se caute cadavrul soției. Dar o găsiră pe regină călare pe un elefant alb și sugând portocale.

De atunci slăvea Damarati pe elefantul alb și, când trecură fugarii conduși de ursuleț, sufletul reginei trecea tocmai pe deasupra râului și zări un elefant alb ce semăna întocmai cu cel din timpul năvălirii barbarilor și apropiindu-se îi spuse Ri din fir în păr întreaga poveste. Damarati le făgădui că îi va ajuta și, îndemnându-i să se piardă prin pădurea de portocali ce se-ntinde la hotarul [...] a Moabilului, rămase să pândească trecerea urmăritorilor.

– Nu știu, n-avem vreme de pierdut acum, răspunse sufletul lui Yona încercând să treacă înainte.

Însă soția îl opri de departe

– Ce ai tu cu micul Ri?

Yona o privi înciudat.

– Nu știi păcatul strămoșilor mei pentru care nu pot să mă veselesc eu acum în ceruri? Vreau să prind pe copilul Ri și să-l silesc să-mi rostească numele, dacă n-a vrut s-o facă de milă sau de bună voie.

– Copilul Ri e neștiutor. Dacă îi voi spune eu de ce trebuie să-ți rostească numele o va face, fii liniștit. Dar Ri [...], e încă un copil.

– Da, dar e un copil sfânt, răspunseră bătrânii.

– Nu vreau să știu de astea, vorbi Yona. Eu trebuie să-l ajung, fie chiar de îi voi omorî toți prietenii.

– Și pe elefantul alb, care m-a scăpat cu cartea și manuscrisul sfinte?

– Și pe el, dacă se va încumeta să fugă când îi voi porunci să se oprească, răspunse aspru Yona.

– Atunci eu o să-i opresc, vorbi repede Damarati și pieri din fața sihaștrilor cum piere o spumă de gheață aruncată într-un cazan cu apă fierbinte.

Și bătrânii porniră înainte cu Yona în capul convoiului.

După un mănunchi de chiparoși zăriră de departe pe fugari. Elefantul alerga ușor pe marginea potecii, căprioara sălta lângă gazelă înainte, Ri privea ramurile înflorite, iar ceilalți prieteni înaintau prin jurul elefantului. Bătrânii îi strigară.

– Ri, copilule, Ri, copilule. Oprește-te puțin să-ți spunem o vorbă bună.

Dar Ri se ridică în picioare pe spatele elefantului și strigă fâlfâindu-și pletele:

– Nu bătrânilor, nu asceților. Ri vrea să fie liber, Ri vrea să trăiască în aer, Ri e tânăr și voi sunteți bătrâni.

Și iar fugeau pierzându-se printre portocali, apropiindu-se din ce în ce [mai mult] de mare: căprioara și gazela înainte, elefantul la mijloc, căluțul la stânga, ursulețul la dreapta și celelalte vietăți la urmă. Fluturii înaintau prin ploaia caldă a soarelui, iar albinele zumzăiau printre flori.

Yona, văzând că bătrânii obolesc și fugarii se depărtau clipă cu clipă, le strigă:

– Elefantule, căluțule, ursulețule și voi celelalte sălbăticiuni ale pădurii, opriți-vă din fugă și lăsați-mă să privesc fața lui Ri, copilul sfânt și prietenul vostru. Vă jur că n-o să ating nici măcar degetul cel mic de la piciorul înțeleptului vostru, dar lăsați-mă să-i privesc în lumină ochii și să mă minunez de frumusețea pletelor sale!

La auzul vorbelor acestea ursulețul nu știe ce să facă. Stătu și privi prost spiritul lui Yona, care nu părăsea deloc ceata următorilor. Dar Damayanti [sic!] le spuse:

– Mergeți înainte, prieteni. Aleargă elefantule alb, bătrânii vor să fure pe micuțul Ri, copilul sfânt. Să nu-l dați, să nu-l dați.

Și prietenii răspunseră:

– Nu-l dăm, nu-l dăm!

Atunci Yona le spuse bătrânilor:

– Scoateți arcurile. Săgeți-i prietenii și atunci el o să se oprească.

Bătrânii se opriră, încărcară arcele și douăzeci de săgeți porniră voinicește prin ramurile copacilor înfricoșând fluturii și gonind albinele din jurul florilor.

Damayanti avea putere mare. Numai cu gândul opri acele săgeți ale sihaștrilor. Dar Yona îi puse să tragă din nou și, când un spirit se amestecă în luptă, Damayanti nu mai poate opri decât o singură săgeată. Și ea opri pe cea de deasupra elefantului. Câinele fu lovit în spinare și urmări cum îl străpunse săgeata fără să spună măcar un cuvânt. Calul începu să șchioapete, dar spuse lui Ri:

– N-ai nici o teamă Ri, copilule. Săgețile lor sunt moi ca frunzele de rodii. Papagalul se prăvăli de pe coama calului cu o săgeată în aripă și strigă pe când sângele îi deșerta inima:

– Nu mă lăsați... nu mă lăsați...

Dar Damayanti, mereu oprind săgețile de deasupra elefantului, strigă:

– Înainte, înainte... Peste puțin de la locul acesta este un lac binefăcător și numai cu o singură barcă... înainte... înainte.

Dar săgețile curgeau. Rând pe rând căzură căprioara, căluțul și, la urmă, gazela.

Căprioara spunea:

– Adio Ri, adio Ri... și nu uita micuța ta căprioară cu trei pete galbene în frunte.

Căluțul plângea:

– Nu mă uita Ri... nu mă uita! Când vei stăpâni ținuturi cu trandafiri și lacuri albastre, amintește-ți de micul tău prieten, căluțul, cu care alergai pe plaiuri și varsă o lacrimă pentru sufletul meu.

Iar gazela ridică capul și privi la ceata ce se înjumătățea și alerga înainte.

– Ri... du-te Ri... gazela te va iubi întotdeauna.

Și peste puțin trupurile lor încă calde se pierdură printre picioarele urmăriturilor, care, sub farmecul duhului Yona, uitară toate oboselile și nimereau întotdeauna.

Pe ursuleț l-a atins o săgeată tocmai când își încuraja prietenul la goană:

– Iute, iute, elefantule alb. Uite colo-n vale lacul albastru și cu mica luntre care ne va fi scăparea.

Apoi a căzut jos și a vorbit spre prieten:

– Fugi cu Ri... fugi cu Ri... și suie-l în barcă. Damayanti îi va păzi calea.

Și îngână trăgându-și sufletul și mușcând cu dinții otrăvitul lemn al săgeții:

– Adio Ri... adio Ri... Brahma să-ți îndrepte pașii... du-te Ri, du-te!

Veverițele căzură una după alta la rădăcinile portocalilor tremurându-și cozile stufoase și șoptind: Ri... fugi Ri... fugi Ri.

Chiar și fluturii se prăvăleau sfârtecați de săgeți în iarba cu vârfurile albastre ce acoperă pădurea. Damayanti nu mai putea apăra elefantul de douăzeci de săgeți trimise deodată.²⁴ Și atunci, de teamă să nu ucidă bătrânii elefantul și Ri să se prăvale pe stânci, răspândi pe sub ramurile înflorite un

²⁴ Tăiat: și atunci, de teamă să nu îl ucidă bătrânii și Ri să se prăvălească în stânci, răspândi un parfum atât de puternic încât Ri adormi numaidecât și elefantul amorțit își încetini mersul. O ultimă săgeată i se înfipse în coastă. Nu trecu mult și nu se mai putea mișca. Atunci elefantul alb îngenunche și întinse copilul sfânt pe flori, apoi culcat se pregăti să apere pe Ri cu trompa de năvălitori. Dar parfumul era puternic și ploaia de săgeți îi străpunse ceafa. Atunci prietenul privi încă o dată copilul cărui nu-i putea nici măcar vorbi și își dete duhul liniștit cu capul ascuns la rădăcina unui chiparos. (n. ed)

parfum atât de puternic încât Ri adormi numaidecât, iar bunul său tovarăș simți că își pierde treptat puterile. Peste puțin nu mai putu să înainteze și atunci, îngenunchind, întinse copilul adormit pe un maldăr de flori de câmp. Și el se lungi alături gata să îl apere cu trompa împotriva năvălitorilor. Dar douăzeci de săgeți se înfipseră în ceafa elefantului alb, iar când prietenul simți că-l părăsesc puterile, acoperi copilul cu o ureche și-și dădu în liniște duhul.

Damaranti [sic!], văzând că și-a pierdut și ultimul tovarăș, se înalță la cer în timp ce bătrânii îl înconjurau mulțumind lui Brahma de învrednicire. Yona se plecă asupra-i și-i suflă în față duhul sfânt al morților. Iar copilul deschise ochii și se trase îndărăt speriat strigându-i numele:

– Yona!

Și sufletul mulțumi și porni fără grijă spre cerul al patrulea, unde regii se veselesc acoperiți cu lungi mantii de purpură zeiască și culcați în paturi de nuiele parfumate.

Bătrânii se odihniră mult timp în locul unde se sfârșise elefantul. Și, în timp ce Ri plângea pe trupul credinciosului, ei își făceau rugăciunile de seară. Nimeni nu i-a vorbit tot timpul. Doar îl priveau pe furis cu necaz și teamă, căci Ri era doar nepotul lui Brahma.

După ce îngropă cu greu elefantul, își șterse ochii cu mâinile și hainele rupte, își lunecă pletele pe umăr și vorbi mândru bătrânilor:

– Haidem anahoreților, ne-așteaptă Lumi-Rava.

II²⁵

²⁵ Tăiat: N-a răsărit încă soarele. În jurul templului dorm chiparoșii, iar trei stele de la miazănoapte șoptesc stingându-și luminile:

- Să ne ascundem că vine.
- Curând a început să se arate *el*. Nici nu apuci să stai la vorbă.
- Da, da, se teme să nu păcătuiască oamenii în noapte.
- Se teme.
- Dar știți că ziua o să fie veselă?
- De ce?
- Apoi, într-un schit se înalță un om.
- Unde se înalță?!
- El vrea spre Domnul, dar mi-e teamă.
- Da, da.
- Sst... bună dimineața...
- Vine *el*.

Un val roșietic a udat pădurile și a atins coama templului. Tăcut e templul. Numai pe scara cea mare ce duce la turnul de piatră de unde se fac prevestirile gândește întins pe lespezi Ri. Nu mai e un copil Ri. Au trecut ani mulți de la noaptea când s-a întors păzit la templu. Și Ri [...] gândește:

... Și dacă l-au învățat să citească cărțile sfinte, i-a pierit și libertatea. Din zi în zi uită culoarea cerului albit de vânt, scoarța chiparoșilor, aroma florilor de lotus și glasul prietenilor pădurii. Dormea într-o cămară întunecoasă și rece cu un [...] de frunze sub căpătâi, mânca numai orez fiert și își petrecea timpul cu slovele sub ochi sau slujea anahoreților cu suflet. Nu mai cunoștea nimeni în copilăndrul trist și întunecat (n. ed)

N-a răsărit încă soarele. În jurul templului dorm codrii ca niște fâșii de zgură risipite de mâna unui zeu. Iar trei stelute se sting înspre miazănoapte șoptind:

- Vine *el*.
- Curând mai vine de la o vreme încoace. Se teme să nu-i cuprindă relele pe oameni în timpul nopții.
- Se teme, se teme...
- Dar ziua aceasta are să fie bună.
- De ce?
- Într-un schit culcat pe munte se înalță un om.
- La Domnul sau către cer?
- El vrea să...
- Taci!
- Tac.
- Vine *el*.
- Vine...

Un văl roșiatic se repezi asupra pădurilor stropindu-le cu lumină și udă coama templului. Toți dorm în chilii. La miezul nopții s-au pregătit pentru înalta slujbă de a doua zi și s-au culcat obosiți.

Pe treptele ce duc la turnul de unde se fac prevestirile tresare Ri cuprins de gânduri rele. Își scutură capul, apoi privește gândindu-se la cele petrecute.

Au trecut mulți ani de la noaptea când copilul sfânt s-a întors la templu păzit de bătrânii sihaștri. Acum Ri e înalt ca trestia de zahăr și vânjos ca tulpina de vanilie.²⁶ Dar privește trist și ochii plâng cu lacrimi nevăzute. Căci, cu sfârșitul acesta de noapte²⁷, Ri își amintește de întreaga lui viață înăbușită de sihaștri. Ri a văzut de douăzeci de ori înflorind lotusul și parfumându-se florile de piper și nu a încercat niciodată să fugă din mâna anahoreților. Băiețușul gândește cu degetele răsfirate în păr: De ce?...

text îngrijit de LIVIU BORDAȘ

²⁶ Tăiat: ramura de piper (n. ed.)

²⁷ Tăiat: răsăritul acela de soare (n. ed.)

viața literaturii

ION BOGDAN LEFTER

DE-ALE CĂRȚILOR, SUB COMUNISM...

Lectura compensatorie

Și cărțile, și multe alte lucruri din care se compune existența noastră cotidiană au jucat în comunism roluri diferite de cele din vremuri normale. Sub dictatură, într-o societate închisă (în sensul din politologie), în care cultura de divertisment era livrată cu ținuta și în forme strict supravegheate, într-un spațiu public comprimat, cu posibilități limitate de socializare, cartea a putut fi un refugiu, o distracție compensatorie. Restaurante erau puține și scumpe, cafenele – deloc, iar discoteci doar la munte și la mare, „în stațiuni”, câteva pentru români, câteva doar pentru turiștii străini, nemaipunând la socoteală mizerile „cluburi pentru tineret” sau „de uzină”, bune doar pentru fraieri; încât, nepreaavînd unde „să ieși”, citeai. Ziariștii nu spuneau adevărul despre ce se întîmpla în societatea momentului, drept care au încercat să-i suplinească scriitorii, mult apreciați de public pentru asta. Istoricii, sociologii, psihologii și ceilalți specialiști ai științelor umane n-aveau voie să vorbească liber despre trecut, mai ales despre cel recent, așa că le-au preluat o parte dintre sarcini romancierii, citați cu pasiune de multă lume. La televizor nu prea aveai ce vedea („performanța” maximă a regimului fiind în ultimii săi ani reducerea programului la cele doar două ore pe zi, de la 8 la 10 seara, și acelea strict ideologizate...), așa că tot cu cititul îți scoteai pîrleala.

Altfel spus, cărțile au fost – vai! – „favorizate” de contextul politic nenorocit...

Tiraje pentru publicul intelectual

Pe de altă parte, să nu-și imagineze cineva că dictatura a făcut din România o țară de cititori pasionați: vorbim despre minoritatea cultivată a publicului, așa-numitul „public intelectual”. Tirajele anumitor categorii de cărți erau destul de mari, „astronomice” dacă le comparăm cu cele de azi, dar nu atît de colosale încît să ajungă la tot poporul. Doar la începuturile comunismului, cînd se tipărea pentru umplerea noilor biblioteci sătești din toată țara, s-au înregistrat tiraje „de masă”, de sute de mii de exemplare,

dar atunci literatura nu era literatură, ci – de cele mai multe ori – pură propagandă.

Lucrurile s-au stabilizat apoi, în anii 1960-1970, la câteva zeci de mii de exemplare pentru proză și la câteva mii pentru poezie, cam în jurul plafonului de 1.000-1.500 de-a lungul anilor 1980, scăzând către 500 la final de epocă. Excepții, spre suta de mii de exemplare per titlu, uneori peste: Marin Preda, Ion Băieșu, Fănuș Neagu, Eugen Barbu, Adrian Păunescu și alți autori – nu mulți – cu mai cert, mai incert ori fără talent, dar agreeți de regim. Campionul absolut cred că a fost Radu Tudoran, cu al său **Toate pînzele sus!** și cu altele, urmat de Constantin Chiriță, autor al **Cireșarilor**, vînduți în multe ediții succesive (ambii – buni meseriași ai consumismului „pentru tineret”, mai curat ideologic primul, „cu pionieri” al doilea...). Îmi amintesc că **Cel mai iubit dintre pămînteni**, trilogia lui Preda, s-a publicat în 1980 într-100.000 de exemplare, apoi s-a mai tras un tiraj, poate că egal. Media aparițiilor curente era – însă – mult mai jos.

Au coborît și mai mult în România postcomunistă? Da, categoric, după o primă etapă de euforie a libertății recucerite, cu tiraje exuberante și la ziare, și la cărți: în ultimul deceniu s-au stabilizat în jurul a 500-1.000 de exemplare în cazul cărților românești noi, de autori contemporani, 1-2-3.000 la străinii „de succes” (doar câteva nume care mai asigură vânzări bune: Paolo Coelho, J.K. Rowling sau Dan Brown); dar a crescut numărul de titluri pe o piață care, ca volum general de operațiuni, nu s-a comprimat, ci a înflorit. Se publică mult și multe, într-o ofertă extrem de variată, ceea ce explică măcar în parte tirajele mici. Anvergura pieței o dă suma acestora: o adunare cu sumedenie de termeni pitici dă un total care depășește alăturarea mai puținor numere mari.

Tot timpul fiind vorba – repet – doar de publicul intelectual, inclusiv atunci cînd invocăm zecile și sutele de mii de exemplare din vechiul regim. Destui „nostalgici” vorbesc despre vremurile de-atunci ca despre raiul lecturii, ceea ce e foarte departe de realitățile din epocă.

Librăriile anilor '80

Librăriile din perioada comunistă, după ieșirea din stalinismul anilor '50-spre-mijlocul-anilor '60, arătau binișor, cu – firește – oferta posibilă în context. Cărțile propriu-zis politice, de propagandă, erau puține, grupate în vitrine speciale, cu copertile lor roșii sau albe, fără imagini sau desene pe coperti. Cele mai multe dintre ele – culegeri cu „documente de partid” sau cu discursuri ale lui Nicolae Ceaușescu.

Minus raionul sau vitrina respectivă, librăriile etalau – deci – cărți normale. Cele mai atractive, traduceri de literatură străină sau autori români de succes, se vindeau repede. Rolul compensatoriu fiind din ce în

ce mai important în anii '80, când regimul a intrat în criza finală și s-a „închis” tot mai mult, cererea a crescut pe măsură ce tirajele erau discret diminuate – nu atât în urma unei decizii politice: se făceau economii draconice în toate domeniile, inclusiv la... hîrtia pentru tipărit! (Detaliu semnificativ: pînă la un punct, în jurul lui 1980, caseta editorială de pe ultima pagină a fiecărei cărți menționa tirajul; după aceea, nu s-a mai specificat; de verificat cam de cînd!).

Disproporția dintre cerere și ofertă a condus la soluția vînzării „la pachet”, aplicată în multe locuri din țară, însă nu peste tot și nicăieri sistematic. În București, unde se distribuiau cele mai mari tranșe din tiraje, se folosea cînd și cînd. În orice caz, nu-mi amintesc să fi cumpărat vreodată eu însumi așa, „la pachet”. Ce-i drept, exista și soluția „pe sub tejghea”, adică a complicității cu vînzătoarele (întotdeauna femeii!), care, cunoscîndu-te, îți dădeau toate cărțile pe care le cereai, căci păstrau exemplare special pentru asemenea situații. În ce mă privește, cumpăram noutățile lansate de Cartea Românească direct de la librăria editurii sau de la depozit, de pe Nuferilor colț cu Luigi Cazzavillan (actualmente General Berthelot), iar restul, scoase de alte edituri – de la Librăria Eminescu, lîngă Universitate, pe bulevard, colț cu Academiei. La Cartea Românească obțineam tot ce vroiam direct din magazin, din anexa editurii, sau de la depozitul din subsolul casei aristocratice în care funcționa redacția. În librărie se angajase vînzător colegul nostru de generație Mircea Nedelciu, prozator, iar gestionarul depozitului era alt coleg, Florin Iaru, poet, ajutat, pe post de „încărcător-distribuitor”, de Dan Stanciu, poet și grafician, apoi de Călin Angelescu, și el poet. Imobilul, cu tot cu curte, grădină și anexă, a fost retrocedat la un moment dat, în partea a doua a anilor 1990, către moștenitorii foștilor proprietari, de la care comuniștii o confiscaseră, apoi a fost vîndut Asociației Notarilor Publici. La rîndul ei, Librăria Eminescu era în anii '80 mult mai mare decît astăzi, întinsă pe suprafața dinspre Academiei, actualmente împărțită în două-trei magazine mai mici, librăriei rămînîndu-i doar latura dinspre bulevard și subsolul. Treceam la intervale regulate și stăteam de vorbă cu directoarea, o doamnă cu bune cunoștințe despre lumea cărților, pe numele ei Elena și nu-mai-știu-cum, în micul ei birou de la subsol, iar de sus, de la stand, mă aproviziona cu cărți de pe tejghea sau „de dedesubt” una dintre librărese, Dana, devenită cu timpul una dintre responsabilele magazinului, pînă cînd și-a găsit altă slujbă. Am regăsit-o peste ani, în 2009, la Universitatea Națională de Artă Teatrală și Cinematografică – UNATC, unde fusesem invitat să țin niște cursuri: era – este! – administratoarea instituției, cu o gestiune mare și complicată.

Cozi în fața librăriilor sau – mai ales – în interior au fost doar în anii '80, atunci cînd erau puse în vînzare cărți atrăgătoare, din categoriile bine

vândute: traduceri noi de literatură occidentală, mult mai puțin numeroase decât azi, deci mai râvnite, sau *best-seller*-uri autohtone, gen **Cel mai iubit dintre pământeni** al lui Marin Preda. Nu se comparau – însă – cu cozile uriașe care au apărut de-a lungul deceniului înăuntrul, în fața sau – mai ales – în spatele Alimentarelor, ori de câte ori, în acei ani de penurie generalizată, „se băga” la vânzare ceva de mâncare...

Să mai adaug că în perioada respectivă, dinspre finalul regimului, sub urgența politică a economisirii de oriunde se putea, calitatea hârtiei a scăzut dramatic, pînă la publicarea multor cărți pe hârtie de ziar sau și mai rău, „de hârtie igienică” (produs și el foarte căutat în epocă, adeseori greu de găsit!!!; ajunsese la o calitate execrabilă, făcută fiind din hârtie reciclată sau din celuloză slab prelucrată, maronie, cu porozități și iregularități vizibile peste tot...). La fel, copertile arătau jalnic, din carton cenușiu care absorbea aproape ca o sugativă culorile, lăsînd la vedere imagini „înecate”, inexpresive, plus că, moale fiind, nelăcuit, se „scămoșa” sub buricele degetelor noastre, în lungile ore de lectură.

Vasăzică, în comunism citeam...

MARCEL GAUCHET

Textul de față reprezintă transcrierea unei conferințe susținute de Marcel Gauchet în anul 2006 la Angers, în cadrul Societății angevine de filosofie. A fost publicat, un an mai târziu, la editura Cécile Defaut. Marcel Gauchet reia aici, sintetizându-le, analizele din cele patru volume așezate sub titlul generic *L'Avènement de la démocratie*. Criza actuală a modelului democratic occidental scoate la iveală, afirmă Gauchet, exact acele contradicții și tendințe neliniștitoare care converg spre pierderea capacității de a se governa a societăților noastre. Este rezultatul direct al autonomizării logicii economice, al disocierii individualiste și al erodării sistemelor politice – fenomene identificate de multă vreme în politologia europeană, dar cărora Gauchet le aplică o altă interpretare decât cea îndeobște cunoscută: nu este vorba, crede Gauchet, despre o trecere de la vârsta politicului la vârsta economiei, așadar despre o funcționare mecanică, inerțială, a sub-sistemelor sociale. O astfel de analiză ar face ca expresia „criză a democrației“ să nu fie altceva decât forma unei nostalgii paseiste, căci ar pune în cauză principiul însuși al democrației. Tocmai dimpotrivă: avem de-a face cu schimbări ale *modalităților de exercitare* a democrației. Iar această perspectivă teoretică nouă face inteligibilă depășirea „ficțiunilor“ despre individul de drept abstract pe care toate revoluțiile de la sfârșitul secolului al XVIII-lea le-au vehiculat și ratificat în regimul reprezentativ și în economia capitalistă.

LUIZA PALANCIUC

DEMOCRAȚIA, DE LA O CRIZĂ LA ALTA

Reflecțiile de mai jos țin de un exercițiu periculos dar indispensabil: clarificarea conjuncturii istorice în care ne aflăm, orientarea în întunericul unei deveniri care-și caută ținta. Ele își propun să caracterizeze situația de criză pe care o traversează, în prezent, democrațiile, raportând-o la o situație de criză anterioară – acest paralelism permițând evidențierea trăsăturilor originale, pe fundalul unor mize comune.

Nu este cazul să examinăm aici dificultățile demersului, care sunt de netăgăduit; mă voi limita să insist asupra necesității acestui demers, care nu mi se pare îndeajuns resimțită. Cum am putea, oare, înainta dacă nu știm unde anume ne aflăm? Cum să acționăm în absența unei analize a mișcării care ne duce cu ea? Oricât de mari ar fi riscurile exercițiului, nu putem să nu ni le asumăm. Iar lucrul acesta este atât de adevărat, încât nu încetăm s-o facem, fie și fără voia noastră, într-un mod ascuns și rușinat, ca și când faptul de a ne supune lui, cu părere de rău, aproape fără să ne dăm seama, ne-ar proteja de pericole. Tocmai dimpotrivă, ar trebui să păstrăm conștiința deplină atât a limitelor noastre, cât și a imposibilității de a ne descotorosi de ele.

Ambiția unui atare demers nu este doar civică, deoarece nu vizează doar să pună în gardă cetățenii; ea este o ambiție filosofică, postulând că analiza acestei situații ne pune pe calea unei aprofundări a înțelegerii democrației. Așa s-a întâmplat, nu demult, cu fenomenele totalitare, simptome majore ale celei dintâi mari crize a democrațiilor. Le datorăm, acestora, o înțelegere reînnoită, prin contrast, a fenomenului democratic. La fel stau lucrurile și în privința încercărilor recente (esențial diferite de cele precedente) care, în desfășurarea lor, antrenează azi democrațiile. Dacă știm să le deslușim, ele scot în evidență dimensiuni ale libertății modernilor a căror anvergură – până atunci – nu o remarcasem decât într-un mod parțial.

Intervenția mea se va desfășura în jurul a trei teze:

1. Avem de-a face cu o *criză de creștere* a democrației, o criză care nu este cea dintâi de acest gen, ci a doua.
2. Această criză are drept particularitate faptul că se traduce prin *autodistrugerea temelii* democrației.
3. Această criză corespunde *unei crize intrinseci regimului mixt* care este, în străfundul său, democrația liberală a modernilor.

CARE CRIZĂ?

Ce înseamnă *criză de creștere a democrației*?

Noțiunea nu este limpede din capul locului, sunt conștient de acest lucru. Ea poate părea o formulă mediocră, o analogie vagă, în cel mai bun caz, asociind imprecizia cuvântului tocit „criză“ cu inadecvarea termenului „creștere“.

Este adevărat că evocarea permanentă, în fel și chip, a acestei vocabule, „criză“, i-a diminuat considerabil greutatea. Ce nu este în criză? Cuvântul acesta nu este decât un mod leneș de a da un nume unor schimbări al căror

înțeles ne scapă. Mai mult: aplicarea acestui termen la democrație prezintă o dificultate specială, deoarece, prin definiție, democrația este regimul în care dezacordul, neîncetatele proteste, continua punere sub semnul întrebării a situațiilor existente nu poate lua sfârșit. Unde anume începe – sau unde se termină – criza într-o confruntare a opiniilor, în antagonismul intereselor, în instabilitatea puterilor alese, unde anume încetează contestarea reprezentărilor sau revendicarea independenței de către indivizi în raport cu ordinea colectivă, toate acestea fiind inerente funcționării unui sistem al libertății? Nu am dus lipsă de teoreticieni de doi bani pentru a extrage, din această situație, argumentul că noțiunea însăși de democrație ar fi de repudiat, întrucât pretinsa ei criză constituie, de fapt, starea ei obișnuită.

Aceste dificultăți foarte reale nu trebuie să fie decât o invitație suplimentară la rigoare. Avem nevoie de un concept cu ajutorul căruia să putem înțelege dezechilibrele susceptibile să afecteze funcționarea, dacă nu chiar existența, acestor organizații în esență instabile care sunt ansamblurile umane – proprietatea lor ontologică fiind de a se structura în funcție de multiplicitatea lor și de contradicția dintre ele. Nu vedem alt concept în afara celui de criză pentru a îndeplini acest rol. Așa stând lucrurile, nu este vorba de a-i justifica întrebuintărea în fiecare caz, în funcție de gravitatea tulburării și de caracterul intrinsec al factorilor în cauză. Putem vorbi de o „criză a democrației“, pentru a lua drept exemplu problema noastră, atunci când o fracțiune importantă a cetățenilor ajunge să dea la o parte principiul instituțiilor sale și să susțină partide ofensive nutrind ambiția de a instaura un regim alternativ, așa cum va fi fost cazul totalitarismelor. Nu cu starea sa „normală“ trebuie să învățăm să ne obișnuim. Trebuie, dimpotrivă, să identificăm și să dăm la iveală frustrările și așteptările suscitade de dezvoltarea universului democratic care s-au cristalizat, la un moment dat, în aceste proiecte de ruptură.

Fie și așa, mi se va răspunde; dar atunci cum se poate vorbi despre „criză“ azi, când asemenea forțe adverse nu mai există, când democrația nu mai are dușmani din interior, ba chiar când ralierea generală la principiul său constituie marca distinctivă a spiritului timpului? Este cazul să nuanțăm conceptul nostru de „criză“, care nu se confundă nici cu prezența paralizantă a unor opoziții deschise, nici cu existența unor simple disfuncții. Faptul că democrația nu mai are adversari declarați nu o împiedică să fie măcinată de o adversitate lăuntrică, care nu se cunoaște pe sine, dar care nu este mai puțin redutabilă în efectele sale. Faptul că nimeni nu-și mai propune să o răstoarne nu face ca democrația să nu fie insidios amenințată cu pierderea efectivității sale. Mai mult, dacă existența democrației se află la adăpost de contestare, modul în care actorii săi o înțeleg tinde să dizolve bazele pe care i se sprijină funcționarea. Există cu adevărat o criză, în sensul riguros al termenului, deci al unei puneri sub semnul întrebării a realității democrației din interior,

plecând de la înseși datele care îi conduc desfășurarea. Doar că procesul este de o natură infinit mai subtilă decât asalturile din trecut, iar resorturile sale sunt mai greu de identificat.

De ce, mai precis, acum, „criză de creștere“ – expresie analogică, sunt de acord, ale cărei conotații pot părea că flirtează periculos cu o veche teorie a „organismului social“, ieșită, azi, din uz? În ciuda acestui risc, ușor de înlăturat, imaginea îmi pare a avea calitatea de a atrage atenția asupra tipului de istoricitate intrat în discuție. Nu este vorba aici de vicisitudinile democrației de-a lungul timpului, de istoria sa externă; este vorba despre istoria sa internă, despre afirmarea progresivă a principiului său, despre desfășurarea formulei sale, într-un cuvânt, despre dezvoltarea sa. Dezvoltare care, desigur, nu are nimic comun cu creșterea unui organism, dar care ține, totuși, de un proces endogen de expansiune și explicitare, a cărui dinamică trebuie neapărat s-o captăm. În absența unui cuvânt adecvat în registrul social, „creștere“ mi se pare că oferă o aproximare acceptabilă. Transformările democrației țin de ceva precum creșterea, iar această creștere, tocmai pentru că nu este organică, duce uneori la dezechilibre profunde care îi pun existența în pericol, sub o formă sau alta.

AUTONOMIA MODERNĂ

Această esență dinamică a fenomenului democratic nu este întru totul inteligibilă decât dacă o raportăm la originea ei. Democrația modernilor nu poate fi înțeleasă, în ultimă instanță, decât ca expresie a ieșirii din religie, adică a trecerii de la o structurare eteronomă a ansamblului umano-social, la o organizare autonomă. Pentru a fi și mai precis, ea reprezintă punerea în formă politică a autonomiei ansamblului umano-social. Aceasta este definiția deopotrivă cea mai cuprinzătoare și mai exactă care îi poate fi dată. Cu precizarea că această autonomie nu este doar o idee abstractă, pe care am putea-o considera fixată odată pentru totdeauna. Ea este și un fel de a fi cât se poate de concret, care se alcătuieste și se afirmă pe termen lung, în același ritm în care se petrece desprinderea multiseculară de structurarea religioasă a lumii. Lucrurile ar fi simple dacă nu ar fi vorba decât de un principiu; dar este vorba, într-un fel mult mai profund, de un mod al desfășurării lui a-fi-împreună. Procesul de ieșire din religie este un proces de materializare a autonomiei, care trece prin faza de retopire a ansamblului de angrenaje organizatoare ale comunităților omenești. De aceea, la fiecare cotitură a acestei lungi aventuri, ne așteaptă o surpriză. Cu toate că îi știm pe dinafară principiile, formele propriu-zise pe care le iau acestea nu încetează să ne surprindă. Motiv pentru care și apar mereu, de-a lungul acestei desfășurări,

probleme de stăpânire a instrumentelor libertății noastre. Paradoxal este faptul că încarnările autonomiei riscă mereu să ne scape.

Așa încât, spre această mișcare de concretizare trebuie să ne îndreptăm atenția pentru a înțelege anvergura dificultăților pe care evoluția democrației le întâmpină în calea sa. În prealabil, trebuie să vedem ce înseamnă, practic, autonomia, ca mod de a fi al comunităților omenești.

Pentru a rezuma cinci secole în doar câteva fraze, trebuie precizat că această materializare a autonomiei în același timp cu ieșirea din religie a avut loc în trei valuri; ea a împrumutat trei vectori succesivi: politicul, dreptul, istoria.

S-a tradus, în primul rând, prin apariția unui nou tip de putere, în locul și pe terenul fostei puteri mediatore în sânul căreia se opera conjuncția dintre *aici* și *dincolo*, supunerea ordinii umane la fundamentul său transcendent. Această nouă putere este cea care primește numele de *Stat* și a cărei originalitate va fi de a funcționa din ce în ce mai mult ca un operator al sciziunii dintre cer și pământ și al imanenței motivațiilor ce stau la baza organizării corpului politic. Esența politicii moderne rezidă tocmai în existența acestui condensator al autosuficienței lui *aici*.

Procesul de ieșire din religie a cunoscut, în al doilea rând, inventarea unui nou tip de relație între ființe, prin apariția unui nou principiu de legitimitate în sânul corpului politic. Ierarhiei – care lega ființele pe baza inegalității lor, a diferenței lor de natură oglindind, la toate nivelurile corpului social, dependența naturii față de supra-natură – noua legătură îi substituie dreptul egal al indivizilor și contractul încheiat între aceștia pe baza egalei lor libertăți de origine. Această redefinire a bazei raporturilor dintre ființe se înscrie în interiorul unei remanieri mai vaste a fundamentelor dreptului în general. Sursa dreptului se aflase în Dumnezeu; ea alunecă spre natură, adică, mai exact, spre starea de natură, spre dreptul deținut în mod original de indivizi, datorită tocmai independenței lor primordiale. Legitimitatea autorității publice și a organizării corpului politic încetează să mai fie transcendentă. Ea nu mai poate face abstracție de acordul permanent al indivizilor care compun corpul politic și care își pun în comun, în mod contractual, drepturile de care fiecare dispune individual. Aceasta este revoluția în privința originii și a naturii dreptului care a făcut din dreptul modern, devenit prin esență dreptul indivizilor, un vector al autonomiei.

Procesul ieșirii din religie a avut loc, în sfârșit, în al treilea rând, prin răsturnarea orientării temporale a activității colective. Contracărând supunerea necondiționată față de trecutul fondator și dependența față de tradiție, istoricitatea modernilor proiectează umanitatea spre inventarea viitorului. Autorității originii, sursă a ordinii imuabile chemate să domnească peste oameni, ea îi substituie autoconstituirea lumii omenești ca durată, îndreptată spre viitor. Ceea ce poate fi denumit: *orientare istorică*, al treilea

vector al autonomiei umane, întrucât, prin ea, umanitatea ajunge să se producă deliberat pe ea însăși de-a lungul timpului.

Istoria modernității este, în străfunduri, istoria desfășurării succesive și a conjugării progresive a acestor trei vectori ai autonomiei. Căci nu e vorba, în mod evident, în niciunul dintre aceste trei puncte, de o izbucnire instantanee, ci de o expresie care capătă formă puțin câte puțin, deci de o lentă expansiune deplasând și spulberând, încetul cu încetul, mecanismele puternic constituite ale structurării eteronome. Vedem astfel cum logica imanentă a Statului se impune în fața celei a monarhiei sacre căreia îi fusese asociată la origine, până ce abstracția *lucrului public* sfârșește prin a detrona personificarea regală a puterii. Încetul cu încetul, în mod similar, redefinirea dreptului în sânul corpului politic pe baza drepturilor individuale își dezvăluie înclinația democratică. Libertatea „stării de natură“ nu poate decât să comande în „starea de societate“. În același fel, orientarea istorică se adâncește pe măsura unei basculări din ce în ce mai pronunțate spre viitor și a unei lărgiri a acțiunii determinate de propria-i perspectivă. Este ceea ce numim în mod curent „accelerarea istoriei“, expresie stângace a unei percepții juste. Există, așadar, o creștere în sensul unei exprimări tot mai lărgite a acestor articulații noi ale experienței colective, pe măsură ce slăbește strânsoarea vechiului model al organizării, în conformitate cu puterea zeilor, a autorității întregului și a dependenței de trecut.

Din capul locului, acest inventar dinamic al componentelor modernității înțelese ca materializare a autonomiei permite scoaterea la lumină a ceea ce va diferenția substanțial democrația Modernilor de aceea a Anticilor. Democrația Modernilor este dependentă de trei date sau dimensiuni străine de puterea în comun a cetății antice: ignorând Statul, ea se sprijină pe dreptul universal al indivizilor; se proiectează în autoproducția colectivă. Trei date sau dimensiuni care adaugă o întreagă panoplie de probleme inedite la lista celor pe care le cunoscuseră anticii.

Doar scoțând la iveală acești trei vectori trebuie să analizăm dezvoltarea și problemele democrației moderne. Aceste probleme se reduc în *principiu* la chestiunea *guvernării autonomiei*, sau, dacă vrem, a controlului asupra vectorilor autonomiei. Căci ea nu merge de la sine. Statul îi oferă comunității umane mijloacele autonomiei sale; însă trebuie ca aceasta să știe să le întrebuințeze; trebuie să știe să le domine și să nu se lase condusă de ele. Individul de drept dă consistență temeiurilor autonomiei comunității umane; dar trebuie construită puterea corespunzătoare acestei libertăți contractuale a indivizilor, împotriva dispersiei și a disoluției puterii comune care provine din libertatea fiecăruia în parte. Între revenirea tiranică a libertății anticilor și neputința anarhică a libertăților private, calea este strâmtă. În sfârșit, istoria, deci orientarea istorică face din autonomie mult mai mult decât capacitatea de a-și fixa propria lege. O ridică la rangul de constituire concretă de sine.

Însă, pentru aceasta, trebuie ca *producția de sine* să fie controlată, căci poate sfârși în cea mai înnebunitoare deposedare de sine. A se construi pe sine ignorând ceea ce faci nu este, oare, culmea alienării, a înstrăinării de sine? Or, acesta reprezintă chiar pericolul la care se expune o umanitate pornită să cucerească viitorul: riscă să se piardă în el.

În practică, acum, problemele democrației modernilor se reduc mai cu seamă la ajustarea, la articularea sau la combinarea acestor trei dinamici ale autonomiei politice, juridice și istorice. O misiune împovărată de dificultăți, căci fiecare dintre aceste trei dimensiuni definește o viziune sieși suficientă a condiției colective și tinde să funcționeze pe cont propriu, prin excluderea celorlalte. Este motivul pentru care evocam adineaori reapariția problemei *regimului mixt*. Ea trebuie pusă în termeni care nu mai au nimic comun cu cei ai amestecului și ai echilibrului dintre monarhie, aristocrație și democrație, problematică lichidată în epoca modernă, după cum știm, prin irupția rațiunii contractualiste și a compunerii corpului politic pornind de la dreptul indivizilor. Cu toate acestea, democrația modernă este un regim mixt, a cărui viață se învâрте în jurul spinoasei conjugări a componentelor sale. Nimic mai greu de ținut laolaltă și de dirijat decât imperativele formei politice, exigențele individului de drept și necesitățile viitoarei autoproducții. Dezacordul lor este mai frecvent decât armonia. Aici se află dilema și focarul tensiunii permanente a regimurilor noastre.

FAPTUL LIBERAL

Între acești trei vectori ai autonomiei, cel mai spectaculos, prin chiar puterea sa de antrenare, este al treilea și ultimul venit: orientarea istorică. Este cel care aduce schimbările cele mai rapide și cele mai imediat sensibile, întrucât valorizarea schimbării ține chiar de natura sa. Orientarea istorică își face apariția între 1750 și 1850, de la ivirea perspectivei progresului până la acapararea puterii de către tot ce i-a urmat revoluției industriale. În funcție tocmai de aceasta din urmă se stabilește dimensiunea cea mai răspândită a regimurilor noastre, anume dimensiunea lor liberală.

Este, desigur, posibil să concepi democrația exclusiv pe baza dreptului. Principiile dreptului modernilor, așa cum au fost circumscrise ele la nașterea lor, sunt de ajuns pentru a-i da o definiție completă. De altfel, tocmai cu resortul revoluțiilor dreptului natural de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în Statele Unite și în Franța, întrețin regimurile noastre o legătură genealogică directă. Cu toate acestea, perspectiva este în bună parte înșelătoare, în măsura în care ea maschează efortul de reinterpretare a dreptului natural în lumina istoriei care a prezidat la formarea regimurilor reprezentative așa cum le

cunoaștem azi. Orientarea istorică este cea care i-a conferit organizării liberale pe care o practicăm patina specifică.

Bascularea spre viitor implică, într-adevăr, o reorganizare completă a ordinii societăților. Ea induce, pentru început, tocmai o *descoperire a societății* ca sediu al dinamicii colective și sursă a schimbării; ea legitimează, astfel, emanciparea societății civile în raport cu Statul; ea aduce totodată o inversiune de semn în raporturile dintre putere și societate. Punctul de vedere al autoconstituirii umanității de-a lungul timpului se dovedește a fi purtător al unei politici a libertății. Cel dintâi articol al acesteia este că societatea trebuie lăsată liberă în măsura în care ea reprezintă adevăratul motor al istoriei, cel de-al doilea articol fiind acela că indivizii trebuie lăsați liberi, din aceleași motive, în interiorul societății, în calitatea lor de actori ai istoriei. Într-un asemenea cadru, puterea nu mai poate fi privită drept *cauza* societății, drept instanța menită să o facă să existe ordonând-o, fie pe calea refracției unei ordini transcendente, fie pentru că ar administra necesitățile sale interne. Puterea trebuie să fie considerată *efect* al societății. Ea nu poate decât să fi fost secretată de aceasta și nu poate avea drept rol decât pe acela de a îndeplini misiunile pe care aceasta i le încredințează. Într-un cuvânt, ea nu are alt înțeles decât acela de a o *reprezenta*. O sarcină de reprezentare pe care o va îndeplini cu atât mai bine cu cât va fi fost explicit recunoscută, iar reprezentanții vor fi fost mai liber aleși de colectivitate.

Propun să numim *răsturnare liberală* această redefinire a raporturilor dintre putere și societate care dă naștere guvernului reprezentativ în sensul său modern. Nu mai este vorba, aici, de a asocia la putere cea mai remarcabilă parte a corpului politic, așa cum se întâmpla în reprezentarea medievală; este vorba de a transforma puterea într-o expresie a societății, în măsura în care aceasta din urmă este centrul iradiant al creativității colective.

Propun, de asemenea, să numim *fapt liberal* această recunoaștere practică a independenței societății civile și a inițiativei actorilor societății civile, sau, pentru a da o formulare care să scoată mai mult în evidență caracterul său revoluționar, această recunoaștere a priorității și a întâietății societății civile asupra guvernării politice – o recunoaștere implicând automat admiterea esenței reprezentative a legitimității politice. Numai traducerea adecvată a nevoilor societății poate face ca un guvern să fie legitim, indiferent de forma instituțională a acestuia.

Un *fapt*, întrucât, independent de ideologia liberală, această întâietate a societății constituie, în mod obiectiv, articulația centrală a *societății istoriei*. Prin ea trebuie să înțelegem societatea care nu doar este privită ca istorică, ci se și organizează ca fiind istorică. Ideologia liberală nu este decât o lectură, printre altele posibile, a acestui fapt și a urmărilor politice care pot decurge din el.

Pentru a formula altcumva: societățile noastre sunt dotate cu o *structură liberală*, în funcție de orientarea lor istorică, de căutarea autonomiei pe calea efortului de auto-transformare și de auto-producere.

PRIMA CRIZĂ A DEMOCRAȚIEI

Sub semnul liberal, democrația pătrunde încetul cu încetul în societățile europene în cursul secolului al XIX-lea, urmând o evoluție care poate fi rezumată în lărgirea democratică a guvernării reprezentative datorată sufragiului universal. Guvernarea reprezentativă se acomodează, în principiu, cu o versiune elitară, lăsând sarcina de a identifica interesul colectiv deliberării celor mai responsabili și mai luminați dintre membrii săi. Dar, ținând cont de premisele sale, regimul liberal, așa cum scrie la istorie, este menit să se dezvolte ca liberalism democratic, fiecare actor fiind recunoscut drept cel mai bun judecător al propriilor interese, iar reprezentarea fiind considerată cu atât mai eficace cu cât este cea a celor mai mulți autori ai istoriei comune. Această democratizare irezistibilă a regimurilor reprezentative este cea pe care o vedem triumfând în preajma anului 1900.

În același timp, apariția guvernului liberal-democratic va fi însoțită de o criză în care putem recunoaște cea dintâi criză de creștere a democrației, cu o serie de trăsături distinctive care țin de faptul că este vorba de o criză a instalării. Ea crește și se conturează de-a lungul perioadei de răscruce 1880-1914; va izbucni imediat după primul război mondial, pentru a atinge apogeul în anii 1930.

Criză de creștere deoarece, pe de o parte, legitimitatea democratică pătrunde imbatabilă în fapte și impune domnia maselor, în vreme ce, pe de altă parte, acest progres teoretic al autonomiei, garantat de către putere prin sufragiul universal, departe de a sfârși într-o autoguvernare efectivă, conduce spre o pierdere a dominării colective. Regimul parlamentar se dovedește a fi deopotrivă înșelător și impotent; societatea, măcinată de diviziunea muncii și de antagonismul claselor, are înfățișarea unei dislocări; schimbarea istorică se sustrage oricărui control, pe măsură ce se generalizează, se accelerează, se amplifică. Astfel, în momentul în care oamenii nu mai pot nesocoti faptul că ei înșiși fac istoria, sunt nevoiți să mărturisească tocmai faptul că nu știu ce fel de istorie fac. Nu și-au câștigat totala lor libertate de actori decât pentru a se scufunda în haos și neputință față de ei înșiși. Apare o îndoială: ieșirea din religie ar putea să fi dat naștere unei societăți imposibil de ținut în frâu.

Tocmai în raport cu această imensă criză trebuie înțelese cele două mari fenomene politice ale secolului al XX-lea, care sunt chiar răspunsuri la această criză: irupția totalitarismelor și apariția democrațiilor liberale.

Alternativa – pentru a o formula drept o alegere clară care desigur nu va fi fost – este următoarea: fie recucerirea și construirea puterii democratice, ca putere de autoguvernare, în cadrul societății istoriei și a articulațiilor sale liberale; fie desprinderea de articulațiile liberale pentru a recâștiga controlul asupra destinului colectiv, stăpânirea de sine fiind incompatibilă cu acești fermenti ai dezorganizării și ai anarhiei care sunt libertatea societății civile și libertatea indivizilor în sânul societății civile.

Deschiderii spre viitor, totalitarismele îi opun instaurarea unui regim definitiv; ezitărilor asociate reprezentării societății, acestea le substituie restaurarea primatului ordonator al politicului; în locul independenței indivizilor, ele instalează compactitatea maselor sau a comunității poporului. În realitate, ele revin sau încearcă să revină – pentru a folosi un limbaj laic – la societatea religioasă, la coerența și la convergența componentelor acesteia. Este semnul că modelul ei era încă temeinic înrădăcinat în mințile omenești, în pofida repudierii oficiale, și că mai continua să influențeze mersul colectivităților pentru a se prezenta drept un recurs în caz de nevoie.

Istoria confruntării dintre cele două opțiuni este arhicunoscută, dar ea capătă o nouă inteligibilitate de îndată ce este reasezată în această perspectivă. Totalitarismele vor mânui hățurile în anii 1930, până la a lăsa să se creadă o vreme că era liberală burgheză ajunsese la capătul existenței sale, strivită fiind atât la dreapta, cât și la stânga. Ulterior, după 1945, democrațiile liberale vor ști să se transforme într-un mod suficient de profund pentru a depăși relele care fuseseră pe nedrept considerate incurabile. Vom asista, astfel, vreme de treizeci de ani, care sunt totodată și anii unei creșteri excepționale, la o fază de reforme și de consolidări ale regimurilor liberale democratizate prin sufragiul universal, fază care va conduce spre *democrațiile liberale*, așa cum le cunoaștem astăzi. O fază de consolidare și de stabilizare ce se va termina prin a le permite acestora să aibă câștig de cauză în fața a ceea ce mai rămânea din vechii adversari reacționari și revoluționari. În 1974, începe să dea năvală, odată cu „revoluția garoafelor”¹ din Portugalia, ceea ce politologii au numit „al treilea val al democratizării”. El va fi fatal dictaturilor care păstrau sechelele fascismelor în sudul Europei, înainte de a pătrunde în America Latină, pentru a culmina cu prăbușirea regimurilor așa-zisului „socialism real”.

Dar, în paralel cu această expansiune mondială, începând cam din același moment, regimurile democrației liberale stabilizate intră într-o fază de transformări interne considerabile, transformări care contribuie la mișcarea generală, deoarece corespund unei înțelegeri și unei adânciri suplimentare a

¹ Samuel Huntington, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Norma, University of Oklahoma Press, 1991. (Cel dintâi val se desfășoară, după Huntington, între 1918 și 1926, iar cel de-al doilea între 1943 și 1962. Am putea să le limităm la schimbările de regim consecutive celor două războaie mondiale.)

spiritului democratic. Numai că înaintarea victorioasă a democrației nu are niciodată loc fără dificultăți pentru democrație, lucru care va putea fi verificat încă o dată. Metamorfoza aceasta se va încheia, într-adevăr, în cursul anilor 1990, când triumful democrației se va fi consumat, când ea se va fi impus drept orizont de nedepășit al timpului nostru și drept singurul regim legitim imaginabil, pe fundalul unei *a doua crize de creștere*, asemănătoare, în conținutul său, celei dintâi, dar foarte diferită ca expresie. Această asemănare și aceste diferențe urmează să fie clarificate în continuare.

SINTEZA LIBERALO-DEMOCRATICĂ

Această elucidare presupune, ca o condiție prealabilă, existența unei idei precise asupra punctului de plecare, adică a reformelor care au condus la stabilizarea formulei democrațiilor liberale de după 1945. Ansamblul lor constituie un răspuns sistematic la criza regimurilor liberale din care țâșnise valul totalitar. Reduse la esențial, ele reprezintă o injecție de forță democratică în societatea liberală. Lucru care ar trebui arătat în detaliu, grație unei întrepătrunderi subtile dintre politic, social-istoric și drept. Ceea ce se prezintă, în termeni de regim, ca o combinație dintre un regim liberal și un regim democratic se sprijină pe o îmbinare savantă și complexă a trei elemente ale modernității autonome. Este motivul pentru care suntem îndreptățiți să vorbim despre sinteza liberalo-democratică drept regimul nostru mixt.

Aceste reforme s-au desfășurat în trei direcții principale. Mă voi mulțumi să reamintesc inspirația lor generală, pentru a le scoate la lumină mizele.

1. Inițial, ele au fost reforme politice, menite să răspundă neputinței parlamentare și slabei reprezentări, mai ales pe calea unei reevaluări a rolului puterii executive în sânul regimului reprezentativ. Este, în cele din urmă, cel care îndeplinește cel mai bine această funcție enigmatică numită *reprezentare*. Scoțându-l în evidență, nu doar eficacitatea forței publice crește, ci li se dă cetățenilor posibilitatea de a se regăsi, cât de cât, în acțiunile regimului.

2. Au fost, apoi, o serie de reforme administrative care au pus pe picioare, cu un întreg aparat de servicii publice, un aparat de coordonare și de previziune destinat să facă față pilotajului inconștient și dezarmării în fața anarhiei piețelor care constituiau specificitatea Statelor liberale. Acestea vor putea să se sprijine, de acum înainte, pe forța mijloacelor de cunoaștere ale societății, de organizare a existenței colective și de evoluție a procesului de transformare. Schimbarea cu origini nenumărate devine inteligibilă și controlabilă din punct de vedere al comunității politice.

3. În sfârșit, aceste reforme au constat – iar acesta este aspectul lor cel mai cunoscut – în transformări sociale pe care le putem așeza la căpătâiul edificării Statelor-providență. Acțiunea are o dublă perspectivă: Statul social nu este doar un instrument de protecție a independenței reale a indivizilor împotriva vitregiilor naturii care îi amenință (boala, șomajul, bătrânețea, sărăcia), ci este și un instrument al examinării societății în ansamblul ei și al controlului organizării sale din punct de vedere al justiției. Nu pretinde că va face instantaneu ca societatea să fie justă, ci propune un cadru care să permită dezbateră pe acest subiect într-un mod operatoriu.

Rezultatul de ansamblu al acestor vaste transformări este o împletire a dinamicii istorice cu forța reînnoită a Statului și un drept al indivizilor redefinit în dimensiunea lui concretă. Libertatea liberală este respectată. Ea este chiar amplificată, tocmai prin mijloacele puse la dispoziția atât a libertăților personale, cât și a libertății de invenție și de autoconstituire a societăților civile. Dar, de data aceasta, ea este dotată cu o expresie politică în stare să dea contur guvernării de sine a comunității istorice recunoscute astfel în forța sa creatoare. Fapt care face ca libertatea liberală să se ridice cu adevărat la nivelul libertății democratice. De la liberalismul democratic vom fi trecut la democrația liberală, în deplinătatea acestei noțiuni.

Adevărul este că aceste mari reforme aduse imediat după cel de-al doilea război mondial s-au dovedit a fi remarcabil de eficace, pe termen mijlociu, în obținerea asentimentului populațiilor. Ele au înlăturat, puțin câte puțin, temerile și refuzurile care au părut o vreme, în toiul tulburărilor din anii 1930, că vor copleși regimurile liberale, condamnate la ceea ce părea a fi o slăbiciune iremediabilă. Ele au dus la o raliere la democrație suficient de profundă, mergând, odată cu mijlocul anilor 1970, în inima unei grave crize economice. Criza care a survenit după crahul din 1929 a condus la paroxismul refuzurilor revoluționare; criza de după șocul petrolier din 1973 a fost marcată de abandonul speranțelor revoluționare și de compromiterea promisiunilor totalitare.

EXPANSIUNEA AUTONOMIEI

Dincolo de dereglarea mecanismelor economice, această criză se va dovedi a fi fost, din aproape în aproape, semnalul unei schimbări a lumii, inclusiv în accepția literală a cuvântului, o schimbare în geografia mondială, o schimbare a bazei materiale a societăților noastre, a capitalismului, a sistemului tehnic. De la sfera economică, schimbarea va trece spre sfera politică. Spiritul măsurilor de reglementare și de liberalizare adoptate pentru a relansa creșterea economică va pătrunde în domeniul instituțiilor publice,

având efecte puternice. Echilibrul sintezei dintre dimensiunea democratică și dimensiunea liberală, la care se ajunsese destul de greu la începutul anilor 1970, se va destrăma în favoarea unei hegemonii reînnoite a dimensiunii liberale.

Această renaștere deopotrivă practică și ideologică a liberalismului, după o îndelungă eclipsă, reprezintă aspectul cel mai vizibil al răsturnării radicale a peisajului colectiv în perioada din urmă. Dar semnificația fenomenului este cu mult mai adâncă. Inflexiunea ideologică nu constituie decât partea vizibilă a unei mutații de ansamblu care își are originea într-o *reînviere a procesului de ieșire din religie*. Numai din această perspectivă este cu putință recunoașterea tuturor dimensiunilor sale. Desprinderea de structurarea religioasă era departe de a fi fost încheiată. Ea putea să pară astfel din punctul de vedere al regulilor explicite guvernând activitatea colectivă; nu era însă și din punctul de vedere al mecanismelor interne și al presupuzițiilor tacite ale vieții în societate. Tocmai rezerva aceasta ascunsă fusese exploatată de religiozitățile totalitare. Or, rezultatele spectaculoase în materie de concretizare a autonomiei, rezultate obținute după faza de consolidare din anii 1945-1975, au creat condițiile unui pas suplimentar. Au pus bazele și acumulat mijloacele unei noi faze de expansiune a organizării conform autonomiei. Aceasta se traduce prin noi dezvoltări ale celor trei vectori ai săi, dezvoltări care pun în dificultate combinațiile și compromisurile anterior stabilite între ei. Unul dintre vectori, cel al dreptului, pare să aibă întâietate asupra celorlalți și să-și impună legea în mod hegemonic. În bună parte, avem de-a face aici doar cu un efect de optică. În realitate, există o adâncire simultană a politicului, a dreptului și a istoriei. Dar statutul și aparența pe care adâncimea lor o conferă politicului și istoriei le ascunde, am spune, vederii. Statul-națiune este mai structurant ca niciodată, doar că acest lucru se întâmplă pe un dispozitiv infrastructural și pe un fundal de atenuare a ceea ce structura religioasă îi atribuisese ca transcendență imperativă, așa încât retragerea atribuțiilor sale anterioare apare drept o rătăcire (în vreme ce, de fapt, dacă a încetat să mai domine economia, este pentru a-i servi și mai mult ca suport). Dar așa stau lucrurile: cu cât rolul său este mai important, cu atât el este mai puțin vizibil. La fel, sentimentul de accelerare a istoriei nu a fost niciodată mai răspândit, și pe bună dreptate, indiferent cât de inadecvată ar fi expresia acestuia. Amplificarea acțiunii istorice este, într-adevăr, remarcabilă. Doar că această aprofundare a orientării productive către viitor are drept rezultat de a ni-l face ireprezentabil, mascând totodată și trecutul. Ne închide într-un prezent perpetuu, rupând toate punțile dintre timpuri. Din clipa în care orientarea istorică predomină într-un mod neegalat până atunci, totul se petrece ca și cum istoria nici n-ar mai exista. Doar elementul dreptului este cel care răzbate în peisajul colectiv. Acesta, în schimb, ocupă cu superbie poziția de frunte. Vizibilitatea sa îi conferă o preponderență

sporită. Este instanța dominantă a configurației actuale. Îi dă ofensivei liberale culoarea politică, punând accentul pe exercitarea drepturilor individului cel puțin la fel de mult ca pe aptitudinile de inițiativă ale societății civile. Putem dezbate îndelung ca să aflăm ce anume cântărește mai greu, la urma urmei, dintre toate forțele care modelează lumea noastră, de la libertățile economice până la politica drepturilor omului. Pentru dezbaterea de față, este suficient să remarcăm solidaritatea dintre ele.

Una dintre expresiile cele mai surprinzătoare ale schimbării de direcție în raport cu marea perioadă de organizare de după război a fost, într-adevăr, relansarea procesului de individualizare. În vreme ce erau invocate doar masele și clasele, individul fiind urmărit numai și numai prin intermediul grupului, societatea de masă a fost răsturnată din interior de un individualism de masă, desprinzând individul de apartenențele sale. Fenomenul ilustrează modul în care discontinuitatea noii perioade se situează în continuitatea perioadei anterioare. Această disociere generalizată ar fi fost de neconceput în absența imensului efort de construire a individului concret – efort depus de Statul social. În linie directă, ea este moștenitoarea dispozițiilor protectoare și promoționale ale Statului social. Dar apare pentru a le aplica o răsucire care conduce pe o cale cu totul diferită, redându-i individului abstract locul cuvenit, pe baza datelor dobândite de individul concret. Cucerirea drepturilor reale se prelungește prin reabilitarea drepturilor care pâruseră formale și prin reactivarea exigențelor formulate în numele lor.

Consacrarea mișcării în această direcție va fi încoronarea fastuoasă a individului de drept și a drepturilor omului de-a lungul anilor 1980. Se va întâmpla chiar să existe și o dată istorică pentru a da un suport simbolic acestei încoronări. 1989 va rămâne drept confirmarea ironică a caracterului de nedepășit al cuceririlor revoluției burgheze, două secole mai târziu, în perspectiva prăbușirii pretensei sale depășiri. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că nu s-a petrecut nimic important de-a lungul acestor două secole, nici că această faptură de drept care revine pe scena publică este aceeași cu cetățeanul din 1789. Nici vorbă să fie așa. Problema noastră este tocmai să înțelegem în ce fel drumul parcurs schimbă condițiile de funcționare a democrației, până la a face din fundamentul său natural însăși sursa tuturor problemelor sale.

DEMOCRAȚIA DREPTURILOR OMULUI

Anvergura istorică a acestei canonizări merită îndelung subliniată. Datorită acestei reveniri a individului de drept, democrația devine irevocabil ceea ce nu fusese niciodată cu adevărat, în afară de tentativa inaugurală și scurtă a Revoluției franceze: o democrație a drepturilor omului. Din

depărtare, ea se revendica, desigur, de la acestea, după cum, la modul negativ, se străduia să le prezerve, sub forma unor garanții personale, în sfera judiciară. Dar, dacă era un lucru de la sine înțeles, odată cu impunerea autorității istoriei, în secolul al XIX-lea, acesta era faptul că, în abstracția lor de modă veche, reprezentau principii tot atât de inoperante pe cât erau de venerabile. Se înțelegea de la sine că acțiunea politică trebuia să se ghideze în funcție de cunoașterea concretă a societății și a dinamicilor acesteia dacă voia să fie eficace. Lucru în privința căruia evoluția drepturilor personale sub forma drepturilor sociale în sânul Statului-providență adusese cea mai convingătoare dovadă. În raport cu *această* eclipsă de două secole, trebuie apreciată anvergura exploziei ai cărei martori tocmai vom fi fost. Democrația revine la școala temeiurilor sale pentru a le conferi, de această dată, o transpunere pozitivă. Această reînnoșire a devenit posibilă printr-o schimbare intervenită în statutul drepturilor omului, statut care le coborâse, încetul cu încetul, din cerul idealului pe pământul practicabilului, de-a lungul unei istorii subterane a cărei țâșnire la lumina zilei constituie o dată însemnată în lunga istorie a dreptului natural. Totul s-a petrecut ca și când ficțiunea stării de natură ar fi devenit realitate, ca și când norma primordială definită conform timpului de dinaintea societății s-ar fi contopit cu starea socială. Niciun obstacol, prin urmare, pentru ca drepturile pe care omul le deține în virtutea naturii sale să predomină și să fie aplicate fără a mai întâlni vreoaică piedică. Ele sunt concepute nu doar pentru a orienta acțiunea colectivă, ci pentru a o determina.

Aceasta este originea enigmaticii răsturnări a *Democrației împotriva ei înseși*, așa cum am propus să fie numită, care o face să dea înapoi pe măsură ce înaintează, care o golește de substanță în chiar clipa aprofundării sale. Căci efectele politice ale acestei accepții juridice reînnoite a democrației sunt considerabile. Noțiunea de Stat de drept capătă, în conjunctura de față, un relief ce depășește cu mult accepția tehnică în care era cantonată. Ea tinde să se confunde cu ideea însăși de democrație, asimilată salvării libertăților private și respectului procedurilor care conferă temei expresiei lor publice. În mod semnificativ, accepția spontană a cuvântului *democrație* s-a schimbat. În înțelesul de toate zilele, el are altă încărcătură decât cel pe care i-l atribuiau odinioară. De unde, pe vremuri, desemnase forța colectivă, capacitatea de autoguvernare, el nu mai trimite astăzi decât la libertățile personale. Este socotit a merge în sensul democrației tot ceea ce consolidează locul și rolul prerogativelor individuale. O viziune liberală a democrației a înlocuit noțiunea clasică. Piatra de încercare în această privință nu mai este suveranitatea poporului, ci suveranitatea individului, definită de posibilitatea ultimă de a învinge, dacă este necesar, forța colectivă. De unde, din aproape în aproape, promovarea dreptului democratic antrenează șubrezirea politică

a democrației. Pe scurt: cu cât democrația domnește mai bine, cu atât ea guvernează mai puțin.

Efectele acestei contradicții lăuntrice pot fi depistate pe două planuri, dacă încercăm să le detaliem. La suprafață, se manifestă printr-o autorestricție a domeniului politic al democrației. Se traduc, în profunzime, printr-o repunere sub semnul întrebării a înseși bazelor pe care se sprijină exercitarea sa.

O DEMOCRAȚIE MINIMALĂ

Eclipsarea suveranității poporului în beneficiul suveranității individului conduce inexorabil, tocmai datorită acestui lucru, înspre o *democrație minimală*. Nu este vorba de a opune, în mod naiv, cele două noțiuni. Ele sunt legate printr-o articulație subtilă care constituie cheia de boltă a regimurilor noastre și care justifică folosirea expresiei „democrație liberală“ în toată rigoarea acesteia. Așa cum indică numele, ea prezintă două fețe asociate și distincte: se sprijină pe drepturile fundamentale ale persoanelor și pe libertățile publice care le prelungesc, și constă în exercitarea forței colective, adică în convertirea libertăților individuale în autoguvernare a ansamblului. Guvernare care nu poate să se exerseze decât în respectul riguros al acestor libertăți, de vreme ce este concepută tocmai pentru a le exprima, dar care reprezintă o putere distinctă și superioară, în care libertățile individuale își găsesc împlinirea, întrucât ele acced nu doar la demnitatea de părți ale întregului, ci și la răspundere față de destinul comun. Problema constitutivă și permanentă a democrației liberale este aceea de a asigura hibridarea echilibrată a acestor două ordini de exigență. Această a doua dimensiune a puterii tuturor este cea care ajunge să fie aproape ștearsă în beneficiul celei dintâi: libertatea fiecăruia. Ea nu mai este înțeleasă drept o extensie necesară a dispunerii de sine, decât sub unghiul protecției pe care ea este susceptibilă să i-o garanteze (iată de ce extensia cererii adresate Statului social poate însoți reducerea unor prerogative politice recunoscute guvernărilor). În rest, ambiția de a stăpâni și de a conduce ansamblul tinde să fie respinsă din pricina exteriorității sale autoritare. Însuși comandamentul general al legii ajunge să apară drept dușman al ireductibilității drepturilor. Totul se petrece ca și când ar fi necesară cât mai puțină putere socială posibilă pentru a obține maximum de libertate individuală.

Inflexiunea nu este, poate, nicăieri mai sensibilă ca în Franța, unde Republica prinsese rădăcini în jurul unui extrem de exigent ideal al suveranității colective. Iar acest lucru în funcție, pe de o parte, de moștenirea unei îndelungate tradiții de autoritate statală și, pe de altă parte, de confruntarea cu Biserica catolică, care a determinat-o să dezvolte o viziune *maximalistă* a autonomiei democratice în fața sperietorii teocratice. A

rezultat de aici o separație ierarhică deosebit de pronunțată între sfera cetățeniei publice și sfera independenței private. De aici și bascularea care ne-a făcut să trecem de la o democrație a publicului la o democrație a privatului, resimțită cu o mai mare acuitate decât în alte părți. Inversiunea priorității care situează sfera publică în dependența sferei private, retrăgându-i preeminența de principiu, este trăită ca fiind destabilizantă în raport cu o reprezentare a politicului puternic fixată.

Noul ideal operațional al democrației, care nu are nevoie să fie explicit pentru a funcționa, se rezumă la coexistența procedurală a drepturilor. Cum poate fi asigurată composibilitatea reglată a independențelor private în așa fel încât acestea să fie în măsură să aibă aceeași pondere în mecanismul deciziei publice? *Aceasta* este întrebarea. Or, mai multe drepturi pentru fiecare în parte, într-un asemenea cadru, înseamnă mai puțină putere pentru toți împreună. Iar dacă nu vrem, în modul cel mai strict, decât plenitudinea drepturilor fiecăruia, în final nu mai există niciun fel de putere a tuturor. Posibilitatea însăși a unui asemenea lucru, cu tot ceea ce faptul acesta implică în privința întregului ca atare, se vede exclusă din capul locului. Comunitatea politică încetează să se mai guverneze. Ea devine, în sens strict, *o societate politică de piață*. Adică: nu o societate în care piețele economice controlează opțiunile politice, ci o societate al cărei mod politic de funcționare însuși împrumută din economie modelul general al pieței, astfel încât forma sa de ansamblu se prezintă drept rezultanta inițiativelor și a revendicărilor diferiților actori, în urma unui proces de agregare autoreglat. Rezultă de aici o metamorfoză a funcției guvernanților. Aceștia nu mai fac decât să vegheze ca regula jocului să fie prezervată și să asigure buna desfășurare a procesului. Le revine să opereze arbitraje și să faciliteze compromisurile apărute din dinamica pluralismului intereselor, a convingerilor și a identităților. Aceasta este mutația, în raport cu ideea clasică de guvernare, pe care o înregistrează termenul în vogă de „guvernantă“. Există, aici, o imensă ambiție care stă ascunsă în spatele modestiei afișate: aceea a unei politici lipsite de putere – nici mai mult, nici mai puțin. O ambiție care antrenează automat un doliu, nu mai puțin semnificativ, despre care nu se poate spune că ar fi limpede asumat, doliul a ceea ce îngăduie puterea, anume modelarea, în timp, a comunității omenești prin reflecție și prin voință.

În realitate, așa cum puterea nu dispare după voință, așa cum există, totuși, mereu o guvernare, fie ea și limitată, redusă în putința ei directoare, și așa cum, de altfel, indivizii și grupurile societății civile nu se au în vedere decât pe ei înșiși și preocupările lor proprii, evacuând punctul de vedere al ansamblului, fie el chiar restrâns la o coordonare funcțională, la personalul politic, tot așa rezultă și *oligarhizarea crescândă* a regimurilor noastre. La o primă vedere, ea este paradoxală, deoarece apare în miezul unei efervescente protestatare alimentate de inepuizabila apărare și ilustrare a cauzelor

particulare. Închiderea în sine nu implică însă nicidecum pasivitatea în fața autorităților; tocmai dimpotrivă: ea este funciar revendicativă. Se potrivește, structural, cu pretenția de a obține un loc legitim pentru particularitatea pe care o aperi în interiorul acestui ansamblu al cărei supravegheri este lăsată pe seama elitelor conducătoare. Activismul își face loc în chiar interiorul renunțării. Iată de ce, la urma urmei, această mobilizare permanentă, departe de a amenința oligarhia dominantă, nu încetează să-i consolideze acesteia poziția, oricâte vor fi fost piedicile circumstanțiale pe care i le va fi pus în cale. Ceea ce nu înseamnă că elitele respective ar dispune cumva de vreun plan al ansamblului. Dar, dincolo de faptul că deciziile pe care le iau sfârșesc, adunându-se, prin a-i ține locul, într-un context al mondializării, solidaritatea cu cele asemănătoare, precum și consensul tehnic care se degajă de aici le servesc drept ghid. Este celălalt aspect al guvernantei – convergența opțiunilor la scară internațională, tainic secretată de conivența celor care guvernează. Așa încât acest univers de societăți pe care îl credeam imposibil de guvernat se dovedește a fi, în cele din urmă, guvernat cu destulă fermitate. Este, nici mai mult, nici mai puțin, orânduit de un fascicul de opțiuni care angajează forma de ansamblu a comunităților politice și viitorul acestora, dar a căror înfățișare esențială scapă deliberării publice, fără posibilitatea de a li se imputa responsabilități bine definite. De aici sentimentul generalizat al deposedării, sentiment care tulbură democrația drepturilor. Mecanismul său adâncește prăpastia dintre elite și popoare; alterează inexorabil încrederea popoarelor în oligarhiile față de care le împinge să se supună. Dar reacțiile populiste pe care le declanșează în schimb nu sfârșesc decât prin a consolida situația pe care acestea o denunță. Democrația minimală este o democrație cu atât mai neliniștită și nemulțumită de ea însăși, cu cât este închisă într-un cerc care o lipsește de mijloacele de a se îndrepta.

Iată deci cum o aprofundare incontestabilă a democrației se poate solda cu golirea acesteia de conținut.

O CRIZĂ A FUNDAMENTELOR

Dar acest lucru nu este tot. Mai există un al doilea nivel al tulburării democrațiilor, și mai adânc acesta, care privește nu atât mecanismul lor intern, cât mai ales cadrul lor de exercitare. Aici căpătă cu adevărat greutate noțiunea de democrație împotriva ei înseși.

În anumite privințe, ne putem îngădui să credem că suntem martorii unui proces de corodare a bazelor funcționării democrației. Dincolo de autorestricția pe care și-o impune sieși, democrația cade pradă unei *autodistrugerii line*, care îi lasă principiul intact, dar care tinde să o lipsească de efectivitate.

Universalismul fundamentelor care caracterizează democrația o determină, într-adevăr, să se disocieze de cadrul istoric și politic în interiorul căruia s-a făurit ea – Statul-națiune, pentru a simplifica –, dar, mai general, de orice cadru de exercitare, care este, prin definiție, mărginit. În mod ideal, ea s-ar dori fără teritoriu și fără trecut. Logica dreptului o incită să refuze să-și recunoască o înscriere în spațiu, ale cărui limite sunt o ofensă adusă universalității principiilor de la care se revendică ea. Așa încât, pe aceeași linie, ea respinge și inserția într-o istorie care ar face-o dependentă de o particularitate nu mai puțin insuportabilă. Cu alte cuvinte, democrația ajunge să nu mai poată să-și asume condițiile care i-au dat naștere. În ultimă instanță, ea respinge, în mod categoric, ideea că ar fi putut să aibă un început. Ajunge să se privească pe ea însăși ca pe o evidență naturală, față de care geografia și istoria reprezintă un scandal de neînțeles. Cum s-ar putea, oare, ca ea să nu fi ocupat dintotdeauna și pretutindeni o poziție predominantă? Trecutul omenesc și diversitatea sa civilizațională sunt aruncate în uniformitatea unei barbarii lipsite de interes, de vreme ce sunt ininteligibile. Această dezrădăcinare face ca democrația să supraviețuiască, în realitate, de pe urma unei genealogii despre care ea nu vrea să știe nimic și ale cărei împliniri nu mai este preocupată, prin urmare, să le transmită.

În același fel, și cu efecte chiar mai directe, democrația ajunge să întoarcă spatele instrumentului capabil să transfere în realitate opțiunile colective. Orice formă de putere ajunge să-i fie suspectă în raport cu ideea dreptului căruia înțelege să i se conformeze. Paradox suprem, ea devine *antipolitică*. Din punct de vedere istoric, democrațiile s-au constituit pe baza cuceririi puterii publice de către membrii corpului politic. Au presupus formarea unui Stat de tip inedit, în care comunitatea cetățenilor putea să se recunoască și să se proiecteze, și a cărei putere legitimă o punea în slujba sa. Noul lor ideal este să neutralizeze puterea – oricare ar fi aceea – în așa fel încât să așeze suveranitatea indivizilor la adăpost de orice atingere. *Aici* trebuie căutată rațiunea profundă a zguduirii Statelor și a principiului autorității indivizilor în democrația de astăzi. Ea merge mult mai departe decât simpla retragere a acestora din atribuțiile economice. Vine din înțeșoșarea naturii lor și a rolului pe care ei îl joacă în spiritul popoarelor. Adevărul este că funcția lor de vectori operatori ai guvernării în comun nu mai este înțeleasă. Acțiunea lor este lovită de o ilegitimitate difuză printr-o bănuială structurală de arbitrar.

Democrația drepturilor omului ajunge, astfel, într-o pantă accentuată, să se lipsească de instrumentele practice de care ar avea nevoie pentru a deveni efectivă. De aici și dureroasa descoperire a *neputinței publice* de care se izbește în permanență. Însă chiar ea este aceea care secretează o atare neputință. Desigur, în parte, neputința provine și din afară; desigur, ea depinde, într-o oarecare măsură, de mult prea celebrele „constrângeri exterioare“. Dar, în linii mari, vine din interior. Ideea că democrația se ivește

din ea însăși îi interzice să admită mijloacele propriei concretizări; o condamnă la evaziunea în virtual.

În felul acesta, prezenta criză a democrației ar merita numele de *criză a fundamentelor* democrației. O criză a fundamentelor al cărei resort nu este altul decât scoaterea în evidență a *fundamentelor de drept* ale democrației. Fundamente juridice confruntându-se cu fundamente istorice sau politice: *aceasta* este lupta intestină cu totul specială care determină, din nou, ca regimul libertății să fie unul problematic, făcând ca autonomia să devină potențial imposibil de guvernat. Lărgirea și aprofundarea structurării autonome a lumii uman-sociale au condus la o democrație a drepturilor omului care, în modul ei actual de funcționare, tinde să nege, ba chiar să dizolve condițiile practice de exercitare. În acest mod mi se pare că trebuie să fie înțeleasă sursa misteriosului marasm care afectează regimurile noastre, împărțite cum sunt între o reînnoită întemeiere pe principiile care trebuie să le ghideze și o inedită incertitudine în privința punerii acestora în practică.

Dar, cercetată în lunga perspectivă a devenirii moderne, criza mai poate fi analizată și în alți termeni. Ea se prezintă tipic drept o problemă de conciliere a celor trei elemente ale societăților post-religioase, dintre cei trei vectori ai autonomiei. Ea reprezintă o *criză a regimului nostru mixt*. Cea din urmă cucerire a revoluției moderne a propulsat dreptul pe o poziție dominantă și călăuzitoare, descalificând politicul și aruncând într-un con de umbră social-istoricul, – politicul fără de care dreptul rămâne un ideal lipsit de corp, și social-istoricul în absența controlului căruia dreptul ajunge să domnească într-o totală ignorare a efectelor sale reale. De aici și contradicțiile permanente prin care se soldează această unilateralitate. Căci se mai întâmplă ca ceea ce nu este luat în considerație de către optica dominantă să existe totuși la fel de bine, inclusiv (în mod inconștient) pentru cei care nici nu vor să audă de așa ceva. Cei mai îndârjiți fanatici ai dreptului nu încetează nici ei să invoce, fără să vrea, tocmai politicul de care, altminteri, ar dori să se descotorosească. După cum sunt nevoiți să constate că normele al căror sens au impresia că îl cunosc capătă o însemnătate cu totul neașteptată, uneori tocmai datorită desfășurării sociale efective în care ele se înscriu. Dacă ar fi să vorbim concret: pe tăblița dreptului stă înscrisă legea economiei, nu fără a influența în chip notabil imaginea puterii și a libertăților individului. Aceste discordanțe continue ajung să înrădăcineze imaginea unei societăți menite să se ignore, a unui colectiv care se sustrage oricărui control și a unei democrații *imposibile*, în ultimă instanță, în înțelesul deplin al acestui cuvânt. Cum ar mai putea această comunitate politică de nedominat, câtă vreme este mereu asaltată de solicitări incompatibile, presupunând că ea mai există încă, cum ar mai putea fi deci capabilă de vreo oarecare alegere de ansamblu? Ceea ce ne conduce la ideea unei democrații minimale pe o altă cale: în acest univers în mod evident sustras controlului nostru, protecția libertăților individului

privat este singura accepție care poate, în mod plauzibil, prezerva ideea democratică. Scepticismul față de puterea colectivă se întâlnește cu dogmatismul în privința legitimității depline și exclusive a prerogativelor personale.

SPRE RECOMPUNERE

Interesul perspectivei constă în faptul de a scoate la lumină instabilitatea funciară a configurației actuale. Ea dă la iveală amploarea contradicțiilor apărute în ceea ce nu ar trebui privit decât ca o tendință dominantă – o tendință care nici nu reprezintă întregul realității societăților noastre, nici nu este *singura* tendință care se manifestă în interiorul lor. Hegemonia unilaterală a elementului dreptului nu este chiar ultimul cuvânt al istoriei. Este doar un moment al lungului parcurs străbătut de societatea autonomă, un moment de dezechilibru având nevoie de restabilirea echilibrului dintre cele trei elemente care trebuie să se întrajutoreze pentru a avea o democrație coerentă. Termenii problemei care ni se pune, fiind vorba despre găsirea unei ieșiri din criza de față, sunt cât se poate de limpezi. Ei se reduc la posibilitatea de a negocia un compromis – cu toate limitările reciproce pe care acest lucru le presupune – între logica individului de drept, dinamica social-istorică și forma politică a Statului-națiune (formă a cărei metamorfoză o vedem derulându-se prea repede, în spațiul european, datorită apariției unei federații de State-națiune, care echivalează cu o dispariție).

Nu vom mai insista asupra posibilităților de mișcare pe care le-au dobândit indivizii. Există, de asemenea, un mare grad de *irreversibil* în emanciparea societăților civile (și a societăților economice, în sânul acestora). În sfârșit, trebuie spus că nu avem alte fundamente disponibile decât drepturile omului. Nu este vorba de a critica drepturile omului, după cum nu este vorba nici de o critică adusă individualismului. Ci despre *limpezirea* lor. Anume faptul de a arăta indivizilor că libertatea lor nu-și câștigă înțelesul ei veritabil decât în cadrul unei guvernări în comun ale cărei baze și condiții sunt bine percepute. Ceea ce presupune înscrierea libertății într-o ordine politică asumată ca atare și plasarea reflecției controlate asupra istoriei în chiar centrul deliberării publice.

Nu este câtuși de puțin nevoie să căutăm foarte departe motorul susceptibil de a conduce spre o asemenea evoluție. Acesta nu se află altundeva decât în puternicele frustrări pe care situația actuală o implică la indivizii presupuși a fi marii ei beneficiari. La ce bun să fii încoronat drept actor suveran, dacă îți este nesocotită propria identitate, așa cum a fost ea modelată de istorie, și dacă ești hărțuit de o evoluție a cărei direcție nu o mai înțelegi, după cum nu mai vezi nici mijloacele de a-i face față? Neputința colectivă este greu de suportat, chiar de către individualiștii cei mai aprigi, și poate mai ales de către ei, la urma urmei, atunci când, la toate acestea, se mai

adaugă și depozedarea intimă. Paradoxul unei libertăți lipsite de putere devine, la un moment dat, insuportabil. Nu poate decât să ducă, mai devreme sau mai târziu, la ideea că doar guvernarea în comun conferă deplin înțeles independenței individuale.

La acești factori ai mobilizării subiective care țin de contradicțiile strict interne ale jocului democratic, mai trebuie adăugate, desigur, provocările obiective pe care le au de înfruntat societățile noastre, și care vor avea grijă să confere exigenței de stăpânire colectivă un conținut presant. Ajunge să evoc zidul ecologic spre care ne trimite accelerarea mișcării economiei, pentru a scoate în evidență revizuirile dureroase care se configurează față de credința, dominantă astăzi, în magia unor normalizări automate. În realitate, constrângerea ecologică, tot ceea ce reprezintă ea ca obligație de *a produce natura*, nu este decât ilustrarea cea mai vizibilă a unei constrângeri generale în care ansamblul condițiilor existenței noastre, pe care le luăm drept *date*, trebuie să devină *intenționate*. O situație în care nicio resursă a inteligenței și a puterii colective nu va fi de prisos.

Tot atâtea motive care mi se par a justifica un pesimism pe termen scurt și un optimism pe termen lung, dacă mi se îngăduie să reiau această formulă chiar în acest loc. Pe termen scurt, după toate probabilitățile, în stadiul în care ne aflăm, criza nu poate decât să se agraveze. Încă nu s-a încheiat descompunerea fostelor echilibre și a elanurilor factorilor noi. Pe termen lung, însă, sunt motive întemeiate pentru a crede că se poate trece peste actuala criză de creștere. Iar în acest sens pledează nu doar exemplul trecutului, ci și unele semne, multe la număr, care indică faptul că mecanismul de recompunere se află deja în lucru, cu toate că doar într-un mod embrionar.

Avem, prin urmare, o întemeiere rațională atunci când afirmăm că democrația anilor 2000 este superioară celei a anilor 1900. Nu mi se pare nechibzuit să cred că democrația anilor 2100 ar putea fi o democrație substanțial perfecționată în raport cu cea pe care o cunoaștem astăzi. Nu ne rămâne decât să lucrăm în acest sens.

MARCEL GAUCHET

Referința originalului francez: Marcel Gauchet – La démocratie d'une crise à l'autre, Nantes, Éditions Cécile Defaut, 2007, 54 p. in 12° [Ilustrația copertei: Democrația franceză nelimitată, școala engleză, sec. al XVIII-lea].

Notă biobibliografică

După cum o mărturisește adesea el însuși, parcursul intelectual al lui Marcel Gauchet prezintă interes doar în măsura în care este cel al unei generații întregi apărute în spațiul public după anul 1968. Închiderea într-o *singură* disciplină (în speță, istoria sau filosofia) nu este relevantă: Gauchet urmează tradiția gânditorilor pentru care *contemporanul* reprezintă o sursă de inspirație și de teoretizare, fără vreo restricție a curiozității intelectuale și, desigur, fără a nesocoti acel du-te-vino continuu între prezent și trecut pe care îl articulează îndeobște cunoașterea istorică. Cu alte cuvinte, modul însuși de a problematiza duce, inevitabil, la integrarea altor științe (a psihologiei, de pildă, în cazul lui Gauchet), recunoscând (dar fără a o absolutiza), legitimitatea frontierelor disciplinare.

Născut în 1946, într-o familie atașată spiritului și modelului patriotic impus de generalul Charles de Gaulle, Marcel Gauchet primește o educație *clasică*, înțelegând prin aceasta, în Franța anilor cincizeci, una catolică, bazată pe meritocrația de tip republican. Urmează, din anul 1961, cursurile școlii de învățători din localitatea Saint-Lô (Normandia). Integrează prestigiosul liceu parizian *Henri-IV* și clasa pregătitoare pentru concursul de la Școala Normală Superioară; își întrerupe studiile de la *Henri-IV* și renunță la concurs pentru a se retrage să predea într-un gimnaziu din împrejurimile orașului Caen. Anul 1966 este anul întâlnirii cu profesorul Claude Lefort (n. 1924), marxist fervent, discipol al lui Maurice Merleau-Ponty. Sub direcția acestuia, Marcel Gauchet își susține diploma de studii superioare, cu o lucrare despre Freud și Lacan. Întâlnirea cu Lefort va avea o dublă semnificație: pe de o parte, va fi decisivă pentru orientarea ulterioară a lui Marcel Gauchet către filosofia politică; pe de altă parte, contactul direct cu militantismul de stânga, în perioada studenției la Caen (1966-1971), îl va prezerva de cele mai multe din erorile ideologice ale generației '68. Acestui militantism, lecției marxiste a lui Lefort, leninismului revenit în arenă după Mai '68, ca și maoismului pe care îl execră, Gauchet le va răspunde căutând o alternativă teoretică în ceea ce, ulterior (în *La condition politique*), va numi *antroposociologie transcendentă*: articulația dintre umanitate și societate, posibilitatea și potențialitatea acestei articulații. Independența ideologică, dobândită relativ repede, îl va ține pe Marcel Gauchet departe de o catedră universitară. Urmează perioada slujbelor „alimentare“, a anchetelor sociologice de teren. Între 1970 și 1975, participă, alături de filosoful Marc Richir, la înviorarea revistei studențești *Textures*, care apărea la Bruxelles. Unul din primele articole de filosofie politică, «Sur la démocratie: le politique et l'institution du social», în care discută tezele lui Claude Lefort, va fi publicat în această revistă. Este, de asemenea, perioada în care o întâlnește pe Gladys Swain (1945-1993), prin intermediul căreia ia contact cu metoda clinică și mișcarea antipsihiatrică. Cea dintâi carte, *La pratique de l'esprit humain. L'institution asilaire et la révolution démocratique*, este scrisă în colaborare cu Gladys Swain și apare la Gallimard, în anul 1980. Grație lui Claude Lefort, îl întâlnește pe François Furet, care îl sprijină în obținerea unui post la École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS). Din mai 1980, la invitația lui Pierre Nora, devine redactor-șef al revistei *Le Débat*, tocmai înființată și editată de Gallimard. *Le Débat* ia de la bun început distanță față de structuralism, față de Michel Foucault și de autorii celor două colecții ale editurii Gallimard, «Bibliothèque des sciences humaines» și «Bibliothèque des histoires». În anul 1989, Marcel Gauchet intră la *Centrul de Studii Politice Raymond Aron*, de la EHESS, alăturându-se, astfel, altor universitari de centru-stânga sau de centru-dreapta aflați în descendența directă a lui Raymond Aron (Monique Canto-Sperber, Jacques Julliard, Pierre Manent, Pierre Rosanvallon etc.). În anul 2007, primește Legiunea de onoare (ordinul de cavalier).

Marcel Gauchet este autorul unei opere considerabile; multe din articolele publicate în revista *Le Débat* au fost nuanțate și dezvoltate în volumele apărute, în bună parte, la editura Gallimard.

Dintre cele mai importante:

- *Le Désenchantement du monde. Une histoire politique de la religion*, Paris, Éditions Gallimard, 1985.
- *La Révolution des droits de l'homme*, Paris, Éditions Gallimard, 1989.
- *L'Inconscient cérébral*, Paris, Éditions du Seuil, colecția «La Librairie du XXe siècle», 1992.
- *Situations de la démocratie* (cu Pierre Manent și Pierre Rosanvallon), Paris, Éditions du Seuil, colecția «Hautes Études», 1993.
- *Dialogue avec l'insensé – À la recherche d'une autre histoire de la folie* (cu Gladys Swain), Paris, Éditions Gallimard, 1994.
- *La révolution des pouvoirs. La souveraineté, le peuple et la représentation, 1789-1799*, Paris, Éditions Gallimard, 1995.
- *La religion dans la démocratie. Parcours de la laïcité*, Paris, Éditions Gallimard, 1998.
- *La démocratie contre elle-même*, Paris, Éditions Gallimard, 2002.
- *Le religieux après la religion* (cu Luc Ferry), Paris, Éditions Grasset, 2004.
- *La condition politique*, Paris, Éditions Gallimard, 2005.
- *La démocratie d'une crise à l'autre*, Nantes, Éditions Cécile Defaut, 2007.
- *L'Avènement de la démocratie*, vol. I – *La Révolution moderne*, vol. II – *La crise du libéralisme*, Paris, Éditions Gallimard, 2007.

În limba română, volumul *Le désenchantement du monde* a fost tradus de Vasile Tonoiu, la Editura Științifică din București, sub titlul *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei* (apărut în anul 1995).

La religion dans la démocratie a fost publicat de editura Humanitas în anul 2006, sub titlul *Ieșirea din religie*, în traducerea Monei Antohi.

Prezentare și traducere de LUIZA PALANCIUC

NICOLAE STAN

PROIECT DE SFERĂ PUBLICĂ SPECTRALĂ
CONTEMPORANĂ

Spațiul public post-comunist românesc, vidat oficial, în comunism, de conținut vizibil, *public*, a fost marcat după „violența întemeietoare de drept” (Derrida) din 1989, în mod simbolic dar și funcțional, vreme de 20 de ani, de următoarele *sloganuri* produse de persoane sau categorii sociale publice:

a) în domeniul *moral-politic*:

- „*Acum nu e momentul!*” (slogan general românesc, acceptat de inerția politică și morală, care plasează întotdeauna în viitor necesitatea unei transformări radicale și de principiu);

- „*Lăsați-i să treacă, ei s-au demascat!*” (mesaj lansat în ianuarie 1990, de către primul-ministru Petre Roman, cu privire la membri *opoziției* țărăniste, care s-au „devoalat” ca atare, aflați sub presiunea prezenței minerilor în propriul sediu de partid);

- „*M-au învins structurile*” (mărturisire fatalistă, aparținând Președintelui României Emil Constantinescu, în 2000, pentru a justifica neangajarea într-o nouă candidatură);

b) în domeniul *economic* :

- „*Proprietatea privată este un moft*” (replică aparținând primului Președinte al României postcomuniste, Ion Iliescu, la începutul anilor 1990);

- „*Să tăiem coada câinelui dintr-o dată!*” (îndemn liberalist, radical, la arderea etapelor în privatizarea economiei românești, aparținând viitorului magnat, Dinu Patriciu);

c) în domeniul *cultural-educativ*:

- „*Un post de televiziune liber, asta în niciun caz!*” (refuzul Președintelui Ion Iliescu la cererea țărănistului Ion Rațiu de înființare a unei televiziuni alternative);

- „*Școala românească dă prea mulți filosofi și prea puțini tinichigii!*” (constatarea Președintelui Traian Băsescu, în anul 2009, pe care ulterior o retrage și o re-amenajează, însă *eterul* o înregistrase);

d) în domeniul *social*:

- „*Noi muncim, nu gândim!*” (slogan general împărtășit în anii '90, al muncitorilor manifestați ce se separă de intelectualii „elitiști”);

• „*I.M.G.B. – face ordine!*” (crezul muncitorilor imeghebiști, în 13 iunie 1990, împotriva prezenței studenților în Piața Universității, unde se aflau într-o manifestație continuă pentru liberalizarea României).

Aceste formule lapidare, receptate ca memorabile de istoria noastră recentă, arată, într-un fel sintetic, net, viziunea clasei politice românești, concordantă cu aceea a unei părți majoritare a societății, referitoare la dezvoltarea generală a României. Constantele ei sunt însușiri aproape clasicizate, precum : *inerția conservatoare* (în sens pur negativ, căci românii nu prea au ce valori din trecutul lor recent să conserve), *gândirea totalizantă* (lipsită de deschiderea către alternative, posibilități și specific), *anexarea la puterea politică în funcție* (venită din tradiția suprapunerii sferei statului peste sfera societății), *diabolizarea intelectualității înalte (inteligentia, respinsă pentru caracterul ei „nproductiv”)*.

Avem, în această prezentare, oglinda unei sfere publice lipsită de imaginație cognitivă, alergică la pluralitate și individualitate, orientată către o unitate „de fier”, monologică și monolitică. Sunt evidente influențele exercitate de vidarea spațiului public în comunism. Căci, românii, „aruncați” brusc după '89 într-o societate nouă, se repliau, într-o lipsă de curaj funciară, pe pozițiile mentale ale vechii societăți.

Și totuși, sub presiunea interconectărilor ideale și materiale cu „lumea civilizată”, cu mult efort mimetic dinspre Apus către Răsărit, ca și sub influența grupărilor de societate civilă animate de către revoluționari sau reprezentanți ai *inteligenței* românești (*Alianța Civică, Grupul pentru Dialog Social, Asociația Fostilor Deținuți Politici* etc.), treptat, dar sigur, societatea românească va începe să se transforme din *masă* în *public*, într-un proces lent de diferențiere internă.

Noua sferă publică se constituie prin redescoperirea prezenței Celuilalt, în diferitele lui chipuri. Întâlnirea Altului ca un aproape, și nu ca un inamic, a fost un eveniment social spectaculos, reanimat în mentalul românesc, după o lungă călătorie prin deșertul roșu, acolo unde Altul, în cel mai bun caz, era redus la tovarășul de nădejde sacrificat la nevoie în interesul sacru al cauzei.

Formele re-descoperirii Celuilalt, după 1989, s-au configurat în următoarele ipostaze, prezente în spațiul public:

i) re-descoperirea *energiei cuvintelor scrise*, prin puterea presei scrise, receptată inițial ca infailibilă. Anii '90 aduc în scena publică veritabile credințe și atașamente totale față de *investigațiile* sau *demascările* ziarelor „libere”. „Cozile” de la pâine și carne din comunism s-au metamorfozat în cozi la *informația* prezentă în presă. Despre eventualul rol manipulator al ziarelor, încă nu se putea vorbi: credințele erau absolute, mirajul unității într-un Adevăr complet era trăit ca realitate.

Altfel spus, românii-cititori-de-ziare ai anilor '90, nu făceau diferența între propoziția de observație quiniană (*Țesătura opiniilor*) „Pisica stă pe

cover”, infailibilă prin caracterul ei ostensiv, și propoziția de non-observație „Pisica mea stă pe cover”, care nu presupune cu necesitate faptul că martorii știu ceva cu privire la proprietatea asupra pisicii... În consecință, românii imediat-postrevoluționari nu descoperă multiperspectivismul, deoarece ei își dădeau acordul absolut pentru *toate* propozițiile scrise în ziare. Deși uneori enunțurile se contraziceau reciproc, ei nu sesizau *inconsistența*, și, ca urmare, adevărurile ziarelor (*Adevărul*, *laolaltă cu România liberă*, *Baricada* etc.) erau evidente prin ele însele, precum enunțul „Apa este udă”.

ii) *re-descoperirea perspectivelor*, rezultate din săvârșirea propriilor alegeri, proces care începe să diferențieze *unitatea inițială*, în intimitatea ei. Noua putere politică instalată era încă susținută majoritar, dar ea era parțial negată și corijată de *opoziție* reînviată prin reorganizarea partidelor istorice: PNT, PNL. Însă *nostalgia* creditării totale a puterii politice se reflectă în ideea existenței cu necesitate a unei „opozii constructive”, care să *ajute* exercitarea puterii de către partidul majoritar: Frontul Salvării Naționale, „emanat” din Revoluție prin Alegerile mefistofelice din mai 1990. De altfel, remarca deja amintită, „S-au demascat!”, a primului-ministru aflat în funcție, insinuează, resentimentar și abisal, tocmai descoperirea *neplăcută* a unei opoziții *adevărate*, care avea „tupeul” să dorească guvernarea democratică, în locul unei opoziții dorite de oficialitate: *auxiliară*...

Perspectivismul abia apărut pe la mijlocul anilor '90 (în 1996, opoziția democratică, C.D.R.-ul a câștigat alegerile parlamentare), împărțea societatea în falii ideologice și valorice ireductibile una la alta. Românii încetau să mai fie spectatori și se implicau în formarea de grupări non-statale, asociații, fundații. Instrumentul principal al spargerii unității monolitice, ea însăși diferențiindu-se ideologic în interior, a fost tot presa scrisă, de data asta receptată perspectivistic de însuși publicul cititor. Ce se întâmplase cu acest public ? Diversitatea scenei publice îi apare odată cu îndepărtarea față de propoziția de observație „Pisica stă pe cover”, ajungând la credința, mărturisită în grupuri restrânse numite *partide politice* (sau ziare de stânga și de dreapta), a existenței propriilor pisici de pe propriile covoare...

În acest fel, pluralitatea degajată de conținuturile diverse ale presei scrise s-a transformat în mod de a fi cotidian : *lumea trăită a vieții* se autonomiza în fața acțiunii strategice a sistemului. Credința nu se mai manifesta în observația directă, ci în farmecul *demonstrației*. Orice se putea demonstra, prin infiltrarea imaginației, importantă era adeziunea. Cu cât „faptele” prezentate erau mai radicale, mai *noi*, cu atât mai mult se credea în ele: „știrea” *Evenimentului zilei* că găina naște pui vii a eliminat și ultimele bariere existente între faptele brute și interpretare: de acum încolo primele se dizolvă în ultima.

iii) *descoperirea frenetică a imaginii*, prin intermediul televiziunii. „Transmiterea” în direct a Revoluției, până ce aceasta „s-a încheiat”, iar

lumea s-a „liniștit”, a lăsat urme adânci în dinamica aptitudinilor cognitive ale românilor : odată plasați în fața televizorului, ei rămân fascinați de *simularea imediateții*, a trăirii sincrone cu „realitatea”. Acesta este momentul în care diversitatea de opinii se metamorfozează în diversitate de *ipoteze* referitoare exclusiv la *prezent*. Cum știm de la W. V. Quine, „Ipotezele trebuie să servească două scopuri: să explice trecutul și să prezică viitorul”.¹

Însă românii postrevoluționari *reușesc* să „revoluționeze” studiul amintit: ei au eliminat din agenda social-politică atât *explicarea trecutului* (vezi rezistența *puterii* față de legile *memoriei*: legea deconspirării securității ca poliție politică, de exemplu), cât și prezicerea viitorului (vezi lipsa unei *strategii* clare și unanim acceptate în acțiunea social-politică). Captarea publică la prezent este în strânsă relație cu preeminența *imaginii* asupra oricărei alte forme de comunicare. Dar avantajele acestei situații au fost descoperite de *reprezentanții* poporului-telespectator. Ei au înțeles că imaginea bună reamenajează realitatea, o „estetizează”, o de-substanțiază, pentru a o „vinde bine”. Spațiul public s-a colorat cu *mulțimi* de imagini diverse: politicieni, vedete mondene, fotbaliști, animatoare. În mare parte avem de-aface cu un proces al *valorizării prenumelor*, în locul *numelor*: Miki, Pepe, Meme, Kiki... Conținutul intelectual atașat imaginii este din ce în ce mai redus, în concordanță cu dimensiunile liliputane ale publicului cititor corespunzător, și în relație direct proporțională cu urgența criteriilor utilitare, care le înlocuiesc pe cele cognitive.

Ca replică la această ofensivă de-substanțializatoare și atomizantă social, intelectualii români ar fi trebuit, într-o primă opțiune, să se refugieze în construcția-tăcută-a-operei. Sau, dacă dădeau curs imperativului de a-și folosi public rațiunea în *forumul civic*, trebuiau să se ghideze după spusele lui R. Aron : intelectualii nu vor nici să înțeleagă, nici să schimbe lumea, ei vor să o denunțe! Asta, deoarece ei se exprimă în numele unei societăți universaliste, și nu real istorice. Critica lor este una transcendentă, căci ei fixează în discursul lor condițiile de posibilitate a unei societăți reale. De aceea, ei nu sunt utopici, așa cum frecvent sunt acuzați și minimalizați, ci *regulativi istoric*. Ca urmare, funcția lor trebuie să fie continuu critică, dovedindu-se strict necesară la scara marii istorii.

Din păcate – și aici recunosc limita subiectivității mele, deși informată și testată intersubiectiv – nu cunosc decât *patru intelectuali* rămași independenți, cu toate sinuozițiile *tranziției*, deși (sau tocmai pentru că) au fost voci active ale civismului românesc: *Ana Blandiana* (care-l „șochează” pe Emil Constantinescu, ajuns președintele țării și cu sprijinul Alianței Civice, condusă de poetă, atunci când aceasta se delimitează de proaspătul șef de stat), *Mircea Dinescu* (un independent pur, capabil de entuziasme

¹ W.V. Quine, J.S.Ullian, *Țesătura opiniilor*, Editura Paralela 45, Pitești, 2007, p.97

civice conjuncturale, dar cu o aversiune funciară față de construcțiile politice ajunse la putere), *Andrei Pleșu* (un nomad prin angrenajul mai multor guverne și funcții publice, dar constant distant și critic față de orice opțiune politică definitivă și monopolistă), *Dan Petrescu* (un intelectual *retras* după 1990, aparent paradoxal, inclusiv din forumul civic: ne putem imagina că alegerea lui este un protest *absolut*, deci gratuit).

Restul „intelighenției” se află în situația de *partizanat*, într-un fel sau altul, de o parte sau de alta, argumentându-și poziția prin necesitatea *a priori* de sprijinire a variantei politice *progresiste*, România însăși, la acel moment, fiind în „mare pericol”.

iii) *re-descoperirea politicului*, la începutul anului 1990 el fiind identificat cu Revoluția și, prin reducere, cu „emanația” acesteia, Frontul Salvării Naționale: un monolit nouăzecist care domina ideologic România. De aceea, re-înființarea partidelor istorice (PNT, PNL, PSD-interbelice) a fost un fenomen politic întâmpinat cu mari rețineri.

Singura concesie care li s-a făcut, cum am precizat, era *acceptarea lor condiționată*, ca un bloc al unei „opoziii constructive”, de fațadă, cu rol auxiliar.

Pe acest fundal al prelungirii mentalității totalizante, cu aparențe democratice, ia naștere *tensiunea* mereu crescândă dintre formele aurorale de organizare ale societății civile și mecanismul statal. Cea mai spectaculoasă instituție a gândirii libere, implicată în procesul greoi al democratizării țării, a fost Alianța Civică, sub conducerea entuziastă a poetei Ana Blandiana. Prin acțiunile acestei mișcări civice, intelectualii își respectau, în fine, menirea lor: critica oricărei forme de putere, cu atât mai mult a uneia aflată la începutul drumului democrației. Descrierea acestui entuziasm civic nouăzecist îmi oferă prilejul de a descoperi două mari tipologii ale actului politic de după 1990.

De la des-țeserea comunismului începută în 1989, până în anul 2000, *politica românească* a avut un mobil *idealist*, întruchipat în încrederea fără rezerve față de valorile democratice. Instrumentul strict politic, care a coagulat energia supra-materială a acestui val idealist, a fost Convenția Democratică din România (C.D.R.), o asociere politică a mai multor ideologii progresiste (P.N.Ț., P.N.L., P.A.C., P.S.D.-Titel Petrescu, P.E.R., A.F.D.P.R.). La celălalt pol, surclasat în alegerile parlamentare din 1996, se afla o rețea de interese „emanate” în 1989 și reprezentate politic de Partidul Democrației Sociale din România (P.D.S.R.), originat în F.S.N.-ul inițial. Pur și simplu, lupta politică era maniheistă, între *bine* și *rău*, între *pro-occidentali* și *autohtoniști balcanici*, între *progresiști* și *restaurație*. Ca un ecou direct, societatea se divizase și ea ideologic, colorându-se politic, deoarece ipostazele în care credeau cele două tabere erau susținute prin prisma credinței în *consecințele* aplicării lor: fie egalitatea socială și crearea unui

stat arborescent, cu rol de „tăduc” (social-democrației); fie cultivarea valorilor libertății și ale demnității personale, cu rol de ferment al dezvoltării sociale de *jos în sus*, sub monitorizarea procedurală a unui stat minimal (liberaliștii și creștin-democrații).

După anul 2000, odată cu dispariția Convenției Democratice din România, *politica românească* a intrat într-o zodie *pragmatică*: *interesele de grup* au prevalat față de idealuri și ideologii, iar oamenii politici și-au construit o *condiție obligatorie de posibilitate: banii*. Omul-cu-bani (tractorist, cârciumar, mecanic, fost mic întreprinzător, ajuns capitalist pe căi neștiute) s-a instalat pe scena politică, luând locul profesorului sau medicului, civic idealisti. Răspunsul societății la această transformare de statut a fost unul pe măsură: cu un masochism național masiv, originat în „negura” dependenței românești față de cei puternici, noii capitaliști (viitori „baroni”) au fost votați *in corpore*. Astfel că, dincolo de agramatismele lor și de imposibilitatea funciară de a construi o viziune, o strategie, *noii îmbogății*, alcătuiind un adevărat cartel invizibil, vor domina nu numai zona politicului, dar și pe cea civic-media, fiind invitați permanenți în dezbaterile televiziunilor cărora le creșteau audiența. Presa însăși, într-o mare parte, a urmat metamorfozele sferei politice, *re-politizându-se* (în maniera invocată de Habermas), dar nu pe criterii ideologice, ci pe criterii *financiar-utilitare*, impuse de *mogulii* din media. Încât, după fatidicul an 2000, pare că s-a instituit un nou *interregnum*, o stare de tranziție către niciunde, confuză, generată de suprapunerea sferei *politice* peste cea *civică*, ambele aflate în destrămare valorică.

Într-un asemenea tablou al unei sfere publice aflate în restructurare radicală, folosirea publică a rațiunii s-a refugiat în domeniul justiției (confirmându-l pe John Rawls cu al său consens prin suprapunere parțială) sau în cel al armatei, instituții în care încă românii mai cred.

Prin urmare, aventura re-descoperirii Celuilalt, după 1990, a sfârșit în anul 2009 într-o *perplexitate valorică* derutantă, generatoare de dezinsertie socială și de dez-angajare. Spațiul social a devenit atât de nepredictibil, de des-centrat, încât *niciun punct de vedere, niciun argument* nu se impun ca fiind necesare în vederea dezbaterii. Toată disputa publică devine contingentă, ad-hoc, captivă unor situații particulare. *Publicitatea* se lasă dominată de *privatitate*. De aceea, conversația socială operează cu *flatus vocis*, dezbaterea ia forme *nominaliste*: cuvintele s-au desprins de lucruri reale, de fapte care nu mai pot fi atinse, împlinite.

În vederea analizei acestui cadru general, social-politic, nemaîntâlnit, există *două linii de argumentare*: una catastrofistă, iar cealaltă „optimistă”.

Linia de argumentare „pesimistă”, pe urmele lui Habermas cu privire la sfera publică proprie „statului social”, disociază între publicul „mare” și publicul „restrâns”.

Publicul „mare” al sferei publice românești actuale este unul fascinat de cultura de consum, cu toate atributele ei: standardizare, prefabricare, comercializare. El se lasă subjugat de reclama comercială a proprietarilor-oligarhi (sistemul economic), sau de cea politică a „baronilor” puterii (sistemul aparatului de stat), aclamați necritic. În aceste condiții, publicitatea sferei publice are rolul pervers de a dirija integrarea în sistem, diminuându-și cu mult funcția critică. Totul se vinde și se cumpără : voturi, campanii de presă, imagine TV, funcții – într-o multiplicitate lipsită de un temei justificator.

Publicul „restrâns” al sferei publice românești actuale este alcătuit din tradiționala forță activă a vieții publice: intelectualii. În mod surprinzător, deși cu o oarecare distanță prudentă, el a urmat direcția asumată de publicul larg și de societatea în ansamblul ei : până în anul 2000, el a desfășurat o „acțiune comunicativă” orientată către consens; după 2000, s-a abandonat „acțiunii orientată către succes”, specifică sistemului: a „militat” pentru obținerea de roluri în aparatul de stat și/sau a urmărit atingerea unor avantaje economice prin semnarea unui pact cu oligarhii validați social, ca angajați ai trusturilor de presă.

Rezultatul acestei „trădări” vulgare a germinat apariția și înflorirea a două boli sociale, pe care românii au sfârșit prin a le accepta ca normale, fapt pentru care nici nu le mai condamnă public: corupția și politicianismul. Este finalul apoteotic al sferei publice românești moderne: interesul public (reprezentat prin oameni politici, dar și prin personalități ale societății civile, care semnează liste de susținere a diverștilor politicieni) a luat, insesizabil, forma unui simplu pretext pentru satisfacerea unor interese particulare, „prea umane”.

*Așa că, privind agitația post-comunistă a publicului „restrâns” (mic), este posibil ca diagnosticul pus de Sorin Adam Matei în *Boierii minții* să fi fost, din păcate, unul corect : *sinecurismul* a devenit un mod de viață printre membri „intelighenției” românești contemporane (conducerea unor consilii de administrație, institute, reviste culturale, uniuni de creație – din care-și triază clientela cu scopuri utilitare și conjuncturale, etc). Intelectualul român uneori elitar și independent se află pe cale de dispariție, iar din „cenușa” lui pământescă se naște învățatul învingător, Sofistul pur : cameleonic, instrumental, trăind în profit, și nu în adevăr.*

Așadar, pentru a închide complet această linie de argumentare catastrofistă, nostalgică după unitatea binelui comun, sau după interconectarea socială pașnică, voi constata că în sfera publică românească au dispărut cele două exigențe ale unei libertăți comunicaționale moderne, de tip habermasian, cu originea în luminismul kantian :

i) fiecare participant la actul comunicării sociale este liber, deoarece dispune de *autoritate epistemică*, la persoana întâi, care-i face posibilă atitudinea;

ii) autoritatea epistemică se exercită în scopul căutării unui *acord rațional*, validând acele soluții care sunt acceptate rațional de către toți participanții la actul comunicării.

Linia de argumentare optimistă se naște, în mod neașteptat, din soluțiile întrezărite la un adversar al postmodernismului, ca Horia-Roman Patapievic: „numai formele «specializate» de cultură mai pot asigura renașterea unui consens comunitar”, căci consensul „nemijlocit, sădit în instinctele tuturor membrilor comunității, restrânse, dispare, adică atunci când universalitatea valorilor comun împărtășite este pusă în discuție...”²

Un nou tip de sferă publică pare să se închege, absolut diferit față de cele anterioare, generat de o subiectivitate prea puțin recunoscută de către cei care gândesc spațiul public sub *nostalgia unității* și a *coerenței*. (În acest sens, Horia-Roman Patapievic revine la direcția conservatoare, asumată cultural, și eticizează discursul despre spațiul public: *bârfa, culisele, găștile* sunt accidente *morale* ale acestuia, care ne împiedică să ajungem la „unitatea binelui comun.”). Modul actual de a fi, plasticizat, fluid, modular, aflat în reevaluare perpetuă stă sub semnul unei comunicări exotice, pe care o numesc, ajutat de Jean Baudrillard, cu minimală prudență: *comunicare spectrală*.

Dar ce ne spune acest concept, *spectralitate*? Răspunde Marc Guillaume, aflat în dialog cu Jean Baudrillard: „E vorba de o formă de comunicabilitate care ne face să ne despărțim de nostalgia comunității, de dialectica tradițională a individualului și a colectivului. Numesc *spectral* acest nou mod de a fi și de a schimba”³.

Comunicarea spectrală, prin ale sale multiplicări ale „punerilor la distanță”, poate fi valorizată negativ (intrând astfel în zona antropologic-etnicistă), în sensul posibilității de a conduce la dificultăți sociale: *anonimat* și *anomie*. În această grilă interpretativă, un Giovanni Sartori (în *Homo videns*) ar numi *spectralitatea* ca pe un „pericol” care ar determina momentul *dispariției publicului* și apariției „sub-cetățenilor” sau a „cetățenilor tăcuți”, dominați de emoțional și particular, cu toții formând o „mulțime însingurată”. Ca efect „apocaliptic”, *homo sapiens* se depreciază într-un simplu *homo videns* (identificabil în *omul recent* patapievician). Ceea ce contează la nivelul comunicării sociale sunt calități de suprafață, *cantitatea* și *viteza*, care împreună formează, cu ajutorul jocului „malefic” al mediei, „proletariatul intelectual” medial.

² Horia-Roman Patapievic, *Despre idei & blocaje*, Editura Humanitas, București, 2007 p.66

³ Jean Baudrillard, **Marc Guillaume**, *Figuri ale alterității*, Editura Paralela 45, Pitești, 2002, p.16

Ca o contrapondere la viziunea catastrofistă sartoriană, putem ușor invoca un alt sociolog, Alvin Toffler, care aduce o interpretare opusă: a *demasificării* vieții publice și politice către diversitate și specificul minoritar. Pentru sociologul american, *tipul nou* de societate este unul *configurativ*: mulțimi de minorități temporare alcătuiesc configurații efemere, într-un joc personal și intercontextual.

Reinterpretând însă dificultatea invocată de Marc Guillaume, *anonimatul comunicării*, rezultat al „punerii la distanță”, spectralitatea nu produce doar anomie, atomizare, ci și, mai important cred, ea reduce *controlul social* comunitar tradițional, în vederea configurării unei *identități* marcată de o rearticulare a unor lumi cu care subiectul se confruntă. Spectralitatea dă posibilitatea instituirii mai multor „fețe” prin intermediul cărora individul se poate reinsera în fluiditatea lumii: „A fi spectral – ne spune Marc Guillaume – înseamnă a fi cu multe fețe și a nu angaja decât o față în interfața comunicațională, de exemplu în lumea socială și profesională obișnuită. În altă parte, se poate prezenta în fațete cu totul diferite care sunt îndreptate către intimitate, către familie, prieteni, străini. Astfel, legarea de o identitate este oarecum eschivată, progresiv îndepărtată”.⁴

Întorcându-ne, acum, către sfera publică românească actuală, echipați cu ipoteza „*revoluționară*” a *spectralității* (care respinge opiniile prealabile, acceptate însă de ipotezele conservatoare), vom încerca să descifrăm *natura* grupurilor culturale, politice, civice, manifestate pe scena publică. Din această perspectivă, calificările de *infatuări*, *fanariotisme*, *trădări*, *calomnii* etc., asociate diverselor grupuri, nu sunt altceva decât simple *fețe*, mereu altele, plasate către destinații diferite din realitatea istorică spectrală. Din acest unghi – cred că singurul *obiectiv* –, nimic nu rămâne *nejustificat*, neîntemeiat. De pildă, analiza critică pe care Sorin Adam Matei o face „grupului Humanitas”, care ar domina „monopolist”, ca *grup de prestigiu*, piața culturală, este una *tipic modernistă*, făcută dintr-o perspectivă utopică, a existenței unei piețe *ideale* a ideilor, și nu a uneia reale. Or, *Humanitas*-ul este gruparea de sensibilități și de idealuri sincrone creată pe fundalul general, obiectiv, al aridității infrastructurale a pieței culturale.

Ca urmare, *în acest sens contextual*, Humanitas s-a format în mod natural. Acestui „grup” nu i se poate reproșa nimic (acuzele de grup *închis* sunt moralist-ineficiente: el are *chipul* opțiunilor membrilor săi care, astfel, s-au transparentizat), așa cum, în alt plan, nu i se poate reproșa ceva procesului complicat de acumulare a capitalului. De cealaltă parte („față”) a exemplului, adevăratul *program* pe care Horia-Roman Patapievici l-a lansat în vederea constituirii unui Centru care să ordoneze *rațional* lucrurile în spațiul public, eliminând entropia *bârfei* etc., echivalează cu nevoia

⁴ Jean Baudrillard, Marc Guillaume, Op.cit. p. 25

modernist-utopică (și ea eticistă, cum am mai precizat) de Supervisor cultural *versus* libertatea postmodernă a conversației sociale.

Ceea ce împacă în *absolut* multiplele tendințe ale întrepătrunderii dintre *politic* și *civic* în realitatea românească (alcătuită din inițiative ale ziariștilor, profesorilor universitari, analiști politici, foști poeți, foști angajați guvernamentali – toți atașați unei anumite opțiuni ideologice) este o *neutralitate fluidă*, opusă celei statice (de tipul Carol I), care are rolul de a dinamiza toate posibilitățile în asemenea fel încât ele să se *neutralizeze reciproc*, formând „gradul zero al spațiului uman”.⁵

În chiar acest punct „zero” întâlnim *spectralitatea* ca mod de a fi contemporan: un joc „pe muchie de cuțit” între valorizarea oricărei posibilități și anomie. Calificând realitatea socială ca fiind una de tip geologic, unde straturile geologice se succed și se afectează reciproc, Marc Guillaume (apelând la lucrările lui François Dubet despre adolescenți) separă tipologic *găștile* de *galeră*: *găștile* reprezintă comunitatea unui adolescent aflat în anomie, iar *galera* trimite la practici spectrale ale adolescentului, foarte diferențiate între ele, opuse oricărei comunități închise, inclusiv găștilor sau rețelelor *tradiționale* de tipul mafiei.

Între *găști* și *galeră*, românul contemporan (vezi comentariul lui Sorin Adam Matei despre „cazul” *Humanitas*) își caută propria identitate, optimist sau derutat, în plină lume spectrală: „... spectralitatea – nuanțează Marc Guillaume – nu înseamnă nici distrugerea și nici dispariția subiectului, ci dispersia sa (...). Această dispersie se deschide spre experiența diversității (*alteritas*) celorlalți, a infinității diferențelor adeseori neînsemnate, dar și către experiența diversității componentelor interne, inclusiv componenta inconștientă. Altfel spus, aceste schimburi spectrale cu o multitudine de alții nu sunt întâlniri directe cu alteritatea lor, deși pot conduce la așa ceva în anumite cazuri, ci contribuie la sculptarea unor multiple fațete ale sinelui, fac să apară efecte de alterare și de alteritate în interiorul subiectului”.⁶

Înconjurat, fie că vrea, fie că nu vrea, de rețeaua socială spectrală, intelectualul român are șansa de a fi în căutarea Celuilalt (în afară, sau mai curând în interior) plecând de la „gradul zero al spațiului uman” românesc. Afilierea la *grupuri* pare o practică ineluctabilă pentru un început de reconstituire a socialului, dar nu acesta este „pericolul” indus de spectralitate. Mai degrabă înscrierea în grupuri este o etapă de tranziție între finele sferei publice moderniste și debutul celei *spectrale*, miza acesteia din urmă fiind construirea unei *identități* pentru exterior. Spectralitatea poate aduce, prin mondializarea „piramidală” a lui Baudrillard, o segregare *nu între grupuri* (aceasta fiind o simplă expresie *subiectivă* a orgoliilor), ci între două *lumi*

⁵ Jean Baudrillard, **Jean Nouvel**, *Obiecte singulare*, Editura Paideia, București, 2005, p.78

⁶ Jean Baudrillard, Marc Guillaume, Op.cit., p.26

deconectate una de cealaltă: o lume egalizată în sine la un nivel superior, *universalizată*; o altă lume egalizată în sine, prin neutralizare reciprocă a valorilor, la un nivel inferior, *mondializată* („disneyficată”). Între cele două segmente ale lumii, formate *obiectiv*, nu vor exista relații și nici conflict: „... ele își vor urma fiecare pe drumul lor în mod paralel, și una va merge din ce în ce mai mult către sofisticarea cunoașterii, viteză, în vreme ce cealaltă va trăi în excludere – dar fără conflicte, fără pasarele. E cu mult mai periculos decât o revoltă, căci este neutralizarea conflictului însuși (...) ... această mișcare va crea o specie de hipersocietate virtuală care va avea în mâini toate mijloacele, e limpede, toate puterile, care va fi o minoritate absolută, din ce în ce mai minoritară, iar restul, în mare majoritate – în termeni generici – va trăi cu adevărat în condiții de excluziune. Ne îndreptăm către societăți paralele, duale...”⁷

Prin urmare, nu lupta între grupuri culturale trebuie incriminată (incriminarea însăși fiind expresia acestei lupte), ci separarea completă între cele două sau mai multe lumi aduse de spectralitate. Pare că ne întorcem de unde am plecat: pe de o parte, grupuri elitiste, luminate, iar pe de alta, publicul extins supus luminării de către „învățați”. Dar nu este așa : cele două „lumi” nu mai formează un *întreg*, ci funcționează absolut separat una de alta și, ceea ce este mai interesant, pașnic. Asta înseamnă că fiecare se mulțumește cu propriul ei standard, la care se raportează autoreferențial, vidând de sens „restul” lumii.

Unele indicii ale acestei noi situații ar putea fi identificate deja în spațiul cultural românesc. În *Discernământul modernizării*, ca să continuăm disputa și exemplul, H-R. Patapievici precizează că se adresează „societății civile a culturii” pentru a-și prezenta ideile sale despre modernizarea științifică „prin altoi” aflată în opoziție cu cea românească, a „aruncării la coș”. Bineînțeles, această logică a discursului autonomizat, destinat părții „înalte” a culturii, este *legitimată* de însăși ideea *specializării* în cercetare, susținută de eseistul român. Însă, din unghiul specific al *tipului de sferă publică pe care l-am propus*, grupul specializat al *societății civile culturale*, util acoperirii propriilor sarcini, elimină *ab initio* orice comunicare reală cu „marele public”, trăind fără frustrări comunicaționale într-o sferă paralelă și calmă față de *întreaga* sferă culturală sau, mai larg și mai de neacceptat pentru un modernist, față de *întreaga* sferă publică românească. În aceste condiții, ideea de *luminare* a dispărut, iar ideea de a *primi* și a căuta luminarea, de asemenea. Avem „un univers total comunicativ, imperativ, cu atomi complet separați unii de alții, implodați unii în ceilalți”⁸.

⁷ Jean Baudrillard, Jean Nouvel, Op.cit., p.79-80

⁸ Jean Baudrillard, Marc Guillaume, Op.cit., p.63

Cele două sfere fiind paralele, deși unele transferuri *individuale* se pot face într-o parte sau alta, experiența *alterității* devine imposibilă în manieră tradițională: una *nu* se dezvăluie față de alta ca fiind Altul. De aceea, alteritatea va fi *inventată* în *interiorul* fiecărei lumi, printr-o mișcare *bovarică* de creare a unei imagini de sine demnă de a fi crezută și, mai mult, iubită în liniște totală de altcineva nemaivăzut...

În sinteză, sfera publică post-comunistă românească a debutat într-o pace aparentă, cu sechele moderniste dar și masificat socialiste, și continuă furtunos, segregându-se.

De aceea, am propus pentru tipul de comunicare socială actuală termenul lui Baudrillard și Gauillaume, acela de *spectralitate*. Abia înfiripatul proiect de *sferă publică spectrală* este alcătuit din două sub-sfere, tot mai îndepărtate între ele:

(i) *sub-sfera synferică* a „lumii superioare”, active civic, cultural și politic, divizată și ea în grupuri *polemice* unele față de altele. Relațiile intergrupuri sunt conflictual – civilizate, flexibile, mereu în mișcare. Între ele nu există o *măsură unică*, statică, procedurală, ci o *măsură dinamică* specifică unei configurări procesuale. Singura rațiune de a fi a acestor grupuri este hrănirea propriilor nevoi de conservare a ego-ului, nevoi *specializate* în *cercetarea științifică*, dar este și *polemica* de principiu unele cu altele, productivă în ordine obiectivă. Acestei sub-sfere i se potrivește unul din fragmentele heracleitice: „Dreptatea este o luptă și toate se nasc din luptă și nevoie”.

(ii) *sub-sfera synhaptică*, a lumii „inferioare”, inactive civic, are un sens centripet. Este sub-sfera repausului, a păcii consensuale instaurate de „proletariatul electronic” unit în jurul imaginii, trăind fericit în „singurătatea electronică” (Giovanni Sartori) a oamenilor „distrați”, seduși de forța anonimă a masei.

Critica adusă de *prima linie de argumentare* („pesimistă”) se îndreaptă către această *fațetă* a lumii actuale. După cum „optimismul” celei de-a *doua linii de argumentare* se adresează *sferei spectrale* în „totalitatea” fațetelor sale.

Oricum, între cele două sub-(emi)sfere nu există relaționarea tradițională, apărută odată cu Iluminismul dedicat sarcinilor naționale și populare, continuată cu modernizarea radicală inițiată de pașoptiști și de cea criticistă a junimiștilor, maturizată în modernismul interbelic synferic în *totalitatea societății*.

Pe de altă parte, existența celor două sub-sfere, acum abia întrezărită, dar potențată de *satisficarea* informațională a lumii, mărturisește dispariția *publicului unic*, modern, liber moral și economic, coerent în sine, și apariția *publicurilor spectaculare*, fluctuante, specifice mai întâi celor două sub-sfere în parte, și apoi multiplicare în interiorul sub-sferei synferice prin polemica grupurilor aflate „în luptă”.

MIHAI GHEORGHIU

EXCURS DESPRE LIBERTATE, UTILITATE ȘI POSTMODERNITATE

Subterana nu este numai lumea sau propria țară ca o carceră, ci poate fi chiar propriul eu. În această situație libertatea este luptă cu tine însuși, re-facere a eului propriu. Când tu însuși devii un eu subteran, o ființă-carceră trebuie să lupți, să lupți neîncetat pentru sens și transparență. Ceea ce vreau este sensul pur și simplu, vreau o existență asigurată de sens și nu o existență desfigurată de teroarea lipsei de sens. Iar sensul, în mod paradoxal, este și nu este sensul pre-dat. Eu exist pentru că lumea și ființa preexistă, sunt pre-date existenței și prin ele eu însumi mie însumi dat. Viața mea nu poate fi decât căutarea mea, figura mea desenându-se permanent pe nisipul ud șters de valuri. Eu nu pot fi decât ca certitudine, mai mult decât atât nu pot fi decât adevăr sau tensiune spre adevăr. Eroarea continuă, ignoranța și ridicolul unei afirmări simplificate de sine nu fac decât să macine, să oculteze propria mea existență. Nu pot renunța la a fi adevărul și certitudinea, tensiunea spre adevăr și certitudine, sfâșierea continuă pentru creația ființei mele fără a renunța la mine însumi, fără a mă arunca pe mine însumi în carcera unei treceri fără sens.

Cum pot fi eu adevărul ? Interogând sensul pre-dat, temporalizându-l, făcându-l să existe în mine și prin mine. Dacă eu nu sunt propria mea origine atunci prin mine transpare sensul și direcția ființei create și instaurate. Eu sunt unic și indivizibil, dar nu sunt propria mea origine. Ființa creată de Dumnezeu pe care eu o găsesc ca dată și pre-dată mă asigură că exist și îmi transferă ființa. Libertatea mea este chiar viața mea, capacitatea mea de a mă prelua pe mine însumi ca sarcină și proiect, capacitatea mea spirituală de a interoga, de alege și de a decide. Eu pot decide metafizic, istoric și personal, pot decide împotriva lui Dumnezeu și totodată împotriva omului sau împotriva mea însumi, pot decide împotriva creației și a lumii întregi. Puterea mea de a mă anihila sau de a anihila lumea este chiar sursa libertății mele, puterea ei de a fi, prezența ei desăvârșită. Eu nu sunt decât această libertate care transmite ființa și istoria spre împlinirea într-o experiență. Libertatea mea este condiția existenței mele și a acțiunii mele, numai această libertate mă face să fiu, această libertate care la rândul ei este pre-dată eului meu. Ce fac eu, cum experimentez această libertate, cum o reconstruiesc – toate acestea sunt întrebări la care trebuie să răspund, și voi răspunde dacă voi ieși din subterană.

Nu ignoranța definește subterana, ci puterea negării infinite a omului și a creației, puterea anihilării cu orice preț a oricărui sens, anihilarea oricărei valori pentru că nu există nici o valoare, pentru că totul nu e decât minciună condensată în Dumnezeu care anihilează, nu-i așa, lumea și libertatea acestei lumi. Pentru omul încarcerat totul nu este decât o farsă sinistră unde nu există nimic altceva decât cinismul infinit circular al puterii, morții și deriziunii, unde nimic nu are preț sau totul nu are decât un preț vizibil, cuantificabil. Pentru omul subteranei Dumnezeu este un Baiazid închis în cușcă de Genghis-han, o teroare derizorie, o deriziune demonstrată, un măscărici devoalat. În locul acestui clovn care s-a pierdut pe sine trebuie așezat puternicul constructor iluminat al paradisului terestru, al utopiei realizate ca magie împlinită. Omul își înfrânge originea, omul anihilează ființa ca mister și dăruire permanentă și insondabilă, omul instrumentalizează ființa, pentru că totul a fost redus la ceva care se instrumentalizează neîntrerupt. Lumea de astăzi nu este decât exercițiul acestei totale și universale instrumentalizări. Care este scopul ? Confortul, utilitatea, progresul – toate miturile goale de sens ale unei umanități care nu mai vede decât exercițiul propriei gonflări iremediabile.

Dacă omul aselenizează, întrebarea este cine aselenizează ? Care om, omul cărei condiții umane ? S-a dovedit că omul care aselenizează este stăpânul, prezumat cel puțin, al tehnologiei, supraomul, viitorul călător intergalactic în căutarea naturii și nemuririi. Dar tehnologia anihilează de fapt însăși natura, adică ceea ce face posibilă existența fizică a omului, tehnologia denaturalizează realul, natura devine o abstracție, iar realul o simplă funcție a omului. Ceea ce sperie și cutremură în această schimbare este puterea dezlănțuită a subiectului uman de a deține natura și realul. Omul care ocupă luna este deja omul care a distrus pământul, l-a pârjolit și-l va oferi mâine universului ca eroare.

Această putere a devenit cutremurătoare și este din ce în ce mai nechestionată, mai interzisă chestionării. Astăzi comunismul, de exemplu, trebuie privit ca un caz particular și patologic al acestei puteri care se dezvăluie pe sine ca fundament al omului contemporan. Puterea nechestionată nu este altceva decât nihilismul care poartă și este purtat de om în istorie. Lumea postmodernă este nihilism împlinit, realizat. Spiritul lumii, ideea care revine la sine este nihilism. Adevărul devine destin și prezență nemediată în și prin nihilism. Acum omul știe că chipul din spatele cortinei este chiar chipul său și, mai mult decât atât, că de fapt nu există nici o cortină și nici un mister, lumea este doar reprezentarea subiectului, punere infinită a subiectului. Odată clovnul numit Dumnezeu izgonit din scenă, omului nu-i rămâne decât să se contemple infinit în oglinda apei. Narcis, și nu Zarathustra ne guvernează post-istoria. În puterea de a se împotrivi s-a dat omului puterea de a nimicnici. Omul este singura ființă care se sinucide, are

libertatea de a distruge și de a se distruge. Această libertate este prețul existenței sale, altfel nu ar fi existat probabil. Nu existăm decât ca eternă posibilitate a anihilării, ca eternă alegere. În acest sens omul trebuie să se aleagă pe sine, trebuie să-și exercite libertatea. Libertatea nu poate fi niciodată ocolită, anihilată, ea se află întotdeauna în fața sau în spatele deciziei, chiar renunțarea la libertate nu este decât o dicizie a libertății mele. Sclavia nu este decât amânarea sau tensiunea spre libertate.

Nu este nimic de regretat, nu este nimic de schimbat. Omul se alege pe sine, se dăruie pe sine sau se mutilează și se distruge, se nimicnicește. Omul contemporan, care neagă transcendența, nu face altceva decât să-și exercite libertatea, adică puterea cutremurătoare cu care a fost dăruit și pe care o pune în scenă cu o uluitoare consecvență a confuziei.

Alegerea de a-l crucifica pe Hristos, de a-l omorî pe Dumnezeu deschide și totodată închide istoria în sensul în care arată, dezvăluie limita umanității noastre, adică esența noastră intimă a fost dezvăluită – a-l ucide pe Dumnezeu, a ucide omul și a nimicnici creația, iată păcatul esențial de care suntem capabili. Metafizic aceasta este limita. În acest fel omul se cunoaște pe sine în mod esențial. Desigur există pentru fiecare din noi calea de a reveni la sine afirmând creația și transcendența, pe Dumnezeul cel viu. Din punct de vedere al acțiunii omul este dezvăluit, între mântuire și anihilare nu există decât timpul care dezvăluie pe fiecare dintre noi. Timpul există, apare, numai pentru că există omul care își exercită ființa. Eu sunt subiectul care își comunică ființa, își experimentează libertatea, subiectul care creează istoria. Iar istoria este înlănțuire, determinare și totodată libertate, deci predate-preluare a unui sens și a unei limite. Probabil că experiența umană este ilimitată și infinită ca posibilitate a întâmplării, a contingentului, dar nu și ilimitată sau infinită ca fundament al întemeierii sale. Astfel libertatea mea nu poate fi decât libertatea de a fi sau a nu fi, nu pot avea libertatea unei terțe posibilități. Sunt liber ca om, dar determinat să fiu om și deci nu înger. Omul se cunoaște pe sine ca libertate dăruită, înființată. Ateismul nu poate fi decât decizia de a nu recunoște investirea și înființarea ființei mele, o decizie radicală, metafizică. Nu este nimic abscons în ateism, nimic puternic, ci doar un iremediabil refuz.

Omul contemporan, postmodern, este omul acestui refuz, omul competent tehnologic și complet incompetent spiritual, omul care alege cinismul eficienței și se dezbară fericit de barbarismul conștiinței religioase. Lumea modernă este lumea păgânismului total, lumea care nu mai are nici decența iluziei creștine, o lume care acceptă în totalitate simulacrul materiei instrumentalizate, o lume în același timp a dematerializării lumii, o lume a simulacrului imaginii și a semnelor, o lume a opacității imaginii care guvernează totul, o lume care se propagă pe sine ca imagine a rațiunii și a puterii eficiente care eliberează și dispune de tot. Pretenția acestei lumi este

de a-și găsi sensul prin propagarea imaginii și a propriei puteri care transformă universul în ceva care este determinat prin calcul și folosit prin rațiunea tehnologică. Lumea devine aici obiect al rațiunii calculatoare și tehnologice, spațiu de dezvoltare și perpetuare a acestei rațiuni. Libertatea omului devine libertatea de a produce, omul se eliberează pe sine ca producător de tirania presupusă a naturii și învinge transformând natura în materie primă. Astfel omul va produce în final natura și se va autoproduce pe sine ca libertate totală. În sfârșit omul se eliberează ca specie prin saltul în neant, iar neantul devine prezență covârșitoare, eternă reîntoarcere la absurd. Iar neantul este pura dispariție a sensului și a oricărei posibilități de a accede la sens.

Homo faber constrânge universul să se desfășoare, să existe ca univers al manevrabilității, al exercitării puterii de a face, al dominării în sensul umanizării. O umanizare care transformă, modifică, face util. Universul făcut util este universul instrumentalizat în care rămâne eficientă numai tirania dominării. Omul va fi din ce în ce mai stăpân, dar cine va ști ce va stăpâni și cine va ști cine este de fapt stăpânul. În acest sens mitul vital al Europei este Faust, și al Americii totodată, care nu este decât o Europă care a explodat. Faust, maestrul magician care reduce universul și pe sine însuși la dorință, dorința de a domina cu desăvârșire prin cunoaștere și experiență tehnologică. Faust nu se opune lui Dumnezeu, nu îl neagă, îl uită, îl ucide, îl nimicnicește prin uitare. Dumnezeu este uitat, un obiect mic în lada de gunoarie a universului. Faust este un adevărat nihilist, Faust înainte de Zarathustra, Goethe înainte de Nietzsche. Astfel secolul XIX nu este un secol consumat, ci un secol care trebuie să vină, un secol care abia vine.

Faptul că Dumnezeu devine valoare mai întâi și apoi dispare sau este anihilat ca valoare nu trebuie să surprindă cu nimic. Dumnezeu-valoare este într-adevăr un Dumnezeu-poveste, un Dumnezeu al unei conștiințe truate sau slabe. Dumnezeu pedagogul este și devine un Dumnezeu inutil. El a încetat de mult să mai fie Dumnezeu cel viu. Conștiința atee europeană modernă este un neîncetat proces la adresa lui Dumnezeu, o neîncetată spoliere a lui Dumnezeu de atributele sacralității, până la a-l face pe Dumnezeu poveste și valoare, adică o inutilitate împovăraătoare și domestică.

Creștinismul dispare mai întâi în aspectul său ideologic, ca putere, ca dominare a unui discurs, ca neputință în final. Și abia apoi ca religie, ca legătură vie cu Dumnezeul cel viu. În secolul XVIII creștinismul este lovit în imperium-ul său, apoi prin Goethe, Hegel, Marx și Nietzsche este întemeiat atacul metafizic ultim, iar în secolul XX creștinismul este deja o religie înfrântă. Secolul XX desăvârșește construcția unei civilizații umane, pentru prima oară în istoria cunoscută a umanității, fără nici un fundament religios. Religia devine acum organizarea tribală și retardată a unei morale din ce în ce mai asediate. Libertatea umană se desăvârșește ca totalitate a expropriării

întregului univers și a impunerii omului ca centru al cosmosului. Ființa umană își arogă universul ca pe ceva destinat irevocabil. Cum este omul posibil – rămâne bineînțeles o întrebare inutilă. Într-o lume din ce în ce mai saturată de ideologie, sub aparența dispariției oricărei ideologii, conștiința religioasă este asaltată ca retardare și ca pericol al violenței și al ostilității împotriva paradisului tehnologic și „umanist” al civilizației tehnologice. În fața tehnologicului care desfide umanul și spiritualul devenind matrice a oricărei supraviețuiri, inclusiv a celei naturale, asumând însăși reproducerea ființei umane ca naturalitate biologică, Dumnezeu și conștiința religioasă devin inutile și orice inutilitate trebuie să dispară. Când Papa însuși va fi acuzat și condamnat pentru tradiționalism, ignoranță și speranță teologică de un tribunal internațional, atunci creștinismul va redeveni cu desăvârșire un atribut al catacombelor. O religie care conferă realitate creației, naturii și omului, care jură că spiritul există și că el este revelație și tradiție, predare a sensului și a adevărului, această religie nu poate fi decât o religie a pericolului și a ostilității față de paradisul incolor și inocent al tehnocrației guvernării mondiale. Dostoievski a spus-o de mult: Hristos nu are ce căuta în palatul de cristal al omenirii, deci va fi expulzat, el, Dumnezeul mort și înviat. Dar cred că aici este misterul insondabil: un om puternic, un stăpân al universului în fața Dumnezeului fragil și întrebător, un om care are toate răspunsurile și nici o întrebare. Un om căruia i s-a dăruit puterea de a-l ucide pe Dumnezeu. Desigur, omul va fi fericit!

Libertatea mea caută certitudinea realității, libertatea mea vrea experiența ființei, a realității care să nu treacă permanent în iluzie sau ficțiune, caut terenul stabil al lumii ca experiență a luminii și a transcendenței. Libertatea mea caută adevărul situației și al angajării către și pentru ființa ca epifanie a lui Dumnezeu. Caut adevărul care îmi arată lumea ca existând cu adevărat, care îmi arată că lumea nu este, nu poate fi numai suma neputinței mele sau a iluziilor mele. Libertatea mea vrea ca lumea mea să existe cu adevărat și eu odată cu ea. Libertatea mea se vrea pe sine ca negare totală a carcerii, vrea ca lumea să fie deschiderea esențială, deschiderea care nu poate fi ratată. Uzurii continue a ființei mele și a libertății mele îi caut neîncetat un sens sau o împlinire, vreau să fiu pentru ceva, și anume pentru adevăr. Nu pot fi dacă sunt numai ficțiune, iluzie, contingentă, limită a unei materialități sau biologii precare. Exist numai dacă sunt adevărat și nu pot fi adevărat decât dacă sunt adevărul, adică sunt în comuniune cu adevărul. Adevărul nu este un în-sine sau pentru-sine, acest adevăr pe care încep să-l știu este adevărul cu mine și pentru mine. Aici adevărul nu este adequatio, ci pur și simplu prezența unui infinit pentru. Pentru fiecare din noi.

De aici nu decurge că pot condamna în numele libertății mele. Omul nu poate fi dus nicăieri împotriva lui însuși. Nimeni nu poate salva lumea

împotriva ei înseși, lumea va fi sau nu va fi. Libertatea mea fundată religios nu poate fi îndreptată împotriva nimănu și nu poate salva pe nimeni și nimic fără participare. Eu nu pot fi decât martorul adevărului pre-dat și uneori trădat. Nu pot fi decât cuvânt și faptă pentru cuvânt, pentru Logos. Paradisului artificial al bursei utilului nu-i putem opune decât Evanghelia. În rest totul trebuie să fie tăcere și legitimă apărare. Ce poți face dacă întreaga lume decide că trebuie să fie esențial urâtă, seacă și spoliată de splendoare? Orice formă de critică făcută modernității noastre paralizante este rejectată cu o putere extraordinară de toți venerabilii gnosticismului actual. În această lume nu putem fi decât perfect incongruenți. Ceea ce eu cer este puțința de a vorbi semenilor mei despre o lume care nu-și mai acceptă originile. Cei care dețin această lume trebuie să-mi accepte existența (cu tot disprețul pe care îl implică raportarea la o ființă ambiguă și retardată) ca pe un dat care poate fi sau nu anihilat. Pentru că eu sunt carnea de tun, cobaiul oricărei experiențe, a oricărei autonomii riscate la marginea ființei și a creației, eu sunt omul care trebuie eliberat și totodată dominat într-o experiență paradoxală și grotescă, pentru că libertate și supunere devin aici unul și același lucru. Libertatea de a fi perfect autonom devine libertatea de a fi o non-identitate, adică un manipulator manipulat perfect. Comunismul nu este singura utopie periculoasă, utopia unei lumi eliberate prin magia tehnologicului este de asemenea o utopie pernicioasă. Existența „soluționată” tehnologic rămâne un mare semn de întrebare, un spectru al unui paradis, cel mai probabil derizoriu. Iar semnele de întrebare nu sunt produsele unei conștiințe pur și simplu retardate, fără acces la miracolul modern al științei, ci, dimpotrivă, îndoielile perfect legitime ale oricărei conștiințe raționale. Întrebarea este în fond foarte simplă: ce producem? Subzistență, dezvoltare, eliberare, dominație pură, catastrofă sau doar eterna și friabila umanitate. În ultimă instanță cine poate da răspunsul? Imensa dualitate a tehnicii este un loc comun, ceea ce rămâne cutremurător aici este abisul infinit și fără chip al acestei dominări care nu arată spre nimic, decât spre ea însăși, spre o dominare și mai devoratoare.

Ceea ce aduce cu pregnanță secolul XX ființei umane este devorarea corpului subtil al spiritualității neexprimate în termenii carcerali ai eficienței și mitului utilului. Modernitatea a distrus omul ca ființă spirituală nu numai ca ființă religioasă. De fapt numai moartea conștiinței religioase putea aduce eviscerarea corpului subtil al ființei umane. A fi spiritual înseamnă a te raporta la transcendență și apoi la celălalt ca la un Tu care nu este decât echivalența deplină a lui Eu, un Eu în oglinda infinită a ființei și a creației. Dar Tu înseamnă perpetuu El care a creat ființa fragilă a amândurora. Restul nu este decât legalitate sau calcul util. Suntem noi cu adevărat mai puțin decât predecesorii noștri? Greu de spus, dar un lucru e sigur, noi am deprins cinismul de a afirma că totul nu este decât constrângere care anihilează,

singurul lucru care eliberează fiind nihilismul, adică eliminarea oricărei raportări la transcendență și la adevăr. Desigur, utopiei tehnologice a utilului nu trebuie să i se opună în oglindă contrautopia manieristă a unei spiritualități naturale care doar trebuie să se exhibe de sub faldurile impermeabile ale falsității și socialului constrângător. Realitatea lumii este paradoxală și deci permanent duală, prezența masivă și irațională a răului însoțește cercul infinit al binelui care guvernează existența ca prezență a ființei. Misterul ființei este tocmai această paradoxală reunire a contrariilor. Faptul că raportul moral, adică recunoașterea spirituală a existenței alterității, rămâne posibil este o permanentă șansă de a ieși din cercul nihilismului. Raportul moral este adevărul relației mele cu celălalt, adevăr pe care nu-l recunosc decât arareori. Raportul social cu celălalt nu este decât adevărul corespondenței dintre măștile noastre, ceea ce nu înseamnă că măștile nu sunt și ele transparente. Prin mască transpare totuși ceva din eul meu regăsit sau rătăcit. Societatea contemporană masifică și solidifică raporturile noastre alocându-ne tuturor măști mai mult sau mai puțin utile. A ști să te regăsești ca om în spatele tuturor măștilor înseamnă a regăsi libertatea, adică raportul esențial cu tine însuți. Utilitatea dictată social și economic trebuie îndurată pentru a căuta tocmai puterea adevăratei libertăți. Resorturile fiecăruia dintre noi trebuie să capete puterea de a ne împinge până la marginea la care putem privi abisul golului și al sclaviei deriziunii, marginea de la care putem regăsi îndreptățirea unui temei suveran și transcendent. Tocmai într-o lume în care totul funcționează totul e dubios. Simplitatea ființării mele este de altă natură decât aceea a simplității funcțiunilor lor. Simplitatea mea este una a transparenței irevocabile a misterului, a plenitudinii unei prezențe sau a sfârșierii într-o absență care este totuși o căutare, simplitatea sistemului lumii postmoderne este de o altă natură, este simplitatea unei absențe desăvârșite care este chemată să se instaureze ca sens și totalitate. Umanitatea mea rămâne deci să fie definită ca rigoare a lipsei de sens, ca variație indefinită și infinită a unei identități precare pradă unui subiectivism el însuși falsificat pentru că tocmai subiectivitatea dispare în această absență, rămânând numai mecanismul unei diversificări a golului, a vidului desăvârșit. În acest joc sordid eu sunt adevărat numai ca absență, ca prezență a golului, ca putere de muncă sau de distrugere. Singura mea finalitate aici este epuizarea, disoluția, dispariția într-o juisare continuă a nonfinalității, a libertății totale menite să arunce lumea într-o explozie de imagini și de evenimente. Lumea devine numai o fantasmă care trebuie repede consumată, devorată ca imagine, lux și joc de putere. În această libertate fiecare dintre noi află că este singur, definitiv singur și că singura libertate este aceasta a singurătății și disoluției într-o lume a singurătății totale și iremediabile, a rostogolirii către nicăieri din niciunde. Singura cultură care îți este permisă este aceea a sfidării și a rupturii identitare. Lumea se dizolvă și trebuie dizolvată în fantasme de consum

ordinar. Tot ce îți poți permite este să nu iubești nimic, ci doar fastuoasa lentoare a baronilor care rostogolesc lumea în uitare și grotesc. Hristos redevine un sclav mizer și eretic, un obstacol și o oroare metafizică. În noua paradigmă – personajul acesta ridicol care a cangrenat universul două mii de ani ce mai poate promite, ce poate face în fața plictisului care ne naște ca o matrice infinită și proteică, cine este El? Fiul lui Dumnezeu!? Eroare. Dumnezeu nu poate rezista în fața probei absolute care nu este sinuciderea ca la Kirilov, ci supraviețuirea acestei forme umane moderne, acestui nou subiect uman care devine o nouă specie de hominide, purtătoare ale unei noi civilizații. În fața acestei specii Dumnezeu se retrage. Ei sunt cei care vor definitiva procesul, ei vor elibera lumea de ea însăși. Ei cel puțin o cred.

Postmodernitatea nu este o maladie, este chiar istoria noastră în curs. Noi suntem aceștia – iremediabil pierduți, dizolvanți, fantasme biologice cangrenate de ingineria genetică și de utopia tehnologică a denaturalizării lumii și a ființei umane. Noi distrugem splendoarea lumii, noi refuzăm sacrul pentru mizeria unei aventuri dubioase, aventura unei puteri pe care gândirea nu o mai poate urma. În fața acestei puteri gândirea sucombă ca o meduză flască adusă pe uscat, gândirea se refuză aici pe sine și refuză și umanitatea, gândirea devine gândire a nimicului în care la propriu nimicul gândește, ceea ce este chiar formula demoniei complete. Mefisto, magistrul lui Faust, este figura tutelară a postmodernismului, adică a refuzului gândirii și a proiectării magiei ca supremă artă a fantasmei care eliberează și conferă aparență nimicului care se rotește în jurul baghetei magice de scamator. În urma sa nu rămâne nimic, lumea dispare ca un decor de comedie bufă, rămân numai consecințele actelor noastre care ne însoțesc până la judecata de apoi cu o necruțătoare realitate irevocabilă. Dar puterea lui Mefisto nu este în ultimă instanță decât semn al puterii divine, puterea sa nu se în-ființează decât ca provocare, obstacol și trecere spre eschaton. Faust caută și trebuie să caute propria mântuire.

Modernitatea și postmodernitatea se definesc metafizic, iar aici Nietzsche are cuvântul definitiv: „N-ar trebui să-l jertfim pe Dumnezeu însuși și să divinizăm, din cruzime față de el, stânca, nerozia, povara, destinul, neantul? A-l jertfi pe Dumnezeu neantului – acest misteriu paradoxal al supremei cruzimi i-a fost rezervat generației prezentului: noi, cu toții, știm deja câte ceva despre aceasta – .” (Dincolo de bine și de rău – frg. 55)

Nu există motto sau epitaf mai definitiv pentru ceea ce trăim decât aceste cuvinte profetice care stau gravate asupra modernității noastre ca o lespede de mormânt. Vestirea nihilismului a încetat, Dumnezeu ne conferă, poate, șansa sfârșitului istoriei noastre. Acum, ca și atunci, șansa libertății noastre este contraistoria manifestă; semenului meu, fiului meu trebuie să pot să-i ofer eternitatea sufletului meu, prezența mea alături de el în splendoare. Dar pentru gnoza modernității târzii splendoarea nu mai există decât ca

experiență magică a amfetaminelor, iar subiectul nu poate fi decât proiecția propriei fantasme. Libertatea subiectului postmodern este libertatea fracturii oricărei identități, a rupturii interioare definitive. Pentru că nimic nu îl mai subjugă, nici un tiran, nici o biserică, subiectul postmodern rămâne singur privindu-se cu stupoare. Cine sunt eu? Veșnica și infrișătoarea întrebare risipită în univers rămâne să-și exercite teroarea. În fața acestei provocări subiectul nihilismului postmodern nu poate răspunde decât prin actul eficace al negării oricărei interogații. Singura interogație rămâne aici cea legată de principiul activ al tehnicii și științei, nu putem pune decât întrebări la care putem răspunde, în afara acestora nu există decât lipsă de sens și minciună teologică. Lichidarea tradiției creștine tocmai în aceasta constă, în paralizia oricărei interogații asupra abisului, asupra ininteligibilului ca urmă concretă a transcendenței. Condiția subiectului postmodern și postcreștin este o condiție oneroasă pentru că desăvârșește un fals instituind ființa umană ca ființă a derizoriului refuzată sacralului, livrându-se numai voinței de putere asupra naturii înțeleasă ca eternă provocare pentru rațiunea calculatoare. Oricâtă fascinație am avea pentru această aventură occidentală a cunoașterii experimentale nu putem să nu recunoaștem teama care ne guvernează în fața unui subiect care își instrumentalizează singularitatea pentru reducția ființei la absurd și care se reduce pe sine la abilitatea sau geniul de a traduce universul în formule. Nimic nu garantează aici că maxima utilitate tehnologică sau politică poate asigura ființei umane supraviețuirea și accesul la sens.

MIHAI GHEORGHIU

CONSTANTIN PRICOP

SÎNGELE MORȚILOR

Încerci să extragi din întâmplările trăite câteva idei, câteva concluzii raționale și provoci un turbion. În timp ce ideile se clarifică, se articulează, realitatea devine inconsistentă. Dacă nu mai insiști asupra sensurilor abstracte, concepția rămîne vagă, confuză, iar realitatea se conturează mai bine. Pentru gînditor sînt importante ideile, raționamentele... Din discursul filozofului lumea materială dispăre. Istoricul, reporterul etc. îți comunică propensiunea lor pentru real. Scriitorul, autorul de „ficțiune”, se mișcă pe o scală extrem de largă, optînd cînd pentru una, cînd pentru cealaltă. Trece de la abstracțiuni la senzualitatea nudă a materialității...

Căutînd să extrag din amalgamul de amintiri câteva idei despre fenomenul *coada românească* am declanșat răbufniri din trecut, cîmpeie de memorie disparate – întâmplări, imagini, un amestec. Confuzia, viața trăită, nostalgia dau la iveală secvențe neselectate valoric – semnificative și nesemnificative... În prim plan mișcarea, caleidoscopul. Fragmentele mele de trecut se înscriu, după o clasificare curentă, în trei straturi geologice ale comunismului românesc. Trebuie spus că între istorie și istoria personală sînt incompatibilități insurmontabile. Comunismul stalinist (brutal, cu lagăre, pușcării, execuții... – lucruri aflate tîrziu, din cărți, mărturii, documente) se consumă pe timpul singurului anotimp în care suferim de candoare – copilăria. (Ralea, cu precizia sa în ceea ce privește *Fenomenul românesc*, unde susține că trăsătura dominantă a românilor este caracterul lor tranzacțional, crede că ne-ar lipsi, ca atare, acele trăsăturile care ne-ar împiedica să ne adaptăm la orice situație – înainte de toate candoarea. Plin de candoare fiind nu poți face tranzacții...) La acea vîrstă nu puteam fi decît candidi. O candoare chinuită.

Sentiment cu care parcurgeam, la 5, 6 ani, cele câteva sute de metri pînă la „magazinul mixt” de unde se cumpăra pîinea. Început de deceniu cinci, la marginea orașului. Drum de pămînt. Praf. Soare. În zilele de sărbătoare mergeam în grup la Casa pionierilor – deși încă nu eram pionieri. Altă lume, în mijlocul orașului, străzi pietruite, oameni preocupați. În piața centrală un turn de pe vremea lui Ștefan cel Mare. Între noi – la ducere sau la întoarcere – cineva amintea de *Dan căpitan de plai*...

Întîmplările din lumea de dincolo – rarele întâmplări trăite dincolo de marginea dinspre pădure a orașului. O stradă lungă se întindea de la turla

bisericii cimitirului pînă în centru, spre piața cu turnul de pe vremea lui Ștefan cel Mare, cu principalul liceu al orașului, cu alte cîteva clădiri importante. Lumea oficială n-avea nimic cu lumea noastră de copii care vegetau la periferia orașului. Noi n-aveam habar de acea lume, de importanța ei, de locul în care se afla. Nu aveam cu ea nici în clin, nici în mîneacă. Lumea aceea nu exista pentru noi: motiv pentru care, cînd ajungeam acolo, depășind granițele lumii de fiecare zi, atenția noastră se deștepta, încă de pe cînd parcurgeam lunga alee de castani. Undeva, pe dreapta, se afla și școala elementară, unde mama a fost învățătoare, iar eu am început clasa I-a. Ceva mai aproape de casă, pe stînga, era grădinița cu program redus. În căutarea unui loc de muncă pentru calificarea asigurată unei absolvente de școală normală, mama fusese educatoare și acolo.

La cumpărat pîine mergeam în fiecare zi. Candoarea la acea vîrstă? Strășnicia cu care strîngeam în pumn bonurile de pîine. Ce înseamnă un pumn de bărbat aveam să învăț la box. La pumnii băiatului de 5, 6 ani mă gîndesc contrariat. În anii de început ai noii orînduiri comuniste totul se dădea pe bonuri. Plăteai cu bani, dar trebuia să ai bonuri pentru a ți se permite să plătești. Bonurile erau niște dreptunghiuri meschine de hîrtie de culori diferite – galbene, maro, verzi... Hîrtiuțele erau tipărite – dar nu știam să citim... După culori bonurile aveau valori diferite. Bietele bucățele de hîrtie erau prețioase – fără ele nu prea aveai ce să cumperi. Se decupau din niște foi ceva mai mari... Fiecare cu bonurile lui lunare – după unde lucra, ce copii avea. Deseori rupte, cu margini neregulate. La pîine se stătea la coadă. Copiii își „țineau rîndul” și se jucau în fața magazinului. Oameni din cartier așteptau răbdători pe marginea șanțului din fața magazinului. Venea mașina de pîine, vînzătorii se agitau, preluau, vindeau. Pe tejghea mai erau colaci de salam și lădițe de lemn cu marmeladă împachetată într-o hîrtie ceruită. O dată o bucată de salam s-a mișcat. Unul din cei doi vînzări s-a oprit și a fixat bucata de salam. A spus ceva și lumea a început să rîdă. Luam pîinea neagră, cu coajă groasă și o duceam în mîină pînă acasă. Îi mîncam coaja de pe partea cu care stătuse pe cuptor. Parcă era mai bună decît crusta lucioasă de deasupra. Tata s-a mirat o dată, după ce ne-a certat că mîncasem o bună parte din coajă: măcar dacă v-ar fi plăcut coaja lucioasă, de deasupra...

În drumul spre casă treceam pe lîngă turla-poartă de la intrarea cimitirului. Uneori băteau clopotele. La înmomîntări, e de presupus. Sau la slujbele de la biserică din față. O dată sau de două ori bunica m-a dus la slujba ținută în biserică din curte. Impresionat de decorul menit să impresioneze. Nu convins. Cimitirul de la marginea orașului – locuiam cu chirie într-o casă de dincolo de cimitir, la poarta căreia ajungeam traversînd un podeț din lemn. Lîngă turlă golani minori băteau mingea. De cîteva ori ne-am amestecat printre ei. Parteneri apăruiți cine știe de unde, din neant. Băieții răi bat mereu mingea cu piciorul... O dată am lăsat pe lîngă grămada de haine care marca unul din stîlpii porții vioara cu care trebuia să mergem la profesorul de muzică.

Proiectul cu muzica a eşuat. Printre micii golani am învățat însă cum să te descurci în societatea în care trebuia să trăim. Vioara s-a păstrat, în familie, trecînd de la un frate la celălalt – fără să învețe vreunul să cînte...

Dincolo de cimitir, nu departe, pe dreapta – stadionul orașului. În cîteva duminici tata ne-a luat cu el – dar eram prea mici pentru a ne pasiona după agitația de pe gazon. El găsea cîțiva microbiști cu care să comenteze meciul. Era distant, dar știa, cînd voia, să se apropie de oameni de condiție modestă. Noi ne învîrteam prin tribună, cu spatele la teren. Abia începusem să ne obișnuim cu stadionul și ne-am mutat în celălalt oraș... Condiția fotbalului în epoca de aur. De meditat. Fotbalul a jucat un rol de socializare special. Oameni care în alte situații nu și-ar fi pierdut vremea cu așa ceva găseau un mijloc de a se apropia de ceilalți, de popor. Iar la fotbal puteai să te exprimi liber – să-l înjuri pe arbitru, să-l faci incompetent pe un jucător, să strigi după altul că e un bou. În rest, asemenea libertate era rară. O defulare – dar și o solidarizare facilă, lipsită de obligații.

Orașul își prelungea ghearele pînă la poarta casei unde locuiam. O poartă obișnuită – un cadru din lemn pe care era fixată plasa de sîrmă. Lumea de dincolo se strecura chiar pe sub poartă. Pe-acolo unde văzusem, o dată, un șarpe. Un șarpe de apă, probabil. Nu departe era un pîrîu în care se aruncau gunoaie. Ceardacul larg în care stăteam la o anumită vîrstă o bună parte din zi era luminos și curat. Mă uitam pe cărțile care n-au lipsit niciodată din casa de învățători, profesori... Pe primele pagini ale cărților erau portretele unor oameni. Eram încurcat, pentru că am aflat că nu erau nici personajele năzdrăvane din povești, nici măcar autorii acestora. Erau tovarășii. Erau portretele lor. Nu unul singur – ci mai multe portrete. La un moment dat am auzit o discuție iritată între părinți. Se împlinise ceva cu cărțile. Nu mai erau bune, trebuiau aruncate... Dar nu se schimbaseră nimic în ele! Ei au găsit soluția salvatoare. Rupeau cîte una din paginile de la început. Una, două, cum se cuvenea. Printre imaginile rupte era una a unei femei cu părul alb tuns bărbătește, doar că mai lung. Ana Pauker. Nume bizar, de ținut minte. Alții au fost eliminați, pagină cu pagină, fără să mai lase ceva în memorie. Poveștile și povestirile rămîneau însă mereu bune. De acolo nu se rupea nici o pagină.

Pe lîngă primele lecții indirecte de supraviețuire sub dictatură continuam școala vieții pe terenul de lîngă cimitir. Lecții de supraviețuire care începuseră deja să fie din ce în ce mai dure. O complicată Școală de viață care nu privea nici cîntatul la vioară nici cititul. O poveste cu personaje fabuloase. M-au ajutat să-i deosebesc pe tipii cu adevărat puternici, duri de cei care aveau puterea de la instituții. Limbricii cu trese sub hainele civile – care își ițesc și astăzi capetele slăbănoage din gulere cu petlițe.

Chiar lîngă clopotniță se ascundea, printre smocurile de vegetație debilă, lîngă zid, un soi de trapă. Nu știam care era rostul ei acolo dar, pentru că se afla pe zona de teren în care băteam mingea, a venit vorba despre ea. Sub capacul ruginit, spuneau micii golani din zonă, se adună sîngele morților...

poeme de DIANA CORCAN

PARCĂ SE LEGASE SUB PĂMÂNT CU O FRÂNGHIE

lui E.

am așteptat-o în ger (eram albă la față ca unul care vrea
să fure ceva)
m-am uitat la ceas am mai cumpărat unul
am mai cumpărat trei ca să obțin timp sub
capac – era atât de subțire se cojea ca un ou
timpul ei se oprise la zero
cel puțin în noaptea aceea pe ger
acolo în fața elefantului alb
care păzea intrarea într-un oraș îngropat
(era elefantul din gheață tăiat cu ferăstrăul
din siberia rea
cel care-mi făcea semne să plec
cel în care intrase și ea)
pentru prima dată
n-am făcut nimic
decât să mă țin de asfalt
o oră sau două.

IMPUDOARE

se întindeau mâinile tale
până mă pipăiau pe dedesubt
și bâjbăiau la o fereastră
spartă și săreau
pe sub pielea subțire găseau acasă
ascunși prin dulap
pe sub scaune
înși îngândurați în paltoane
tremurând ca de friguri înși cu ochii
scoși cu gene crăpate
tăcând

era aici o adunare veche
care-mi făcea rău
și unul singur cu fața mea
cu trăsăturile mele un colportor
aiurit mă căuta ca sângele prin trup
sau căuta aceeași apă-apă care să îl
spele

și întindea mâna ta degetele ei
de hârtie
să sugă în ea mâna lor
dar ei n-aveau sub haine
decât un trup bandajat
prea ușor
ca să fie din carne.

SINGURA MEA GRIJĂ E SĂ NU AMUȚESC E SĂ NU ORBESC

în captivitate
mă chinuie rușinea
unui om care pierde ceva
așa cum alții din buzunare pierd bani

stau în orașul din spatele străzii
cu nume ascuns
permanent pe un scaun
capitonat cu metal
e rece și-mi stârnește frisonul
și nu adorm niciodată
visele de noapte le-am transferat
pe un cont de lumină diurnă
le scot din frapiera cu gheață
și le îmbrac câte unul pe zi
ca și rochiile fantezist construite
pe dos
pe care le port în ritual
- singura mea grijă e să nu ațipesc
dureros

mă chinuie rușinea să nu cumva
să rămân cu gura legată
să nu mai pot scuipa sunetele oriunde
pe fața de masă în farfuria albă sau
plină de slinuri
să nu mai pot depune semnele pe
suprafața de aer pe care o dețin
(cum ghicitoarele descifrează poemul cu
limba lor franjurată
poate află și despre asta ceva)

CÂMP INVERS

*caut suspendată în mine
temperatura în creștere*

deasupra ceva verde. se mișcă. alunecă
oglindea inversată care se taie
într-o sticlă verde.
sângerează un fel de ploi roșii
pete mutilate apărute pe iarba de sus
ca niște ochi de animal
la abator.
privesc (stau tupilată ca rozătoarele mici)
și văd cum se reflectă pământul ca în vis
în gura înfometată de sus.
respir același loc de multe ori
răsturnată
– am capul în cerul de jos numai găuri și nori
am picioarele prinse de trapezul de sus.
în biserica Lui ar trebui
să fie cald dar e frig cum e iarna
și vara pe străzi.

DAN IANCU

ȚARA CASELOR MOI

în țara caselor moi zidurile se tânguie apă, râurile macină lut, nici flori nu mai cresc și mi-e stearpă.

adormit peste țâțele ei inerente, oho! și asta era numai începutul.

iar ninge și pământul se cam duce de sub noi luând drumurile dintre casele și așa atât de aproape de apă de parcă am fi fost un neam lacustru trăgând după urme curgerile când nu e praf e noroi și trotuarele se scaldă într-o mîzgă cețoasă oare așa să fi fost de mult și numai îndepărtarea te face să vezi să scoți din tine argila și să te uiți la ea ca la o substanță din care nu ne mai tragem și în care nu vom trage vreodată și cum am fi în afara preceptului biblic blestemului de a fi muritori mai muritori decât înșăși moartea în afară nu deasupra nu dedesupt ci pur și simplu departe de rasa aceasta bunicul meu avea o vorba decât să te miri mai bine vezi-ți de drum ca și cum drumurile ar fi bătute în cuie nici cărări nu mai avem într-o posibilă mestecare de țărâna și apa în care ni se întorc casele ca să se lepede de noi

își fâlfâiau largile fuste-nflorate peste tălpile de culoarea caldarâmului ce suna nu de banii lor înflorind în coadele negre strigau din departe să le vezi să te apropii că de viitorul spus repede și fără de înțeles de parcă ai putea pricepe ceva din uitarea de după țineau copiii la piept și-și beleau cu nerușinare ochii și dinții doar câte una mai scorjită te beștelea dacă vroiai să pui mâna și după ea toate în cor că și claxoanele ce nu mai terminau de urlat te jupuiau de auz la colț pălăriile negre cu boruri largi peste mustăți răsucite și șoapte din care nu știai de-i vorba de mâine sau de roagă ia boierule că acu-s culese și ciocănitul pe nicovala de dinaintea picioarelor puse sub trup dar cine mai bagă de seamă cum sufla el peste argintul încins și uneori scuipa să-l frece de haină dă și lu asta mic să-i iau de-o prajitură și chiar i-am întins o hârtie care plodului i s-a părut o bucată de cer din care plouă zaharicale cât să coste mă întreba de pe capra căruței burtos de nu i se mai vedeau picioarele și ochii mirați la un bmw albastru poate vreo trei milioane mult mai mult și mi-am urmat rătăcirea oricum el n-o să mă creadă cine ar putea avea în zilele noastre atâta amar de bănet cu care și-ar lua chiar o iapă ceva mai costelivă dar

tot iapa se cheamă că e tălpile lor late bucăți de asfalt lipăind pe asfalt să-ți ghicesc conașule mi-a mai zis acu mulți ani în casa scărilor și-mi zâmbea când mi-a luat palma în mână ca și cum m-ar fi strâns între coapsele ei și i-am dat un ou de furat

hei, îmi strigă de pe marginea umbrită de un salcâm răsucit ce-și băgase rădăcinile sub dâra de asfalt. n-ai o țigară și-mi zâmbi de parcă ne știam de când eu mă hălăduiam de ici colo fără vreo iubită să-mi aștearnă cearșaf cald și geamăt. n-am, i-am zis oprindu-mă. nu se vedea nimic din departele stâng sau drept și aș fi vrut să încropească o poveste despre felul lui de a sta cerșind câte o mână de priviri duioase, n-am, mi-a răspuns așteptării mele și-și pironi ochii spre nimicul din spatele meu dizolvându-mă. dar dacă aș fi avut țigară, l-am întrebat inutil ca și cum aș fi vorbit cu salcâmul zornăitor în partea asta goală a căutării. a luat un fir de iarbă prafuit să-l mestece și nici nu mai îmbătrânea numai ca să-mi facă în ciudă.

într-o zi, o bună zi cu ceva soare își puse deoparte limpedele cu care să facă mai târziu un crâmpei de lumină și-și scoase solzii de pe pielea ceva mai groasă de la încheieturi se aplecă să culeagă rufele aruncate vraște printre uneltele ceva mai bătrâne decât câinele adormit afară unde poate era ceva mai cald (înșiruire de acțiuni din cele mai plecticoase, ca privitul în jur al omului ce pleacă să nu uite colțurile casei) apoi se așeză în sine înconjurându-se cu brațele lungi și ușor slăbite își cuprinse toamna și fruntea din ce în ce mai aproape de genunchii ce scârțâiau pe alocuri marginea îndoielii și pielea îndelung cafenie a purtatului din loc în loc spre a tace și nu-și uită nici exaltările atât de des pomenite în scrisori lungi din ce în ce mai lungi către sine se pare că așa l-au găsit când începuse să miroază a primăvară călduță și tandră ca zâmbetul de față trecută de prima menstruație l-au atins pe ici pe colo unde se părea că rănille nu mai dau semne de viață așteptând să zâmbească sau să-i înjure așa cum intra în bodega din colț triumfător că făcuse rost de ceva parale din care să sugă un coniac puturos nici nu s-a clintit nici horcăitul acela care-i sculase din somn nu și-a schimbat învelișul de tablă era doar o momâie puțind a hoit de magnolii și au plecat fără să spună nimic câinele dormea în fața casei pesemne aștepta ca să iasă din el urletul înmuiat de atâta verdeață

lasă-i în pace! mama mea se ducea din ce în ce mai mult la biserică și câinii leproși de urlete dădeau din coadă când îi spuneam că nu mai avem loc în casă de frica lor. se aciuiu prin gropi și prin scările blocurilor jupuite. periferia începe duminica în biserică pe trei sferturi zidită și se sfârșește-n

catedralele închipuite de irozi dedați la tăvi de argint. lui ioan ii curgeau paie în loc de sânge atât de adânc era praful ori dacă nu ne era praf doar o mazăgă încenușată ce acoperea mirosul greu al tramvaielor prin apa ruginită a țipetelor de zi cu zi. oprește, i-am spus vatmanului, uite o atacă pe femeia aia patru câini. se face coadă în spate nu pot să văd în ea o soră o mamă nu e decât altcineva și puse țigara în scrumiera de lângă icoana fecioarei ajutații-măăă și pe miiineee oameeeni buni era doar duminică și monedele.

viața Poetului e ca un număr de pușcărie și începe de obicei vinerea pe la doispe când îi mîngîie fața dinspre bucle-i daurite în sus pe linia friguroasă a spatelui, pe când ea șerpește-i întinde zâmbetul ca pe un măr, din care totuși mușcase deja aproape toată noaptea, de a dat în diabet de atâta dulceață de pasăre măiastră, ce-l dăduse gata cu cracii ei spintecători, precum măcelarul termină vita și-o pune-n vitrina frigorifică. atunci e revelația de sine, viziunea de sine, privirea critică asupra poemului atârnat în cărligele lumii prin care trecuse până atunci. [cum urmează un timp neesențial pentru el, cronică sau trecători prin visele-i zbuciumate, nimic nu se va înscrijeli pe răbojul acesta. este ca atunci când sădești o plantă otrăvitoare și nu ai ce spune până la vederea efectului.] Viața Poetului se termină la gară miercurea când simte nevoia să închidă poemul scris direct cu soare ca și cum nu-i mai răspunde nimeni la apelurile furioase pe care nu le mai dă din juma în juma de oră zâmbetului ce-i ardea bațjocoritor mațele albite de vreme precum poemele, mai ceva ca un catalog de alcooluri nobile și până la sodă caustică. simte doar că nu mai poate să-și poarte singurătatea printre bănuiele și supoziții înflorite cu ce citise mai de mult în cărțile despre cavaleri, mici istorii romantice cu așteptări milenare sau în însemnările din calendarele cu file pe care le colecționa proprietarul apartamentului în care vremelnic se adăpostea de el însuși și de veninul ce-i deșira carnea și prietenii. se agăța de orice asemănare, aproape orice voce cu părul lung negru din pachet era o posibilă scăpare de imaginea multiplicată-n hăhăituri. [aici cam tot ce era de spus fusese dat în stambă. ar trebui o concluzie, o încheiere dramatică și nu avem la dispoziție nimic din toate acestea.] Viața Poetului n-are scăpare. te lași în tine, aștepti poemul următor sperând că nu se va mânca pe sine și urla la peretele din fața ta de pomană.

BOGDAN O. POPESCU

ȘOBOLANII SE LOVESC DE ZIDURI

Miercuri fusese prima zi a taberei în care, pe lângă cursurile de dimineață, erau programate lecturi. Mihai se duse să îl asculte pe Cristofor, care scria proză, întrucât la poezie citeau niște necunoscuți din clasele mici, nu se aștepta decât la stângăcii din partea lor. „Gabriel Cristofor, din București, ne va citi o povestire intitulată *Și șobolanii se lovesc de ziduri*. Titlul este foarte bun, cred eu. Să-l ascultăm. Gabriel, știi regulile, nu putem citi decât maxim cinci pagini.” „Mulțumesc, e o.k., imediat.” Cristofor avea un ton al vocii foarte plăcut, baritonal și capabil de intonații expresive. Coborî cele câteva trepte etalate larg ale încăperii-amfiteatru și cu un caiet mare ținut cu ambele mâini se așeză pe scaunul de placaj bej și schelet metalic din centrul atenției. Cu ochelarii aranjați lângă rădăcina nasului și cu lumina venindu-i din dreapta, inspiră aproape profund și începu să își toarcă istorisirea.

„Bunica mea, Sevastița, întotdeauna a știut cum să mă ia. Mi-o amintesc de când eram mic și avea o alură impozantă, mai ales când se întorcea de la teatru, unde juca alături de actori faimoși, cu ochi albaștri și plete, care apăreau pe afișe și la televizor. Eram foarte mândru, povesteam până și tipelor pe care aș fi dorit să le cuceresc despre spectacolele ei. În plus, numai la ea în casă vedeam gravuri și fotografii vechi, în sepia, care mă făceau să-mi imaginez farmecul Bucureștiului interbelic. Îmi povestise de Jean Moscopol, Cristian Vasile și Zavaidoc și cum erau ieșirile parfumate la grădinile de vară. Învățasem și câteva cântece pe dinafară, ascultate la niște benzi de magnetofon de care nu știu cum făcuse rost, întrucât și patefonul ei vechi și plăcile de la acesta se stricaseră...”

„Ăsta crede că ia premiu aici cu povești despre bunica. Ce prostie!” aude Mihai pe cineva vorbind în spatele lui. Se întoarse către comentatorul de ocazie cu o față severă – povestea începuse, după el, bine, și, în plus, citea prietenul său cel mai bun.

Cristofor continuă: „Locuia într-un apartament de două camere, pe strada Speranței, într-un bloc la etajul doi. Deși acum locul acela îmi pare mic, când eram copil era un paradis pentru mine. Alergam din dormitor până pe balcon cu senzația că parcurg distanțe imense, de fiecare dată cu decoruri necunoscute. Cu fiecare prilej găseam alte obiecte care să-mi atragă atenția –

mici ștergere de in brodate cu modele colorate, căni de lut cum nu vedeai de obicei, diferite pălării cu boruri întoarse, unele chiar cu pene, până și un samovar pe care eu îl desfăceam în bucăți, mi-aduc aminte, aproape de fiecare dată când nimeream peste el. În bibliotecă avea cărți cu coperti din acelea groase, maro, de piele, și cu pagini aurite, pe care le ștergea de praf o dată pe săptămână. Spunea că le-a moștenit de la tatăl ei, medic de renume în Sinaia, pe vremuri. Când mama nu avusese timp pentru mine, bunica mă și plimbase pe străzile întortocheate ale stațiunii de munte, în care aproape toate casele seamănă cu Palatul Peleş. Îmi arătase și casa în care se născuse, mare și cu trei caturi, pe strada principală, foarte aproape de „Hotelul Internațional”. După ce fusese părăsită, se aciuseră acolo niște oameni murdari și răi, veniți nu se știe de unde. Li se spunea *sândării*. Mulți, trei familii cu vreo patru-cinci copii fiecare, care făceau ziua în amiaza mare focul în curte și se îmbătau cu scandal. Bunicii i se rupea sufletul când se întâmpla să mai ajungă la Sinaia cu vreun spectacol și trecea, nostalgică, să vadă casa tatălui ei. Sândării nu țineau niciun fel de ordine sau curățenie, nu le era nici felul și nici nu aveau vreun respect pentru zidurile imaginate de acel arhitect foarte priceput, care avusese apoi mare succes în străinătate, prieten cu tatăl bunicii mele. Din afară se vedea cum clădirea se urâtea pe lună ce trecea, era ca un portret al lui Dorian Gray. Începuse să crească mușchiul putred pe ea și acesta să acopere, treptat, mai întâi zidurile de jos, apoi și ferestrele cu tâmplărie făcută la casa regală și în cele din urmă chiar și cele două terase superbe, care acum se transformaseră în niște guri de alge enorme, despre care copiii care se jucau pe stradă spuneau că înghit nu numai vrăbiuțele și rândunelele, ci până și berzele în căutarea unui loc de cuib. Stejarii majestuoși din curte rămăseseră fără frunze în mijlocul verii, ca loviți de un blestem necunoscut. Până și cei doi brazi din fundul curții, cei mai înalți și mai bogați din tot orașul, fuseseră prăpădiți, nu se știe dacă de către sândării care aveau nevoie de lemne de foc sau de către casa însăși, cuprinsă de spiritele răului, căzând deodată, amândoi, cât erau de lungi, cu un zgomot asurzitor, în râpa din spate. Rădăcinile lor însă începuseră să crească, să iasă din pământ, ca niște brațe puternice și strâmbe, până în stradă, iar în toiul nopții se pare că se transformau în șerpi uriași care înghițeau copiii ce întârziu la joacă. Gardul vechi de piatră și bare de metal ajunsese acum un fel de mașinărie complicată, formată din pământ, lemn, piatră și oțel ascuțit, care era capabilă să folosească forțele pământului și muntelui pentru a fura sufletul oamenilor ce treceau prin față. Poștașul văzuse un bărbat care rămăsese, în fața gardului, ca trăznit, cu privire goală, alb la față și îngrozit, întinzând mâna dreaptă cu pumnul încleștat în sus și strigând ca din gură de șarpe. Povestise asta, bineînțeles, în toată Sinaia. Primarul începuse și el să fie îngrijorat, atâta vreme cât turiștii nu mai vroiau să se cazeze la hotelurile de pe strada principală, cele care erau înainte cele mai dorite. Și

cinematograful rămăsese fără spectatori din aceeași pricină, însă se dăduse ordin ca filmele să ruleze, chiar cu sala goală, în continuare, pentru a nu da de bănuț. În piață începuseră să se vândă plante din pădure nemaivăzute până atunci, despre care se spunea că pot proteja împotriva vârcolacilor și duhurilor descătușate ale nopții. Așa era *ciuperca cu mare pălărie vineție*, care trebuia uscată bine pe sobă, apoi mărunțită în bucățele minuscule, până când ajungea un praf uleios, și pusă într-o cutie de conservă golită și ruginită. Aceasta trebuia, la rândul ei, păstrată timp de o lună într-un beci răcoros și udată din timp în timp cu picături de urină de bufniță, după care era musai ținută la lumina soarelui timp de trei ore și treizeci și trei de minute. Cineva care avea curaj ducea pe ascuns cutia în mânăstirea Sinaia în timpul vecerniei și, în fine, leacul era gata. Destui dintre sinăieni fuseseră văzuți ascunzându-și câte un mic recipient agățat de gât cu un lănișor, în care păstrau esența ciupercii cu mare pălărie vineție. Când treceau pe lângă casa transformată, aruncau puțin din esență pe gard și acesta sfârâia precum carbidul. O vegetație sălbatică crescuse din gard și se unise cu mușchiul verde al casei, de jur împrejur. Locul devenise o plantă carnivoră uriașă, pe care se întindeau un fel de bale galbene și vâscoase. O vreme mai fusese văzut câte un puradel, strecurându-se prin poarta care devenise parcă de carne mucegăită, după care nimeni nu mai văzuse sau auzise săndării. Pentru că rumorile atinseseră cote foarte înalte, primarul însuși se hotărî într-o bună zi să inspecteze spațiul cu pricina. Veni împreună cu două angajate ale primăriei, ambele la deux-piéces bleumarin, și cu cinci milițieni, cu grade de la sergent la căpitan, aceștia din urmă înghesuiți într-o Dacie. Pe sub lianele roșcate, cu grosimi de trompe de elefant, care pendulau amețitor, printre straturile groase de mușchi bălos și de alge, se auzeau niște zgomote înfricoșătoare, de animale speriate, un fel de icnituri, scâncete, nechezaturi subțiri și țiuitoare. Era un vacarm fără margini și primarul, doamnele la deux-piéces, cei care se adunaseră pe post de cască-gură dar până și milițienii își acoperiră urechile cu palmele. Primarul se hotărî în acel moment și dădu ordin să fie chemați pompierii, salvamontul și toate forțele de ordine, să dea foc locului. Pentru pompieri fu o misiune mai aparte și destul de complicată. Trebuiră mai întâi să golească cisternele mașinărilor lor uruitoare în râul Prahova. Apoi se deplasară organizat, cu girofarurile pornite, până la rafinăriile de la Brazi, unde nu li se aprobă încărcarea cu benzină de bună calitate, ci numai cu păcură și de abia apoi putură să se întoarcă, gata de misiune, în fața *peșterii celei rele*, așa cum ajunsese să fie botezată biata casă în care se născuse bunică-mea. Urmă un spectacol care avea să răsplătească dorința de răzbunare a tuturor sinăienilor. Bravii pompieri începură să verse valuri de păcură, atât de neagră și uleioasă încât avea luciri albastrii, asupra cârnii blestemate a locului. Salvamontiștii mai secerau câte o liană care se zbătea cu ciocănelul lor mic de munte. Doamnele de la primărie scriau în carnețele neconținut, întrebându-se din

timp în timp câte ceva una pe alta. Milițienii fluierau fără oprire, cu obraji bulbucăți și roșii, pentru a redireja traficul la intrarea în stațiune. În fine, după ce grasele cisterne de păcură fură golite, primarul făcu un semn să se facă liniște, liniște în care se auzeau mai tare maleficele schelălăieli și urlete, și aprinse un băț de chibrit, pe care, ferindu-l de mai multe ori de palele de vânt, reuși să îl arunce pe bucata de carne putredă, zemuind de păcură, de la intrare. Tot animalul acela verde-galben-vinețiu îmbăloșat luă, ca la un semn, foc și făcu o pălălaie care se simți până la cota 1400. Se auzeau sfârâituri ca de mici pe grătar, numai că foarte puternice, de până și peștii din Prahova înotară mai în aval. Treptat, carnea se topi, rămaseră vechile garduri, afumate, prin fum se întrezăriră și ferestrele casei, ca niște ruine. Pe măsură ce focul înaintă, în mod ciudat se și stinse, curățând pereții și terasele și redând frumosului imobil strălucirea de dinainte. Când se apropiară cu toții, văzură în curte, spre marea lor mirare, vreo treizeci de șobolani, mai mari și mai mici, cu blănurile arse, care scânceau și înnebuniți alergau lovindu-se de zidurile de piatră, proiectate solid de arhitectul acela priceput, prieten al tatălui bunicii mele. Nici urmă de oamenii aceia răi, de săndări, care ocupaseră abuziv casa. În acele momente de glorie, bunica mea însăși defilă agale, într-o șaretă trasă de doi cai albi, îmbrăcată în costum de reprezentație de teatru și cu un zâmbet triumfător pe buze, prin fața primarului rămas înmărmurit și a tuturor celorlalți și până și Crucea Caraiman se luminează puțin”, încheie Cristofor cu o expirație dusă egal până la capăt. „Sper că m-am încadrat.”

VITALIE CIOBANU

SERAFIM SAKA, UN „SPADASIN” AL INTEROGAȚIEI INTELECTUALE

Serafim Saka este un scriitor de seamă al Basarabiei și un personaj insolit al vieții literare de la Chișinău. Un spirit liber, greu încadrabil, un caracter independent, un confrate cu vocația copilului poznaș, care nu se sfiește să strige în piața publică: „Regele e gol!”, chiar pe sub nasul majorității lașe și ipocrite, îmbătrânite în compromisuri și combinații urât mirositoare. A înfruntat restricțiile mizerabile ale regimului „MSSR-ist”, cum obișnuiește să se exprime (abrevierea în rusă a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, și sonoritatea aceasta, care te duce cu gândul la „SS”-ul nazist, este voit asumată de scriitor), fără a-i fi cunoscut beneficiile, cele care au însemnat, în cazul literaților arondați propagandei comuniste, un munte de ordine și medalii, „scrieri alese” cu tiraje uriașe (din aceste onorarii îți puteai cumpăra un apartament cu 5 camere în centrul Chișinăului), concedii prelungi la case de creație, locuri în prezidiu, premii de stat și unionale, traduceri și montări în străinătate (pe banii partidului), locuințe peste rând, vile de protocol... Dimpotrivă, a fost șicanat și tratat cu suspiciune de autorități, hărțuit de cenzură. Dar și după 1989, Saka nu s-a numărat printre scriitorii care au luat „caimacul” gloriei renașterii naționale, deși a militat pentru libertate și românism în nenumărate luări de atitudine publice, vorbite sau scrise. Nu a cules posturi, sinecuri, privilegii, „Stele ale României”, recepții la Cotroceni. A continuat să spună lucruri neplăcute pentru regimurile neocomuniste care s-au tot succedat între Prut și Nistru după 1989, dar și pentru urechile fine, ca de porțelan, ale unor „tribuni” naționali autoprocamați, pentru care nu a fost iertat și atacat dur în ziarele protocroniste de la Chișinău, adesea sub semnături grele. Deși acum aceste controverse au mai slăbit sau au fost suspendate, ele au lăsat un gust amar.

Născut în 1935, la Vancicăuți, județul Hotin, Serafim Saka și-a sărbătorit pe 16 martie curent aniversarea de 75 de ani. Un bun prilej pentru a-i recapitula biografia de creație și faptele de viață.

A absolvit cursuri de scenaristică la Moscova și a lucrat la studioul „Moldova-film”. A scris piese de teatru și s-a implicat activ în dezbaterile pe marginea destinului artei teatrale și al unor trupe de tradiție din Moldova, a tradus din literatura rusă clasică și contemporană (Ostrovski, Gorki, Suksin,

Vampilov, Rozov). A gestionat mai mulți ani un program de întâlniri literare în teritoriu, finanțat de Fundația Soros Moldova, într-o perioadă în care Uniunea Scriitorilor pierduse legăturile cu publicul cititor. A fost președinte al PEN Clubului basarabean, postură din care și-a consolidat relațiile cu o serie de intelectuali ruși disidenți și cu scriitori importanți din fostele republici sovietice. A condus timp de câțiva ani un departament de cultură, la o societate comercială mixtă, moldo-română, încercând să construiască „poduri de cărți” între cele două maluri ale Prutului. I-a plăcut mereu să profeseze activități pe cont propriu, să fie un fel de „societate civilă” personalizată, simțindu-se mai degrabă incomodată în corsetul unor obligații instituționale.

Romanele lui Saka (*Era târziu* 1968; *Vămile* 1972 și 1991; *Linia de plutire* 1987 și 1994) atacă subiecte mai puțin frecventate în proza basarabeană: viața intelectuală și artistică, frământările sufletești ale unor oameni adânciți în dezbaterile unor probleme estetice și morale. Personajele sale par niște proiecții, niște fantasmă ale unor caractere interbelice sofisticate, transportate într-o provincie scufundată în mentalități și cutume arhaice, cvasi-tribale, ce se lasă întrezărită în fundal. Serafim Saka este un prozator savuros, dotat cu un acut spirit de observație, cu acces către proza de tip urban și politic. Un autor „central-european”, aș putea spune, ca stil, tematică și sensibilitate, în descendența lui Karel Šapek, Gombrowicz, Bohumil Hrabal, Ivan Klima ș.a., dovadă și nuvela *Clandestin, la Praga* (un fragment din romanul-fapt, *Pe mine mie, redă-mă* cu tentă autobiografică, din care a publicat mai multe fragmente în revista *Sud-Est cultural*). Autorul relatează despre lumea liberală a Cehoslovaciei anilor '70, pe care o vizitase, înșelând vigilența supraveghetorilor sovietici (*Clandestin, la Praga* va apărea în Almanahul de literatură română din Basarabia în limbile engleză, franceză și germană, al PEN Clubului din Moldova, aflat în pregătire).

Preocupat mai mult de „ce”-ul faptelor decât de „cum”-ul ornamentului scriptic, Serafim Saka a mers pe mărturie umană directă, pe jurnal și reportaj scriitoricesc, manifestând o conștiință estetică și o privire autocritică de care puțini scriitori basarabeni sunt în stare. Din punctul acesta de vedere, aș mai putea cita doar trei nume din aceeași generație: Vladimir Beșleagă, Aureliu Busuioc și regretatul Vasile Vasilache. „Cu greu și îndelung mi-am format un scris cât de cât *românesc* (...) Limba română de la Chișinău nu a avut parte de o evoluție normală și cu tot efortul autorilor de aici – de proză, în special, că poezia știe să-și camufleze mai abil *înstrăinarea* – așa-zisul scris moldovenesc lasă, până una-alta, de dorit. Scrisul meu nu este și nici nu avea cum fi cine știe ce copleșitor pentru că, voind să mă exprim mai întreg, mai nemincinos în acele timpuri vrute festive, mărețe și doldora de optimism, a trebuit să încinfrez. Acum îmi dau seama că pe alocuri m-am ascuns atât de negăsit, că nu se mai știe nici azi unde sunt. (p. 357)

Am extras citatul de mai sus dintr-un interviu al prozatorului, inclus în volumul *Aici: atunci și acum*, apărut recent la Editura Prut Internațional. Este vorba de o antologie care adună dialoguri pe care Serafim Saka le-a realizat în decursul ultimelor 4 decenii cu mai multe personalități ale vieții culturale basarabene, unele dintre acestea de notorietate internațională: Eugeniu Coșeriu, Emil Loteanu, Vlad Ioviță, Ion Vatamanu, Mihai Grecu, Vasile Vasilache, Vasile Coroban, Grigore Vieru, Ion Druță, Ion Ungureanu, Maria Bieșu, Aureliu Busuioc, Mihai Cimpoi ș.a. Interviurile lui Saka au o irepresibilă tentă colocvială și o spontaneitate remarcabilă: firul discuției se răsucește într-un mod imprevizibil și abrupt, șfichiuite, s-ar zice, de spiritul neliniștit și rebel, veșnic pus pe pozne, al autorului. Citite azi, multe dintre aceste texte, e drept, confirmă afirmația de mai sus a autorului. Ele par mai degrabă esopice, cu o sinceritate strecurată prin filtrele convenționalului, „de la sine înțeles-ului” deși, în epocă, publicarea lor va fi dat destui fiori diverșilor responsabili din presa literară. Uneori, lectura unui interviu, cum este cazul celui cu Maria Bieșu, îți dă impresia că locuiam în cea mai bună dintre lumile posibile: conversația se poartă în jurul performanțelor profesionale ale cântăreței, eludând orice aluzie critică la adresa sistemului sovietic – cântăreața de operă Bieșu a întreprins numeroase turnee în străinătate și a avut posibilitate să compare, să reflecteze, nu ca țărani din țarcul basarabean din care pe ea a smuls-o talentului său... apolitic –, în plus, credința declarată a Mariei Bieșu că, fiind deputat în Sovietul Suprem al URSS, „are șansa să se întâlnească, altfel decât în scenă, cu durerile și bucuriile oamenilor”, nu poate decât să trezească, azi, zâmbete condescendente. Merita reluat oare un asemenea interviu, realizat în 1972?

Tot așa, „of the record”, își vor fi manifestat curajul mulți alți interlocutori, deși Serafim Saka încearcă să îi provoace, să le forțeze (și să-și forțeze!) limitele prudenței. Iată, bunăoară, un citat din Vlad Ioviță, despre lipsa de dimensiune epică a prozei basarabene, dându-ne o idee despre „parametrii” în care se putea face o evaluare literară onestă în condițiile RSSM, relevantă, în mod particular, pentru optica talentatului cineast care a fost Ioviță: „Avem un spațiu peisagistic aproape... fără spațiu. Adică avem un peisaj, deși variat, frumos împodobit și foarte intim, dar cu un orizont în care dai adesea cu fruntea. Altul e, să zicem, orizontul de stepă, dar n-o avem, deși Druță încearcă să ne convingă că ar exista una, undeva prin părțile Sorociei. Și fiindcă ne-am născut și trăim într-un peisaj cu orizont de casă mare, ca să-i zic așa, imaginația noastră artistică sapă în sus și în jos, în jos și în sus. N-am cântat tot ce am întâlnit în cale ca un călăreț de stepă, deoarece n-am avut de călărit în șa mai mult de două-trei zile. Poate de aceea nu avem nici epos. Baladele noastre au rămas niște poezii răzlețe, câteva din ele s-au grupat în jurul mitului lui Novac prin rubeđenția sângelui și nu printr-o construcție literară de ansamblu.” (p.38)

Formulând o judecată de valoare per ansamblu, aş spune că interviurile lui Serafim Saka, realizate în anii '70-'80, recitite azi, sunt interesante mai ales pentru calitatea lor de document uman. „Crâmpeie” răpite timpului implacabil, ele trezesc melancolii şi (alte) amintiri publicului avizat. „Stop-cadre” psihologice, ce evocă chipul unor artişti basarabeni – o parte dintre ei stinşi din viaţă –, pentru care marile realizări abia aveau să vină (Emil Loteanu, de exemplu, avea doar 34 de ani în momentul dialogului cu Serafim Saka, dar era deja un regizor de film apreciat!), dezvoltă un întreg context cultural şi politic, la care se raportează, semnificativ, destinele acestor oameni.

Însă partea cea mai impresionantă şi, pe drept cuvânt, zguduitoare a volumului o dau, după părerea mea, mărturiile unor basarabeni trecuţi prin malaxorul lagărelor de concentrare staliniste. E vorba de o selecţie de texte extrase din volumul *Basarabia în GULAG* (1993). Printre interlocutorii lui Saka s-au numărat oameni politici de azi, dar şi câţiva faimoşi militanţi pentru cauza românească în Basarabia, cum au fost preotul Vasile Şepordei sau Dumitru Crihan – fiul marelui om politic, Anton Crihan, deputat în Sfatul Ţării – supravieţuitori ai represaliilor sovietice. Poveştile lor de viaţă reprezintă nişte depoziţii preţioase în probatoriul necesar unui proces al comunismului, care a fost prea mult timp amânat în Moldova dintre Prut şi Nistru, şi o materie primă extraordinar de bogată şi succulentă pentru viitoarele „fresce” epice de proporţii, de care duce lipsă literatura basarabească. Dacă ar fi să mi se ceară să recomand ministerelor de resort de la Chişinău şi Bucureşti nişte lecturi în cadrul unor ore de educaţie civică, aş sugera ca primă sursă volumul *Basarabia în GULAG* al lui Serafim Saka. Reproduc un fragment, spre învăţătură tinerei generaţii, din testimoniul lui Dumitru Crihan:

„Într-o zi friguroasă (tot de ianuarie), am ajuns la închisoarea din Odessa, care avea o secţie pentru tranzit. Şederea noastră la Odessa a durat vreo zece zile, după care am fost scos, cu încă doi-trei camarazi cu care sosisem de la Chişinău, din celulă, trecuţi prin baie şi deparazitare, duşi apoi la gară şi îmbarcaţi în așa-zisele vagoane *stolîpin*, după numele prim-ministrului rus care a încercat, la vremea lui, să facă ordine în ţara rusească, dar a fost asasinat. A rămas însă nemuritor prin faptul că a inventat această închisoare pe roate, care, pentru Rusia, închisoarea dintotdeauna a Europei, era de o importanţă capitală.

La început, am fost băgaţi într-o celulă, unde erau înghesuţi claie peste grămadă deţinuţi politici, de drept comun, hoţi, tâlhari, ucigaşi – de tot neamul şi de toată mâna. Şi cum stăteam strânşi într-un ungher şi vorbeam, la un moment dat aud o voce. Ni se adresa un moşnegel gălbejit, scofâlcit, cu o barbă de 4-5 zile nerasă, sur la cap, care stătea pe bocceluţa lui cu lucruri, lângă hârdău:

- Cine sunteți, cum vă cheamă, de unde veniți?
- I-am spus că suntem din Chișinău, după care s-a prezentat și dumnealui. Văzând că numele lui nu ne spune nimic, s-a văzut nevoit să ne anunțe că a fost deputat în Sfatul Țării.
- Aoleu, zic, domnule Balamez, v-au arestat în România?
- Ba în 1940, în Basarabia, unde am rămas de bună voie.
- A fost o greșeală teribilă din partea dumneavoastră, deoarece în primele ore ale ocupației sovietice au fost vânați toți membrii Sfatului Țării, care mai rămăseseră (Să ne amintim cu această ocazie de moș Ion Codreanu, care a fost arestat și ulterior schimbat cu Ana Pauker).
- Da, dar vedeți, zice Balamez, eu am fost unul dintre cei trei care au votat contra Unirii.
- Dumneata ai crezut, îi zic eu atunci, că au să vină bolșevicii și o să vă decoreze, o să vă facă mare șef.
- Ce mare greșeală, Doamne!... KGB-ul m-a pedepsit pentru asta. Mi-au spus că am votat contra Unirii la ordinul Siguranței, pentru a crea impresia unui sufragiu liber exprimat și că sunt mai periculos decât acei care au votat pentru Unire. (...)

Nu l-am mai văzut de-atunci pe fostul deputat Balamez. S-a pierdut în hăul acela teribil, în GULAG-ul sovietic.” (p. 198)

Dedicat investigației istorice și studiului de caractere, profesând interogația intelectuală cu grația unui spadasin redutabil, Serafim Saka rămâne un nume de referință pentru literatura română din Basarabia, „ingredientul de neliniște” indispensabil unui mediu cultural eșuat în inerție provincială. Sper ca Uniunea Scriitorilor de la București să îi dea o mână de ajutor pentru a-și edita manuscrisele care își așteaptă rândul.

Serafim Saka. *Aici: atunci și acum*. Dialoguri. Prefață de Leo Butnaru. Chișinău, Editura Prut Internațional, 2010.

FLORIN CARAGIU

GABRIEL CHIFU ȘI NOSTALGIA „STĂRII AURORALE”

Volumul *O sută de poeme* cuprinde versuri, semnate de Gabriel Chifu, selectate dintr-o perioadă întinsă de timp, mergând din 1979 până în 2006, anul apariției acestei antologii la Editura Ramuri. Precursor al optzeciștilor (Nicolae Manolescu) pe linia unui modernism

neagresiv, dispus să reabiliteze fiorul poetic la joncțiunea organică dintre viață și text, Gabriel Chifu nu a căzut pradă ideologiei po(i)etice, care făcea furori printre optzeciști. Nu a aderat la textualismul în ofensivă, cel ce ajungea să dicteze conștiința de sine a poeziei, prin separarea radicală dintre viață și text. Sterilizarea și expierea vieții în text, operația de reducere textualizantă, autodafeul textual sunt numai câteva dintre clișeele de gândire care au putut alimenta copios ideea de „sinucidere scripturală” a poetului – făcător de text. Atins de leucemia hârtiei, acesta făcuse din scris o demonstrație insistentă a propriilor sale idei fixe. Descrierea practicii poetice cu acest arsenal terminologic agresiv s-a dovedit a fi, însă, un real pericol pentru poezie, care risca astfel să fie deturnată de la menirea ei specifică, aceea de a se folosi de „iluzie” și de imaginație, nu de a denunța numai decât „irealitatea” acestora (o chestiune de interpretare).

Poetul Gabriel Chifu face parte din stirpea trăitorilor care consimt să se lase purtați de poezie, împins de curent până departe, unde se descoperă zone inedite ale emoției. „*Plăcerea textului*”, la care s-a referit Roland Barthes, a rămas sursa fundamentală de generare și pentru scrierile la care ne referim. Aici fenomenologia spațiului poetic nu e însământată cu corpi străini, constituiți din idei preconceptuate. Nu trăim cu senzația neplăcută de grefă respinsă și de crispate într-o explicație ce excede descrierea. Pentru Gabriel Chifu e clar că poezia nu se reduce la o practică ocazională a scrisului. Raportul cu limbajul înclină spre a fi o experiență mai degrabă fericită în sens vital și spiritual. Cuvintele sunt asimilate în circulația mai largă a vieții și se contaminează de erosul nediferențiat, pe care poeticul nu face decât să-l potenteze. Livrescul injectat în doze mici acționează cu eficiență homeopatică. Ciocnirile și rupturile prin care, paradoxal, „se ține” unitatea compoziției poetice sunt privite cu o apriorică încredere, ca și când ar fi vorba de o conectare la un mecanism producător de „juissance” (Cărtărescu nu e departe).

În sensul sugestiilor lui Barthes, poetul – căruia, trebuie subliniat, îi este străină crisparea – scrie lăsând cuvintele să-și exercite funcția lor benefică, aceea de a schimba direcția sângelui, înfiorând extremitățile organice. Se atinge acea viteză a fericirii poetice, care își taie traiectorii oblice, asemeni unui planor uriaș, necunoscând interdicții la nivel kinestezic. Această hiperventilare a sângelui prin mișcarea verbului trimite la o stare erotică mai degrabă decât spre imaginea autodafeului textual alienant și anemiant. „Modul cum imaginația în plonjeu traversează limbajul sugerează așadar o stare de eliberare și de detentă a simțului kinestezic, în primul rând, și, prin acesta, un nou mod de a trăi impactul trupului cu lumea” (Carmen Lasswell, „*Poezia și ecoul asupra urechii interne*”, în: „*Ravivariya Vaskara*”, Djalpur, August 2007).

Cât privește absența conduitei evitante, care este atât de proprie gestului poetic intempestiv, aceasta implică inevitabil (pe linia fluxului de asociații psihologice) ideea impactului, imaginile ciocnirii și ale secționării. În context, însă, ele își pierd semnificația distrugerii, reducându-se la niște jerbe de apariții reziduale, pur inertiabile, trenante, care trec și se șterg, fără a fi reținute pe retina unei inimi fericite. După cum se poate observa, Gabriel Chifu deține arta de a primi o imagine: uneori, pur și simplu lăsând-o să treacă și să se stingă, fără a o reține pentru a o interoga (eventual, mai mult decât e necesar). Căci poezia ne pune în față imagini, și imagini. Unele sunt menite din primul moment evanescenței, altele se impun tocmai prin caracterul lor neinfluențabil, ireductibil la sensul local al vecinătăților sau la interpretările de conjunctură. Chiar prin această calitate a lor, dau dominantă tonală a compoziției artistice. În mare măsură, instinctul poetic sigur ține de arta de a nu insista, de puterea de a trece cu vederea. De aceea, simțul duratei, al echilibrului dintre descriere și interpretare (implicite, în limbajul poetic) sunt esențiale în destinul unei reușite artistice.

Metafizica lui Chifu (cel ce s-a arătat preocupat de „starea aurorală a poeziei”) e discretă, nesistematică, și mai ales destinată să traverseze trupul, sediul fiorului organic. Fapt pentru care imaginile de înălțare la cer au un aer concesiv, chiar duios-condescendent, față de situația *acestui* trup, pe care, natural, nu-l putem vedea urcând la cer decât cu un aparat de zbor. Aici, eufemismul (discret ironic) este ținut în viață prin ton, tonul menit să nu discrediteze scenariul naiv, dulcea simulare care, oricât de precară, sună serios și „prinde la cititor”.

„Dropia” impresionează prin știința construirii fenomenologice a imaginii: „Tatăl tatălui meu i-a spus tatei/ că a văzut-o și a orbit. (...) Ea trece pe câmpuri: e piciorul pe care-l așază / luna în iarbă (...) Ea trece doar / prin locul liber dintre două ore, / dintre două zile ce-și urmează, de aceea / timpul nu o ruginește (...) Un vânător/ a vrut s-o împuște, dar glonțul/ s-a întors în armă, pușca s-a risipit și a curs (...) într-o iarnă/ s-a apropiat de o așezare – / și noaptea odăile s-au luminat (...) casele noastre sunt niște grăunțe răcoroase/ bune pentru dropie” (*Dropia*). Descrierea spațiului cu dimensiunile timpului marchează, conform esteticii fenomenologice, „aparitia calității” (Roman Ingarden). Este vorba de spațiul-durată, spațiul-calitate, venit în existență pe măsura trecerii, cu pași inefabili, a păsării, imagine de o suavitate angelică.

Îngerii sunt vizitatori frecvenți pe acest teritoriu poetic. Dualismul înger-demon nu este tematizat după legile contrastului dur, ci mai degrabă tinde să se dezvolte ca o mică parabolă, în maniera lui Sorescu, fără a exclude surâsul, dar nici absurdul.

Poemul dedicat făpturii argintii condensează o poetică de factură postmodernă. E vorba – nu?... – de vechea și mereu noua „întâlnire amoroasă

dintre obiecte eteroclitice” (la care se referise odinioară Gherasim Luca, aproape cu cuvintele lui Barthes).

Pe lângă o poetică, ni se oferă și o posibilă metafizică a poeziei, și chiar una cu iz romantic, centrată în inimă, sursă de regenerare a vieții ca text și a textului ca viață: „cum ștergi cu guma/ bastonașele greșite din caietul de clasa întâi așa/ mi-a șters el ochii, nasul, buzele, întregul chip (...) pământul pe care pășeam, și chiar pașii, și chiar picioarele (...) veacurile de dinainte/ și veacurile de după, ca să nu am/ unde să mă duc (...) gândurile din creier și chiar creierul. // mi-a lăsat numai inima vie. // candelă aprinsă într-un univers absent/ ușă rămasă întredeschisă în vid. // (din ea, în jurul său, / se va reface încă o dată totul, / după măsura ei?)” (*Cum ștergi cu guma bastonașele*).

În descrierea stărilor agonice, poetul nu se sfiește să cultive expresivitatea imaginii, folosind metafora: „cum fac albinele miere, / de la început corpul tău secretă tristețe, / tristețe care se pietrifică în ani. / pe această tristețe pietrificată locuiești tu, / doar tu, / ca într-o țară cu un singur locuitor” (*Tristețe pietrificată*); „în orașul meu nimeni n-a înviat niciodată. / nu știm toți decât să murim. / infinitul n-a intrat în viețile noastre/ precum vântul într-o casă cu geamuri deschise. / nimeni n-a fost în stare să îmbrace/ ca pe o cămașă/ cerul cu stele. (...) munți tociți, la nivelul caldarâmului. / inimi cu pânze de păianjen, inimi-șleपुरi/ încremenite pe dune de nisip. / biserici plecate din propriile lor ziduri. / aici nimeni n-a înviat niciodată. / nimeni nu s-a lăsat răstignit pe cruce” (*Oraș sigilat în moarte*). Astfel, autorul reușește să nu cedeze agitației psihologice și să păstreze echilibrul descrierii. Luminozitatea tinde să fie una dintre calitățile metafizice (așa cum o vedeau esteticienii fenomenologi) a acestui spațiu poetic.

În unele poeme ale sale, autorul manifestă reflexe intimiste în sens religios, dovedind încă o dată disponibilitatea sinceră și maximă de a priza existențialul cu simțul poetic. Astfel, întâlnim stări de nostalgie și chiar însetare după comuniunea cu Dumnezeu, cu o tendință evidentă de a asuma problematica umanului în totalitatea sa și în dimensiunea sa iconică: „când e-n flux/ făptura aceasta a mea prăpădită cu gastrită, / reumatism și insomnii/ se întinde până departe pe buzele lui Iisus, / în cuvintele din rugăciunea sa. / când e-n reflux însă/ pentru făptura mea întunecată, ghemuită și mută/ până și furnicile par gigantice” (*Fotografie de grup*); „cel mai bine văd cu ochii aceștia ai mei/ care nu sunt ai mei, ci ai lui. / cel mai bine merg cu picioarele acestea ale mele/ care nu sunt ale mele, ci ale lui/ și înaintează pe ape. / cel mai tare mă dor palmele acestea ale mele/ care nu sunt ale mele, ci ale lui/ și sângerează în Ierusalim. //eu mă întunec, el luminează/ eu, partea lui agonică, el, partea mea vie. / sunt legat de el cu frânghii invizibile, nu mă lasă: / el, aerostatul meu, mă trage după sine în văzduh/ pe mine, săculețul său cu nisip, rucsacul său cu nimicuri, / pe mine, nesfârșita întristare a inimii sale” (*Eu, nesfârșita întristare a inimii sale*); „misterul și miracolul oamenilor au viața

neînchipuit de scurtă. / cam cât o scăpărare de amnar. / sau atât cât îi trebuie sufletului să iasă din trupul celui mort. (...) încă o dată fiul meu mă întreabă cum am întrebat și eu: / cum să gădesc ceea ce caut? / eu știu că el caută altceva decât caută, / dar nu-i spun ceea ce nici mie nu mi s-a spus, / fiindcă el nu aude, cum nici eu n-aș fi auzit: / *du-te spre lucrurile umile, în ele, / în ele se adăpostește cel de sus*” (*Poemul tatălui, al fiului său și al fiului fiului său; poemul tatălui*).

SIMONA VASILACHE

ÎN NUMELE DOAMNELOR

Ceva mai nouă la noi decât aiurea, școala recuperărilor unor istorii alternative, din casă, mai mult decât din piața orașului, numără totuși câteva titluri notabile. Li se poate adăuga, fără multă discuție, recenta carte a Andreei Răsuceanu, de la Vreemea, *Cele două Mântulese*. O poveste destul de încurcată, cu o stradă și mai multe jupânese, care arată de ce, acolo unde istoria s-a arătat descumpănită, a sprijinit-o, nu fără folos, literatura. Colecția în care apare volumul, *Planeta București*, coordonată de Silvia Colfescu, trădează o metodă, ca să nu zic o filosofie. Un anume orgoliu, necesar, se simte în această singularizare a unui oraș-capitală, care nu a trăit chiar de când se știe sub zodia navetei. Gestul care-i dă Andreei Răsuceanu prilej de vorbă și de ipoteze e o întemeiere, nu oricare, ci o ctitorire de biserică, prin care mahalaua se statornicește, capătă identitate între cele pământești, ca și între cele cerești. O grijă care spune ceva despre viața iute trecătoare a bucureștenilor din veacul al XVIII-lea.

Este, timpul spre care-și taie fereastră – trebuie să remarc, pe coperta altminteri (prea) sobră, deschiderea discretă, în relief, spre un ochi de frescă, cu două femei ce ar putea fi ctitorițele de-același neam – unul al tuturor neașezărilor. Viața, chiar și a celor înstăriți, este precară. Averea, ușor de prăpădit. Într-o asemenea cumpănă o aflăm pe Stanca, văduva, se pare, a unui Manta cupețul, negustor boierit de pe o veche stradă bucureșteană. Boierul, mort în împrejurări necunoscute, lasă, poate, ca ultimă dorință ridicarea bisericii. Ea se clădește pe locurile de zestre ale jupânesei Stanca, însă întâietatea îi este luată, în pisanie, de Maria, sora lui Manta. Asupra acestui mister Andreea Răsuceanu insistă prea cu amănuntul, fără să-l dezlege. Insistența îi prilejuiește, însă, o analiză demnă de reținut a statutului văduvei

în epocă – drumul este deschis de studiul regretatului Dan Horia Mazilu, *Văduvele sau despre istorie la feminin*. O locuțiune la modă, „să rupi din gardul Mântulesei”, denunțând autoservirea mahalagiilor cu nuiele care să-i apere de câini din granița proprietății ei, e simptomatică pentru o mentalitate. Autoritatea jupânului, destul de fragilă, fiindcă liniile despărțitoare între negustor, mahalagiu, boier, hagi (Mantu făcuse și o rituală călătorie la Ierusalim) nu sunt clare încă, nu rezistă după moartea lui. Altfel spus, nu este o autoritate în sens figurat, de stimă, ci una foarte proprie, ținută în bună parte cu forța, cu frica. Dispariția sa le dă prilejul deținătorilor de interese, *stakeholderilor*, ca să uzăm de limbajul corporațiilor de azi, să-și răz bune. Și văduva, neajutorată, cade la mijloc. Statul și biserica foarte rar o apără, așa încât ea are opțiunea de a deveni o femeie aprigă, stăpână pe destinul familiei, care scrie, din încercuirea ei, istoria, sau de a se pune la adăpostul altcuiva din neam, care să-i ofere o tutelă, odată pierdut reazemul ei. Acesta pare să fie cazul aici, unde Maria, pe care Andreea Răuceanu o bănuiește necăsătorită, dedicată cauzei administrative, ocupă locul de drept al văduvei. În definitiv, dincolo de curiozitatea pe care o stârnește o biserică ridicată de două femei, care nu sunt rude de sânge, detaliile contează mai puțin și locul lor în economia cărții mi se pare, repet, supradimensionat.

Cu mână sigură și cu o certă exersare în analiza imaginii e, în schimb, condusă descrierea frumoasei picturi murale din biserica Mântuleasa. Simbolurile animaliere, interpretate în riguroase detalii de bestiar, comparând variantele, portretele, scenele de pătimire a păcătoșilor sunt foarte avizat puse în valoare. Autoarea prezumă că văduva hărțuită de indiscreția celor din jur – mahalaua este *par excellence* bârfitoare – a strecurat, *memento* al martiriului ei, un păcat necanonice în lista condamnărilor: ascultatul sub ferestrele altora. Lucrul nu trebuie să mire, într-o parte de lume cu tradiția clevetirii. Ajunge să ne amintim ce face, întâiași dată, mahalagiul lui Caragiale, ajuns calif (Bagdadul, se-nțelege, e o acoperire a Bucureștiului etern). Pune să-i pedepsească pe ctitorii care bagă zăzanie și fitile în mahala... Așadar, plăcerea cea mai de seamă a târgoveților e și coșmarul lor, și nu e exclus ca Stanca Mântuleasa să fi folosit icoana ca să-i bată pe slobozii la gură altfel decât cu nuiaua.

Destinul familiei Mantu, care-și dă numele unei așezări din jurul unei biserici, cu lipsurile și lucrurile lui nelămurite, oferă material documentar îndeajuns pentru o carte. Planul Andreei Răuceanu este însă mai ambițios, iar rezultatul mai cuprinzător. Dacă Bucureștii sunt o planetă, Mântuleasa este nu mai puțin. Acolo răsare o lume, un clan de moștenitori. Conflictul, mai mult decât norocul, pare să-i călăuzească. Vecinii se împrumută și se sfădesc, plătesc pentru datoriile lor, fie ei lipiți, ca Lupșescu birjarul, ori mai înlesniți, ca pitarul Tocilescu. În prim-plan stau, și în secolul XIX, tot doamnele. Elenca Petrescu, văduvele Zinca Iorgulescu și Păuna Manolescu,

Lucsandra Călineasca sunt nume care duc după ele istorii. Cu năravuri și greutate, căpătuiți anevoioase și mici lupte sâcâitoare în care li se trece viața. Fresca acestei epoci ceva mai puțin romantice, la firul ierbii, decât a păstrat-o istoria cu revoluții și avântate înfăptuiri, e un portret. Al moșieresei Ana Balș, semnat de Niccolò Livaditti, un fel de pictor de curte. Din nou, verva analitică a Andreei Răuceanu se desfășoară fără cusur. Aș fi simțit, de aceea, nevoia mai multor astfel de popasuri, în dauna unor recensăminte destul de seci de familii și a unor inventare de întâmplări care, fatalmente, se încurcă.

Sigur că Mântuleasa, aceea cu încă un veac mai bătrână, este eroina lui Eliade. Una pe care n-o mai vede, dar pe care o reface mai fidel decât, printre demolări și răni ale unui timp care se schimbă, se chinuie ea să trăiască. *Te vedeam cu a mea minte/ Și acum, când te-am găsit,/ Pare că-mi aduc aminte/ Cum că-n vremi mai dinainte/ Te-am văzut și te-am iubit* e declarația care i s-ar putea face, pe versurile unei postume eminesciene, acestei fantastice apariții. Cele două Mântulese, chiar dacă Andreea Răuceanu nu le împletește tot timpul, sunt și acestea, cea dintr-o istorie care-și caută literatura, și cea dintr-o literatură care-și caută istoria. Un anume blestem al contratimpului urmărește destinul străzii și pe-al oamenilor ei. De bună seamă, cu toate daraverile ce-o apasă, Stanca Mântuleasa nu este Ana lui Manole, deși viața ei se sădește, simbolic, la temeliea unei biserici (Andreea Răuceanu insistă pe detaliul „din temelii”, prin care cele două femei se referă la lucrarea lor). Însă o adiere a lucrului neisprăvit se simte în bioritm, mai vechi sau mai nou, al străzii. Terenurile își schimbă proprietarii, amezător, casele se construiesc cu greutate, iar viețile celor care trăiesc în ele se curmă brusc, violent (a se vedea povestea caselor Capră). În subsoluri, la propriu și la figurat, mustesc povești de trădare și de ghinion, reconstituite după Ion Ghica. Trecutul hăituește prezentul, prezentul șterge fără milă trecutul. Și această cursă fără istov nu se oprește, lasă poveștile să se înțeleagă, la hotarele lumii noastre. Puzderia de amănunte, de vieți întretăiate, de nume care se schimbă, într-o geografie și genealogie foarte mobile – te întrebi ce conta, într-un București în care și locul, și omul erau întâmplătoare, dau impresia, sau poate nu doar atât, unei ordini supra-adaugate. Care nu-și vinde ieftin secretele.

Andreea Răuceanu intră în acest *secretaire*, și scrin, și ladă de zestre, și cameră oprită, din două părți. Una e cercetarea riguroasă, cu surse sistematice, cu planuri ale Bucureștiului în față, cu documente de muzeu. Alta e aplecarea, cu nimic mai prejos, spre literatură și spre intuițiile ei, la Eliade, dar și la memorialiștii Bucureștiului mai vechi, comercianți de atmosferă, slujitori ai unor mistere în aer liber. Fiecare direcție închipuie câte o Mântuleasă. Care e femeia iute și dezghețată, strunind treburile familiei, și care jupâneasa mai delicată, poate, lăsând, peste timp, o morală ascunsă a neplăcerilor ei, printre culorile ticluite ale unei biserici, mi-e greu să spun

acum. Oricum ar fi, câtă vreme literatura își caută documentul, deodată cu zănaticii ei răscolitori de pivniți, iar istoria se încheiează cu ficțiune, pot să prefer dublura, femeia care privește peste umărul celeilalte, sprijin și iscoadă. Cu gândul la ea, și cu ochii în minunatele reproduceri color de la sfârșitul cărții, am citit călătoria Andreei Răsuceanu pe strada Mântuleasa nu, cum ar fi meritat, cu creionul în mână, rătăcind printre detalii de finețe, ci întorcând foile unei vechi istorisiri în ramă, cu epoci crescând una din alta, cu oameni complicați și cu tâlcuri de ținut minte. Dincolo de harababura cifrelor și a planurilor, e singura poliță de viață pe care Mântulesele au iscălit-o. Cu literatura, de la care Andreea Răsuceanu recuperează, însă, ce-i al străzii, fremătător de vie, în reconstituirea ei. Sub o semnătură de încredere, dota Mântulesei se întoarce acasă.

MARCEL LUCACIU

AMANTUL PUTERII

După două decenii de la căderea regimului Ceaușescu, amintirile s-au cicatrizat, nu fără puține dureri, iar nostalgia uniformizantelor vremuri roșii îi vizitează – încă! – pe fideliile adepți ai tiranului, lăsând în urmă regrete, simpatii și controverse aprinse. Timpul nu ne vindecă pe toți în aceeași măsură; uitarea nu e totdeauna antidotul suferinței...

Pentru scriitorul expatriat Petru Popescu (astăzi, scenarist, realizator de filme și romancier american, stabilit în Beverly Hills, California) trecutul e viu și, prin urmare, nu a putut fi șters din memorie, chiar dacă s-au risipit atâția ani de iluzii deșarte. Luată după o lungă și dramatică deliberare cu sine însuși, decizia de a rămâne în America (după ce, în 1974, primise din partea Universității din Iowa invitația de a participa la un Seminar Internațional de Creație) a căzut ca o lovitură de trăsnet și a stârnit mare vâlvă. O asemenea atitudine părea inexplicabilă. Era deopotrivă cel mai cunoscut și cel mai citit scriitor al momentului grație unor romane ca *Prins* (1969), *Dulce ca mierea e glonțul patriei* (1970), *Să crești într-un an cât alții într-o zi* (1973) sau *Sfârșitul bahic* (1974). Ba mai mult, se bucura de toată atenția „fiicei puterii”, misterioasa Zoia Ceaușescu...

Revenind, frecvent, în țară, după 1990, fie pentru a-și reedita cărțile din tinerețe, fie pentru a-și publica, la diverse edituri, scrierile traduse din limba engleză, autorul a explicat, pe larg, într-un interviu, motivele expatrierii sale:

„Mi s-a dat de înțeles că ar trebui să scriu romane istorice, în care eroismul patriotic al lui Ștefan cel Mare sau al lui Mihai Viteazul să se continue până la dictatorul zilei, care trebuia evocat în termeni străluciți (...). Ceaușescu voia să folosească artiștii ca propagandiști, să facă din scriitorii importanți ai momentului apologeții lui (...). Am realizat însă că, în felul acesta, îmi voi pierde toată reputația pe care mi-o câștigasem în urma luptelor cu cenzura. Urma ori să devin un scriitor de casă, ori să încerc să scriu în limba engleză în vederea unei plecări definitive din țară (...). În acel moment am primit invitația în America. Trebuia să stau acolo cinci luni și m-am hotărât să rămân, cu mare durere, pentru că a-ți părăsi limba în care ai ajuns să scrii nuanțat, a-ți părăsi prietenii e ca o amputare a propriei persoane” (*Cotidianul*, 30 septembrie 2008). Astfel, supleantul organizației de tineret a fostului P.C.R. a avut îndrăzneala (dar și ocazia) să-și schimbe destinul, cu prețul abandonării unei cariere literare în România, cu prețul smulgerii din Bucureștiul atât de familiar, cu prețul înstrăinării de toți cei dragi. Și aceasta din dorința de a fi un om liber, de a scrie *liber*...

De curând, Petru Popescu a publicat din nou, după multă vreme, un roman scris în limba română (*Supleantul*, Editura Jurnalul, București, 2009) readucându-și la viață cititorii (mai ales, pe aceia din generația lui *Prins*), răvășind amintirile și fantasmale „iepocii de aur,” evocând sărăcia, cenușiul și discrepanțele socialismului românesc.

Ceea ce impresionează, încă din *Prefața* cărții, este confesiunea frustă și pasională, prozatorul numărându-se printre cei care nu pot scrie altfel decât la persoana întâi: „Romanele sunt visele, visele autorului. Am visat să scriu *Supleantul* timp de treizeci de ani, încă din zilele traumatizante și vijelioase ale fugii mele din România.” Sau: „Un film are mulți tați (ori mai multe mame). Un roman are un singur părinte, autorul. Un roman e visul artistic al unui singur om. De aceea îl prefer eu, chiar dacă scriu cinematografic, cum mi s-a spus de multe ori. Numai într-un roman pot da măsura unei întregi epoci și a personalității mele la acea vreme.” Sinceritatea șocantă din fiecare pagină, predilecția pentru mediul citadin, autenticitatea și patosul naratorului-personaj sunt câteva însușiri importante care dau substanță prozei lui Petru Popescu, plasând-o, uneori, în vecinătatea operei lui Camil Petrescu sau a lui Anton Holban. Construcția subiectului este una interesantă și mizează, într-adevăr, pe o viziune filmică, panoramică. O știre din prestigioasa publicație, *New York Times* (6 iulie 1975) conform căreia un prozator român de succes a fugit, pe neașteptate, în Occident, și a frânt inima atrăgătoarei Zoia Ceaușescu declanșează începutul rememorării. Narațiunea revine la timpul trecut, fiind reconstituite principalele evenimente autobiografice ale anului 1973: vizita în Berlinul de Est; concertul formației Led Zeppelin susținut în Berlinul de Vest și ascultat, clandestin, dincolo de zid; prima întâlnire, în avion, cu „fiica faraonului”, Zoia Ceaușescu;

reîntoarcerea în Bucureștiul natal („oraș vast și viu, deși cu o treime din străzi nepavate”); bucuriile simple și neprețuite ale cercului de prieteni (Stejar, Marcel, Luminița, Călin și personajul narator); călătoria în America Latină împreună cu grupul de presă al lui Nicolae Ceaușescu; moartea Luminiței, prietena rebelă, în urma unui avort ilegal etc.

Firele epice se întrepătrund, armonios, întâmplările relatate sunt pline de surprize, iar viața socială și politică e – memorabil – persiflată; televiziunea are o singură emisiune („El și Ea în Lumea Largă”), fiind tot mai evident că, „într-o țară comunistă, securitatea își asumă rolul sondajelor de opinie.” Galeria de personaje este individualizată mai degrabă prin intermediul limbajului, al comportamentului și al mentalității decât prin descrieri vestimentare sau portrete fizice. Reconstituind scena întâlnirii dictatorului cu grupul de presă, la reședința sa de la Neptun, naratorul reține nu statura scundă a „marelui” om de stat, ci limbajul peltic: „Jumătate din sunetele lui sunt un *i* bazal, care înlocuiește aproape toate celelalte vocale, și uneori mănâncă și din consoane (...). Dar *r*-ul? Care nu e ca *r*-ul nemților ori al francezilor (acela e graseiat). E un *r* de nedescris. Și pare atât de greu de pronunțat, față de *rrrrr*-ul românesc normal.” În privința Elenei Ceaușescu, detaliile oferite – cu parcimonie – scot în evidență lipsa de feminitate, iritarea, temperamentul coleric („șipă cu ușurință la oricine”) și obsesia ei: „Tovarășul se va impune!”

Tonalitatea cărții este gravă și tulburătoare. Naratorul are conștiința lumii carcerale în care trăiește („...datoria mea de romancier e să descriu cușca vieții noastre”) și simte acut – ca pe o pierdere ireparabilă – vidul creat în jurul său de Putere: „Puterea asta pe care n-o știm, n-o înțelegem, n-am ales-o noi. Puterea asta severă și îmbufnată ni s-a băgat în viață și în pat, printr-un drept istoric de neînțeles, și trăim urmându-i oracolele obscure și insuportabile.” Există o anumită tensiune a relatării dată de situația dilematică a protagonistului. El trebuie, în final, să aleagă: compromisul sau libertatea.

Pe fundalul zbuclum al transformărilor socialiste se lasă depănată, însă, și o romantică poveste de dragoste; aceea dintre Zoia Ceaușescu și tânărul prozator. Farmecul narațiunii datorează mult desfășurării acestei idile cu exotice ascunzișuri sau mireasmă de tei. Puținele trăsături fizice ale eroinei conturează o frumusețe aparte, fragilă: „Zveltă, cu o față îngustă, cu un nas drept și bine proporționat, cu buzele subțiri, strânse.” Gesturile de tandrețe, plimbarea prin București sau vizita la Muzeul Național de Artă dezvăluie sensibilitatea și inteligența „matematicienei” de la Institutul de Cercetare. Profilul românesc al Zoiei degajă – permanent – umanitate, feminitate, grație și căldură sufletească. Toate aceste calități s-ar putea să surprindă publicul larg ca, de altfel, pe toți aceia care au considerat-o (poate, pe nedrept) „sombra prințesă Diana a comunismului.” În realitate, Zoia n-a fost

nicidecum o răsfățată. Ba dimpotrivă: „...era o personalitate, o răzvrătită, dar și o prizonieră în interiorul familiei.”

Autobiografic, social, politic, erotic, *Supleantul* este un roman modern, complex, incitant, scris într-un ritm alert și captivant, presărat cu flori, zâmbete și lacrimi. E mărturia unei generații ale cărei frustrări, dezamăgiri sau trădări n-ar trebui repetate...

CONSTANTIN TRANDAFIR

REVOLUȚIA ȘI EROTISMUL

C*hermeza sinucigașilor*, romanul poetului și publicistului Radu Ulmeanu combină două teme dragi noului canon: politicul și erotismul. Autorul știe *ce* trebuie, mizează pe impactul cu cititorii de azi (care nu prea mai citesc) și, probabil, pe ecoul străinilor ahtiați de scrieri despre comunism și despre postcomunism. Nu-i exclusă nici posibilitatea prozei pentru mai târziu. Pe de altă parte, scriitorul e stăpân pe tehnicile cele mai noi ale romanului și știe să le dozeze cu abilitate. Rezultă o narațiune arborescentă, cu o largă orchestrație a vocilor și timpurilor. Și mai multe formule: povestirea, jurnalul, reportajul, publicistica pur și simplu. Fără cochetării stilistice, fără poezie, natură, psihologism, dar cu meditații acute și cu un scenariu-conglomerat ținut sub tensiune, care menține treaz interesul. Până la un timp, când apar redundanțele, în ciuda situațiilor dorite a fi palpitate. Cum spun, peste toate acestea tronează documentul bine ticluit și erotismul apocaliptic.

Inițial, i se cedează inițiativa naratorului, Andrei Cetea, prietenul personajului principal, Grigore Lapteș. Pe cei doi îi apropie un anume fel de franchețe critică, îndeletnicirile bahice și amoroase, dar îi deosebesc foarte multe altele, ingeniozitate a scriitorului de a-și face povestitorul creditabil. E și provocarea ambiguității, și modul de a evita maniheismul. Andrei, recunoaște el însuși, își păstrează luciditatea în orice împrejurări, dar e vicios, codoș, grosolan, potlogar, chiar profitor al regimului ceaușist: „pe lângă că îmi păstram luciditatea, mai eram dotat și cu un fel de instinct al diversiunii și manipulării”, produs tipic al regimului, moștenit și de la un unchi activist de partid. Așadar, nu i se pot contesta aprecierile față de „naivul” Grigore, talentat artist plastic, profesor de franceză la un liceu, activ, mare craidon, un cavalier al tristei figuri și, până la urmă, „ridicol”. Convenția literară e respectată prin această contrarietate a perspectivei. Povestea începe cu

mărturiile „diacului” ziarist Andrei Cetea, după asasinarea lui Grigore Lapteș, în finalul romanului. E luna mai a anului 1990.

Naratorul și împreună cu el toți ceilalți actanți se întreabă dacă în decembrie 1989 a fost revoluție sau lovitură de stat. El, nostalgic comunist și, văzând ce a urmat și care e credința noilor „anticomuniști”, e convins că a fost „puci”. Chestiunea, interesantă în ordine socio-politică, tinde să se clișeizeze și în literatură. Din marile romane se învață – nu-i așa? – mai mult decât din istoria propriu-zisă, e drept că din cele conjuncturale rezultă contrariul, dacă ne gândim, să zicem, la literatura proletcultistă. Când privește aspectul documentar al romanului *Chermeza sinucigașilor*, nu doar se atinge cu extrema cealaltă, imaginarul, ci o intersectează tot timpul. Unor personaje din istoria reală li se alătură altele recognoscibile, sigur, în spațiul principal al acțiunii, care este orașul Scuteni (Satu Mare), precum și personaje inventate. Satira directă își asociază uneori parabola, cum ar fi, de exemplu, tăierea porcului de Crăciun coincide cu împușcarea „gângavului dictator” și a „coanei Leana”, situație condamnată, mai târziu, inclusiv de anticomuniștii veritabili sau autodeclarați. În focul convulsiilor se implică și Grigore, iar la fuga dictatorului, urcă în balcon oratori improvizați, Gheorghe Savina, activistul de partid, Dan Vanca, secretarul cu propaganda, însuși Grigore Lapteș care ține un discurs patetic și plânge de bucurie. Dar de-acum începe marasmul. Inocentul revoluționar se revoltă până i se face greață când vede că lista pentru Comitetul revoluționar e plină de impostori, recunoscându-i pe iscălitorii de versuri omagiale, ziaști de la presa comunistă, foști secretari de partid, securiști, turnători. Și se pronunță cu pathos care aprinde textul, jurnalistic: „Sânge și iar sânge, își spuse el revoltat. A curs totuși sânge, dar numai sângele acesta impur care ne-a curs și nouă în vine și poate mai curge, ne-a otrăvit și poate ne mai otrăvește sufletele și conștiința. Toți oamenii ăștia ce trec pe lângă mine, liniștiți sau nu, au sângele infestat de douăzeci și patru, sau chiar de cincizeci de ani de comunism, barbarie, minciună, ură împotriva a toți și a toate. Bolnavi fără să știe, își poartă cu nepăsare și în deplină ignoranță povara de ură și murdărie...” Teza strălucește, iar revolta antisecuristă naște literatura, cum indignarea produce versul. Așadar, satira face legea romanului *Chermeza sinucigașilor*, cu rare momente de respiro, o satiră care nu-și aliază comicul, rareori ironia, ci e vituperantă.

Dragostea produce și ea minuni artistice, numai că este mai totdeauna vinovată. *Kama Sutra* vs. *Cântarea Cântărilor*. Grigore poartă nostalgia unei mari iubiri, dar multă vreme e tras pe sfoară. Nu-i vorba, „are” destule amoruri, chiar se ocupă aprig de așa ceva, mai mult decât ca ziarist, artist, profesor și revoluționar, numai dragostea adevărată îl ocolește. Cel mai mult se atașează de Marta, o elevă violată la 16 ani de securistul Dragnea, acum bolnavă de nervi. Suferindă este și cea mai frumoasă dintre toate, Monica, fiica unei profesoare în casa căreia au loc orgii saphice. Aceste copulații lesbiene sunt cele mai numeroase în roman, cele mai „attractive”, pentru că privilegiile surprind nu doar actele, ci și semnificațiile, cu pătrunzătoare și

rafinată cunoaștere. În aceste scene, Radu Ulmeanu are simțul observației rareori întâlnit, atât de caracteristic unui romancier veritabil. Dintre dragostele lui Grigore, numai una nu-i femeie frumoasă de pică și parcă, prin excepție, e foarte bine prinsă într-un crochiu. În rest, virtuozitatea descrierii trupului feminin n-are egal, trupuri pasionale, excitate până la „înnebunire”. Chiar și pudica Monica visează întâlniri amoroase, ațătoare, cu un fost prieten mort, Doru. Se intră de-acum pe terenul misterului și fantasticii. Căci fantoma se va preface, el sau alt vampir, într-o strigoaică de o frumusețe răpitoare, pentru a le pedepsi pe lesbiene, storcându-le vлага până la deces. Și pe sadicul securist Dragnea, care posedă tot ce-i ieșea în cale, îl supune, în vis, unei acuplări istovitoare. Concluzia: o lume murdară, murdară... Iar autorul, care preia ștafeta, știe toate dedesubturile esteticii urâtului și ale viziunii simbolic apocaliptice.

Nelegiuirilor de altădată, cu spațiu larg în roman, le corespund ignominiiile postrevoluționare. Freneziile erotice se înmulțesc, viața politică și cea sentimentală parcă i-au calea sabatului vrăjitoresc, catastrofal. Radu Ulmeanu e specialist în reprezentări demoniace, se știe din poezia sa. Mai grav, lumea reală se umple de ticăloșii și de perversiuni. Aici, fantezia se materializează sub chipul hidos al „gasteropodelor” „suprasexuale”. Lupta pentru putere, diversiunile noii Securități sporesc dimensiunile Răului. În Consiliul FSN, sunt captați și maghiarii din formațiune UDMR, iar ca replică apare „așa-numita” Uniune culturală *Vatra românească*, „satelit și acesta al FSN-ului”, constituită tot la inițiativa Securității. Foarte dubioși sunt și cei din Consiliu „ce se arătau mai vehement a fi anticomuniști și antinomenclaturiști”. Vin străini cu ajutoare, Grigore le face francezilor o impresie formidabilă, îl pupă pe gură Yvonne, el se tulbură și pentru a se liniști merge cu Vanda pe malul râului (în martie) și își rezolvă treaba cu lux de amănunte, dar niște haidamaci vin și îl zdrobesc în bătaie. Stă mult în spital și rămâne fără un ochi. Când merge la Consiliu, află cu oroare că FSN se transformă în partid și se pregătește de alegeri. Se mai fac și niște mitinguri orchestrate, „cu lozinci pro FSN și pro Iliescu”, niște caricaturi din decembrie, care urlă bând alcool din sticlele dosite sub pulpanele hainelor. Activistul CPUN Grigore Lapteș scrie în gazeta locală despre Piața Universității, enumără „toate păcatele lui Ion Iliescu”, între care și prigonirea deșăntată a „partidelor istorice abia reînființate”, încurajarea dezordinilor, „pe primul loc fiind cele de la Târgu-Mureș, dezordini ce păreau uneori a fi fost provocate chiar de putere, pentru a justifica în final înființarea SRI-ului, altoit pe cadavrul reanimat al fostei Securități”. Nemaisuportând asemenea absurdități („treaba s-a politizat excesiv”), se hotărăște să „coboare din nou la condiția umilă de cadru didactic”. Profesorul este privit cu admirație pentru „aerul lui mai viril, mai sexy, de când purta bandajul negru pe ochi”. Se îndepărtează de Marta, „sucită, nebună”, după ce „se scufundă în trupul ei” cu indescrribibile voluptăți carnale, și după ce, în continuare, poartă o discuție lungă despre „viață, dragoste și moarte”, despre Goethe, Thomas

Mann, Dostoievski, Baudelaire, Rimbaud, Saint John Perse, Eluard, Céline. La un chef, prietenul Andrei perorează tot despre dragoste (și moarte) și despre alteritate. „Vorbești frumos, deși cam prolix”, îi atrage atenția Grigore. Într-adevăr, romanul se cam diluează, dar toată narațiunea are, ca să spun așa, viață.

„Plăcerile otrăvite” ale lesbienelelor, la care participă și trei eleve ale lui Grigore, vampirismul, alteritatea, se întind preț de vreo patru capitole. Un singur citat, mai puțin răscolitor, din care reiese puterea de penetrare a vizualizării auctoriale: „Dar degetele ei o atingeau deja acolo, și era cum nu se poate mai bine. Trupul i se încorda la fiecare atingere și-și simțea parcă picioarele desfăcându-se de la sine. Îmbrățișată de Ramona, pipăită peste tot, Monica simțea o excitare plăcută, care o îndemna să se cufunde cu totul în fluviul mângâierilor. Avu din nou impresia că se topește și strânse puternic în brațe trupul colegei de clasă, vrând parcă să-l primească în sine. Își dădu seama că era prima dată când voia cu adevărat să facă dragoste, să intre în raportul acela cu un trup străin de carne fierbinte, asumându-și astfel alteritatea lumii într-un act de contopire, de un erotism dezlănțuit”.

Ca diriginte al Monicăi, Grigore Lapteș se ocupă de problemele ei sufletești, de visele cu iubitul mort, de agresiunile lui Dragnea și de tentația relației intime cu colegele ei. Rămâne singur cu ea în apartamentul ei, fata îl ispitește și el capitulează. Mor mama și tatăl Monicăi, acum și în același timp, deși sunt despărțiți de ani mulți, iar dirigințele trebuie să aibă grijă de ea. Se mută împreună cu adevărata și ultima lui dragoste. Dar tot neîmpăcat este, căci se apropie alegerile din 20 mai, Duminica Orbului. El votează cu Radu Câmpăneanu, dar, spre disperarea lui, câștigă cei pe care îi detestă până la durere. Scrie iar împotriva „dobotocului” de „emanat” și, după câteva împreunări ardente cu Monica, este împușcat. Nu se știe de cine, au fost niște indivizi mascați, cu mănuși, ca să lase amprente Monicăi, căreia îi puseseră, forțat, pistolul în mână.

Epilogul aparține naratorului Andrei: „Ce poate fi mai ridicol decât acest prieten Grigore Lapteș care, urcat pe baricadele unei revoluții, să concedem, nu de catifea, ci de sânge, chiar dacă a fost un sânge vărsat pentru deturnarea acesteia, se pomenește după câteva luni după aceea cu un ochi scos de niște găligani pe malul râului, împodobindu-se apoi cu un bandaj negru de pirat în plin secol XX, departe de orice briză marină. Pentru ca apoi să fie găsit gol în patul său, ucis de o târfuliță suferind de paranoia sexului, așa cum Ceaușescu suferea de paranoia puterii”.

Apropierea de povestea acestui roman ține loc de interpretări oțioase ale puterii creatoare și ale viziunii existențiale. Povestea e splendidă, după cum s-a înțeles, cu dezvoltări dramatice la cota senzaționalului, cu o retorică pe cât de bine construită, pe atât de emoționantă.

cartea de istorie

MIHAI SORIN RĂDULESCU

ÎNTÂIA CARTE, LA NOI, DESPRE NAPOLEON AL III-LEA

Lucian Boia a răscolit și a contrariat publicul românesc prin cărțile sale. *Istorie și mit în conștiința românească* a fost o carte necesară provocând în același timp scandal. A apărut la timpul potrivit, ca și cele care au precedat-o și cele care i-au urmat: în 1996 a venit la putere Convenția Democrată – între timp dispărută –, iar cartea despre Napoleon al III-lea, apărută mai întâi în Franța, în 2008, la bicentenarul nașterii acestuia, a văzut lumina tiparului și în românește, în același an. Ultima carte apărută a profesorului Boia ține și ea pasul cu actualitatea: într-o Europă dominată de Germania, e vorba firește de elita “germanofilă”, mai mult sau mai puțin cu ghilimele. Faptul că aparițiile publicistice ale profesorului Boia urmează realitățile istorice nu e foarte de mirare. Și cele cu subiecte mai insolite – despre sfârșitul lumii sau despre Jules Verne – răspund unor așteptări.

Chiar așa stând lucrurile, trebuie recunoscut că Lucian Boia a îndeplinit un rol excepțional în instruirea multor generații de tineri istorici, dintre cei trecuți pe băncile Facultății de Istorie din București, rol care s-a extins apoi, după Decembrie '89, la publicul intelectual mai larg de la noi. Mulți ani profesorul Boia a fost – și s-ar putea să continue să fie – istoricul român cel mai publicat în Occident, cu deosebire în Franța, a cărei istoriografii a făcut-o cunoscută la noi încă în vremea monolitismului ideologic.

Din punctul de vedere al subiectelor există o anumită oscilație în preocupările și cărțile sale, dar ceea ce pare a fi de domeniul permanenței este filo-occidentalismul. În primii ani de carieră, istoricul a fost mult mai înclinat spre istoriografia tradițională, având cultul izvoarelor, ceea ce corespunde firește unui anumit parcurs al istoricului care la începuturile activității sale profesionale se cuvine să fie mai ancorat în fapte. Odată cu trecerea anilor, Lucian Boia a îmbrățișat din ce în ce mai mult Școala Analelor care la noi constituia o interesantă alternativă la propaganda oficială. Revenite în forță în peisajul istoriografic francez, cărțile despre personalități își au pandantul în cartea despre Napoleon al III-lea. Autorul ne previne că nu e vorba de o biografie, căci acesta e privit de mulți drept un gen minor, iar biografismul ar fi un păcat grav pentru un istoric. În

ciuda acestor precauții, poate fi amintit faptul că teza de doctorat a lui Lucian Boia este totuși o biografie – cea despre omul politic Eugen Brote.

Nu e de trecut cu vederea nici faptul că *Napoleon III cel neiuibit* e întâia carte consacrată împăratului de către un istoric român, ceea ce constituie un merit incontestabil având în vedere importanța sa pentru constituirea statului modern. Cum de nu s-a mai scris la noi până acum pe mai multe pagini despre acest subiect, în afara unui studiu al lui Gh. Brătianu, cu atât mai mult cu cât împăratul a fost unul dintre părinții unirii Principatelor și ai dinastiei de la 1866? Lacuna este, iată, acum compensată și încă printr-o carte scrisă cu nerv și inteligență, în stilul alert și sintetic al lui Lucian Boia.

Din punctul de vedere al regimului politic, cel de-al Doilea Imperiu francez pare să continue pe primul și să prefigureze autoritarismele și chiar dictaturile din secolul XX. “Pe lângă obsesiile unei epoci și spiritul partizan al anumitor istorici, există un lucru mai important care leagă fenomene socio-politice altminteri foarte diferite. E vorba de justificarea democratică a unui regim de mână forte: dictatura legitimată de popor. Există în democrație un viciu ascuns. Tocqueville avertiza deja împotriva derivelor ce rezultă dintr-o relație prea directă între Putere și «supușii» săi, atunci când instituțiile intermediare «echilibrante» ar fi din ce în ce mai slabe” (pp. 46-47). Chiar dacă legătura directă dintre conducător și popor apropie regimul lui Napoleon al III-lea de cele fasciste din veacul următor, a-l pune pe împărat în aceeași categorie cu Mussolini, Hitler, chiar și cu generalul De Gaulle, este inadecvat, ne previne autorul. Să nu greșim secolul, avertizează cu justificare. Nu i se pot atribui împăratului derivatele totalitare de mai târziu, de care îl despart dealtfel multe decenii și e greu de crezut că dictatorii veacului XX și-au avut modelul în învinsul de la Sedan.

Unul dintre accentele pe care le aduce cartea privește rolul jucat de împăratul francez în aducerea pe tron a principelui Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. Citând corespondența diplomatică publicată de Hermann Oncken, *Die Rheinpolitik Kaiser Napoleons III von 1863 bis 1870 und der Ursprung des Krieges von 1870/1871 (Politica renană a împăratului Napoleon III de la 1863 la 1870 și originea războiului din 1870/1871)*, apărută în 1926, reiese că la 23 mai 1866 – așadar puține zile după urcarea pe tron a lui Carol – împăratul francez spunea ambasadorului Prusiei la Paris că “fără știrea lui, persoane din anturajul său îl încurajaseră pe dl Brătianu, dar că el personal se declarase întotdeauna contra acestui act necugetat” (p.160). Era vorba firește de Hortense Cornu care a făcut să curgă multă cerneală. De atunci și până la căderea sa, Napoleon al III-lea nu îl susținuse pe nepotul său prusac aflat pe tronul de la București, ba chiar voise să-l dea jos (p.161). Chestiunea își găsește explicația în

relațiile din ce în ce mai deteriorate cu Prusia față de care Carol manifesta un atașament deosebit – tatăl său fusese chiar președintele Consiliului de Miniștri, precedându-l pe Bismarck. Napoleon al III-lea îl dorea pe Cuza din nou pe tron, dându-și seama că balanța înclina prea mult față de vecinii de dincolo de Rin.

Diagnosticul dat de Lucian Boia poate explica această permanentă duplicitate a împăratului francez care i-a asigurat însă succesele și posteritatea: “Ludovic Napoleon a vrut prea mult și a țintit prea departe. Neobișnutele sale calități de actor politic s-au întrepătruns cu trăsături mult mai puțin recomandabile pentru conducătorul unei națiuni. A fost deopotrivă lucid și fantast, maleabil și încăpățânat, pragmatic și utopic” (p. 215). Ca și unchiul său, pe a cărui moștenire politică se sprijinea, a dorit să fie un nou împărat roman, ceea ce explică și biografia – amintită în carte – făcută de el lui Cezar. Simpatia pentru Italia, obârșia corsicană, actele de grandoare și expansiune mondială sunt pe aceeași lungime de undă. Desființarea Imperiului romano-german la începutul veacului XIX a creat condiții pentru apariția unui nou imperiu roman în Europa, de această dată sub veșmânt francez. Un “imperialism” sui-generis în care domina principiul naționalităților, Napoleon al III-lea intuind forța acestuia în reconstruirea echilibrului european în favoarea Franței.

cartea de religie

PAUL ARETZU

DUPĂ CHIPUL FRUMOSULUI

Benedictin, retras într-un Iași al abstracției, Petru Ursache face, cu minuție și cu răbdare, studii în câteva domenii adiacente, antropologie, etnologie, estetică, istorie literară. Ca un cărturar echilibrat, nu disprețuiește însemnătatea oralității și a tradiției și este preocupat de caracteristicile etnice ale cunoașterii (*etnosofia*), ale frumosului (*etnoestetica*) și ale moralei (*etnomorala*).

Mic tratat de estetică teologică (Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2009, ediția a II-a) începe prin definirea domeniului, „disciplină «de graniță» și, totodată, de sine stătătoare” (p. 9). *Estetica teologică* reprezintă un caz particular al esteticii generale, constituind un pandant al *esteticii filosofice*, are ca premise *teandria* – relevarea relației divino-umane, adevărul de credință corelat în plan estetic cu *frumosul de credință*, *teologia negativă* sau *apofatică*, adecvarea unor termeni preluați (*adevăr, existență, artă, frumos, suferință, auz, vâz*), inițierea unor noi concepte (*milă, frică, păcat*). Autorul își recunoaște poziția de cercetare, *din direcția filologiei și a esteticii spre teologie*.

Chiar așa se și procedează, cercetătorul contextualizând cultural, situându-se adesea într-o poziție neutrală, făcând excursuri captivante. Preocuparea sa vădită este să confirme ideea că spiritul teologal conține implicit, prin natura sa, valori ale frumosului. Consultând cărți de istoria esteticii, cum este cea semnată de K. E. Gilbert și H. Kuhn sau cea a lui W. Tatarkiewicz, constată sumara reprezentare a temei sale. Într-o configurare diacronică, la început, filosofia și teologia erau sincretice, nediferențiate. Apoi, raționalitatea filosofilor i-a împiedicat să aibă o atitudine receptivă față de *adevărul de credință*. Cei mai mulți Părinți ai Bisericii se formaseră în Atena sau în Alexandria și continuau tradițiile grecești. Creștinismul s-a impus cu rapiditate, schimbând mentalitatea oamenilor, simbolurile politice și culturale. Construirea Sfintei Sofia a părut multora un miracol. *Tratatul Despre numirile divine* al teologului mistic Dionisie Pseudo-Areopagitul menționează între *atributele* lui Dumnezeu și frumusețea. Nu este vorba de o trăsătură morală, ci de una estetică. Totuși, frumosul are o cuprindere semantică mai vastă. Frumosul ține de natura realului. Ca principiu ontologic și prin armonia sa desăvârșită, Dumnezeu nu poate fi decât frumos. Ceea ce

este creat de om poate fi calificat ca estetic. A. G. Baumgarten definește estetica drept *cunoaștere sensibilă*, *aisthesis* înseamnă senzație, percepție. Frumusețea este o caracteristică în sine, iar estetica este știința filosofică a frumosului. Romanticii germani văd în estetică o filosofie a artei. Ea devine autonomă, extinzându-se la domenii dintre cele mai diverse. Azi, estetica este principiu ontologic, inclusă în comunicare.

Luând ca model *adevărul de credință*, formulat de Dumitru Stăniloae, Petru Ursache definește estetica teologală ca *frumos de credință*. Baza esteticii medievale a fost enunțată esențial de Sfântul Dionisie Pseudo-Areopagitul, pentru ortodocși, și de Fericitul Augustin, pentru catolici (continuat de Toma din Aquino): „Retorica apuseană se ordonează după modele logice riguroase și pozitivistice, exprimând, înainte de toate, raporturile concrete între lucrurile lumii văzute; răsăriteanul scrie sub extază și «vede» raporturi nevăzute, pe care i le certifică drept adevărate o instanță suprafirească și inspiratoare” (p. 26). Sfântul Dionisie este cel care comentează cunoașterea de tip apofatic, cea a urcușului spre cunoașterea Celui de necuprins, *a întunericii supraluminos*, a nevăzutului din cauza strălucirii prea mari. Întâlnirea sinergică, prin cunoașterea apofatică, pornind de la om spre Dumnezeu, și prin cea catafatică, pornind de la Dumnezeu la om, formează *teandria*, în fond, cunoașterea prin împărtășire. Din moment ce intermediază, ca și rugăciunea, între imanent și transcendent, experiența artistică, în acest caz, este una insuflată. Victoria iconodulilor confirmă caracterul sacru al artei religioase, care se bazează pe har și meșteșug. Prototipul se proiectează în materia spiritualizată, astfel cum Dumnezeu se oglindește în Fiul și în chipul omului. După viziunea lui Dionisie, lumea este alcătuită din trepte pe care energiile divine se revarsă spre oameni, care sunt atrași astfel spre cunoașterea lui Dumnezeu, spre părtășie. Atributele pe care teologul mistic i le atribuie lui Dumnezeu sunt consubstanțiale. Deși au funcții diferite, *binele* și *frumosul* sunt egale. Dumnezeu distribuie frumusețe creației și cheamă la sine, conform principiului coborâtor-suitor, într-o *unio-mistyca*, toate formele frumosului: „Frumosul este cauza în sine, dar și cauza creatoare a tuturor lucrurilor care se lasă puse în mișcare, unite laolaltă și armonizate după un model unic, preexistent și suprafiresc” (p. 39). Alături de frumos și bine, în sincretism cu acestea, există și *atributul de dragoste*, care funcționează, în special, *ca putere unitivă și stimulative*. Dionisie a fost de acord cu simbolurile religioase.

În estetica teologică nu operează termeni specifici artei laice, unde fenomenul artistic are alte ținte. Dumnezeu nu poate fi numit artistul lumii, ci creatorul sau ziditorul acesteia, iar universul este creație. Deși poate conține incongruențe, Dumnezeu nu este contradictoriu, este totul în unitate, este diversitate și simultaneitate totodată. Sfântul este *un mistic desăvârșit*, căruia Dumnezeu îi iese în întâmpinare. La rândul său, prorocul este un

clarvăzător, beneficiar al harului. Artistul de geniu, pe de altă parte, dovedește originalitate, intuiție și se bazează pe autoritatea gustului. Când vorbește mai convingător despre vocația creatoare a Domnului, autorul recurge, în chip surprinzător, la cabalistică, la numerologie. După ce face o sumară exegeză la Faceri, conchide: „Disciplina ritualică în creație s-a transmis și artiștilor religioși, în sensul că ei îmbină lucrul în domeniu cu pregătirea spirituală” (p. 59). În manieră apofatică, lumea a fost creată din nimic, adică din ceva neînțeles, din Cuvânt. Se face o distincție de finețe între *facere* și *zidire*, ultima având, mai cu seamă, un sens duhovnicesc. Cât privește corespondența dintre *geniu* și *sfânt*, mai bine zis dintre *genialitate* și *sfințenie*, le-ar lega *chenoza*, deși primul caz asumă orgoliul, conștiința superiorității de sine, necompatibile cu smerenia. Se poate vorbi despre religiozitatea geniului, dar nu neapărat în termenii teologiei creștine. Nikolai Berfiiev, care este folosit ca argument, este în primul rând filosof. Arhetipul artiștilor este Iubal, un descendent al lui Cain, pomenit în *Facerea*, tatăl *celor ce cântă din chitară și din cimpoi*. Dumnezeu dă diverse haruri oamenilor, cum se întâmplă cu vorbirea fluentă prorocului și legiuitorului gângav Moise, cu meșterii numiți pentru alcătuirea Cortului sfânt, cu Iditum și cu Asaf, preoții cântăreți în Templu, lângă Jertfelnic, pomeniți de regele David. „Potrivit tradiției Noului Testament, pictorii, cântăreții, scriitorii sacri și liturghisitorii, apărători ai credinței au devenit sfinți de sinaxar și cinstiți în calendar” (p. 70). Primul pictor de icoane este evanghelistul Luca. Roman Melodul este un model de poet și cântăreț, insuflat, spune tradiția, de Maica Domnului. Însiruind sfinții melozi, autorul conchide: *iată cum cultura este sacralizată și sfințită*. Inițierea dubletelor, cum ar fi geniu-sfânt, are rolul de a releva paralele între estetica laică și estetica teologică.

Un capitol este dedicat experienței mistice a lumii, cu surse în Platon și Plotin, vorbindu-se de *lumina clară* și de *lumina lină*, prima rațională, a doua mistică. Teologii occidentali, mai mult filosofi, Fericitul Augustin, Toma d’ Aquino, percep frumosul ca realitate numerică, geometrizată, destinată cu precădere văzului (*lumina clară*). În Răsărit, termenii numesc miraculosul divin, partea ascunsă, apofaticul. *Lumina clară* stimulează filosofia religiei, *lumina lină* este favorabilă misticii. Epifania, lumina taborică ce-l înconjoară pe Iisus țin de manifestarea energiilor divine, de cufundarea mistică. *Lumina clară*, perceptibilă, rațională, măreață, recognoscibilă în arta apuseană, reprezintă efortul de coborâre a lui Dumnezeu pe pământ, de creare a lumii, de întrupare. Pe când *lumina lină*, misterioasă, fragilă, este una ascensională, căutând spre cunoscutul necunoscut de sus, supraineligibil și inefabil, parcurgând cele trei trepte, *purificarea*, *iluminarea* și *unirea*. Arta Răsăritului, neatinsă de iluminism, este hieratică, mistică, teologică.

Simțul estetic procesează valorile accesibile, cantitatea și calitatea, ridicându-le la nivelul de interpretare, de transfigurare. Există două

perspective estetice opuse și complementare, *idealismul estetic*, cu deschidere de jos în sus și *vizionarismul estetic* având o înțelegere harică, obținută prin comportament ascetic. Pornind de la o afirmație a lui Origen, cercetătorul se bazează pe *simțul general dumnezeiesc*, adică pe *o facultate superioară de cunoaștere, care dă măsura realităților supraumane și a adevărilor de credință*. În acesta se întrunesc toate simțurile, căpătând proprietatea de a transcende: auz, vedere, miros, pipăit. Pregătirea mirului înseamnă un ritual al combinării de mireseme, arome, de rugăciune și epicleză. *Vizionarismul mistic* al artei sacre este singurul mijloc de a accede la realitatea suprafirească a dumnezeirii.

Capitolul central al *tratatului* este dedicat *frumosului*. Chipul frumuseții, ca atribut al armoniei și măreției lui Dumnezeu, este implicat în întregul proces al genezei/creației, dar mai ales în momentul când Logosul se transformă în lumină. La fel, frumusețea din textele Bibliei, care este o altă formă de întrupare, este continuată în scrierile Sfinților Părinți, insuflăte de Duh. Este elogiata echilibrul desăvârșit dintre om și cosmos, dintre parte și întreg. Urâtul este considerat o anormalitate, urmare a căderii. Autorul constată că în domeniul religiosului, *teoria frumosului* a premers practicarea artei. S-au limpezit mai întâi principiile și dogmele teologice și, apoi, treptat, au apărut forme ale artei bisericești, imnele, cântările psaltice, icoanele. Era normal, fiindcă nici liturghia nu se cristalizase, iar cântarea se psalmodia. Jacques Maritain face deosebirea între *frumusețea transcendentă* și *frumusețea estetică*. Din perspectiva lui Dumnezeu, totul este frumos. Omul prihănit, însă, adaugă lumii urâtul și răul. Tot ceea ce participă la divinitate este sublim, atributele divine, ierarhia cerească și chiar ierarhia bisericească. Dar sublimul și frumosul nu sunt întotdeauna concordante. Dumnezeu este, desigur, și sublim și frumos, fiind atotcuprinzător și incomparabil. *Lumina lină*, cu toate conotațiile ei, este, de asemenea, sublimă. Există o *frică divină*, compatibilă cu sublimul și total opusă *fricii de lume*. Prin frica divină omul se îndumnezeiește. Frica divină poate deveni cale spre *extazul mistic*. Contemplatorul poate cunoaște și alte forme mistice, inspirația, revelația, poate avea vedenii, poate fi *răpit*. În religia creștină nu există un cult al tragicului. Martirii, insuflați de Duh, acceptau cu seninătate, pentru credință, supliciu. De altfel, suferințele din lumea de aici vor fi recompensate în eshatologie. Conștiința păcatului, în schimb, poate duce la stări tragice, remediabile prin pocăință și mărturisiri. Epoca în care trăim, însă, și-a pierdut conceptul de păcat, agravând și complicând dimensiunea dramatică. Omul postistoric nu este decât un organism cu o conștiință redusă la minimum, consumator de existență. Păcatul (originar, natural, personal) a constituit în timp o importantă sursă tematică pentru domeniul artistic. Păcatul naște frică. Dar și dragostea față de Dumnezeu (ca la ieșirea cu Sfințele Daruri: *Cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați*). Moartea

creștină nu este o tragedie. Ea a fost răscumpărată de moartea și învierea Mântuitorului. Prin împărtășire oamenii devin hristofori. Frica de moarte este transferată fricii de păcat. Dumnezeu nu râde niciodată, fiindcă înțelege esența și unitatea lumii. Diavolul râde pentru că este superficial și pentru că este amăgit și smintit de fragmentar. El nu poate vedea niciodată întregul, lucrează pe spații mici. Iisus Hristos nu a râs, nici nu s-a supărat. El surâde, înțelegător și știutor, iubindu-și făpturile.

Capitolul următor studiază aspecte ale artei creștine. Aceasta s-a configurat odată cu luptele și disputele teologice, pentru triumful dreptei credințe. Condiția acesteia este transfigurarea: „Sensul liturgic al icoanei, spre exemplu, și al oricărei forme de expresie sacră se stabilește din momentul în care vederea devine *viziune*; ochiul «se curăță» de impresiile senzitive imediate și locale, căpătând, în perspectivă, facultatea percepției divine, a «nevăzutelor» (p. 184). Încununarea a constituit-o marea artă bizantină. Un rol important a revenit icoanelor. Pentru a risipi acuzația de idolatrie, Sfântul Ioan Damaschin face distincția clară între imagine și prototipul care a inspirat-o, susținând funcția acestuia de călăuză spirituală. Icoana actualizează prototipul. Sunt evocate legende despre primele icoane. A urmat o perioadă de rătăcire, iconoclasmul (726-843), însoțită și de puternice mișcări eretice. Clericii iconodului au fost anatemizați, expulzați sau chiar uciși. Importantă este funcția liturgică a icoanei. În biserică, fiecare icoană are un loc stabilit. Icoana are, în primul rând, funcție teologică, dar ea implică și valoare estetică. Pentru credincios, cele două sunt indistincte. Autorul prezintă diferite tipuri de icoane, tehnici ale compoziției, școli, icoane pe sticlă, ouă încondeiate. Alt domeniu al artei religioase îl constituie muzica și cântarea. A început cu psalmi, cărora li s-au adăugat tropare, condace, canoane, constituite în imne creștine. Dintre imnografi fac parte Roman Melodul, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Efrem Sirul, Cosma Melodul. S-au constituit cele trei cărți de cântări cultice, *Triodul*, *Penticostarul* și *Octoihul*. Arhitectura religioasă este și ea foarte importantă, în biserică desfășurându-se slujbele liturgice, expunându-se icoane și cântându-se. În biserică are loc comuniunea credincioșilor. De regulă există canoane arhitecturale consacrate.

Tratatul se încheie cu un capitol dedicat *experienței extatice*. Liturghia „se prezintă ca o dramă existențială de un tip special, destinată să ne dezvăluie posibila devenire a ființei comunitare a omului întru dumnezeire” (p. 296). Liturghia se desfășoară într-un lăcaș sfânt, într-un timp sacru, având loc jertfa euharistică și împărtășirea credincioșilor.

Petru Ursache propune o carte substanțială, eseistică și teologală, în care, într-o alcătuire alambicată, rafinată, fixează reperele esențiale ale unei necesare estetici teologice. La sfârșitul muncii sale, ne așteaptă și răsplata unui surâs plin de înțelepciune și mărinimie.

FLORIN TOMA

MICRO-MACROSCOPIA BASMULUI

Consistența operei unui artist, proiectată în agenda de interes a Cetății, se esențializează, de regulă, printr-o sentință rapidă, urmare a unui proces sumar. E bun sau, mă rog, se mai discută. Merită sau nu merită. Prin urmare, sinchiseala publică devine prevalentă în dauna unui îndreptar de plăceri personale. Atunci, însă, când, din pricini neștiute, criteriile de taxonomie severă se gripează și nu mai slujesc confortului minții, atunci, singură emoția rămâne ca unic principiu valorizator. Rezultatul: pe lângă cohorte întregi de artiști clasificabili dintr-o singură clipire de sistem, există și câțiva ex-centrici, care nu încap în niciun sertar terminologic. Patul lui Procust e prea mic pentru ei. Oricât ai căuta, distanța focală după care se reglează privirea critică asupra lor nu este trecută în planșele generale pentru studiul vederii în artă. Pe acești imposibili n-ai unde să-i așezi.

Ileana Dana Marinescu face parte din această redusă elită de artiști care se obstinează să nu se adapteze la conceptele de formațiune, de val ori de generație. Ea nu se lasă defel inclusă în sistemul referențialului manierist-academic, în interiorul căruia, de cele mai multe ori, metoda autoritară este travestită viclean, dar, din păcate, vizibil de neizbutit, în veșmintele pretenției de orânduială.

Originalitatea operei sale constă în faptul că aceasta nu poate fi structurată. Nu există, în creația artistei, perioade, categorii sau mutații. Opera sa de realcătuire a realității e unică, e omogenă, e unitară. Prin strădania mâinilor sale și a fanteziei iscusite, artista adună bric-à-brac-ul minuscul ce ne înconjoară, resturile reci ale acestei lumi construite din detalii cu termen redus de valabilitate, și, integrându-le, fără grabă, pe-ndelete, într-o altă disciplină existențială, supusă doar coerenței viziunii personale, născoceste o nouă hermeneutică a intimității. Una prin excelență incandescentă. Aglomerarea barocă, spațiul nostru vital ticsit de robineți, șuruburi, piulițe, capace de pix, cutii, ochelari, ștechere, becuri, furtunuri de duș, capete de sârmă, sticlute goale de parfum, broșe, lupe filatelice, cioburi de faianță, șiraguri de mărgelă, cabluri sau plăcuțe de cupru... în principiu, orice mărturie minusculă, absolut orice rămășiță materială a cotidianului banal, ce prisosește sau nu e băgată în seamă,

intră, printr-o nouă sintaxă, nebănuită de noi și cunoscută doar de artistă, în regim de urgență poetică. Derizoriul microcosmic se preschimbă în spectaculos, iar detaliul se topește în căușul unei decorații compozite, pe alocuri năstrușnice prin inventica imaginației. Devine emoție. Adică, dacă ar fi să-l susținem pe Jean-Paul Sartre, *o cădere bruscă a conștiinței în magic*.

Titlul său, de care se bucură în mediul artistic, acela de *regină a obiectelor mici*, precum și alintul din partea prietenilor, *Dana Castelana*, susțin împreună nu numai destinația unei simpatii deosebite, legitimă de altfel, ci și apropierea afectuoasă de excepția elegantă pe care creația sa o reprezintă. Tehnica originală de *assemblage*, folosită de ea, și care cu greu ar putea fi numită sculptură, este seducătoare în primul rând datorită contradicției pe care se sprijină la bază; cum s-ar spune, un oximoron simpatic. Respectabilitatea, seriozitatea, cu care, în general, un artist atacă lumea, spre a o recrea conform puterilor, dorințelor și principiilor sale, se transformă la Ileana Dana Marinescu într-o insașiabilă poftă de joacă. O frenezie a compunerii unui univers personal, particular, în care totul este circumscris ludicului. Un univers poate, datorită opresiunii amănuntului, la fel de halucinant ca și acela celest, veritabil. Dar, urmare a unor savante manevre de învăluire semantică și a unei neobosite alternanțe vizionare între nivelurile micro și macro, el se oprește tot acolo. Adică, la borna convenției. A jocului. Ceea ce, să recunoaștem, este cel puțin savuros pentru un artist serios și matur: să se copilărească estetic.

Astfel, fleacurile de materie primă, de fapt insipide luate fiecare în parte, sunt dizolvate într-o magmă creativă primară, din care răsar plăsmuiri încărcate de o incontestabilă concretețe: de la insecte grațioase, accesorii de îmbrăcăminte în foiță de cupru sau păsări suspect de volatile, având în vedere materialul din care sunt construite, adică metalul, până la structuri antropomorfe bizare, snoave încărcate de înțelesuri hâtre ori apropouri epice grave ascunse, de pildă, în faldurile unui drapel imaginat în plasă de sârmă. Coerența fragmentarismului extras din aceste idei laminate este așa de orgolioasă justificat și sublimesază atât de bine eforturile de bricolaj în colaj (tridimensional!), încât ne amintește replica unui personaj al lui André Makine: *Sunt așa de perfect, încât va trebui să învăț să greșesc*. În onirismul ei lucid, Ileana Dana Marinescu se ține departe de orice eroare.

Schimbarea survine însă, deopotrivă, și în consistența nălucirilor ce scotocesc imaginația artistei, și în decorul de travaliu: în loc de trusa cu dălți a sculptorului sau de paleta cu vopseluri a pictorului, pe bancul ei de lucru – impropriu zis, fiindcă este, de fapt, o măsuță aflată lângă un fotoliu, în sufragerie – se găsesc foarfeci, patent, ciocan și pastă de lipit.

În același timp, nicio eboșă, niciun proiect, care ar putea însoți lucrarea, nu poate fi previzionat. Totul este manufactură dintr-o singură respirație.

Cel mai recent proiect, intitulat *Micro-macro*, expus la Galeria ANAID cu ocazia Noptii Muzeelor, este altă cale de acces către o simbologie personală, însă un pic diferită. De astă dată, ciclul de lucrări este puternic formalizat și are o semantică particulară: lumea văzută prin lentile. Lupele filatelice, sub care se dezvoltă nălucile artistei, procură senzații vizuale contradictorii, bazate pe alternanța dintre elementele unei noi entropii: aproape și departe, minuscul și mare, moderat și enorm sau normal și abnorm. Sunt, de fapt, orientările unui spirit în care oniricul se dezvoltă natural.

Ileana Dana Marinescu este artistul constructor al unui basm original. Care nu se citește, nu se ascultă, ci se vede.

critica edițiilor

G. PIENESCU

TUDOR ARGHEZI, *SCRIERI* (VOL. 44)

Fiind subsemnatul, după cum se știe, unicul colaborator – evident, auxiliar subaltern și... încă în viață – al lui Tudor Arghezi la corvoada gingașă (cum numea el travaliul nostru de pregătire, proiectare și definitivare a textelor din ediția *Scieri*), cunoscând deci direct, din experiență, nu din auzite sau din presupuneri, devenirea cărților care o compun, sînt dator – o datorie de conștiință profesională și nu numai, ci și pentru că am promis – să mărturisesc, fără sinuozități și fără rabaturi de complezență, adevărul știut, ori de câte ori îl va încălca vreun editor, fie din nepăsare, fie din ignoranță, fie din nevinovată prostie. Este ceea ce îmi propun să fac în acest articol, foarte pe scurt și cât pot eu de clar.

Volumul îngrijit de doamna Domnica Theodorescu (alias Mitzura Arghezi) și de d-l Traian Radu, cuprinde două capitole. Primul conține, după deslușirea îngrijitorilor, sub titlul *Parenteze*, “reflecții asupra vieții și a oamenilor [sic!], selectate de autor din întreaga sa operă, la care au fost adăugate și [unele] reflecții inedite, pregătite, de asemenea, de Tudor Arghezi în vederea publicării”¹. Al doilea capitol, intitulat *Addenda*, cuprinde articolele publicate de Tudor Arghezi în *Gazeta Bucureștilor* (1917-1918).

Parentezele, conform voinței lui Tudor Arghezi înscrise în proiectul planului definitiv al ediției *Scieri*, de 61 de volume, urmau să fie cuprinse în trei cărți (vol. 43, 44 și 45), cărora li se adăuga încă o carte (vol. 46), intitulată *Pe șoptite*, toate patru constituind o addenda la *Pravilă de morală practică*, “pravilă” ce trebuia să apară și a și apărut în volumele 20-23 din seria *Scieri*. Spre deosebire de colecția de reflecții *Pe șoptite*,

¹ Le mulțumesc celor doi îngrijitori că au citat câteva cuvinte din referatul meu (chiar și fără ghilimele, dar cu greșelile lor corectate de mine), referat intitulat *Informare despre etapele de lucru și situația volumelor din ediția definitivă Tudor Arghezi, “Scieri”*, redactat la cererea directorului Editurii pentru literatură, Ion Bănuță, și prezentat lui la 28 februarie 1967. Manuscrisul autograf și o copie dactilografiată a dactilogramei „oficiale” le-am găsit în rămășițele apartamentului meu de până la seismul din 4 martie 1977. Dactilograma oficială a fost depusă la „dosarul de carte”, de unde a preluat citatul d-l Traian Radu, mare amator de „documente”. Manuscrisul meu autograf și o copie dactilografiată le țin la dispoziția tuturor amatorilor de documente autentice.

căreia Tudor Arghezi i-a stabilit motoul imperativ, “Ia și citește!”, *Parentezele* trebuiau să conțină numai texte cu caracter apoftegmatic, în stilul următoarelor, extrase din cele câteva sute existente în opera lui Arghezi și citate aici doar ca exemple: ”Adevărul exclude și reticența și tăgada neghioabă”; ”Scriitorul este propriul lui saltimbanc”; sau : “A latin și I latin râgâie și sughit în circumflex”; ori: “Omul drept trăiește în toate zilele lui dreptatea”; sau: “Purtând biciul și stând pe capră devii vizitiu”; sau: “Idiotia este un doctorat”; ori: “O carte bună este ca lumina lunii rămasă pe pietre, după ce luna a dispărut”. Cei doi editori păreche, absentând din momentul când a fost stabilit conținutul cărților 43-46, deci și caracterul apoftegmatic al *Parentezelor* (după cum au fost întotdeauna absenți din corvoada gingașă), l-au obligat pe poet să selecteze postum niște texte cărora ei le-au zis *Parenteze*, și tot ei le-au dat, tot în numele poetului, niște titluri, comițând astfel falsuri editoriale: “Mizeria umană sub capitalism” (p.14), “Automobilul” (p.15), “Motorul automobilului” (p.16), “Viața infinită a individului” (p.26), “Moartea pilduitoare” (p.38), “București – 1943” (p.67), “Gr. Manolescu” (p.73), “Marfa privilegiată” (p.79) etc., etc. În absența unui “document” (termen preferat de dl. Traian Radu), cum ar fi un facsimil, socotesc că titlurile pseudoparentezelor din volumul al 44-lea din *Scrieri* sînt niște făcături ale celor doi pseudoîngrijitori. Menționez tot aici că lui Tudor Arghezi îi repugna tipărirea în cărțile sale a informațiilor bibliografice – complete sau cu abrevierile convenționale –, de unde, din ce cărți sau reviste fuseseră extrase. Deci și *Parentezele*. Și că mi-a cerut de mai multe ori să nu trimit textele lui la tipar cu informațiile bibliografice pe care i le dădeam ca răspunsuri la întrebarea lui stereotipă, pusă din când în când: “Dar pe asta unde o mai găsiți, domnule?”. Eu m-am conformat acestei dorințe a lui pentru că *Scrierile* au fost, până la cartea a 26-a, ediție de autor, redactată de mine.

O altă aberație a pseudoîngrijitorilor volumului al 44-lea din *Scrieri* este citarea majorității textelor din capitolul intitulat *Parenteze* după primele ediții ale cărților lui Tudor Arghezi, publicate până în 1960 sau după alte ediții preferate de dâșii, nu după textele definitive din ediția *Scrieri*, ei dând, implicit, această aberație pe seama lui Tudor Arghezi. Consecința? În volumul 44 sînt reproduse texte eliminate sau nerevizuite stilistic de poet, în formele editate înainte de 1960, ca și cum Tudor Arghezi ar fi dorit ca prin aceste texte, publicate postum, să-și anuleze ediția definitivă, printr-o harababură de varietăți, cum numea el variantele. O asemenea idee ar putea să colinde numai mințile unor pseudoeditori dotați cu o certă obstinație antiprofesională și antiintelectuală. Nu am deocamdată spațiul necesar ilustrării prin exemple a harababurii. Dar sper că îl voi găsi în curând. Până atunci, însă, îi invit pe cititorii care vor să

verifice adevărul afirmației mele să confrunte ei înșiși, cel puțin prin sondaje, textele cărților *Tablete din Țara de Kuty* (1933), *Ochii Maicii Domnului* (1934), *Cimitirul Buna-Vestire* (1935), *Manual de morală practică* (1946) și textul “ediției populare” a romanului *Lina* (apărute prin tertip în 1965) cu textele corespunzătoare, revizuite, din *Scrieri*.

Lăsând deoparte multe alte observații pe care le-aș mai putea face, mă opresc la cea mai mare și la cea mai gravă impertinență, dublată de o tot atât de gravă inconștiență a pseudoîngrijitorilor volumului al 44-lea din *Scrieri*, aceea de a-l fi obligat pe Tudor Arghezi să selecteze textele citate de dânsii ca “parenteze”, nu numai din primele ediții ale cărților menționate, ci și din volumele 20, 23, 31, 32, 34, 40-43 din *Scrieri*, apărute toate după 14 Iulie 1967, deci postum.

Capitolul următor, *Addenda*, atenuază prin caracterul inedit al articolelor lui Tudor Arghezi din *Gazeta Bucureștilor* (1917-1918), impresia de antiintellectualitate și de exercitare imorală a profesiei de îngrijitor de ediție cu care te alegi din parcurgerea așa-ziselor (de către pseudoeditori) *Parenteze*, mai ales dacă știi, cum știu eu, despre ce ar fi trebuit să cuprindă grupajul de sub acest titlu și că textele selectate ar fi trebuit să sugereze îngemănarea cu reflecțiile din grupajul *Pe șoptite* și, împreună, relația lor cu textele din *Pravilă de morală practică*.

Pentru impresia de antiintellectualitate și pentru nerespectarea rigorilor profesiei editoriale, pe care cei doi pseudo îngrijitori s-ar părea că le cultivă nu fără oarecare satisfacții, ei ar fi meritat nu un articol redactat cu termeni ponderați, ci unul cu dezlănțuiri pamfletare. Cu atât mai mult cu cât textele din *Addenda* conțin multe cuvinte și fraze estropiate (vezi paginile 224, 243, 253, 261, 263, 279, 280, 310, 313, 323, 334, 342, 346, 349, 352, 360 și altele), dar nicio notă despre oamenii citați sau la care se face aluzie și nici despre editorialele lui Tudor Arghezi din *Cronica* și îndeosebi din *Seara*, care preced și nuanțează prin ideile susținute de poet în anii 1915 și 1916, ideile și atitudinile lui politice din anii 1917-1918. Note necesare pentru cât mai corecta înțelegere a unui fragment din biografia poetului și de asemenea voite de Tudor Arghezi, după cum am mai specificat de câteva ori. Dar pe cine mai interesează astăzi biografia poetului cu toate nuanțele ei și cum a dorit și cum a hotărât el să fie publicată ediția definitivă a *Scrierilor* lui?

RODICA GRIGORE

REALITATE, FICȚIUNE, EXPERIMENT ROMANESC

Considerat de autor drept un reper esențial pentru înțelegerea și interpretarea coerentă a întregii sale creații în proză, discutat – și disputat – din cele mai diferite puncte de vedere și supus, nu o dată, unor grile de interpretare de-a dreptul fanteziste, respins cu vehemență de unii critici pe temeiul că ar include în mod nepermis politicul în domeniul esteticului, ultimul roman al lui Julio Cortázar, *Cartea lui Manuel* (1973), reprezintă, fără doar și poate, nu doar o carte neobișnuită din perspectiva canonului consacrat, ci și, mai ales, încercarea scriitorului argentinian de a aduce în centrul atenției unul dintre paradoxurile centrale ale esteticii postmoderne: cum să creezi literatură adevărată (și implicată!) într-un context socio-cultural marcat de relativism. (Cu atât mai demnă de luat în seamă se dovedește a fi recenta apariție în limba română a acestui roman în traducerea inspirată a Laviniei Similaru, care face față cu brio provocărilor pe care le include la tot pasul textul *Cărții lui Manuel*, mai cu seamă în condițiile în care, adesea, contextul, fie el politic sau social tind să guverneze, și la noi, totul – iar dacă nu, aproape totul.) Căci, asemenea altor autori latino-americani importanți ai anilor '60 – '70, Cortázar abordează, în acest roman, problemele delicate ale situației intelectualului într-o lume marcată de permanente schimbări politice și de un scepticism filosofic din ce în ce mai evident. La o lectură atentă la nuanțe, se va observa că, în fond, Cortázar încearcă să ofere un soi de inedită alternativă la tendințele dominante ale gândirii contemporane lui, păstrând mereu echilibrul între estetic și politic printr-un soi de neobișnuită strategie: pe de o parte, știind cum să evite tendința literaturii pe teme politice de a cădea în realismul frust, iar pe de altă parte, depășind cu brio narcisismul ce caracteriza mai toate orientările declarat antirealiste din proza deceniului al șaselea al secolului trecut. De altfel, tendința de a prezenta istoria oficială drept un simulacru, un soi de artificiu cultural creat pe baza unor nevoi sociale sau sub presiunea politică exista încă din scrierile anterioare ale autorului care, pus în fața unor imagini „monolitice” ale realității, creează o replică adecvată, și anume o epistemologie alternativă, caracterizată de pluralitate și flexibilitatea formelor sale discursive. Căci, deși nu neagă niciodată trecutul, Cortázar sugerează la tot pasul că accesul cititorului la trecut poate avea loc doar prin intermediul

unor texte care sunt, prin însăși natura lor, incomplete și / sau limitate ca viziune. Astfel că, axându-se pe evidențierea asemănărilor de structură dintre operele istorice și cele romanești, scriitorul sugerează mereu, la nivelul propriei sale ficțiuni, postulatele prezente în filosofia istoriei cu privire la natura și funcțiile domeniului metaistoric. Iar *Cartea lui Manuel* poate fi încadrată perfect în categoria „metaficțiunii istoriografice”, ca să folosim terminologia Lindei Hutcheon, câtă vreme includerea în text a unor personaje sau întâmplări cât se poate de reale este dublată de un impuls contrar, și anume subminarea metodică a chiar pretențiilor de obiectivitate înțeleasă în sens tradițional presupuse de istoriografia convențională. Cortázar demonstrează, astfel, în felul său, metamorfozele permanente ale înțelegerii istoriei, privită, aici, drept incapabilă să se elibereze de limitările tuturor contextelor culturale care par a o determina la un moment dat.

Privit din acest punct de vedere, subiectul însuși al cărții nu pare a aduce nimic neobișnuit, fiind centrat în jurul acțiunilor unui grup de revoluționari latino-americani expatriați care, aflându-se la Paris, decid să pună la cale un plan complicat, ce implică răpirea unui agent sub acoperire, iar în paralel, să păstreze amintirile anilor respectivi și ale activităților membrilor săi pentru Manuel, bebelușul unuia dintre revoluționari. În acest scop, se încearcă realizarea unei cărți alcătuite din fragmente extrase sau decupate din ziarele vremii, din mărturiile ale unor personaje implicate în anumite evenimente, din chiar amintirile colective ale acestui grup. Desigur, ca și în alte cazuri oarecum asemănătoare, pe parcurs, devine clar că romanul pe care Cortázar îl pune în fața cititorilor este chiar „cartea lui Manuel” – mai precis, cartea scrisă pentru Manuel, o carte în care fragmentele narrative alternează cu cele mai neașteptate intruziuni din sfera documentelor istorice ori, dacă nu, măcar istoriografice. Pe de altă parte, o autoritate unică ori o voce auctorială dominantă nu poate fi descoperită la nivelul fragmentelor narrative, Cortázar evitând până la sfârșit să stabilească o ierarhie stabilă, astfel încât impresia de colaj postmodern pe care decupajele din ziare o dau este păstrată și, oarecum, permanentizată, de aici și impresia de montaj, venită, desigur, pe filiera artei cinematografiei care l-a fascinat mereu pe scriitor, fapt evident, de altfel, și în proza sa scurtă, fiind suficient să amintim, aici, strălucitul exemplu reprezentat de povestirea *Funigei*, ecranizată sub titlul – la fel de celebru, dacă nu cumva și mai celebru – de *Blow-Up*. Prin urmare, romanul lui Cortázar necesită o lectură implicată, toate fragmentele trebuind puse laolaltă și interpretate în conformitate cu viziunea integratoare nu a vreunei autorități critice, ci a cititorului, menit să se transforme, nu o dată, într-un spectator – dar nicidecum pasiv! – al unui veritabil spectacol cinematografic. Desigur, toate aceste experimente prezente la nivelul narațiunii tind să dea o replică, în cheie literară, atitudinii artistic-ludice a cubismului, orientare de care Cortázar a fost apropiat, iar pe de altă parte să combine într-un mod

neașteptat permanenta preocupare a jurnalisticii pentru „aici și acum” cu nevoia de profundă reflexie asupra relației complicate dintre intelectualitatea latino-americană și realitatea istorică a prezentului. Preocuparea pentru impunerea unei viziuni fragmentare și a unei noi estetici a fost, de altfel, prezentă în proza lui Cortázar încă din celebra sa carte-colaj *La vuelta al dia en ochenta mundos* (1967), unde autorul combina diferite materiale vizuale (desene, fotografii) cu tehnicile implicate de mai multe genuri literare (poezie, eseu, proză scurtă), și se va regăsi, apoi, în creații greu clasificabile precum *Salvo el crepusculo* (1984), o inedită culegere de versuri ilustrate, sau antologia artistică *Territorios* (1978), unde narațiunea menține un permanent dialog cu operele esențiale ale câtorva artiști plastici latino-americani de prim rang, rezultatul fiind un *melange* caleidoscopic de forme artistice și literare ce provoacă însăși noțiunea de text literar văzut ca produs rigid și definit o dată pentru totdeauna.

În *Cartea lui Manuel*, elementele paratextuale constau, în principal, în fragmente extrase din presa vremii, nu o dată incluse în text în maniera tipografică a unor veritabile fotocopii, cu formatul și grafia specifice ziarelor respective. Acestea acoperă mai cu seamă trei domenii care l-au preocupat profund pe Julio Cortázar și care sunt de natură a defini, din punct de vedere ideologic romanul de față: documente care reflectă represiunile organizate de regimurile politice latino-americane, acte ce atestă rezistența – nu o dată, armată – împotriva represiunii și, cele din urmă, dar nicidecum în ultimul rând, știri voit excentrice, amuzante sau absurde, ori chiar reclame, menite a destinde atmosfera romanului, dar, mai cu seamă, a pune în discuție, cu ironie și chiar cu sarcasm, mentalitatea unei societăți de consum, dominate de mesajele comerciale ce marchează nu doar lumea televiziunii, ci și multe din paginile ziarelor vremii. Numeroase dintre documentele incluse în textul cărții lui Cortázar oferă informații detaliate despre o serie de încălcări ale drepturilor omului în țări din America Centrală, dar și în Argentina sau Brazilia, precum și despre anii cunoscuți, în Argentina, drept ai „Revoluției” (1966 – 1973), autorul neuitând să menționeze lovitura de stat a generalului Onganía sau impunerea regulilor militare asupra societății civile, ca și numeroasele revolte populare care au marcat acea perioadă. Scriitorul nu uită, însă, să sublinieze în repetate rânduri rolul adesea negativ pe care guvernul Statelor Unite ale Americii l-a avut asupra lumii latino-americane și nici atitudinea servilă pe care nu puține guverne sud-americane au adoptat-o față de superputerea din Nord. Nu o dată, Cortázar își organizează textul – mai exact, paratextul axat pe aceste aspecte – pe două coloane alăturate, pe una plasând, de exemplu, mărturii ale unor deținuți politici torturați în închisorile argentiniene, iar pe cealaltă mărturii ale unor soldați americani implicați în torturarea prizonierilor din Vietnam. În acest fel, scriitorul reușește să dărâme multe din consacratele mituri ale lumii latino-americane

contemporane lui (și nu numai!), având nu doar marele curaj de a afirma cu hotărâre că violența de orice fel naște un șir de nenumărate alte acte de violență, ci și deținând marea artă de a-și fundamenta estetic acest demers. În contrast accentuat cu acest gen de fragmente publicistice incluse în textul romanului, Cortázar utilizează, însă, spuneam deja, și alte tehnici, ce prezintă aspecte fundamental diferite ale acelorași ani: o sordidă crimă din mediile homosexuale, un meci de box relatat într-un limbaj greu inteligibil, revolta și fuga câtorva fete de la internatul școlii unde învățau, toate, condimentate cu diverse reclame, cunoscute, de altfel, în Argentina vremii. Astfel, Cortázar se dovedește stăpânul perfect al unei voit imperfecte tehnici a juxtapunerii faptelor și evenimentelor, care nu doar că distrug, adesea – dar, surpriză, nu întotdeauna! – cronologia, ci impun și un nou mod de interpretare a semnificațiilor. Căci, spre deosebire de, să spunem, tehnicile moderniste ale colajului, *Cartea lui Manuel* recontextualizează, deodată, absolut toate contextele. Astfel, fragmentele extrase din presa vremii au darul de a se comenta reciproc, fără vreo participare directă a naratorului și cu atât mai puțin a personajelor. Sau, alteori, mai cu seamă în cazul reclamelor, scriitorul trage un semnal de alarmă cu privire la manipularea populației prin intermediul mass-media, păstrându-se, practic, doar iluzia alegerii libere într-o societate care nu mai e de mult decât una a consumului.

Însă adevăratul sens al romanului lui Julio Cortázar nu poate fi înțeles dacă facem abstracție de declarațiile autorului însuși, cel care, nu o dată, a vorbit despre această carte. Căci, spre deosebire de creațiile anterioare ale autorului argentinian, *Cartea lui Manuel* reprezintă și un răspuns dat realităților istorice imediate, dar și încercarea scriitorului de a le interpreta dintr-un nou punct de vedere. Cortázar pornește, practic, de la premisa că literatura trebuie să și educe cititorul, tocmai pentru ca acesta să nu mai poată fi atât de ușor manevrat de mediile de informare și de campaniile comerciale. Punctul de plecare pentru această atitudine este, desigur, reacția presei internaționale față de evenimentele tragice petrecute în timpul Jocurilor Olimpice de la Munchen, din 1972 dar, pe de altă parte, absoluta ignorare a altor evenimente, și ele tragice, întâmplate în Argentina, la Trelew, atitudine de natură a-i confirma lui Cortázar convingerea anterioară, și anume că presa internațională se interesează de evenimentele din așa-numita „Lume a Treia” doar în măsura în care acestea sunt de natură a servi scopurile marilor corporații de presă, rezultatul fiind, evident, mai degrabă dezinformarea publicului decât informarea lui. De aici și atitudinea pe care scriitorul o are față de extrasele de presă introduse în propriul text, transformate, prin chiar acest demers, în părți componente ale unui discurs literar, depășind, practic, momentul în care și pentru care au fost inițial scrise. Tocmai aici au descoperit nu puțini critici punctul cel mai vulnerabil al romanului cortázarian care, pe de o parte, pune sub semnul întrebării demersul

publicistic și, adesea, ironizează stilul jurnalistic, iar pe de altă parte se servește exact de aceleași resurse pentru a-și defini stilul. Numai că demersul lui Cortázar trebuie înțeles din perspectiva poziției contrahegemonice a postmodernismului, iar documentele folosite de autor trebuie privite tocmai ca modalități de subminare a discursului dominant din epocă, în acest fel subliniindu-se tocmai valoarea discursivă – și, deci, mediată – a reprezentării. Deoarece, câtă vreme istoriografia tradițională și realismul în sens îngust se foloseau de documente pentru a susține teoriile dezvoltării istorice, Cortazar le include în romanul său tocmai pentru a problematiza viziunea pe care atât nivelul istoriografic, cât și cel literar realist le-au prezentat drept unice vreme îndelungată. Doar în acest fel reușește scriitorul să păstreze atât caracterul legat de actualitatea politică a momentului în care cartea sa a fost scrisă, cât și tendința ludică pe care, de altfel, o utilizase în numeroase din operele sale de până atunci.

Cartea lui Manuel este, pe de altă parte, un excelent exemplu în ceea ce privește funcționarea și intervenția vocilor narrative pe parcursul romanului. Adesea, fragmentele din care textul cărții este compus sunt lăsate oarecum nedefinite, iar alteori, totul începe *in medias res*, fără ca cititorul să fie informat în prealabil cu privire la contextul în care o serie de evenimente se petrec, de aici și sentimentul discontinuității pe care cartea aceasta îl poate lăsa, cel puțin la prima lectură. Cu toate acestea, există două personaje oarecum privilegiate din acest punct de vedere, care își împart – sau își dispută – întâietatea în ceea ce privește rolul principal din punct de vedere narativ: cel de care-ți spuneam („el que te dije”) și Andrés. „Cel de care ți-am zis” este desemnat de la bun început drept cronicarul oficial al grupului și își duce viața adunând documente peste documente, însă dovedindu-se incapabil să le dea și o interpretare coerentă sau, dacă nu, cel puțin credibilă. Desigur, modul de acțiune și metodele istoriografiei tradiționale sunt puse, aici, în discuție și analizate cu toată ironia de care Cortázar e capabil, privind cu suspiciune neutralitatea de care bietul cronicar vrea să dea, mereu, dovadă. Sfârșitul romanului, ambiguu, ca și alte creații cortázariene, presupune fie moartea acestui personaj, fie incapacitatea sa recunoscută, finalmente, ca atare, de a duce la bun sfârșit proiectul pe care îl începuse. Prin urmare, Andrés este cel ce rămâne pentru a pune în ordine hârtiile rămase de pe urma lui și de a da, în cele din urmă, o interpretare coerentă tuturor acestora. Dar Andrés nu alege să rescrie totul, ci, adesea, lasă loc perspectivei „celui de care-ți spuneam”, dând astfel ocazia chiar cititorului să interpreteze, el nedorind să se substituie acestuia nici o clipă. De aici și tehnica punctului de vedere, evidentă mai cu seamă atunci când Francine sau Ludmilla își asumă rolul de povestitor – sau chiar de nou istoriograf al grupului. „Marea istorie” devine, astfel, mai degrabă o serie de istorii, creația colectivă și asumată în sensul acesta a unui grup, nu înșiruirea cronologică a unor fapte și întâmplări.

În acest context, metafora cinematografului și a visului pe care îl are de mai multe ori Andrés își dezvăluie multiplele sensuri. Căci, pe lângă aspectul evident de „punere în abis”, visul lui Andrés sintetizează întreaga estetică pe care Cortázar o aduce la nivelul discursului său narativ. Astfel, visând că se află la cinematograful, urmărind un film de Fritz Lang pe două ecrane perpendiculare, Andrés este chemat afară, unde un cubanez îi spune câteva cuvinte pe care, la trezire, nu și le mai poate aminti, dar care au darul de a-l face să se simtă ca și cum el însuși ar fi fost, deopotrivă, o parte din filmul pe care-l urmărea, dar și exterior acestuia. Visul simbolizează drumul complicat și confuz la care se face trimitere încă din prolog, dar, în egală măsură, și ambivalența lui Andrés ca personaj, mai exact vorbind despre atașamentul artistului față de artă dar și necesara sa implicare în istorie. Cuvintele cubanezului, dezvăluite abia în finalul cărții, pentru ca valoarea speculară a textului lui Cortázar să fie pe deplin justificată, au, din acest punct de vedere, o extremă importanță: „Trezește-te”. Visul lui Andrés oglindește, așadar, calitățile estetice ale romanului, precum și disponibilitatea autorului de a construi și de a justifica toate principiile esențiale ale tehnicii colajului, dar și a celei a montajului cinematografic, ambele fiind, practic, drumul de căutare a sintezei artistice la care Cortázar a visat întreaga viață. Cititorul însuși este, deci, invitat, să se implice în text și să interpreteze, să dea întreaga semnificație faptelor prezentate, iar pornind de aici critica a vorbit, nu o dată, despre posibila apropiere a prozei lui Cortázar de mesajul teatrului epic al lui Brecht, atât în ceea ce privește „efectul de alienare” determinat de mecanismele sociale asupra individului, cât și în ceea ce privește posibila transformare a realității istorice prin implicarea activă în producerea de sens. Nu întâmplător, Andrés însuși se va simți, la un moment dat, dublu, fază intermediară a procesului de asumare a adevăratei identități – fie ea artistică sau politică, mai cu seamă dacă ținem seama de amănuntul că același Andrés nu se va limita a prelua rolul de cronicar al grupului, ci va dori un rol activ în acțiunile revoluționare ale prietenilor săi. Sensul operei nu este, prin urmare, o esență scripturală, ci dimpotrivă, trimite la însuși actul lecturii. În acest context, unul din marile adevăruri ale creației scriitorului argentinian rămâne acela că și noi, ca cititori, devenim, în fața textelor sale, parte integrantă a propriei noastre lecturi, în fond, a fiecărei noi lecturi pe care o facem unei cărți a lui Julio Cortázar, la fel cum, în sens literal, acest lucru este adevărat pentru toate personajele sale.

Julio Cortázar, *Cartea lui Manuel*

Traducere și note de Lavinia Similariu, Editura Polirom, 2009

NICOLETA DABIJA

**CUM NE CONSTRUIEȘTE REALITATEA.
AUREL CODOBAN**

Elucru rar la noi ca un profesor de filosofie să fie omagiat printr-un volum la împlinirea unei vârste. Mulți, dar de fapt puțini, trebuie să aștepte trecerea în eternitate pentru a li se recunoaște o oarecare notorietate, ca și cum moartea ar fi suprema probă pe care un gânditor trebuie să o verifice pentru a fi evaluat ca filosof (dincolo de discursurile care argumentează că nu există filosofi în cultura română). Și firesc mă întreb atunci, ce anume a făcut diferența în cazul lui Aurel Codoban, care la 60 de ani, și viu fiind, a avut deja privilegiul unui volum aniversar? Este acest gest doar rezultatul unei conjuncturi fericite sau este susținut și de virtuți profesionale, umane deosebite?

Cartea *Comunicarea construiește realitatea. Aurel Codoban la 60 de ani*, coordonată de Timotei Nădășan¹, răspunde prin textele a 18 colegi, prieteni, foști studenți, doctoranzi etc., însoțite de un interviu amplu cu profesorul aniversat. O parte din articolele incluse aici au fost prinse înainte în reviste de cultură ori publicații academice, iar reluarea lor îmi pare că intervine cu un atu, acela al credibilității, pe care nu-l implică întotdeauna scrisul la comandă, fie și când obligația e dublată de dragoste, respect sau vreo altă simțire pozitivă.

Omul Aurel Codoban

Oricine l-a cunoscut pe profesorul de filosofie al Universității Babeș-Bolyai din Cluj și a avut prilejul să întrețină o conversație cu el nu poate să nu recunoască în descrierile autorilor din volum cuvinte, expresii, atitudini care definesc un stil, un om, o existență. Cine intră în dialog direct cu Aurel Codoban este greu să nu-i remarce spiritul liber, vesel, politicos, amabil, demn, dar și ironic, mereu sincer, toate semne ale unei „delicateți sufletești”, chiar dacă nu întotdeauna confortabilă (Adrian T. Sîrbu).

¹ Apărută la Editura Idea Design & Print, Cluj, 2009.

Ființa umană, cum își predă Aurel Codoban lecția, trebuie să fie un amalgam de idei, atitudini și sentimente care verifică autenticitatea în interiorul relațiilor și care se exprimă întotdeauna în fața celuilalt cu sinceritate, căci numai așa libertatea personală este probată (Angela Spinei).

Prietenia lui „Codo”, necondiționată și stabilă, apreciată îndeosebi de Sorin Antohi și Claude Karnoouh, este numai o posibilitate prin care comunicarea devine viabilă în trăirea concretă.

În domeniul privat al vieții însă, toate relațiile ar trebui să fie de grijă și de iubire, căci asta înseamnă în cele din urmă să fii uman. E necesar să valorifici și să te angajezi în dialog. Experiențe fundamentale sunt acelea care te scot din imediatul vieții și te duc în afară, în fața celuilalt. Comunicarea cere un interlocutor, numai prin confruntare rezultă o înțelegere, o limbă și o lume comune. Adevărul nu este al nostru așadar, al felului în care ne percepem individual, ci numai prin situarea față în față aflăm ceva valabil despre noi înșine. Ne construim prin similitudine și prin diferență cu alteritatea².

Profesorul Aurel Codoban

Tocmai deschiderea spre dialog este pusă sub semnul întrebării de Adrian Costache, ea fiind după acesta doar „aparentă”, căci în realitate „Codoban vorbește numai pe limba sa”. În schimb, reușește la cursuri să alcătuiască o „lume comună”, este „marca propriei sale filosofii”, deschizând în fața auditoriului o gândire vie, ori o viață a gândirii, în sens heideggerian. Farmecul profesorului care a declanșat un fenomen la Cluj, „codobaniada” (sălile în care își expune filosofia fiind asaltate de zeci de studenți sau de curioși pur și simplu), stă în abilitatea de a face din orice text o adresare directă, ca și cum ar fi vorba de o confesiune care te privește personal. Are se pare virtuțile unui maestru antic (Mihai O. Goldner).

Vraja ține și după încheierea orelor. Parcă începi să vezi semne la fiecare colț de stradă, semne care așteaptă descifrarea ta, lucrurile încearcă dintr-odată să-ți grăiască, nu se mai mulțumesc doar să fie (Adrian Costache). Succesul acestei idei în rândul studenților este susținut de o credință personală, cultivată, dar și instinctuală, pe care Codoban mărturisește că a resimțit-o încă din copilărie, aceea că înțelegerea se extinde cu cât ești mai atent și cu cât înveți să interpretezi semnele întâlnite.

² Ideile pe care le expun fără a identifica între paranteze un autor aparțin lui Aurel Codoban însuși, cele mărturisite în interviul pe care i-l ia Timotei Nădășan, și care deschide volumul în discuție.

Și totuși, în lumea academică, Aurel Codoban face figura unui marginal. Într-o cultură în care „coerența ideilor” și „verticalitatea atitudinilor” sunt o excepție, profesorul clujean întruchipează tocmai excepția, printr-o „rezistență discretă”. El este de aceea incomod de cele mai multe ori, chiar dacă un „profil original”, care singur își recunoaște imperfecțiunile, singur își suspectează gândirea și totuși e capabil să facă din „risipirea de sine” o „artă existențială” (Ciprian Mihali).

Este un personaj atipic între intelectualii români, care chiar dacă nu a scris mult și nici nu a revoluționat filosofia românească, ca personalitate a provocat constant interesul (Adrian Costache). A făcut adesea dovadă de „probitate și o luciditate intelectuală rare”, fiind o expresie vie despre cum ar trebui să fie un profesor universitar cu o atitudine academică demnă (Adrian T. Sîrbu).

Amintind de fixații celebre ale unor gânditori nu mai puțin celebri, profesorul Aurel Codoban își ține cursurile luna de la ora 12.00 și joia de la ora 16.00, invariabil, după cum vremea este mereu „frumoasă”, iar ultimul curs, înainte de vacanțe, este un prilej de „șezătoare” (Adrian Costache).

Gândirea codobaniană

Cum singur mărturisește în introducerea la *Amurgul iubirii*³, Aurel Codoban vrea să fie un „stilist existențialist”, lucru care îi și reușește în măsura în care filosofia sa are și „substanța”, dar și „ținuta” esențiale în definirea unui stil personal (Sanda Cordoș). „Proiectul filosofic” al profesorului clujean pleacă de la teoria semnelor, căutând prin interpretări variate să descrie cât mai potrivit dimensiunile actualității (Andrei State). Importante pentru autor nu sunt așadar răspunsurile, ci mai curând întrebările epocii în care trăiește, fenomenele asupra cărora este preocupat să mediteze și pe care este dispus să le adâncească (Ștefan Afloroaei).

Discursul filosofic nu trebuie însă să fie viabil doar la nivel teoretic, este învățătura esențială pe care o transmite Aurel Codoban. El este util în măsura în care transpune interpretările în viața omului, transfigurându-l, îmbunătățindu-l. Filosofia este interpretare, dar trebuie să fie o interpretare care marchează comportamentul și extinde trăirile viitoare ale cuiva. Ea este acum un „gen literar”, adică o poveste în care gânditorul a ajuns la înțelegere, după ce a râs, a plâns, a detestat⁴, a verificat în propriile-i trăiri realitatea pe care o expune teoretic (Mihai O. Goldner). În alte cuvinte, filosoful trebuie să fie și un „jurnalist”, adică să țină evidența

³ *Aurel Codoban*, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2004.

⁴ Formula spinozistă „să nu râzi, să nu plângi, să nu detești, ci să înțelegi”, îi este foarte dragă lui Aurel Codoban, reluând-o adesea.

experiențelor personale, să caute să le scoată din imediat și să le transpună, prin înțelegere, în existență⁵.

Ceea ce Aurel Codoban exprimă cu destulă claritate este faptul că gândirea, percepută ca distanțare critică și ca înțelegere, este filosofia prezentului. Disjuncția lumii actuale nu mai este, de aceea, una între ființă și devenire, sau între raționalism și empirism, ci între semiologie și hermeneutică. Modelul ontologic viabil acum, după cel platonician și cel modern, este al suprafeței semnificante, care nu recunoaște nimic transcendent sau transcendental, a cărui cunoaștere e centrată pe selecție. Jocul este fața reală a lumii contemporane, iar comunicarea trebuie practic să preia și să valorifice coordonatele realității existente, la care omul mai are pur și simplu acces.

Este de aceea o necesitate a epocii apariția unui gânditor, care asemenea lui Platon sau Kant, pentru timpurile lor, să vină să definească felul în care comunicarea construiește realitatea, unificând semiologia cu hermeneutica, anunță profesorul clujean. Acest gânditor nu este el. Dezamăgit de relația discursului filosofic cu viața, de ruptura dintre gest și cuvânt care se statornicește pentru tot mai mulți gânditori, nevoia personală de filosofie a lui Aurel Codoban se traduce într-un fel de „mistică personală, un amestec eclectic de gnoză și budism zen”⁶, iar tentația de a trece la literatură e tot mai insistentă.

⁵ Este convingerea lui Aurel Codoban, exprimată în interviul care deschide acest volum aniversar, luat de Timotei Nădășan..

⁶ *Ibidem*, p. 8.

spectator

NICOLAE PRELIPCEANU

O POVESTE CU UN OM SINGUR

Un spectacol de la Teatrul Evreiesc de Stat din București ne pune o problemă gravă, pe care o avem și noi, cei ieșiți din comunism, chiar dacă n-o știm. Păpușarul din piesa cu același titlu a lui Gilles Segal este un evreu care se ascunde la cinci ani după terminarea războiului, de teamă să nu fie prins de naziști și dus într-un lagăr. A evadat dintr-un asemenea lagăr, împreună cu un prieten al său, și se teme de moarte să mai ajungă o dată acolo. A închiriat o cameră de la o nemțoaică, se află în Germania, și refuză să o creadă pe aceasta când îi spune, în fiecare zi, atunci când îi aduce cumpărăturile, că nu mai sunt naziști, că Germania e ocupată de aliați, că nu mai e nici un pericol pentru el. Refuză ziarele, pentru că ziarele mint, refuză să-i creadă și pe cei trei inși pe care proprietărea sa îi aduce ca să-l convingă, un ofițer rus, unul american și un vânător de naziști. Samuel Finkelbaum e un artist, un păpușar, titlul original al piesei este *Păpușarul din Łodz*, care-și trăiește cu încăpățânare spaima. Sau poate nu cu încăpățânare, ci cu acea convingere profundă, devenită a doua sa natură, că va fi prins și ucis, așa cum a fost ucisă o jumătate din poporul său, ba chiar la un moment dat se gândește că este, poate, singurul supraviețuitor al poporului său și are, deci, datoria supraviețuirii cu orice preț. Omul își închipuie spectacolele pe care le va da după ce războiul se va termina, păpușile vin ca fantomele în camera sa și o populează cu umbrele lor, ele sunt chiar lumea sa familiară, tatăl său, nevasta sa, care a murit de mult (dar păstrează o păpușă în mărimea naturală a unei femei, pe care o tratează ca pe nevasta sa), rabinul de la nunta lor și alți cunoscuți, acum, putem bănuși, cu toții arși în cuptoarele lagărelor naziste, în realitate. Dar păpușarul refuză realitatea, pentru că lui realitatea i-a provocat numai suferințe și atunci se refugiază în lumea sa, de fantome, una suportabilă, aceasta îi dă posibilitatea să dicteze el, nu să fie o simplă jucărie în mâna istoriei.

Cu nu mai mult de un an în urmă s-a jucat, la același teatru, *Jocul regelui*, o piesă cu un caz dintre acelea despre care se mai poate auzi, și anume cu un evreu ținut de amicii săi într-o pivniță, spunându-i mereu și înscenând că naziștii câștigă victorii după victorii, că au ocupat New York-ul, mulți ani după terminarea războiului cu, dimpotrivă, victoria aliaților. Până la urmă aflăm și acolo că eroul, un extraordinar poet-traducător al lui Shakespeare,

știa de fapt care este realitatea, dar accepta acest joc pentru că numai așa putea trăi cu stăpâna casei, vechiul său amor, pierdut o vreme. În fine, cazul păpușarului din Łodz e mai complicat, Eric Segall pune problema omului hăituit pe nedrept, scos dintr-ale sale de vitregiile istoriei și care se refugiază în lumea sa, refuzând realitatea. Piesa este una despre holocaust, firește, dar este și mai mult decât asta, o piesă despre condiția umană. Finkelbaum are șansa, ai zice, să-l primească pe vechiul său prieten, Schwartzkopf, cel cu care evadase, și acesta îi dezvăluie fără posibilitate de tăgadă care este adevărul, că el însuși, Schwartzkopf, trăiește de câțiva la Anvers și se ocupă cu șlefuitul diamantelor (un fel de Spinoza, acesta cu lentile), încât păpușarul nu mai poate refuza ieșirea. Numai că, după ce prietenul realist, să zicem, cumpără biletele ca să plece amândoi, se lasă și el convins că, de fapt, pericolul nu a trecut, și rămâne să împartă o captivitate fără orizont cu păpușarul.

Alexandru Hausvater a făcut un spectacol curat, limpede, astfel încât mesajul piesei să treacă de pe scenă la spectator cu ușurință. Păpușile, care apar în jurul marelui artist, cum el însuși se proclamă Finkelbaum, sunt mânuite din spate de actori, dar totul este foarte bine sugerat, înscenat, pentru a crea iluzia unei lumi într-adevăr iluzorii. Singurătatea aceasta cu păpuși a eroului este evidentă și sensibilă, se impune cu forța unei realități paralele, așa cum o trăiește personajul principal. Spectacolul ar fi câștigat mult dacă actorii ar fi fost mai aproape de rolurile lor. Din păcate, însă, chiar cel care-l joacă pe Finkelbaum, Constantin Florescu, iese uneori din rol și ai impresia că joacă în loc să o dea pe aceea de viață asumată, trăită. Dar asta se întâmplă mai ales pe la început, omul își intră în cele din urmă în rol. Surprinzător de mecanică mi s-a părut Natalie Ester în rolul proprietăresei, cu atât mai mult cu cât aceasta e o actriță de bune posibilități, pe care le-a fructificat și după ce a luat, acum câțiva ani buni, premiul de la Mangalia, la Gala Tânărului Actor, HOP. Iată și care sunt interpreții celorlalte roluri: Rudy Rosenfeld îl joacă pe Schwartzkopf, Nicolae Călugărița e în rolurile rusului, americanului, doctorului și a vânătorului de naziști, Alexandra Fasolă e Rachela, soția moartă a lui Samuel Finkelbaum, ceilalți sunt: Marius Călugărița, Iolanda Covaci, Darius Daradici, Anka Levana, Viorel Manole și Marian Simion. Scenografia e aceea a unui spațiu închis, cu trape din care ies și în care reintră fantomele ce populează visele păpușarului, bine realizată de Viorica Petrovici.

JOHN ASHBERY

John Ashbery (n. 1927) este patriarhul încă foarte activ și prolific al poeziei contemporane americane (cu aproape 30 de volume de versuri publicate și o activitate susținută ca eseist și critic de artă), considerat de criticii literari de prim rang ca fiind cel mai mare poet american în viață și, dacă nu cel mai mare, atunci unul dintre cei mai importanți poeți americani de după 1945, dovadă stând și exegezele care îl plasează alături de clasici ca Whitman, Emerson sau George Herbert. Poezia lui este în același timp multi-stratificată și dificilă dar și familiară, colocvială și prietenos solidară cu cititorul, reușind să îmbine derizoriul aparent (al cotidianului, al culturii pop, al limbii demotice etc.) cu elevația artistică (prin formalism trubaduresc, competență în istoria artelor, referințe parodice erudite și înglobarea de tradiții culturale eterogene) într-un mod care îl menține de decenii ca veritabil lider avangardist și totodată figură populară, star al generațiilor succesive, votat de pildă în 2007, la 80 de ani, ca primul poet laureat al rețelei canalului MTV pentru campusurile universitare din America.

[Chris Tănăsescu]

Azi-noapte am visat că eram în București

(„Last Night I Dreamed I Was in Bucharest” din *Wakefulness*, 1998)

și încercam să îl conving pe Măscăriciul suprem
că sunt într-adevăr cel din reclame.
Tot atunci a atins apogeul în Bolivia, luna,
mă refer. După care ne plimbam prin ce părea
a fi iarbă neagră, sau așa-i zicea. În centru,
revolte pentru libertatea cuvântului. La botniță,
aparatură decodor al câinelui Randy a luat-o razna.
și-apoi s-a făcut dup-amiază cam peste tot;
Se servea ceai cu gheață pe largi terase
cu vedere la marea fărnicioasă. Nu poți jongla
cu patru țânci. Trei ajung. Soseau din marea
gesticulândă – colerete albe cu buline negre
ca niște monezi; peluza mai mult fermă
de data asta; făcea din gură: „Fermă”. Will¹ dădea

cu-aspiratorul cât ajungea firul cu vezi-ți-de-treaba-ta,
adică de la Cadiz la Enterprise, Alaska. Ni s-a părut că vedem
niște-adjective noi, dar nimeni nu era sigur. Puteau
fi gerunzii, sau la micul dejun, porții de...

Istoria vieții mele

(„The History of My Life” din *Your Name Here*, 2000)

Au fost odată ca-n povești doi frați.
După care a rămas doar unul – eu.

și am crescut rapid, mi-am luat carnetul,
chiar. Brusc – iată-mă cogeamite adultul.

M-am gândit să devin interesat de lucruri
care-ar interesa pe alții. Țeapă.

Am început să plâng ușor în ceea ce păreau
plăcuții ani de început. Dar tot

înaintând în vârstă am ajuns milostiv
și-n privința propriilor gânduri și idei,

crezându-le cel puțin cât ale celui de-alături.
Apoi un mare nor devorator

s-a ivit leneș la orizont, bând
pân-la fund timp de luni, dacă nu ani.

Calea de ieșire binecuvântată

(„The Blessed Way Out” din *Chinese Whispers*, 2002)

Cei venind cel mai aproape nu se-apropiau.
Necunoscutul se-apleca el spre ei,
apoi venea post-după-amiaza. Da, Jerry-a zidit-o.
Sunt multe dintr-astea în Orașul Vechi.

Dar, una peste alta,
mi-ai dat tot felul de blănuri cadou, știi...
A fost bună revenirea. Automatele cu gumă dau

bibliotecii un stil de viață auster.

Nu te poți pune cu ceea ce
mașina-i spune șoferului. Ajugeți pe rând muritori
dacă ideea de moment de răscruce nu prinde
și suntem creditați pe ce rostim.

Au crezut că serendipitatea e cel mai frumos lucru din lume.
Aveau dreptate. Când roata o ia,
alte inspirații se-nfig în ea.

Așa un an bun pentru impozități n-a mai fost.
FDR² a decretat un mare program de infrastructură
care trebuia susținut cu bani de undeva.
Inevitabil, asta a luat forma impozitării.

Ca și gușa-roșie ciripind – cineva o aude.
S-a pus stambă peste gaura de șoareci.
Ce căutăm într-un cinema cel puțin unu'
s-a întrebat. Frunze căzând ca bursa.

Sonet: Tot chestii de-alea

(„Sonnet: More of Same” din *Where Shall I Wander*, 2005)

Încearcă să eviți tiparul evitat,
tiparul evitării. Nu-i chiar ușor, cum pare:
apele acoperișului curg în sus
din albie – s-ajungă parchet. Sau ce le-o merge bine.
Fractalii noi se dau c-ar fi la fel
ca surorile lor. Jumate izbutesc. Ceilalți
devin motive florale provensale create de-un somnoros
dar inventiv țesător pe la o mie șapte sute cincizeci și,
însă n-au fost aduși la viață pân-acum.

E ca exersarea unei game: totodată diferită și nicicând aceeași.
Nu-ntreba de ce facem lucrurile-astea. Ci de ce ne spun ceva.
Întreabă cucu-nțepenit în zbor
între pagodă și peștera sihastrului, rococo. El s-ar putea să-ți spună.

Oh, flăcău

(„O Knave” from *Planisphere*, 2009)

Nu uita să scii!
Cu puțin noroc trece acuși-acuși,
și-astfel lista *variorum* a dorințelor
s-o căptuși-n papură și zile – cei ca maică-ta
sau alții altfel, care n-au nimic
în comun cu tine doar că sunt ca tine,
cel pe care nu-l știu. Ce bogat în
posibilități e-acest ceas de după-masă pe lac!
Foarfeci blazonând *porfir* și-*argent* pe ziduri,
și-undeva mai departe, negative de soldați hessieni
sau grătare-n șemineu, ’ntorcând vizitatorul pe dos,
de nu mai rezistă, cu pofta-n toate cuiele.
Voiam să te rog să mă lași ceva mai departe
dar tu știai deja
asta voiam amândoi.
Închei spunând c-o să mă-ntâlnești în vis.
Fii manierat, nu foarte agresiv da’
nici prea puțin băgăreț, armăsar plicticos.

[traducere de CHRIS TĂNĂȘESCU]

NOTE

¹ Deși atât Randy, cât și Will pot fi nume proprii, ele pot fi citite și ca substantive comune – „libidosul” și „voința”. (n. tr.)

² Franklin Delano Roosevelt, (n. tr.)

ION ZUBAȘCU

CANOANE, CANONIRI, CANONIZĂRI

Problema canonului în literatură e foarte asemănătoare, dacă nu identică, până la suprapunere, cu aceea din Biserică. Canonul eclesial include o culegere de dogme bisericești, o listă de texte cu autoritate recunoscută în cadrul unei religii, dar și o *canonire* a celor recalitranti, care încalcă dogmele, pedepsiți tocmai printr-o serie de canoane punitive, cu rol ispășitor, după spovedanie. În același sens, includerea unui autor sau a altuia în canonul literar, cumulează mecanisme similare canonizării sfinților. În ambele cazuri, canonizarea presupune elemente de ordin extraliterar sau extrasacral, mai degrabă de natură folclorică sau instituțional-didactică, cum ar fi „evlavia populară”, nevoia continuă de adulare, evadarea din contingent și delir eliberator, uneori compensatoriu, în ordine psihică, din chingile presante ale realității istorice imediate, de cele mai multe ori stresante sau mutilatoare. Ce contează pentru canonizatori că în realitatea sa istorică, Ștefan cel Mare și Sfânt a avut nenumărați copii din flori (a se vedea cartea excepțională a istoricului Ovidiu Pecican), sau că a fost „degrabă vărsătoriu de sânge nevinovat”, cum scria cronicarul, dacă evlavia populară l-a făcut model de exemplaritate cerească și l-a sanctificat, deasupra oricăror rațiuni ale terestrei morale creștine? Dacă aceeași evlavie populară invincibilă va vrea să-l sanctifice pe poetul Mihai Eminescu, va putea cineva să împiedice Comisia de Canonizare de la Patriarhie, din cadrul Sfântului Sinod, cu argumente de genul că poetul n-a fost un biet și veșnic visător cu capul în nori, sărac lipit pământului și mereu îndrăgostit de Veronica, vâslind cu barca printre nuferi galbeni, înfloriți pe lacul codrilor albastru, ci un personaj exact la extrema cealaltă, asemănător cu gazetarul Păunescu, dinainte de 1989, cu Ion Cristoiu sau Cristian Tudor Popescu, din epoca tranziției postdecembriste, având mulți bani și voind putere politică, visând la un moment dat chiar să fie ministru și purtând pistol la șold, dacă e să-i credem pe unii istorici literari?

Totul abia începe

Cu canonul literar funcționează mecanismul verificat în timp al zicalei populare: „Cine zice, ăla e”. Se întâmplă ca și cu antologiile literare: cine

face o antologie, include pe cine vrea în ea. În antologia proprie a poeziei optzeciste, poetul Al. Mușina de la Brașov a inclus pe cine a crezut de cuviință. Evident, că poeții Dumitru Chioaru și Ioan Radu Văcărescu, de la Sibiu, s-au inclus în propria masivă antologie de poezie. În cele două antologii ale lui Laurențiu Ulici (una a poeziei tinere, întârziată criminal de cenzura comunistă!), au intrat o serie de poeți, în cea a lui Marin Mincu, alți poeți, și cu totul alții ar fi intrat într-o antologie a lui Ion Pop, de la Cluj, să spunem. Ca să nu mai adaug cât de curios aș fi să văd o antologie de poezie alcătuită de poetul și criticul Gheorghe Grigurcu! Sau de Mircea A. Diaconu!

Din antologia recentă a poeziei basarabene, realizată de Dumitru Crudu, lipsesc inexplicabil poeți valoroși. Dar nimeni nu-i împiedică pe aceștia să-și realizeze propriile antologii, în care să se includă. Din antologia poeziei „post-utopice”, douămiiste, a tânărului poet Daniel D. Marin, anunțată ca eveniment al Editurii Paralela 45, de către Călin Vlasie, lipsește Claudiu Komartin, de exemplu, dar nimeni nu-l împiedică pe valorosul și foarte activul autor al „*Anotimpului în Berceni*” să contracareze cu o proprie antologie. Așa cum cu totul altfel s-ar vedea lucrurile dacă poeții marginilor geografice românești, Radu Ulmeanu, George Vulturescu sau Gellu Dorian ar realiza și ei câte o antologie de poezie. Trăim într-o lume cu centrul pretutindeni și marginile nicăieri, centrele de putere s-au dispersat și diversificat pe principii rizomatice, istoria tinde tot mai mult să se suprapună peste geografie, sau să nu mai conteze nici una, nici alta, așa că fiecare dintre noi, în loc să se simtă exclus și să sufere, poate trece de la vorbă la faptă, fortificând zicala inițială într-o formulă ușor adaptată, pe măsura vremurilor: „Cine face, ăla e”!

Sunt însă o serie de poeți care au intrat și vor intra în toate antologiile, iar alții care n-au intrat în nici o antologie. Cam de aici ar începe discuția despre făcătorii de canoane, deși și aceasta ar fi foarte relativă. Antologia de poezie a lui Marin Mincu, de exemplu, părea făcătoare de canon literar, autorul ei postulând textual la o lansare, la Pitești: „Cine nu figurează în această antologie, nu e în istorie!”. Ei bine, n-a trecut mult și a apărut *Istoria critică...* a lui Nicolae Manolescu, din care însuși Marin Mincu e exclus! Să fie doar o crudă ironie a soartei? Ca să nu mai adaug că până și pozițiile poezilor de pe „lista lui Manolescu” au fluctuat, în diferite faze ale redactării. Unii poeți apar pe listă, în volumul *Literatura română postbelică. Poezia*, Ed. Aula, colecția „Canon”, Brașov, 2001, ca să dispară din canonul *Istoriei critice...*, câțiva ani mai târziu. E o lecție cât se poate de semnificativă despre fluctuațiile procesului de canonizare.

Prin urmare, un scriitor adevărat nu trebuie să aibă nici o anxietate în raport cu mizele consacării canonice, totul e foarte relativ și în curgere procesuală, orice schimbare fiind posibilă, în orice moment al istoriei în continuă devenire. Dovadă stă o carte scilicitoare, ca și cea a tânărului critic

Felix Nicolau, *Anticanonice. Cronici stresate*, Ed. Tritonic, 2009, care dă sentimentul tonic că nimic nu e pierdut, ci – dimpotrivă – totul abia începe!

Realitatea ca alternativă

În lumea de azi, totul are o versiune alternativă, realitatea literară nu se mai întrece liniar, din excluderi, ci doar din complementarități. Referitor la canonul didactic, e și acesta un instrument de lucru, o simplificare operativă, din rațiuni taxonomice, cum am spus, unul dintre multele posibile. Evident că și canonul didactic e doar o versiune relativă, completabilă din mers. Poate fi luat ca reper definitiv un manual de literatură care îi exclude pe corifeii școlii Ardelene, pe Heliade Rădulescu, Alexandru Macedonski, George Coșbuc, B. Fundoianu, Ilarie Voronca sau Gellu Naum, unii dintre cei mai culți scriitori ai întregii literaturi române, pietre de temelie fără de care toată frageda construcție a tinerei noastre istorii literare se dărâmă de la sine?

Poate să-mi explice cineva de ce un poet de talia lui Gheoghe Grigurcu, care a scos cu toată consecvența în timp nenumărate volume de versuri, de la „Un trandafir învață matematica” (1968), până azi, nu e considerat de majoritatea ca atare, deși autorul e dublat de o conștiință teoretică și critică excepțională, exersată în timp. Și chiar a reușit performanța rară să ofere o alternativă viabilă la podiumul literar, oficializat de regimul comunist, mizând pe valori cu totul marginalizate în epocă, Mircea Ivănescu, Leonid Dimov, Nora Iuga, Constantin Abăluță ș.a., culoar pe care evoluează azi toată poezia tinerilor, fără să-i recunoască nimeni pe merit pionieratul plin de curaj al poetului Gheorghe Grigurcu? Sau de ce e minimalizată vocația făcătoare de istorie literară a unei conștiințe poetice ca Ion Pop, literatura română actuală fiind foarte greu de imaginat fără contribuția decisivă a mișcării echinoxiste? De ce e exclusă din canon dimensiunea de *homo aedificator* a lui Laurențiu Ulici sau Marin Mincu, oameni care au risipit o imensă energie pentru promovarea noului în literatură și primenirea canonului, fiindu-le preferate pe listele istoricizabile prezențe care au răzbit pe bază de sonoră mitologie personală, sau de alte instalații de amplificare vocală, adiacente literaturii? Sau poate să mă lămurească cineva de ce un poet de valoarea lui Constantin Abăluță nu e inclus pe listele canonice? Ce să zic de un poet proteic, de talia lui Octavian Soviany, care schimbă genurile literare și claviaturile registrelor stilistice, trecând de la poezie la proză, teatru și critică, dar diversificându-și inovator chiar și în cadrul genurilor abordate formula expresivă, într-o efervescență creativă uimitoare, cu o dexteritate a cărei anvergură și valoare n-am mai întâlnit-o de la Marin Sorescu încoace? Ca să nu mai vorbesc de creatori inevitabili, de dimensiunea și consistența istorică, în timp, a lui Vasile Vlad, Cristian Simionescu, Ion Mircea, Nora Iuga, Aurel

Pantea, Mircea Petean, Marian Drăghici ș. a., cărora le sunt preferați autori subțirei ca operă, care și-au cheltuit destinul *croind la planuri din cuțite și pahară*, stimulându-și continuu doar mica glandă secretoare de text, în timp ce mulți alții au construit exact în același timp, în sălbaticile, inocentele zone geografice în care trăiesc, veritabile instituții de cultură, funcționale din plin, care alfabetizează în continuare cu valoare civilizatoare marginile imperiale ale latinității noastre literare! Mai pot să întreb ce facem cu un poet creștin excepțional ca Paul Aretzu, cu volumul fără egal, *Cartea Psalmilor*, care recuperează pe linia Ioan Alexandru un mileniu de poezie imnică bizantină, cu totul necunoscută, nici de literatura română (trezită la conștiința de sine abia după recuperarea atât de târzie a alfabetului latin – situație unică între civilizațiile Europei și rară, probabil, chiar în lume!), nici de canonul occidental?

Marile construcții viitoare

Aș adăuga cazul ilustru al scriitorului Ioan Budai Deleanu. *Țiganiada* sa a rămas necunoscută, până a fost descoperit manuscrisul ei, peste trei sferturi de secol de când a fost scrisă. Ei și? Își putea permite canonul literaturii române să ignore singura epopee viabilă a începuturilor noastre literare? Budai Deleanu s-a retras spre sfârșitul vieții în Polonia, unde a și murit, în condiții necunoscute, fără să se cunoască până în prezent ce a mai scris. Și dacă într-o bună zi, peste o sută sau cinci sute de ani, se vor descoperi prin arhivele europene manuscrisele târzii ale poetului Budai Deleanu, sau poate chiar epopeea scrisă în cheie majoră, a cărei parodie pare să fie *Țiganiada*, cum presupune Cornel Ungureanu în *Istoria secretă...*, vom putea ignora acele posibile descoperiri senzaționale? Câtă vreme ultima valoare adăugată restructurează sistemul ierarhic al valorilor anterioare, nimic nu e bătut în cuie în privința canonului. A putut Inchiziția Bisericii să ascundă descoperirea bulversantă din astronomie a lui Galilei că nu Pământul e centrul universului, ci se învârte în jurul Soarelui? Adevărat, a întârziat cu trei sute de ani validarea uluitoarei descoperiri astronomice, dar n-a putut-o șterge definitiv din istorie! Iar un creator adevărat lucrează cu timpi geologici și astronomici, nu cu anotimpuri literare, ca însămânțările agricole de primăvară sau de toamnă, așa că orice mijloace colaterale valorii durabile, care duc la canonizarea unui autor sau a altuia, piața, publicitatea, boema, farmecul personajului sau al biografiei sale, alte ingrediente ale mitologiei personale, sunt doar temporare, ele se vor descoji de pe operă ca trapele care se desfoliază și cad succesiv la lansarea unei nave cosmice, până la desprinderea de pe pământ și la zborul liber, nestingerit în istorie.

Așa cum am mai spus, un creator adevărat nu scrie doar pentru un anotimp literar, ci pentru totdeauna. Având o operă acoperită cu propriul său

destin, cu investiția de suferință și credință în valoare a propriei vieți, sacrificate fără rest pentru operă, ca o ardere pe rug, un creator adevărat nu are cum să rateze, așa cum n-a ratat autorul *Cărții lui Iov*, cea mai veche dintre cele 66 de cărți ale Bibliei, deși nici măcar nu se știe numele acestui creator genial, așa cum nu aveau să rateze nici orbul Homer, surdul Beethoven, ciungul Cervantes sau șchiopul Byron. Istoria reală, cu cea mai mare rezistență în timp, este făcută în cele din urmă de marii creatori, care și-au ars toată viața în construcția artistică invincibilă, în care au crezut până la capăt, nu de intermediarii dintre operă și istorie, oricare ar fi aceștia, oricât de mare ar fi contribuția acestora la promovarea operei, oricât de tare s-ar supăra autorii de teorii și istorii literare. De altfel, un critic sau un istoric literar care îi trădează pe creatorii de mari valori, vizibile cu ochiul liber ca vârful munților dintre dealuri și stepe, se anihilează pe sine. Or, cel puțin până acum s-a întâmplat cam așa în civilizația lumii: când spun Grecia, mă identific spontan cu Iliada și Odiseea, când spun Italia, mă gândesc imediat la Dante, rostind Anglia, Germania sau Rusia, îmi vin în minte în chip firesc tot Shakespeare, Goethe, respectiv Tolstoi și Dostoievski, nicidecum autorii istoriilor literare, oricât de valoroase ar fi și ele, care i-au ostracizat sau canonizat. Istoria literară viitoare n-are nici o șansă să trișeze pe termen lung, în raport cu creația genială a unui autor de literatură.

Un creator adevărat poate fi învins temporar de adversități istorice, politice sau literare, cum s-a întâmplat pe vremea comunismului sau fascismului, dar nimeni nu-l va putea scoate niciodată din veșnicia cu care acea literatură, a aceluia popor, era datoare lumii, ei înșeși și lui Dumnezeu, creatorul tuturor creatorilor și valorilor. Toată problema e ca acel autor să-și centreze eforturile pe marea construcție, în ciuda tuturor adversităților vieții sale chinuite, nu pe probleme colaterale, sau pe creații de rumeguș și nisip, de pulbere și cenușă.

LIVIU IOAN STOICIU

OBSERVATOR CULTURAL, 523/7 mai 2010. Gabriel Chifu, vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor: *«Simt că pierd energie, pierd din timpul prețios pe care-l mai am, în loc să scriu, rătăcesc ocolind tot soiul de obstacole care nu prea au legătură cu mine... Am și o fire nepotrivită pentru acest „nivel administrativ“, pentru „structurile decizionale“, cum le spui tu: mă implic prea tare, transform toate cauzele în cauză personală, iau toate valurile direct în piept, ca și cum toate mi-ar fi destinate etc. Oricum, curând presimt că voi ajunge la o răscruce, va trebui să tai nodul care nu se desface, să-mi simplific existența și s-o îndrept spre ceea ce contează cu adevărat, scrisul... Mărturisesc că nu înțeleg foarte exact cum vine chestia asta cu autopublicarea, cu autopromovarea pe Internet, e ca și cum ai avea ambiția să te naști tu din tine. După gustul meu, spațiul virtual este prea democratic, prea îngăduitor, primește orice și, astfel, se dizolvă orice idee de ierarhie bazată pe talent și pe competență. În literatură e necesar să fii validat de alții, de inițiați, a te proclama tu pe tine rege, cum e la îndemână pe Internet, n-are nici o valoare și e o poartă deschisă spre un univers stăpânit de paranoia... Acum scriu și atât. Scriu, fiindcă altfel nu se poate, scriu, fiindcă altfel am senzația că nu trăiesc»...* Numărul de față al revistei e dedicat cazului Adrian Marino legat de „turnătoria” lui la Securitate. Semnează la ancheta „Vom scrie altfel despre Adrian Marino?” – Liviu Antonesei, Șerban Axinte, Paul Cernat, Daniel Cristea-Enache, Adina Dinițoiu, Cezar Gheorghe, Marius Ghilezan, Bedros Horasangian, Antonio Patraș, Bogdan Alexandru Stănescu, Ovidiu Șimonca, Ciprian Șiulea. Rețin din Liviu Antonesei: *«Apariția fragmentelor din memoriile lui Marino în Evz a declanșat o vastă campanie de discreditare a autorului. N-a fost destul! În ciuda campaniei intelocrației lezate și a anexelor jurnalistice, memoriile au fost neașteptat de bine primite, câteva publicații – Mozaicul, Verso, revista de față – dedicându-i numere speciale. A început faza a doua, „dosarul de Securitate“. Pe mine, „informațiile“ publicate de dna Corlățan nu mă impresionează, mai întâi pentru că, dacă ar fi adevărate și corect interpretate, nu pun în cauză calitatea analizelor la care Marino supune cultura românească pe durata a șase decenii, laolaltă cu protagoniștii acesteia. Pe scurt, acestea rămân*

valabile în esența lor și dacă Marino a colaborat cu Secu, și dacă n-a colaborat. Iar dacă sunt amendabile erori de detaliu și unele judecăți, putem face asta indiferent de relațiile pe care Marino le-a avut cu instituția. În al doilea rând, am mari probleme cu dezvăluirile ca atare, cu „informațiile”. În ciuda titlurilor de tabloid, care-l prezintă pe Marino ca pe un dr. Sorge sau Philby, conținutul celor două articole se distinge prin absența informațiilor ca atare. Se trag concluzii fără vreun probatoriu și doar pe baza unor documente emane de la ofițerii de Securitate! Nu se prezintă vreun angajament sau alt document asumat de Marino... Ce nu cred eu? Nu cred că un om închis 14 ani a devenit comunist și fan al Securității. Cred însă că Marino – deși nu avem probele! – a semnat formal un angajament cu instituția, dar a colaborat la fel de formal.»

TRIBUNA, 183/16-30 aprilie 2010. La „O carte în dezbatere” – Adrian Marino, „Viața unui om singur”, semnează Ion Vlad, Vasile Gogea, Ovidiu Pecican, Aurel Sasu. Dacă Ion Vlad vorbește de eșuarea lui Adrian Marino („o încercare neinspirată de a legitima atitudinile, opțiuni și un anumit mod de a reface un destin; tragic, în esența sa, eșuat și nu rareori decepționând cititorul familiarizat cu cercetările teoreticianului”), Vasile Gogea vorbește de ratarea istorică a culturii române, dezvăluită de Adrian Marino: «Astfel abordat, „accesat”, „pașoptismul utopic” al lui Adrian Marino și-ar dezvălui și dimensiunile pragmatice urgente, iar „mizantropia” sa monumentală ne-ar ajuta să înțelegem (și să acceptăm) ratarea istorică a culturii române»... Ion Pop continuă „Din avangardă în avangardă” (începuturile realismului socialist voia să-i facă pe avangardiști să se dezică de „poezii îmbolnăviți de estetism”, de trecutul decadent – Geo Dumitrescu semnează în 1947 texte de genul: „Lichidarea curentelor decepționiste” sau „Pentru o literatură sănătoasă și realistă”). Apar în *Tribuna* poeme de Viorel Mureșan, interviuri cu Solomon Marcus și Cătălin Dorian Florescu (din Elveția).

LUCEAFĂRUL 2 / 2010/ 5 mai. Prozatoarea Doina Ruști, din laboratorul ei de creație: *De obicei, scriu dimineața, dar abia vara, când am vacanță, scriu cu adevărat, pentru că scrisul cere continuitate. Se întâmplă să lucrez la un roman, iar când nu-mi merge ori nu sunt mulțumită de nivelul ficțiunii, întrerup și scriu ceva scurt, o povestioară, prin intermediul căreia caut, de fapt, un mod de relaxare.... Cam la toate*

romanele am avut întreruperi de acest fel, deoarece viața mea socială este destul de stresantă; ca orice bucureștean sunt prinsă în mai multe slujbe, într-o permanentă luptă pentru supraviețuire. De aceea, întreruperile sunt inevitabile... Uneori, când revin la o poveste pe care am abandonat-o un timp, o reevaluez, simțindu-mă în condiția unui explorator. Se întâmplă să schimb direcția și chiar percepția asupra universului în care mă așez pe perioada scrisului. De fapt, am ajuns să iubesc intrările și ieșirile din povestea aflată în lucru. Dacă aș trăi într-o vilă liniștită, cred că aș scrie chestii nesărate. Poate unitare, lustruite, dar fără trepidațiile vieții de târg, de luptă, de triumfuri mărunte. La ancheta „Universitate vs. Cultură” (semnată de Horia Gârbea) răspunde Nina Corcinschi (Chișinău). Semnează, la rubricile lor, Bogdan Ghiu și Constantin Stan (*Când am plecat la Katyn, mi-am pus în geantă două sticle de votcă numai așa, de amorul artei băutului, dar și din teama că nu le voi mai găsi la întoarcere. Ele se puteau evapora din camera de hotel și nu aș fi avut curajul să raportez că mi-a dispărut băutura... Am scos din geantă sticlele, i-am întins una Ninocikăi, așezată pe un scăunel cu trei picioare, și, fără să ne mai na zdrasviste-uim sau na mir-uim, ne-am pus pe băut. A fost cea mai de jelanie băută pe care am făcut-o vreodată: cât am secătuit clondirele, niciunul n-am scos o vorbă, ca două momâi, cu coatele pe genunchi și privirile numai în podea*), Sorin Lavric (*Cine are de partea lui misterul și miracolul, acela va supraviețui în posteritate. Iar Heidegger a cucerit lumea prin arta cu care a știut să facă din mister o armă a seducției*).

CONTA 1 / 2010. A apărut o nouă revistă literară trimestrială, tip carte, la Piatra Neamț, director Adrian Alui Gheorghe, redactor-șef Emil Nicolae. Scrie în articolul de început („Cine mai are nevoie de cultură?”) Adrian Alui Gheorghe: „*Prost îmbrăcat, cu haine de la kil, el însuși om second hand, stresat de alternanțele politice care bălăngăne viitorul între Est și Vest, omul de cultură român se simte ca un clopot fără limbă într-o țară de surzi*”. Interviu cu criticul Mircea A. Diaconu: „*Mă deranjează cel mai mult impostura. A apărut și un gen de grafomanie critică... Se poate să mai scriu uneori neutru și despre cărți care nu-mi plac. O fac foarte rar – dar când o fac, e o tristețe. Nu sunt convingător, totul e plat, nu pot să înșel, să mă înșel, cu atât mai puțin... Un compromis va fi fiind să scrii de bine despre o carte în care nu crezi, să faci reclamă unui produs, știind din start că el e stricat... Eu cred că astfel de compromisuri am făcut, cel puțin din lene... Un compromis e faptul că n-am scris despre multe din cărțile care mi-au plăcut, despre care simțeam că sunt obligat*”

să scriu... Sunt scriitori mari în România care trăiesc, aici, într-un fel de exil, într-o marginalitate asumată... Valoarea n-are nici o legătură cu popularitatea. Nici măcar cu premiile sau cu prezența în dicționare... Scepticismul mie îmi omoară inspirația critică, ba chiar îmi ucide curajul de a scrie... N-am nici o încredere în colegi, știu că nu mă citesc... Da, ai impresia uneori că literatura a devenit pentru unii un simplu pretext – de promovare, de edificare a imaginii, de autoritarism”. Ancheta revistei: „Literatura română: provincie și provincialism” – răspund Sorin Antohi, C. Arcu, Attila Balazs, D. Chioaru, N. Dabija, D. Aug. Doman, Igor Mocanu, Andrei Moldovan, Adrian Popescu, Ioan Es. Pop, Mircea Stâncel, N. Turtureanu, Radu Ulmeanu, Lucian Vasiliu, Ion Zubașcu. Poeme de Gheorghe Grigurcu, Cassian Maria Spiridon, Dinu Olărașu, Dan Mircea Cipariu, Aurel Dumitrașcu (inedite). Despre pușcăriași politici scrie Raluca Șerban Naclad („Sandu Tudor – vulcanul stins în cenușa muceniciei”), Emil Nicolae („Destinul lui Adrian Marino între literatură și literați”) și Adrian Alui Gheorghe, în dialog cu Grigore Caraza („Închisoarea de la la Sighet. În intimitatea iadului”).

DACIA LITERARĂ, 90/mai 2010. Bujor Nedelcovici într-un text datat Paris, 14 februarie 2010: *«Odată cu publicarea „Operelor complete”, 7 volume (5.500 de pagini tipărite, 15.000 de pagini de manuscris) am închis un capitol din viața mea. Mă simt deposedat de un trecut, de o absență în suflet și... Dacă nu mai scriu, nu mai trăiesc? Să rup, să rup, așa cum am rupt albumele cu fotografiile ale familiei în nopțile înainte de a pleca de acasă în exil. Atunci am vrut să-mi rup rădăcinile sufletești și nu numai... biologice, temporale, spațiale. Să rup fără să privesc înapoi. Dar cum?! Să nu gândești, să nu mai auzi pe nimeni vorbind în tine”. Și continuă: „Detașat de mine, din mine și de cel care am fost în trecut! La nivel de cuvânt, frază, idee, relații... Citește afișul de pe perete de zeci de ori: „Indiferență! Impasibilitate! Detașare! Retragerere! Tăcere! Seninătate! Deșertăciune! Totul e deșertăciune!” Ai înțeles toate astea?! Ai băgat la cap?!». Apoi: „Ce îmi rămâne? Frumosul, Binele, Iubirea, Scriitura, Singurătatea și Moartea... și Fiul meu Gregoire și Muzica Simfonică și Jazzul. și pisica Bill!”. și: „Într-o zi, ianuarie 2010, când am deschis ordinatorul am constatat că paginile scrise în ultimele luni dispăruseră. Șoc! Panică! Am căutat la disperare! Eu nefiind specialist în informatică, am chemat pe cineva... Textul se volatilizase cu desăvârșire. Nu mi-am revenit multe zile și nopți – dormeam cu somnifere – pentru că un text pierdut este imposibil să-l regândești și să-l refaci”. Revista publică un*

interviu cu alt „stabilit în Franța”, omul de teatru George Banu. Despre Mihai Eminescu scriu Nicoleta Dabija (Eminescu și „chestiunea evreiască”) și Constantin Cubleşan, iar despre Cezar Ivănescu scriu Daniel Lascu și Luca Pițu („Cezarului, avatarului ivănescian din Baaad al Caesarului, trebuie dat ce-i aparține – și de fapt, și de drept”). Proză de Gh. Schwartz.

CAIETE SILVANE, 63/aprilie 2010, redactor-șef Daniel Săuca, apare la Zalău. Interviu cu George Vulturescu (într-o „corespondență din Germania” semnată Adalbert Gyuris): «*Cred că am fost provocat să scriu, să mă refugiez în scris ca după un paravan protector. Viața a vrut să mi se întâmple un accident, la o vârstă crudă (6 ani), când, în curtea unui vecin, mi-am pierdut vederea ochiului stâng. Am devenit, în comunitatea micului cătun, ceea ce se cheamă „însemnat”, purtător de semn pe față. Pentru un copil – între alți copii – e greu de suportat. Poreclelor din lumea satului nu le poți face față: am acceptat că asta sunt și, încet-încet, m-am retras în mine însumi. Colindam pădurile, dealurile și văile Homorodului – totul părea o oglindă care-mi arăta un chip întreg: un alt ochi se deschidea în mine. Am început să scriu și să văd cu scrisul*». La „Decupaje din trecut” (temă pentru comunicările ținute la Zilele revistei, din 26-27 martie 2010): „Să privim cu mai multă atenție graiul local” (Maria și Grigore Croitoru) și „Despre afurisenie sau protecția cărții vechi prin blestem” (Ioan Maria Oros; ce scrie pe „Cartea românească de învățătură”, Iași, 1643: acela ce fură cartea, pune zălog pe ea sau o vinde, „acela să fie blestemat de 318 sfinți, ca să i se risipească mațele ca lui Arie”), de pildă.

NORD LITERAR 4 / 2010. Redactorul-șef al revistei Gh. Glodeanu scrie despre o carte insolită, intitulată „Fascinația enogastronomică în literatura română”, apărută în 2010 la Iași, semnată de Izabella Krizsanovski (ce înseamnă termenul „enogastronomie”, inexistent în dicționarele noastre – „concept cu dublă articulare: hrană-băutură”): «*Introducerea* conține ideile teoretice care au stat la baza elaborării lucrării. În argumentarea investigațiilor sale, autoarea pornește de la dictonul lui Păstorel Teodoreanu potrivit căruia „La început n-a fost cuvântul, ci foamea”. De asemenea, se reține aserțiunea lui Feuerbach, după care „Suntem ceea ce mâncăm”, adică niște ființe înfometate ce își

asumă lumea sub forma hranei materiale și spirituale. Sunt reconstituite apoi legăturile dintre hrană și cuvânt, care nu se reduc doar la o simplă coincidență fiziologică legată de gură ca loc al mâncării și al vorbirii. Mâncarea dobândește sens prin intermediul verbalizării, în timp ce limbajul exploatează resursele gastronomiei prin sintagme precum *ochi dulci, cuvinte dulci, limbi veninoase, „cuvinte amare”, „viață amară”, „setea de carte”*». Rețin și „Postbelic – Postdecembrist” de D. Hurubă.

TOMIS 4 / 2010. Apropos de gastronomie, Alina Costea scrie despre „Voluptatea cărnii la români”: „*Anii grei de penurie din perioada comunistă au dus, în mod inevitabil, la sporirea apetitului tocmai prin menținerea stomacului la limita subzistenței*”. Adrian Majuru – despre europeanizarea Bucureștiului.

miscellanea

• **Centenar Ion Țuculescu.** Unul dintre marii artiști ai Olteniei și, totodată, reazim al picturii naționale moderne, Ion Țuculescu, ar fi împlinit, anul acesta, o sută de ani. În realitatea tristă, însă, pe care doar Soarta – cu mecanismele ei secrete – se încarcă de obida de a ne-o zugrăvi, viața lui a fost scurtată la jumătate. Țuculescu ne-a părăsit în 1962, la numai 52 de ani, în apogeul puterii creatoare, când mai avea atâtea de făcut, atâtea tablouri de pictat și atâtea idei pe care să ni le împărtășească (nu numai artistul din el, ci și medicul și biologul!)! Dar, în scurtul său interval de trecere prin lume, Ion Țuculescu a ars incandescent, astfel încât combustia aceasta l-a propulsat definitiv și, totodată, justificat, în panteonul culturii românești. Dacă medicina nu l-a solicitat prea mult, cu excepția anilor de război, când, medic militar fiind, uimește pe toată lumea prin devotament și abnegație, biologia a fost pasiunea care l-a devorat, realmente, pe cercetătorul științific, imobilizat de-a lungul a zile și nopți de studiu, aplecat asupra microscopului.

Pasiunea pentru pictură și-a descoperit-o ca pe un *violon d'Ingres*, căreia contemporanii nu i-au dat mare atenție. De-abia după dispariția sa, creația lui Țuculescu a provocat o

revelație și o uimire ieșite din comun. Dacă n-am fi vorbit de România anilor '60, am fi zis chiar o modă. Tablourile sale frapează încă prin excepționala forță cromatică, prin emoția puternică pe care o răspândesc, o iradiază. Culorile aproape violente devin, de fapt, suport sacru de magie; au o funcționalitate aproape mitică. Cel numit cândva *expresionist întârziat de extracție impresionistă* are, oricât de paradoxală ar părea formularea, grația și modestia nu a unui unii răsfățat și mofturos cu viața, cum s-ar putea presupune că este un artist, ci a unui preot franciscan. Pogorât în liniștea înțelepciunii și a reflecției.

Se știa de multă vreme de fabuloasa colecție Ion Țuculescu de la Craiova, aflată azi în sălile Muzeului de Artă de acolo. Era căutată, invidiată, citată și râvnită. Nu i se găsea decât un singur cusur. Că nu strălucește și în Capitală. Iată însă că visul oricărui iubitor de pictură, acela de a vedea cu ochii lui, în premieră, colecția de uleiuri, guașe, pasteluri și acuarele ale *marelui oltean*, s-a împlinit. Muzeul de Artă Craiova și Centrul Cultural *Art Society* au luat, împreună, extraordinara inițiativă de a o expune la București. Nu numai spre delectarea noastră, dar și întru cinstirea memoriei lui Ion Țuculescu. Artistul de geniu care, la 19 mai, ar fi fost

încununat cu un centenar de viață.
(*Florin TOMA*)

• **Jubileul cenaclului APOZIȚIA.**

Ceea ce s-a numit „Cenaclul literar-artistic de la München”, a fost fondat în ziua de 23 martie 1969, când grupul de inițiativă Ion și Hilde Dumitru și Ion Cicală a organizat prima întrunire în casa familiei Dumitru, la care au participat un filolog aromân, din Macedonia, un jurnalist român fugit în RFG prin Ungaria, un sculptor cu studii germane, un fost diplomat și George Ciorănescu, editor la Radio Europa Liberă, numit de organizatorul fost matelot, „galionul corăbiei”. După un an de existență, cenaclul număra 31 de frecventatori, din Bavaria, Franța, Italia și Spania, plus nemții noștri ardeleni, bănățeni și bucovineni. Când locuința Dumitriilor a devenit neîncăpătoare, cenacliștii au fost găzduiți la „Haus der Begegnung”, și apoi în sala parohială a Misiunii Unite din Germania, conduse de Msgr. Dr. Octavian Bârlea și Msgr. Dr. Vasile Zăpârțan.

După 4 ani de existență, cenaclul și-a schimbat numele și atribuțiile, devenind *Societatea Culturală Româno-Germană APOZIȚIA*, editând revista periodică omonimă, organizând numeroase întâlniri cu scriitori români de pretutindeni, expoziții și concerte. Printre numeroasele inițiative și împliniri, împreună cu Editura „Jon Dumitru Verlag”, colectivul redacțional a reușit să impună atenției condeieri și artiști din străinătăți. Acțiunile *Apoziției* au atras majoritatea creatorilor din lumea românească, de așa manieră încât au fost publicate scrieri ale celor din Europa Occi-

dentală și America de Nord, Israel, America Latină și Australia. O manifestare de amploare a avut loc în ianuarie 1991, la comemorarea a 100 de ani de la trecerea în neființă a poetului nepereche Mihai Eminescu, adunându-i laolaltă, printre alții, pe Ana Blandiana și Adrian Marino, din țară, dar și pe celebrele artiste lirice Ileana Cotrubaș și Viorica Cortez.

În timp, a adunat majoritatea exilaților la anualele „Zile ale culturii românești la München”, promovând istoria, tradițiile și limba noastră în spații universale. Editarea revistei, într-o nouă serie, a fost încredințată arhitectului Gheorghe Săsărman, romancier, fostul meu coleg întru gazetărie, care din 1996 a pus în circulație o publicație bilingvă anuală de mare ținută. Cele 4 volume editate până acum, însumând fiecare în jur de 400 de pagini, demonstrează grija de a oferi „o tribună privilegiată creatorilor din afara țării”, dar și o punte între aceștia și cei dinăuntru. Jubileul celor 40 de ani de existență a „Apoziției” a fost sărbătorit major în metropola bavareză, pledând pentru colaborarea româno-germană, în plan european, pentru cunoașterea valorilor noastre, oriunde s-ar afla. În volumul IV, semnează poezie, proză, critică literară, printre alții, George Banu, Hans Bergel, Mirel Brateș, Pavel Chihăia, Dan Culcer, Virgil Duda, Dinu Flămând, Horia Gârbea, Sanda Golopenția, Dinu Ianculescu, Gelu Ionescu, Johann Lippet, Ana Mureșan, Bujor Nedelcovici, Mirela Roznoveanu, Gh. Săsărman, Gabriel Stănescu, Ion Vianu, Leon Volovici, Richard Wagner, Andrei Zanca. Opul, de înaltă ținută tipografică (BBW München, 2009), este beneficiarul

celor mai importanți artiști plastici români din țară și străinătate.

PS. Cu tot sprijinul ideatic și, uneori, material, al unor instituții din România ultimilor ani, fondatorul cenaclului și revistei *APOZIȚIA*, Ion Dumitru, remarca faptul că „țara (...) ne ia prea puțin în seamă”, dorind „un ajutor mai cuprinzător și mai multă sollicitudine din partea celor împuțerniciți să aibă în atenție și problemele noastre. Sperăm!” (*Valentin HOSSU-LONGIN*)

• **Hannah Arendt – o voce și o conștiință.** Incredibil, au trecut aproape 35 de ani de la... dispariția (relativă, conștiințele nu dispar) Hannei Arendt, la 4 decembrie 1975. Se vorbește și azi despre ea, de parcă ar mai trăi. Unii o critică, fiindcă a spus, de pildă, că România este o țară antisemită. Exagerare, antisemitismul nu este născut sau crescut în Carpați, ci există de la distrugerea celui de al Doilea Templu, de la marea Diasporă și s-a răspândit ca oricare virus călător, cu vânturile negurii. Hannah Arendt (n.14 octombrie 1906) nu s-a recunoscut drept filosof, deși a studiat cu Heidegger (a fost o perioadă studenta și amanta filosofului german), Husserl, Jaspers (amândoi, antinaziști, spre deosebire de Heidegger), dar a combătut toată viața totalitarismul fascist, comunist, la fel și xenofobia, antisemitismul. În 1933 a fost arestată de Gestapo, ca evreică, fuge în Franța, apoi, în 1941 se stabilește în SUA, unde rămâne până la sfârșitul vieții. În 1951 publică prima lucrare importantă, *Originile totalitarismului*, colaborează la numeroase publicații

americane, europene, scrie *The Life of Mind*, în care își exprimă îndoiala asupra influenței filosofiei asupra evoluției spirituale a omenirii, *The Human Condition* (titlu împrumutat de la un roman al lui Malraux), *Between Past and Future*, apoi *Eichmann in Jerusalem* (unde lansează sintagma celebră „banalitatea Răului”), *On Revolution, Men in Dark Times*, ș.a. Recent, în „Observator Cultural”, Carmen Mușat s-a referit la Hannah Arendt, când a scris despre populism și pericolul grav pe care îl reprezintă pentru democrația reală. În 2007, la Ed. Humanitas a apărut volumul *Scrisori – Hannah Arendt și Martin Heidegger, 1925-1975*, traducere din germană de Catrinel Pleșu și Cătălin Cioabă. Un model de respect reciproc, în ciuda unor divergențe uriașe. *Originile totalitarismului* a apărut în traducerea lui Ion Dur și Mircea Ivănescu, tot la Editura Humanitas, în 2006. Michael Shafir a recenzat în „Observator Cultural” această valoroasă analiză cu ecou în ultimele decenii. *Condiția Umană* a apărut în 2007, la Cluj (Ed. Panopticum).

„Ideologiile nu sunt niciodată interesate de miracolul ființei. Ele au un caracter istoric, fiind preocupate de devenire și pieire... Ideea unei ideologii nu este nici esența eternă a lui Platon, nici principiul regulator la rațiunii, precum la Kant”, scria cu mâhnire Arendt, dar și cu o luciditate necruțătoare. Ea căuta soluții: „Nu contează decât cei pregătiți să nu se identifice cu nici o ideologie, cu nici o putere”. Ea a scris despre criza culturii, a civilizației care l-a transformat pe om în „animal lucrativ”, este o oponentă a revoluțiilor de orice fel, este adepta unor reforme raționale, dar unii o numesc „bovarică”, idealistă. Totuși

Hannah Arendt și-a atins obiectivele critice, a demonstrat că „masificarea societății”, dispariția individualismului este calea ireversibilă spre totalitarism. Aceasta s-a văzut în Germani nazificată de Hitler, în Rusia bolșevizată de Lenin și Stalin, în țările devenite satelite sau modele sovietice. Referindu-se la Eichmann, deși i s-a reproșat termenul de „banalitate”, Hannah Arendt a avut dreptate, ea a scris: „Culpabilitatea nu se naște niciodată în singurătate”... „Un asemenea genocid nu avea nevoie numai de câteva, ci de sute, de mii de minți și de mâini vinovate”. Noi am spune că sute și mii sunt cifre prea „mici”, au fost, considerăm, zeci de mii, poate sute de mii de indivizi dezumanizați, altfel cum de s-a ajuns la milioane de victime și nu numai evrei. Eichmann a spus că el „cu trei minute înainte morții o să mai rădă o dată”. Curaj? Indolență? Nebunie? Pur

și simplu o involuție la stadiul de lup. Iar lupi cu chip de om se găsesc, înșiși lupii ar trebui să se simtă insultați, pentru că la ei funcționează numai instinctul foamei, instinctul de autoconservare. Eichmann, Mengele, alții cunoșteau voluptatea asasinatului programat.

În „România literară” din aprilie 2007, Ioana Pârvulescu a publicat în traducere proprie câteva poezii ale acestei ilustre gânditoare a secolului trecut, din care cităm – „Vin orele, vin/ când răni cu venin/ de-o vreme uitate/sunt iarăși deschise... Curg orele-ntruna/ Trec zilele, luna/Căști-gul, esența/ E doar existența”... ”Dansez, dansez și eu /în luciul ironic mereu”... „Ne strângi laolaltă când mâna o strângem/ Noi credem în crezuri și zidul tot crește/dar nu știm să spunem ce mult ne unește/ știm numai să plângem”. (*Boris MARIAN*)